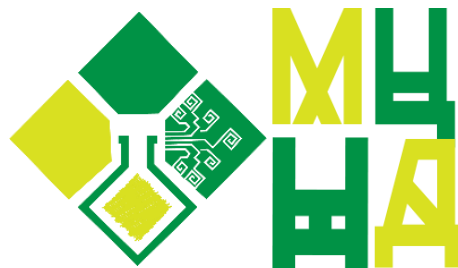

МАТЕРІАЛИ
II МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міжнародний Центр Наукових Досліджень

ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

| 10 ВЕРЕСНЯ 2021 РІК
м. Одеса, Україна

Вінниця, Україна
«Європейська наукова платформа»
2021

Організація, від імені якої випущено видання:
ГО «Міжнародний центр наукових досліджень»

Голова оргкомітету: Рабей Н.Р.

Верстка: Білоус Т.В.

Дизайн: Бондаренко І.В.

Конференцію зареєстровано Державною науковою установою «УкрІНТЕІ» в базі даних науково-технічних заходів України та інформаційному бюлетені «План проведення наукових, науково-технічних заходів в Україні» (Посвідчення № 608 від 03.08.2021).

Матеріали конференції знаходяться у відкритому доступі на умовах ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Роботи, що містять цифровий ідентифікатор DOI індексуються в ORCID, CrossRef та OUCI (Український індекс наукового цитування).

Т 65

Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень:
матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Одеса, 10 вересня, 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. — Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. — 244 с.

ISBN 978-617-7991-64-8

DOI 10.36074/mcnd-10.09.2021

Викладено матеріали учасників міжнародної спеціалізованої наукової конференції «Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень», яка відбулася у місті Одеса 10 вересня 2021 року.

УДК 001 (08)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ I.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МАКРО- ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ПІД ЗАСТАВУ
ЗЕМЛІ

Поліщук А.С. 11

НЕТРАДИЦІЙНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА
СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ

Ляшинський В.Б. 14

СЕКЦІЯ II.

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

ГРУПУВАННЯ СПОСОБІВ ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ НА ШЛЯХУ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ
ПІДПРИЄМСТВАМИ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ПРОЄКТІВ

Ємельянов О.Ю. 19

СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ
ІНДУСТРІЇ

Кулик О.М. 22

СЕКЦІЯ III.

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА; ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІК І АУДИТ

COVID-19: ЛІКАРНЯНИ ПІД ЧАС САМОІЗОЛЯЦІЇ ЧИ ХВОРОБИ НА КОРОНОВІРУС
ОПЛАЧУЮТЬСЯ ЗА СПРОЩЕНОЮ ПРОЦЕДУРОЮ

Гринь В.П., Гальченко Л.М. 25

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ ТА ПОСЛІДОВНІСТЬ ОЦІНЮВАННЯ НАЯВНОГО
ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

Юрків Р.Р. 27

РОЗРАХУНОК АМОРТИЗАЦІЇ МАЛОЦІННИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ
АКТИВІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СПОСОБІВ МЕТОДУ НА ОСНОВІ ДОХОДУ

Сук П.Л. 30

СЕКЦІЯ IV.

МЕНЕДЖМЕНТ, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЗНАЧНИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПІД
ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Пронь Л.М. 33

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ДО ПРОЦЕСУ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД Патинська-Попета М.М.	35
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ Менська О.А.	37
МОРСЬКА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СИНЬОЇ ЕКОНОМІКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ Шматок Ю.В.	43
СУЧАСНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ Москвічова О.С.	46
СЕКЦІЯ V.	
СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
DO FAMILY BUSINESSES PERFORM BETTER? WHAT ARE THE EFFECTS OF TAX CUT POLICY ON THEM IN UZBEKISTAN? Yusupov J., Sakata K.	53
РЕГУЛЮВАННЯ ДІЄВОСТІ РІЗНИХ ФОРМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ Вуйченко М.А., Шатохін А.М.	58
СЕКЦІЯ VI.	
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ	
THE PROBLEM OF DEFINING ENVIRONMENTAL MIGRANTS Mykhailyk A.V.	61
СЕКЦІЯ VII.	
ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО	
TYPES OF PERSONAL DATA IN INTERNATIONAL AND NATIONAL LAW: PROBLEMS OF COORDINATION Maksurov A.A.	64
ЗМІ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ Зотова І.Г., Калітник М.С., Пікуль Р.В.	67
І. О. МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО ВИДИ МІСЦЬ УВ'ЯЗНЕННЯ ТА СИСТЕМИ УВ'ЯЗНЕННЯ Матвійчук М.А.	69

КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	
Міхровська М.С.	72
ПРЕЮДИЦІЙНІ ФАКТИ В КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ RES JUDICATA У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	
Колдов Є.О.	75
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ	
Зайцева О.В.	77
 СЕКЦІЯ VIII.	
ІНСТИТУТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СУДОВА СИСТЕМА ТА НОТАРІАТ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НЕГЛАСНОГО СПІВРОБІТНЕЦТВА З ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛОМ ТА ЙОГО ПОДАЛЬШОГО ВИКОРИСТАННЯ В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
Лопасєва О.М.	80
 СЕКЦІЯ ІХ.	
БІОЛОГІЯ ТА БІОТЕХНОЛОГІЇ	
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕСТ-СИСТЕМЫ «DIA-HIV-P24» ДЛЯ РАННЕГО ВЫЯВЛЕНИЯ АНТИГЕНА P24 ВИЧ-1	
Трохимчук Т.Ю.	83
ПОЛУЧЕНИЕ ГИБРИДОМНЫХ КУЛЬТИВИРУЕМЫХ КЛЕТОК, ПРОДУЦИРУЮЩИХ МОНОКЛОНАЛЬНЫЕ АНТИТЕЛА К БЕЛКУ NP-SARS-CoV-2	
Жилиховская Т.В., Горлов А.Ю., Сердюк В.Г.	85
 СЕКЦІЯ Х.	
ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ	
ЗАСТОСУВАННЯ ВЕКТОРНИХ ВАКЦИН З МЕТОЮ ПРОФІЛАКТИКИ ХВОРОБИ НЬЮКАСЛА У БРОЙЛЕРІВ	
Мовенко О.М.	87
ПАТОЛОГО-АНАТОМІЧНІ ЗМІНИ ЗА ЕЙМЕРІОЗУ КРОЛІВ	
Науково-дослідна група:	
Папченко І.В., Антіпов А.А., Гончаренко В.П., Ткаченко С.М., Ткаченко І.С.	89
ПРОБЛЕМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ЯКОСТІ І БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ	
Котелевич В.А., Волківський І.А.	93

**СЕКЦІЯ XI.
ХІМІЯ, ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ**

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ІНТЕГРАЦІЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У
ВНМЗ
Головко І.І.96

**СЕКЦІЯ XII.
ГІРНИЦТВО ТА НАФТОГАЗОВА ІНЖЕНЕРІЯ**

ANALYSIS OF SAFETY ISSUES IN MINING OPERATIONS
Research group:
Khabibullo Nosirov, Mukhriddin Arabboev, Shohruh Begmatov,
Bobomurodov Sharofiddin98

**СЕКЦІЯ XIII.
ЕЛЕКТРОНІКА ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ**

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ АЛГОРИТМА ВІЯВЛЕННЯ ВІДМОВ НА ОСНОВІ РІШЕННЯ
ЗАДАЧІ ПРО "РОЗЛАДНАННЯ" І ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ
Циганов О.В., Циганов В.О.101

**СЕКЦІЯ XIV.
ЕКОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗАХИСТУ
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗМІЩЕННЯ ОБЛАДНАННЯ СИСТЕМИ ПРОТИПАВОДКОВОГО
КОНТРОЛЮ ШЛЯХОМ ВВЕДЕННЯ ФУНКЦІЇ КОРИСНОСТІ
Незамай Б.С., Кравець О.Я., Белей О.І.103

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПОЛІМЕРНИМИ ВІДХОДАМИ В ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ
Сталінська І.В.105

**СЕКЦІЯ XV.
СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ, МОДЕЛЮВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ**

ПОБУДОВА МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ МАСОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ
ЗА ДОПОМОГОЮ ЛАНЦЮГІВ МАРКОВА
Алексеєнко В.О.111

**СЕКЦІЯ XVI.
ІНФОРМАЦІНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМИ**

ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION
Syzonets N.113

СЕКЦІЯ XVII.**ТРАНСПОРТ ТА ТРАНСПОРТНІ ТЕХНОЛОГІЇ**

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ АВАРІЙНОСТІ СВІТОВОГО ФЛОТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ
ЗНИЖЕННЯ

Науково-дослідна група:

Мельник О.М., Онищенко С.П., Волошин А.О., Корякін К.С., Бурлаченко Д.А. . 115

ЮКЛАРНИ ЕТКАЗИБ БЕРИШ ЖАРАЁНИДА ТАШИШ ТУРЛАРИНИ ТАҚҚОСЛАШ
ТАҲЛИЛИ

Шихназаров Ж.А., Шерматов Э.С. ўғли, Бобоев Д.Ш. 118

СЕКЦІЯ XVIII.**ФІЛОЛОГІЯ ТА ЖУРНАЛІСТИКА**

TEACHING VOCABULARY-THE BASIS FOR FORMING FOUR MAIN SKILLS (LISTENING,
SPEAKING, READING AND WRITING)

Research group:

Yuldasheva S.X., Eshmanov G'afur Jo'Rayevich, Yuldashev S.Z., Xidirova M.I. qizi 122

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОГО РЕЗЮМЕ ТА ПОЛЬСЬКОГО CURRICULUM
VITAE

Худи В.В. 128

ДОСВІД ОСЯГНЕННЯ ДУХОВНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ ЛЮБОМИРА СЕНИКА
"ПАРАБОЛА"

Скрипник Р.В. 130

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Чумак Т.М. 137

СЕКЦІЯ XIX.**ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ**

ВПЛИВ ІММІГРАЦІЇ НА СТІЙКІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: КЕЙС ШВЕЦІЇ

Хлівнюк Т.П. 140

МЕДІА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Дроботун Д.С., Кресіна І.О. 143

ПОСТМОДЕРН ЖАМИЯТ ЗИДДИЯТЛАРИНИНГ МАЪНАВИЙ ЭҲТИЁЖЛАР
ЮКСАЛИШИГА ТАЪСИРИ (ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛ)

Жабборов Ж.А., Жабборова М.А. 149

СИМВОЛІЧНІ ПАРАМЕТРИ ТОПОНІМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Борейко Ю.Г., Федотова Т.В. 156

**СЕКЦІЯ XX.
ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА**

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE FACTOR OF PROFESSIONAL MOBILITY Muminov Z.O.	158
ГЕНЕЗА КАТЕГОРІЇ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА Демченко М.О., Аматыєва О.П., Бурова Е.В.	162
ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК УСНОГО ТА ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ Панов С.Ф., Холоденко О.В.	165
ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ Василенко І.І.	167
ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ОЧІЛЬНИКА КАФЕДР ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ Іотковська М.О.	170
РЕФЛЕКСІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ Полонська Т.К.	172
РОЛЬ КРОСДИСЦИПЛІНАРНИХ НАВИЧОК У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ Прилепа І.М.	175
СТАРТАП-ПРОЄКТ РЕГІОНАЛЬНОГО АКСЕЛЕРАТОРА GCIP ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ Лихолат О.В., Рукасова С.О.	178
СУЧАСНІ ЗАКОРДОННІ ПРАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ Бурак В.Г.	180
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЗАСТОСУВАННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Бойків В.Я.	187
ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ГОТОВНОСТІ ДО ОВОЛОДІННЯ КОМПЕТЕНТНІСНО ОРІЄНТОВАНИМ ЗМІСТОМ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ Редько В.Г.	189

СЕКЦІЯ ХХІ. ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХІАТРІЯ

АДАПТАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СТРЕСУ Вірна Ж.П., Іванашко О.Є.	195
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИСТОЯННЯ ОСОБАМИ РІЗНОГО ВІКУ ЖИТТЄВИМ ТРУДНОЩАМ ЯК ПОДІЯМ Дикий Я.О.	198
ОСОБЛИВОСТІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ЯКІ МАЮТЬ РОЗУМОВІ РАДИ ТА МОВЛЕННЄВІ ПОРУШЕННЯ Крецул О.Г.	201
САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ Ципищук О.В.	207

СЕКЦІЯ ХХІІ. МЕДИЧНІ НАУКИ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

ВІДДАЛЕНІ НАСЛІДКИ ВПЛИВУ НА РЕПРОДУКТИВНУ СИСТЕМУ ТВАРИН СУБТОКСИЧНИХ ДОЗ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ОРГАНІЧНИХ СУМІШЕЙ Науково-дослідна група: Сіренко О.В., Кучеренко Е.О., Глущенко А.В., Короп О.Г., Бойко Л.Т., Бєляєва Ю.В. ...	209
НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА - РЕАБІЛІТАЦІЯ ПІСЛЯ COVID-19 Грицко Р.Ю.	213
ПЕРЕБІГ COVID-19 ІНФЕКЦІЇ У ПАЦІЄНТІВ З АУТОІМУННИМИ РЕВМАТИЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ НА ТЛІ ІМУНОСУПРЕСИВНОЇ ТЕРАПІЇ Гршина О.І., Менкус О.В., Акименко А.В.	216
ХОЛЕЦИСТОКАРДІАЛЬНИЙ СИНДРОМ АБО КАРДІОЛОГІЧНА МАСКА ХОЛЕЦИСТИТУ Науково-дослідна група: Сапричова Л.В., Шмідт О.Ю., Медвідь О.П., Прилуцька К.Ю., Пасюра І.М.	219

СЕКЦІЯ ХХІІІ. ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЯ

АНАЛІЗ ПІДРОЗДІЛУ «НАСЕЛЕННЯ» В КНИЗІ «СТАТИСТИЧНИЙ ОГЛЯД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ» 1874 РОКУ Яковлев І.В., Реутський В.А., Карпеченкова А.О.	223
--	-----

МИГРАЦИОННИЙ ПРОЦЕС ЦЕНТРАЛЬНО АЗИАТСКИХ СКОТОВОДЧЕСКИХ ПЛЕМЕН НА ЮГ Джураев И.	225
---	-----

СЕКЦІЯ XXIV. АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

ОСНОВНИ ДОКУМЕНТИ ТА ІНІЦІАТИВИ ЄС ЩОДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЕЛЕНЬ Селіхова Я.В.	228
--	-----

ЩОДО ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОБСТАНОВКИ І ОХОРОНИ ЛАНДШАФТІВ СЕЛЬБИЩНИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ Волков В.А.	232
---	-----

СЕКЦІЯ XXV. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

ВІЗУАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЯК «МИСТЕЦТВО ЗНИКНЕННЯ» Протас М.О.	234
---	-----

ПРИНЦИПИ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ В ФОРМУВАННІ ОФІСНИХ ПРИМІЩЕНЬ ЗАСОБАМИ КОЛЬОРУ Бондаренко К.Л.	237
---	-----

СЕКЦІЯ XXVI. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

АУТСОРСИНГ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН Разумова О.О.	241
---	-----

СЕКЦІЯ І. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МАКРО- ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ПІД ЗАСТАВУ ЗЕМЛІ

Поліщук Анна Станіславівна

аспірантка

*Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Мінприроди України, Україна*

Науковий керівник: Третяк А.М.

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН України,
професор кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Важливою обставиною, що ускладнює територіально-просторову базу іпотечного кредитування під заставу землі в Україні, є наявність великої кількості власників земельних часток (паїв). Середня площа одного землеволодіння перебуває в межах 4 гектарів землі. У цьому зв'язку правомірно розглядати проблему землеустрою щодо консолідації земельних ділянок власників земельних часток (паїв) та їх обігу, як інструмент концентрації землі в окремих землеволодільців, їхніх груп і колективів, тому що тільки при досить великих масивах земель (для умов України – не менш 1 тис. га) відкривається реальна можливість динамічного функціонування іпотеки шляхом впровадження у виробництво значних кредитних засобів. Земельні ділянки зі складу земель сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств можуть бути предметом іпотеки тільки для довгострокових цілей розвитку сільськогосподарського виробництва (проведення меліоративних і ґрунтозахисних робіт, реалізації інвестиційних проектів, купівлі сільськогосподарської техніки й ін.), а також для розвитку соціальної сфери, сільськогосподарської інфраструктури й облаштованості території на умовах довгострокової (не менше 10 років) оренди як цілісна нерухомість. Заставниками можуть бути як власники земельної ділянки, так й орендарі. Діюча система обігу стягнення повинна включати необхідні норми, що дозволяють заставникові здійснювати примусове управління й примусовий продаж землекористування із земельними поліпшеннями з торгів.

Територіально-просторову базу іпотечного кредитування під заставу землі становлять земельні ділянки, які перебувають у приватній власності або довгостроковій оренді, та пройшли державну реєстрацію у встановленому законом порядку. Що стосується змісту робіт, для реалізації яких призначений кредит під заставу землі, то їх предметом можуть бути, як правило, довгострокові заходи щодо землеустрою (облаштованості) закладеного землекористування. Така територіально-просторова і змістовна база для сільськогосподарського землекористування створюється відповідно до положень закону України «Про

землеустрій» шляхом здійснення землеустрою щодо створення нових і впорядкування існуючих землеволодінь та землекористувань, консолідації земельних ділянок власників земельних часток (паїв), а також внутрігосподарського землевпорядкування їх території (організації сівозмін).

Поряд з тим, однією із проблем розвитку земельної іпотеки в Україні є відсутність інституціонального забезпечення невіддільності від земельної ділянки (землекористування) споруд й облаштування, що забезпечують підтримку родючості ґрунту й сам процес сільськогосподарського виробництва (багаторічні насадження, внутрішньогосподарські дороги, лісозахисні смуги, замкнуті водойми, меліоративні й іригаційні, протиерозійні споруди й облаштування, скважини, загородження й ін.), є приналежністю земельної ділянки і повинні вважатися закладеними з нею як єдине ціле, якщо інше не передбачено договором. Тим більше, що ці об'єкти сьогодні функціонують, як правило, тільки в складі землекористування сільськогосподарського підприємства, фермерського господарства.

Економічна сутність інформаційної бази землекористування сільськогосподарських підприємств сформованих на засадах права оренди полягає у ефективній організації відносин суб'єктів земельно-іпотечного ринку (власники земельних часток (паїв), сільськогосподарські орендарі-іпотекодавці, іпотекодержателі, банки, спеціальні фінансові установи), які функціонують на конкретній території із залученням земельного фактора на відповідних правах власності на землю, у різних масштабах і з різним функціональним змістом у процес економічних відносин суб'єктів земельно-іпотечного ринку (рис. 1) [1, с. 23]. Види інформації (просторової та змістовної) про землекористування сільськогосподарських підприємств сформованих на засадах права оренди землі в системі земельної іпотеки визначається статтями 1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 18 закону України «Про іпотеку» [2].

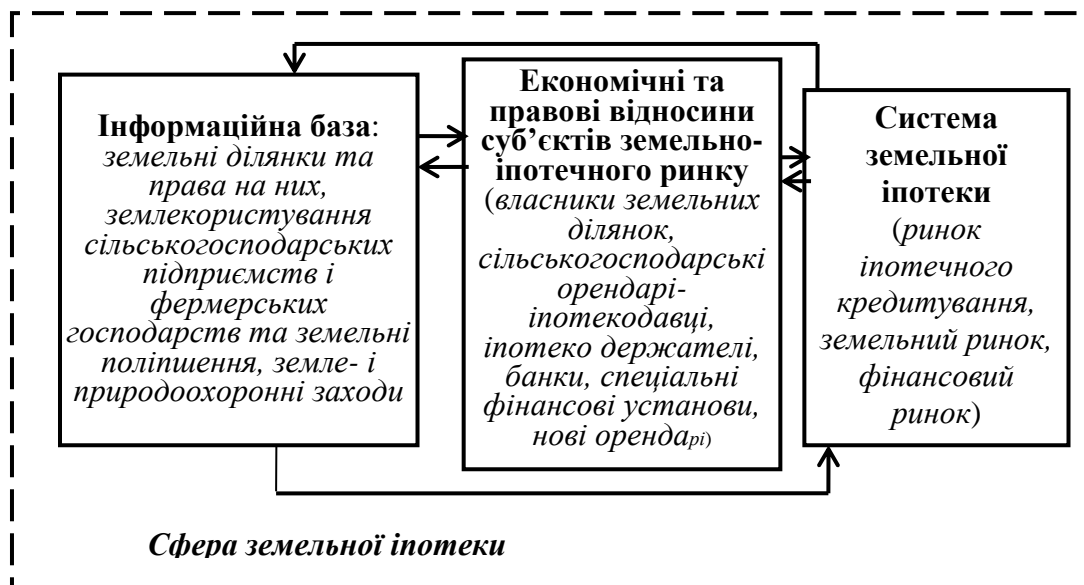

Рис. 1. Логічно-смысловая модель економічної сутності інформаційної бази землекористування сільськогосподарських підприємств сформованих на засадах права оренди землі в системі земельної іпотеки

На підставі зазначеного, В.Г. Поліщуком сформована характеристика інформаційної бази сільськогосподарського землекористування сформованого на праві власності та праві оренди [1, с. 28]. Блок економічних та правових відносин прав власності на землю суб'єктів земельно-іпотечного ринку є новим в економіці у зв'язку

із роздержавленням та приватизацією земель сільськогосподарського призначення шляхом їх паювання та розвитком ринкових земельних відносин.

Інформаційна база землекористування сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств сформованого на засадах права оренди включає земельні ділянки власників земельних часток (паїв) [3], державної та комунальної власності, колективної (спільної) власності та земельні поліпшення (рис. 2). Таким чином, вона формує цілісний об'єкт іпотеки аграрної нерухомості. Разом з тим, необхідно відмітити, що в цій сфері існуюче інституціональне забезпечення (законодавство і організаційно-управлінські структури) гальмує процес відносин як у виробничій сфері, так і формування іпотечного земельного ринку, посилює деформаційні тенденції у структурі економічних відносин власності на землю а відповідно і її використання.

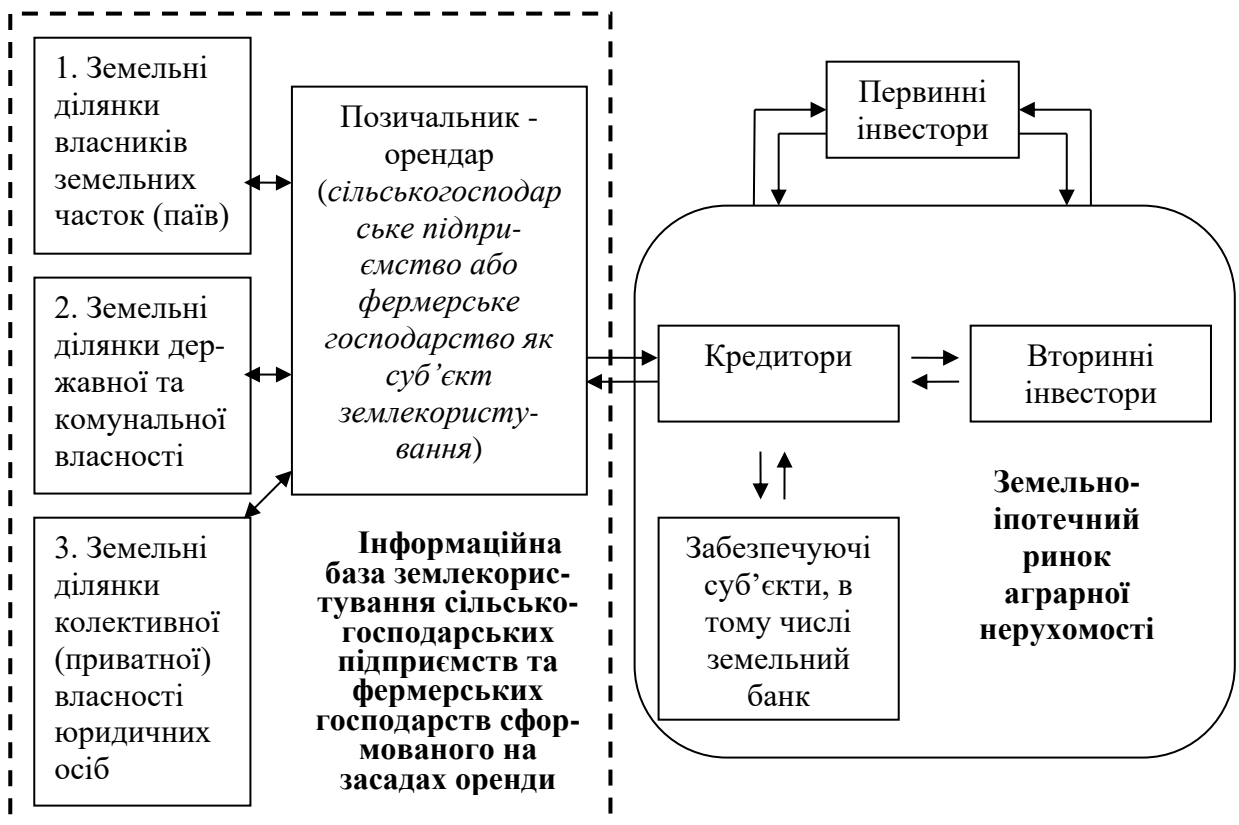

Рис. 2. Логічно-смысловая модель функціонування інформаційної бази сільськогосподарського землекористування в системі договірних відносин іпотечного ринку

Розроблено з використанням джерела: [1, с. 44]

Список використаних джерел:

1. Поліщук В.Г. Інформаційне забезпечення іпотечного кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення: дис. На зд. канд. екон. наук: К., 2015. – 248 с.
2. Закон України «Про іпотеку». Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>.
3. Третяк А. М., Поліщук А. С. Сутність інституціонального середовища ринкового обігу земельних ділянок власників земельних часток (паїв) / Агросвіт №21, 2020

НЕТРАДИЦІЙНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ

Ляшинський Валерій Борисович

аспірант

*Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Мінприроди України, Україна*

Науковий керівник: Третяк А.М.

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН України,
професор кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Об'єднуючи технологічний процес використання землі не тільки як засобу виробництва, а й як об'єкта природи, що перебуває в тісній взаємодії з навколишнім природним середовищем та із відносинами власності на землю (*де людина та її інтелект є ключовими що формування земельного капіталу*), нами запропоновані концептуальні засади розвитку нетрадиційного землекористування (рис 1) [1]. При здійсненні нетрадиційного сільськогосподарського землекористування є безліч можливостей в сфері надання екосистемних послуг, особливо з рекреаційних. Зокрема, сільський зелений туризм це новий вид туризму, суть якого полягає у відпочинку в приватних господарствах та орієнтований на використання природних, культурно історичних та інших ресурсів сільської місцевості та її специфіки для створення комплексного туристського продукту. У Європі лідерами за обсягами розвитку індустрії сільського туризму є Франція та Іспанія. У цих країнах сільський туризм уже давно переріс у високорентабельну галузь їх міжнародної економічної спеціалізації. Сільський туризм цієї країни представлений Національною організацією будинків відпочинку і зеленого туризму. Ця організація пропонує агрооселі на будь-який смак і вид відпочинку, що сертифіковано за високими національними стандартами сервісу. Серйозну конкуренцію Франції на ринку агротуристичних послуг Західної Європи віднедавна складає Іспанія. Щорічно послугами сільського туризму Іспанії користується близько 1,2 млн. осіб. Усі національні організації сільського туризму країн Європи об'єдналися в Європейську федерацію фермерського і сільського туризму (European Federation for Farm and Village Tourism) або скорочено «EuroGites». Основні цілі цієї організації: сприяння розвитку сільського зеленого туризму та цільове інвестування проектів розвитку сільського туризму. Особливості організації сільського зеленого туризму різних країн надані в табл. 1 [2].

Сільський зелений туризм практично єдина галузь, яка на початковому етапі не вимагає інвестицій, великих капітальних вкладень, але може принести велику користь багатьом громадянам держави насамперед тим, що розширює ринок збуту вітчизняних товарів і послуг, створює нові робочі місця і сприяє надходженню іноземної валюти. В Україні існують необхідні сприятливі умови для подальшого розвитку сільського зеленого туризму (табл. 2.).

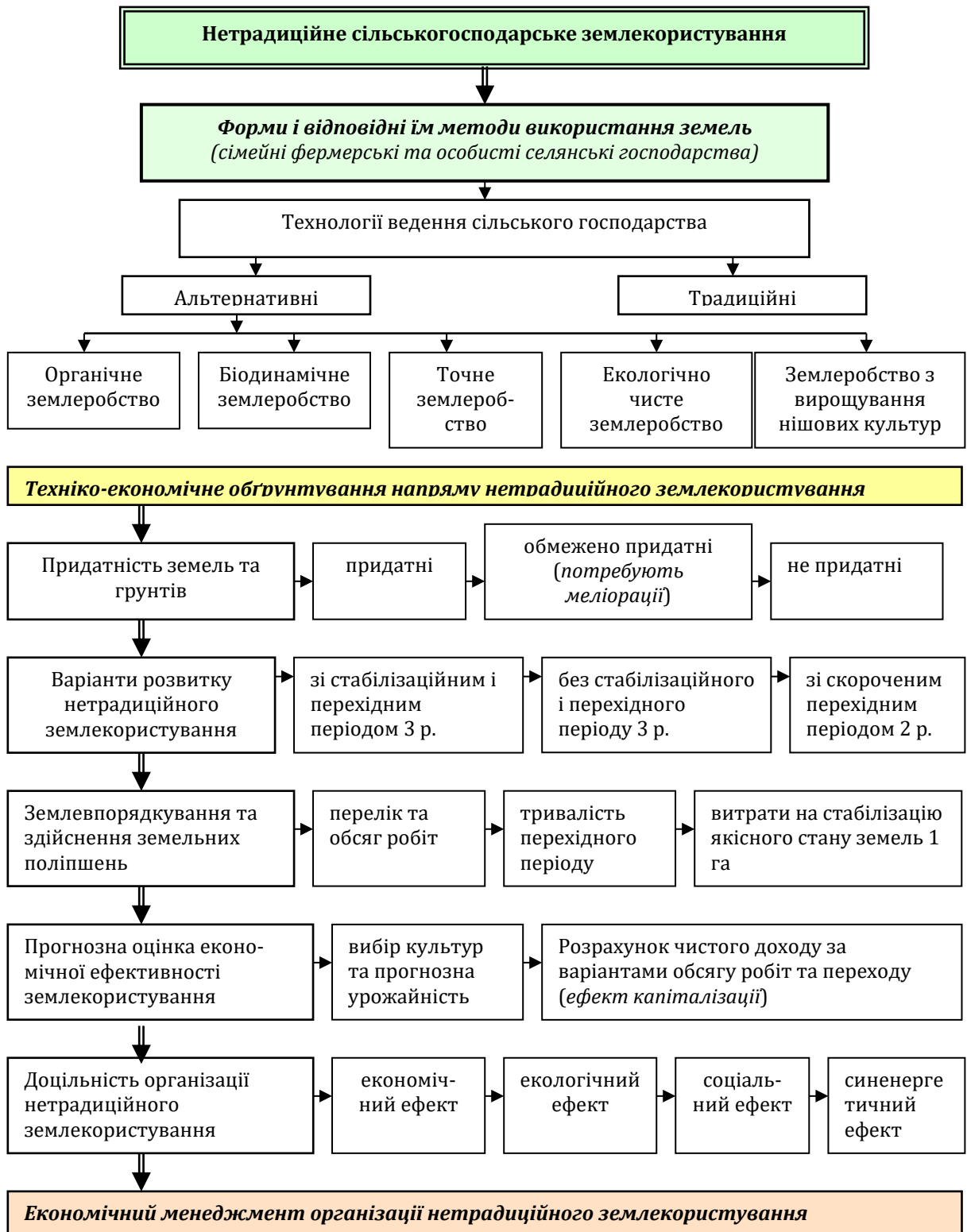

Рис. 1. Логічно-змістовна концептуальна модель організації нетрадиційного сільськогосподарського землекористування

Таблиця 1

Особливості організації сільського зеленого туризму у різних країнах

Країна	Особливість організації сільського зеленого туризму
Італія	агротуристичний бізнес тісно пов'язаний з курортним, міжнародна спеціалізація астрономічний і дегустаційний туризм
Австрія	зайнятість гостей у збірі трав, приготуванні молокопродуктів, вигоні худоби, активний гірський та екологічний туризм
Фінляндія	будиночки без господарів, розміщені на берегах заповідних озер та річок
Румунія	діє Національна асоціація сільського і культурного туризму, спеціалізація етнографічний та гастрономічний туризм
Угорщина	податкові пільги, міжнародна спеціалізація кінний туризм
Польща	відсутність тісного зв'язку з традиціями країни - тільки ночівля та харчування
Франція	приморські агросадиби, кінні ферми, винні агросадиби, гірськолижні шале, агрокоттеджі, замки, рибальські будинки
Іспанія	сільські готелі відкрито на Канарських і Балеарських островах, а також у переобладнаних монастирях та історичних замках
Данія	діє Національна асоціація агротуризму, спеціалізація велосипедний туризм
Ісландія	категоризація номерів на три категорії, категоризація гостьових будинків (A,B,C,D,T,F,G)
Німеччина	більшість туристів приїздить для участі у міжнародних ярмарках та торгових шоу
Великобританія	доступні ціни, спеціальні знижки для дітей, друкуються рекламно-інформаційні каталоги СЗТ

Таблиця 2

SWOT-аналіз розвитку сільського зеленого туризму як напрямку диверсифікації економіки сільських територій в Україні

<i>Перевага</i>	<i>Недолік</i>
Географічне та геополітичне розташування	Недосконалі умови пересування
Історична національна особливість країни	Не розроблені програми просування регіональної національно-етнографічної спадщини
Існування досвіду прийому відвідувачів	Відсутність інвестицій у сферу сільського зеленого туризму
Наявність природних рекреаційних ресурсів	У багатьох регіонах занедбаність пам'яток історії, архітектури та культури
Наявність пам'яток, історична спадщина міст і сіл, збереженість культури та народних ремесел	Нерівномірність розміщення закладів інфраструктури в територіально-адміністративному розрізі
Розробка місцевих програм розвитку сільського зеленого туризму	Відсутність інформації про території надання послуг у сфері сільського зеленого туризму
Розробка регіональних програм розвитку сільського зеленого туризму	Відсутність наукового обґрунтування стимулювання процесів розвитку рекреаційно-туристичної сфери
Визнання на рекреаційно-туристичних ринках, у т.ч. міжнародних (Молдова, Білорусія, Латвія, Румунія), відносно позитивного іміджу України	Невисокий рівень якості обслуговування

Продовження табл. 2

<i>Перевага</i>	<i>Недолік</i>
Чисте навколишнє середовище, невисоке забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС	Відсутність гарантій якості послуг, нестача кваліфікованих спеціалізованих кадрів
Розвинута транспортна мережа	Не чітко розроблена концепція розвитку сільського зеленого туризму в Україні
Зростання якості та асортименту рекреаційно-туристичних послуг, тенденції до нарощування обсягу наданих послуг	Недостатня кількість розроблених та впроваджених туристичних маршрутів
Визнання сільського зеленого туризму в Україні одним із пріоритетних напрямів розвитку сільської економіки	Недосконалість нормативно-правової бази в галузі рекреації, неналежний стан туристичних маршрутів
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
Розвиток нетрадиційного сільськогосподарського землекористування як одного із видів підприємницької діяльності	Суперництво та відсутність координації між різними організаціями, що займаються промоцією сільського зеленого туризму, заважає впровадженню єдиних стратегічних цілей розвитку сільського туризму в Україні
Приїзд внутрішніх та зарубіжних туристів сприятиме більшому піклуванню, а відтак, кращому збереженню культурно-історичних пам'яток в регіонах України	Відсутність державної політики для внутрішніх рекреантів та поганий політичний імідж не сприяє діяльності українських та іноземних інвесторів
Створення нових робочих місць в сфері обслуговування, медицини, які зможуть надати роботу і випускникам ВНЗ	Відсутність політичної стабільності та закону "Про сільський туризм" заважає організації відпочинку
Покращення технології обслуговування рекреантів і туристів	Недооцінювання значення нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в розвитку сільського зеленого туризму

Таким чином, взявши за основу SWOT-аналіз в контексті розвитку сфери рекреації і туризму, реальні переваги та недоліки можна визначити основні напрямки стратегії розвитку сільського зеленого туризму, які передбачають:

- ♦ правове та організаційне забезпечення сталого розвитку галузі та підвищення її частки у загальному обсязі виробництва продукції і надання екологічних послуг в Україні;

- ♦ залучення інвестиційного та кредитного капіталу в розвиток туристичної інфраструктури; залучення іноземних туристів та громадян України на відпочинок та оздоровлення;

- ❖ активізацію підприємництва, розвиток бізнесу в сфері туризму;

- ❖ використання економічних, соціальних, оздоровчих та інших функцій туризму для підвищення рівня життя населення та створення додаткових робочих місць.

Хоча в цілому умови для розвитку нетрадиційного сільськогосподарського землекористування дуже сприятливі, існують також перешкоди і потенційні загрози. Зокрема, порушені питання, характерні тільки для нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в Україні.. Тут існує ряд перешкод:

- ♦ механізми землекористування слабо відпрацьовані для залучення довгострокових інвестицій;

- ◆ брак знань і потужностей виробництва на більшості рівнів, а також відсутність консультативних послуг в сфері сільського господарства;
- ◆ поширені помилки в сільськогосподарському секторі про старомодності і низька дохідність екологічних методів землекористування;
- ◆ опір системи великих агрогосподарств, які бачать, наприклад, в органічному секторі, загрозу;
- ◆ нерозвиненість інфраструктури маркетингу і слабкі, нерозвинені ланцюжка поставок; нестача складських приміщень; слаба розвиненість переробної промисловості, в поєднанні з відсутністю ефективного посередницького сектору; обмеження в постачаннях зацікавленим покупцям;
- ◆ сектор матеріально-технічного забезпечення галузі погано організований або відсутній.

Список використаних джерел:

1. Третяк В.М., Ляшинський В.Б. Іноваційний розвиток нетрадиційного землекористування в Україні. SCIENCE AND PRACTICE OF TODAY. Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference Ankara, Turkey. November 16-19, 2020. с. 177- 180.
2. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

СЕКЦІЯ II. ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

ГРУПУВАННЯ СПОСОБІВ ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ НА ШЛЯХУ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ПРОЄКТІВ

Ємельянов Олександр Юрійович

д-р. екон. наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

На даний час у багатьох підприємств України спостерігається незадовільний фінансовий стан [1–3], зокрема, низька прибутковість [4] та недостатня фінансова стійкість [5–8]. Одним з важливих напрямів покращення фінансового стану є підвищення ефективності використання підприємствами енергетичних ресурсів [9–11] на засадах переходу до енергозберігаючих технологій виготовлення продукції [12–14], впровадження заходів зі скорочення затрат на опалення приміщень [15] тощо. Водночас, реалізація проектів з енергозбереження часто потребує значних інвестицій [16, 17] та характеризується певним ризиком [18, 19]. Відповідно, на шляху до здійснення енергозберігаючих проектів часто постають різноманітні бар'єри [20–22], подолання яких потребує реалізації організаційно-економічних та техніко-технологічних заходів, які доцільно групувати за видами бар'єрів на шляху до реалізації проектів з енергозбереження, а також за суб'єктами здійснення цих заходів. До таких суб'єктів слід віднести, насамперед, керівництво підприємств та органи державної влади та місцевого самоврядування [24–26]. При цьому можливо виділити такі найбільш узагальнюючі бар'єри на шляху до реалізації проектів з енергозбереження на підприємствах:

1. Нестача вхідної інформації для ухвалення рішення про реалізацію проектів з енергозбереження. Подолання цього бар'єру потребує від керівництва підприємств покращення програмного забезпечення, баз даних, вдосконалення компетенцій працівників у сфері інформаційного забезпечення та ін. Щодо органів державної влади та місцевого самоврядування, то подолання зазначеної перешкоди вимагає від них генерування актуальної, точної та повної інформації про економічні, екологічні та інші наслідки реалізації підприємствами різноманітних проектів з енергозбереження у розрізі галузей економіки та промисловості.

2. Несприйняття вхідної інформації, що відображається у незацікавленості нею, відкиданні можливостей, які надає ця інформація, без її детального розгляду. Подолання цього бар'єру потребує від керівництва підприємств виховання у працівників прагнення до енергозбереження, мотивування їх до розгляду можливої реалізації енергозберігаючих проектів тощо, а від органів влади – обґрунтування важливості енергозбереження, презентації наявності великої кількості потенційних заходів з економії енергії тощо.

3. Отримання висновку про економічну недоцільність реалізації проєктів з енергозбереження. Подолання цього бар'єру потребує від керівництва підприємств збільшення обсягів та покращення якості інформаційного забезпечення, необхідного для оцінювання ефективності енергозберігаючих проєктів; впровадження у практику діяльності науково обґрунтованих методів оцінювання економічної ефективності реалізації проєктів з енергозбереження. Щодо органів влади, то подолання зазначеної перешкоди вимагає від них надання підприємствам, які впроваджують проєкти з енергозбереження, певних економічних пільг (податкових, фінансово-кредитних тощо).

4. Недостатність ресурсного забезпечення для реалізації проєктів з енергозбереження. Подолання цього бар'єру потребує від керівництва суб'єктів господарювання вдосконалення компетенцій їх працівників у сфері організування ресурсного забезпечення діяльності цих суб'єктів, а від органів влади – покриття (принаймні, часткового) потреби підприємств, які реалізують проєкти з енергозбереження, у відповідних ресурсах.

5. Невдача з впровадженням енергозберігаючих видів техніки та технологій. Подолання цього бар'єру потребує від керівництва підприємств збільшення обсягів та покращення якості інформації, необхідної для управління реалізацією проєктів з енергозбереження; вдосконалення компетенцій працівників у сфері впровадження енергозберігаючих видів техніки та технологій, а від органів влади – проведення тренінгів, здійснення інших способів інформування працівників підприємств про ефективну організацію впровадження енергозберігаючих видів техніки та технологій.

6. Відмова від експлуатації впроваджених енергозберігаючих видів техніки та технологій. Подолання цього бар'єру потребує від керівництва підприємств вдосконалення компетенцій працівників у сфері прогнозування результатів експлуатації енергозберігаючих видів техніки та технологій, а від органів влади – надання підприємствам, які реалізують проєкти з енергозбереження, певних економічних пільг.

Наведене групування способів подолання бар'єрів на шляху до реалізації підприємствами енергозберігаючих проєктів може бути використано при розробленні стратегій такого подолання.

Список використаних джерел:

1. Романович, О. О. & Свистун, Л. А. (2017). Кризові явища у діяльності українських підприємств та методи їх діагностики. *Молодий вчений*, (11(51)), 1295–1299.
2. Сак, Т. В. (2018). Діагностика причин кризи машинобудівних підприємств України. *Економіка і суспільство*, (19), 604–611.
3. Долбнева, Д. В. (2015). Сучасні тенденції банкрутства підприємств в Україні та заходи по запобіганню їх неплатоспроможності. *Бізнес Інформ*, (10), 244–249.
4. Єпіфанова, І. Ю. & Гуменюк, В. С. (2016). Прибутковість підприємства: сучасні підходи до визначення сутності. *Економіка і суспільство*, (3), 189–192.
5. Гапак, Н. М. & Капштан, С. А. (2014). Особливості визначення фінансової стійкості підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*, (42), 191–196.
6. Ємельянов, О. Ю. (2020). Діагностування рівня фінансової стійкості підприємств агропромислового комплексу. *Агросвіт*, (21), 3–9.
7. Павленко, О. П. & Семиліт, І. В. (2016) Економічна сутність фінансової стійкості підприємств: фактори впливу, оцінка та джерела фінансування. *Молодий вчений*, (7(34)), 113–116.
8. Чепка, В. В. & Матяш, О. К. (2017). Фінансова стійкість підприємства: сутність та фактори впливу. *Економіка і суспільство*, (12), 649–655.

9. Бойчук, Н. Я. & Острянюк, М. М. (2017). Проблеми енергозбереження та підвищення енергоефективності економіки України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*, (19), 25–34.
10. Жадко, К. С. (2017). Сучасні тенденції енергозбереження та ефективності діяльності підприємств. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*, (16), 302–307.
11. Емельянов, А. Ю. & Петрушка, Т. А. (2013). Исследование факторов технологического развития предприятий. *Проблемы экономики и менеджмента*, (11), 13–21.
12. Емельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. & Крет, І. З. (2013). Методичні засади оцінювання економічної ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій на промислових підприємствах. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*, (754), 18–25.
13. Концеба, С. М. & Непочатенко, О. О. (2007). Енергозберігаючі технології в Україні: економічний ефект та перспективи впровадження. *Збірник наукових праць УНУС*, (63), 1–5.
14. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Zahoretska, O., Kusiya, M., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2019). Changes in Energy Consumption, Economic Growth and Aspirations for Energy Independence: Sectoral Analysis of Uses of Natural Gas in Ukrainian Economy. *Energies*, (12(24)), 4724.
15. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2018). Evaluation of adaptability of Ukrainian economy to changes in prices for energy carriers and to energy market risks. *Energies*, (11 (12)), 3529.
16. Джеджула, В. В. (2011). Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти. *Економічний простір*, (54), 124–130.
17. Дзядикевич, Ю. В., Буряк, М. В. & Розум, Р. І. (2011). Методи оцінки ефективності інвестицій в енергозбереження. *Інноваційна економіка*, (2), 119–122.
18. Ілляшенко, К. В. (2007). Можливості підвищення ефективності інвестицій за рахунок зниження ризиків. *Економіка і регіон*, (2(13)), 75–77.
19. Кігель, В. Р. (2008). Оцінювання економічної ефективності ризикових проектів реального інвестування. *Держава та регіони*, (3), 118–124.
20. Кінаш, І. А. (2015). Бар'єри на шляху впровадження енергоефективності та енергозбереження підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал: Сталый розвиток економіки*, (3), 185–189.
21. Севастьянов, Р. В. & Калініна, Я. Ю. (2014). Енергоефективність промислових підприємств України та бар'єри з її впровадження. *Економічний вісник ЗДІА*, (7), 144–154.
22. Lesinskyi, V., Yemelyanov, O., Zarytska, O., Symak, A. & Petrushka, T. (2020). Development of a toolkit for assessing and overcoming barriers to the implementation of energy saving projects. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, (5(3)), 24–38.
23. Емельянов, О. Ю. & Петрушка, Т. О. (2020). Роль держави у подоланні бар'єрів на шляху до реалізації заходів з енергозбереження на підприємствах. *Економіка та держава*, (10), 24–29.
24. Yemelyanov, O., Symak, A., Lesyk, L., Petrushka, T., Kryvinska N. & Vovk, O. (2021). Modeling of Parameters of State Participation in Financing of Energy Saving Projects at Enterprises. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, (1293), 498–511.
25. Петренко, І. П. & Козловська, О. Ю. (2017). Фінансова підтримка проектів у сфері енергозбереження в Україні. *Науковий вісник УНУ*, 14(2), 65–68.

СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Кулик Оксана Михайлівна

фізична особа-підприємець,

стейкхолдер кафедри готельно-ресторанного бізнесу

*Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського,
Україна*

На сьогоднішній день туристична галузь України навіть у період сучасних викликів, зумовлених всесвітньою пандемією Covid-19, є однією з провідних галузей ринкової економіки, яка активно зосереджена як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку надання послуг. Варто зазначити, що за період пандемії Covid-19 туристична галузь України зазнала значних збитків через що багато підприємств не змогли втримати свої конкурентні позиції на ринку надання послуг і змушені були призупинити або повністю припинити свою діяльність. Однак, у той же час туристична галузь продовжує відновлювати свої позиції завдяки скасуванню цілої низки епідеміологічних обмежень, які діяли на території України, та проведенню активної вакцинації населення, що дозволяє відновлювати туристичний потік як зовнішнього, так і внутрішнього туриста. Але, водночас, підприємствам туристичної індустрії, які змогли втримати свої позиції в піковий момент настання всесвітньої пандемії Covid-19 та новим підприємствам, які планують увійти на ринок туристичних послуг, значну увагу варто приділити питанням бізнес-планування своєї діяльності.

Розгляньмо основні поняття бізнес-планування для туристичної індустрії, їхні суть та значення, а також загальне поняття бізнес-плану підприємства.

Бізнес-план (англ. *Business plan*) – це техніко-економічне обґрунтування діяльності підприємств у ринкових умовах, програма їхньої діяльності; він характеризує модель підприємства в майбутньому. Бізнес-план складається для чинного підприємства, нового виду діяльності або продукції, для нового підприємства. Він потрібен керівникові фірми, акціонерам, інвесторам. Бізнес-план розробляють для пошуку подальших резервів зменшення витрат і зростання доходів з метою забезпечення зростання прибутків підприємства. Бізнес-план – це специфічний документ, що описує основні аспекти майбутньої діяльності підприємства з реалізації будь-якої інвестиційної програми або будь-якої бізнес-ідеї у принципі. При цьому під час розробки бізнес-плану особлива увага повинна приділятися не тільки визначенню очікуваного обсягу прибутку від реалізації бізнес-ідеї, а й вивченню умов на ринку даних послуг, виявленню можливостей розширення обсягів їх реалізації у майбутньому, можливих джерел фінансування проєкту з урахуванням умов отримання кредиту та термінів його погашення [1].

Бізнес-план для підприємств туристичної галузі – це стратегічно важливий документ, в якому чітко описуються ціль, мета і завдання туристичного підприємства, а також – шляхи досягнення поставлених завдань. Варто зазначити, що за допомогою правильно складеного бізнес-плану в перспективі значно легше уникнути певних помилок у діяльності підприємства та реально розуміти позицію підприємства на ринку надання послуг, а також передбачити можливі критичні ситуації, які можуть виникнути в процесі здійснення підприємницької діяльності.

Варто зазначити, що, здебільшого, бізнес-план складається відповідно до вимог оформлення та організаційно-правової документації підприємства, в якій чітко прописана структура підприємства, додаються певні фінансові розрахунки, в

більшості випадків до складання бізнес-плану залучаються всі засновники або співвласники підприємства, враховуються їхні основні вимоги, бачення та їхні побажання, втілення яких вони хотіли би спостерігати в готовому робочому проекті.

Головна мета складання бізнес-плану підприємства туристичної індустрії – правильне і беззбиткове планування діяльності підприємства, визначаючи певний період для окупності кожного з пропонованих у бізнес-плані продуктів чи напрямів діяльності підприємства. Найбільш поширеними питаннями, які висвітлює бізнес-план підприємства туристичної індустрії, є наступні:

- ✓ визначення основного та додаткових КВЕДІВ діяльності підприємства туристичної індустрії (може включати готельно-ресторанні послуги, транспортні перевезення, виробництво та продаж сувенірної продукції та інші);

- ✓ стратегія і тактика підприємства;

- ✓ оцінка очікуваних витрат підприємства;

- ✓ маркетингові заходи з вивчення кон'юнктури ринку та позиції даного підприємства;

- ✓ аналіз фінансових можливостей підприємства;

- ✓ аналіз кадрового резерву для підприємства;

- ✓ можливі фінансові труднощі на підприємстві та шляхи їх вирішення [2].

Загальну структуру бізнес-плану можна подати схематично (див. рис. 1).

Рис. 1 Структура бізнес-плану підприємства туристичної індустрії

Резюме суб'єкта господарювання туристичної індустрії розміщується на початку бізнес-плану. Це – самостійний рекламний документ, який містить короткий опис і стисло окреслює саме поняття, розповідає про цілі і завдання діяльності.

Опис загальної інформації про підприємство (суб'єкт господарювання). В даному розділі бізнес-плану чітко прописано інформацію про діяльність підприємства, його позицію на ринку та очікуваний результат від господарської діяльності, а також розписується структура управління підприємством, основні техніко-економічні показники, аналіз діяльності аудиторської служби, а також вказується прогноз майбутньої позиції підприємства на ринку.

Прогнозований ринок збуту товарів та послуг. У цьому розділі бізнес-плану передбачено аналіз ринку надання послуг підприємством туристичної індустрії.

План маркетингової підтримки діяльності підприємства. У даному розділі бізнес-плану описується аналіз проведених досліджень на ринку, визначається прогнозована можливість залучення клієнтського потенціалу для споживання товарів та послуг даного суб'єкта господарювання.

Оперативний план діяльності підприємства. У цьому розділі бізнес-плану прописується та обґрунтовується доцільність залучення засобів виробництва, необхідність закупки рухомого майна, сировини і матеріалів для використання при наданні супутніх послуг підприємством. Також у даному розділі обов'язково прописується форма власності підприємства, всі права та обов'язки зацікавлених учасників підприємства; також йдеться про нормативно-правове забезпечення стосовно провадження господарської діяльності.

План трудових ресурсів підприємства. У даному розділі бізнес-плану розкривається штатний розпис працівників, організаційна структура, тарифна сітка для виплати заробітної плати персоналу, а також процентне співвідношення розподілу доходів підприємства в кінці року між співзасновниками (якщо таких є декілька).

Фінансовий план діяльності підприємства. Головною метою цього розділу є правильно подати інформацію співзасновникам підприємства або, якщо підприємство потребує додаткового залучення капіталу, то, відповідно, подати інформацію потенційному інвесторові. В даному розділі прораховується фінансовий результат діяльності підприємства та виведення його в точку беззбитковості.

Отже, аналізуючи доцільність застосування бізнес-планування на підприємствах туристичної індустрії, варто зазначити, що проводити бізнес-планування на етапі започаткування діяльності є надзвичайно доцільним, адже потенційний інвестор чи власник даного бізнесу може завчасно прорахувати всі можливі фінансові ризики, які можуть виникнути в процесі проведення господарської діяльності, а також прорахувати загальну доцільність та рентабельність даного проекту та в майбутньому допоможе оперативніше приймати рішення в період виникнення непередбачуваних ситуацій, для прикладу, таких, як епідеміологічна ситуація з настанням пандемії Covid-19.

Список використаних джерел:

1. <https://uk.wikipedia.org/>
2. М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, С. В. Білоус., Н. Л. Мандюк. Економіка туризму: теорія та практика. Київ, «Центр навчальної літератури», 2020 р. С. 544.

СЕКЦІЯ ІІІ. ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА; ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІК І АУДИТ

COVID-19: ЛІКАРНЯНИ ПІД ЧАС САМОІЗОЛЯЦІЇ ЧИ ХВОРОБИ НА КОРОНОВІРУС ОПЛАЧУЮТЬСЯ ЗА СПРОЩЕНОЮ ПРОЦЕДУРОЮ

Гринь В.П.

канд. екон. наук, доцент

Запорізький національний університет, Україна

Гальченко Л.М.

Запорізький національний університет, Україна

Фонд соціального страхування спростив процедуру оплати лікарняних для осіб з підтвердженим діагнозом COVID-19 і осіб, які перебувають на самоізоляції під медичним контролем.

Такі зміни внесено наказом МОЗ України від 11.11.2020 р. № 2593 «Про затвердження Змін до Порядку надання первинної медичної допомоги та Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян». Документ набув чинності 22.12.2020 р.

Зміни до Інструкції про порядок видачі документів, що засвідчують тимчасову непрацездатність громадян, було погоджено виконавчою дирекцією Фонду соціального страхування України з метою спрощення процедури і пришвидшення виплат допомог по тимчасовій втраті працездатності від Фонду [1].

Відповідно до оновлених положень, починаючи з 22 грудня 2020 року та на період дії карантину, лікуючий лікар в амбулаторно-поліклінічних закладах може видавати листок непрацездатності особисто на строк, необхідний для лікування пацієнтів з коронавірусною хворобою або завершення їх самоізоляції у відповідності до галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я.

У разі підтвердженого діагнозу COVID-19 або потреби в оплачуваній за кошти Фонду соціального страхування України самоізоляції під меднаглядом, відповідні листки непрацездатності не потребують погодження із завіддління або ЛКК для їх продовження на термін понад 10 днів.

Розмір допомоги від Фонду соцстраху з таким листками непрацездатності - 50% середньої зарплати і не залежить від тривалості страхового стажу працівника. Фонд соцстраху оплачує лікарняний, починаючи з шостого дня, а перші п'ять днів оплачує роботодавець [2].

Підстава для нарахування допомоги - лікарняний лист із зазначенням причини непрацездатності «ізоляція від COVID-19-11». Також МОЗ рекомендував установам охорони здоров'я здійснити заміну попередньо виданих у зв'язку з самоізоляції довідок на листки непрацездатності.

Термін видачі таких листків непрацездатності відповідно до чинних нормативно-правових актів та галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я - 14 днів. Як і в загальних випадках, лікарняний спочатку видають на 5 днів з наступним продовженням.

Роботодавець на підставі отриманого від працівника лікарняного листа оформляє заяву-розрахунок, в якій вказує причину непрацездатності - 11, тобто ізоляція від COVID-19, і передає її до Фонду соцстраху.

При подачі працівниками лікарняних листів із зазначенням причини непрацездатності «ізоляція від COVID-19 - 11», на їх підставі формують окрему заяву-розрахунок, в яке необхідно включати тільки зазначені листки непрацездатності. У цій заяві-розрахунку в Додатку 1.1 в колонці 10 вказують причину непрацездатності - 11, тобто ізоляція від COVID-19. За листками непрацездатності, виданими з інших причин, формують заяву-розрахунок на загальних підставах.

Список використаних джерел:

1. Зміни до Порядку надання первинної медичної допомоги, зареєст. в Верховній Раді України 11.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1214-20#Text>.
2. Фонд соціального страхування України. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/969402>.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ ТА ПОСЛІДОВНІСТЬ ОЦІНЮВАННЯ НАЯВНОГО ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Юрків Руслан Русланович

аспірант кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна

Збільшення економічного потенціалу суб'єктів господарювання та покращення його реалізації є важливою умовою успішності підприємницької діяльності. Це стосується як сукупного економічного потенціалу підприємств, так і його різновидів [1], до яких слід віднести виробничий [2–4], збутовий [5–7], маркетинговий [8], інноваційний [9], трудовий [10, 11], конкурентний [12, 13], технологічний [14–17], фінансовий [18–21] та інші види потенціалу суб'єктів господарювання [22, 23]. При цьому важливе значення для підвищення ефективності господарської діяльності, зокрема для зниження її ризикованості [24] та зростання ринкової вартості підприємств, має належне оцінювання величини усіх основних різновидів їх економічного потенціалу [25, 26].

Щодо оцінювання наявного фінансового потенціалу інвестиційної діяльності суб'єкта підприємництва, то завдання цього оцінювання можливо сформулювати так: нехай існує множина інвестиційних проєктів, які характеризуються обсягами потрібних інвестицій у їх започаткування, прогнозним розподілом чистого грошового потоку за роками їх експлуатації тощо. Також відомими є базові (тобто до реалізації проєктів) значення прогнозного прибутку, ринкової вартості власного капіталу та інших характеристик суб'єкта підприємницької діяльності. Необхідно визначити раціональні значення часток фінансування кожного проєкту за рахунок відповідно власних, позичкових та залучених коштів, щоб забезпечити максимально можливий приріст ринкової величини тієї частини власного капіталу економічного суб'єкта, яка залишиться у розпорядженні теперішніх його власників після реалізації запланованої інвестиційної програми (з урахуванням можливого застосування залучених джерел коштів для її фінансування). При цьому повинні виконуватися такі додаткові умови:

1) умова невід'ємності шуканих значень часток фінансування кожного проєкту за рахунок відповідно власних, позичкових та залучених коштів;

2) умова рівності суми трьох відповідних (тобто таких, які характеризують певний інвестиційний проєкт) значень шуканих часток одиниці або нулю;

3) умова неперевикнення обсягу позичкового капіталу суб'єкта підприємницької діяльності величини його власного капіталу, обчисленої з використанням методу капіталізації прогнозного чистого прибутку, при цьому цей прибуток береться згідно помірної песимістичної його оцінки;

4) умова неперевикнення частки нових співвласників суб'єкта підприємництва (якщо відбудеться використання залучених джерел коштів з метою фінансування інвестиційної програми цього суб'єкта) у його пайовому капіталі певної наперед встановленої теперішніми власниками величини цієї частки.

Для вирішення поставленого завдання необхідним є здійснення таких основних етапів дій:

1. Ранжування запланованих інвестиційних проєктів у порядку зниження

співвідношення між сподіваним прибутком від їх провадження та сумою інвестицій у таке провадження.

2. Включення в інвестиційну програму найбільш прибуткових проєктів з урахуванням можливості їх фінансування завдяки наявним у суб'єкта господарювання вільним грошовим засобам. При цьому слід враховувати обмеження на величину цих засобів.

3. Ранжування проєктів, які ще не було включено в інвестиційну програму, у порядку спадання співвідношення між сподіваним чистим грошовим потоком за проєктами та обсягами інвестицій у їх здійснення.

4. Включення в інвестиційну програму проєктів з найбільшими значеннями зазначеного співвідношення з урахуванням обмежень на обсяги фінансування за рахунок позичкових коштів.

5. Ранжування проєктів, які ще не було включено в інвестиційну програму суб'єкта підприємництва, у порядку спадання різниці між сподіваним чистим прибутком за ними та очікуваним обсягом дивідендних виплат новим співвласникам підприємства, тобто стороннім особам, що вклали кошти у пайовий капітал підприємства з метою фінансування відповідних проєктів.

6. Включення в інвестиційну програму проєктів з найбільшими значеннями зазначеної різниці з урахуванням обмежень на їх фінансування за рахунок залучених коштів.

7. Повернення до першого етапу, оскільки можливим є випадок, за якого після реалізації усіх шести етапів виявиться, що деякі раніше відхилені проєкти доцільно здійснити з використанням одного з трьох видів джерел фінансування (або їхньої комбінації). Якщо ж цього випадку не трапиться, то інвестиційна програма вважатиметься сформованою.

Список використаних джерел:

1. Лесик, Л. І. (2013). Типологія видів і чинників формування економічного потенціалу підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*, (23), 271–278.
2. Ємельянов, О. Ю., Лесик, Л. І. & Висоцький, А. Л. (2015). Теоретичні засади формування та оцінювання виробничо-збутового потенціалу машинобудівних підприємств. *Бізнес Інформ*, (1), 124–130.
3. Ємельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. & Висоцький, А. Л. (2013). Діагностика ресурсного забезпечення як чинника формування виробничо-збутового потенціалу підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, (23.4), 128–135.
4. Плешка, А. Р. (2011). Фактори, що впливають на розвиток виробничого потенціалу. *Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій* (37/38), 279–283.
5. Ємельянов, О. Ю., Висоцький, А. Л., Симак, А. В. & Петрушка, Т. О. (2017). Методичні засади оцінювання попиту на продукцію машинобудівних підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, (3), 198–212.
6. Висоцький, А. Л. (2014). Сутність та особливості збутового потенціалу як складової частини сукупного економічного потенціалу підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, (24.8), 225–233.
7. Висоцький, А. Л. (2014). Види, чинники та об'єкти управління збутовим потенціалом машинобудівного підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*, (24.7), 315–323.
8. Мороз, Л. А. & Лебідь, Т. В. (2009). Стратегічний аналіз маркетингового потенціалу підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Логістика»*, (649), 214–219.
9. Гришко, В. А. (2010). Показники та методи оцінювання інноваційного потенціалу машинобудівних підприємств. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*, (7(107)), 18–21.
10. Верхоглядова, Н. І. & Русинко, М. І. (2013). Характеристика і структура трудового

- потенціалу підприємства. *Інноваційна економіка*, (4), 37–40.
11. Янковська, Л. А. (2006). Оптимізація трудового потенціалу в системі менеджменту персоналу промислового підприємства. *Актуальні проблеми економіки*, (9), 200–203.
 12. Аренов, И. А. (2011). Конкурентный потенциал предприятия: модель и стратегии развития. *Проблемы современной экономики*, (4), 40–43.
 13. Гнатушенко, В. В. (2006). *Управління конкурентним потенціалом підприємств* (дис. ... д-ра екон. наук). Донец. нац. ун-т, Донецьк, Україна.
 14. Caliskan, H. K. (2015). Technological change and economic growth. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, (195), 649–654.
 15. Piva, M. & Vivarelli, M. (2018). Technological change and employment: is Europe ready for the challenge. *Eurasian Bus. Rev.*, (8(1)), 13–32.
 16. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2018). Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine. *Sustainability*, (10(4)), 1186.
 17. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Zahoretska, O., Kusiya, M., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2019). Changes in Energy Consumption, Economic Growth and Aspirations for Energy Independence: Sectoral Analysis of Uses of Natural Gas in Ukrainian Economy. *Energies*, (12(24)), 4724.
 18. Левченко, Н. М. (2012). Фінансовий потенціал підприємства: сутність та підходи до діагностики. *Інвестиції: практика та довід*, (2), 114–117.
 19. Маринич, І. А. (2010). Сучасні підходи до діагностики фінансового потенціалу підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*, (20.1), 105–108.
 20. Кунцевич, В. О. (2005). Підходи до діагностики фінансового потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми економіки*, (1(43)), 68–75.
 21. Редько, Л. І. (2007). Використання фінансових ресурсів як джерел фінансування інноваційної діяльності та проблема їх застосування. *Держава і регіони*, (2), 214–217.
 22. Гончар, О. І. (2015). Оптимізація економічного оцінювання потенціалу підприємства. *Торгівля. Комерція. Підприємництво*, (19), 49–53.
 23. Хворостов, В. А. (2011). Исследование методов оценки потенциала предприятия. *Сборник научных трудов НГТУ*, (1), 107–113.
 24. Ємельянов, О. Ю. (2020). Оцінювання рівня ризикованості господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу. *Агросвіт*, (19–20), 3–9.
 25. Лесик, Л. І., Петрушка, Т. О. & Ємельянов, О. Ю. (2020). Ринкова вартість як один з індикаторів формування і оцінювання економічного потенціалу підприємств. *ЛОГОС. ОНЛАЙН*.
 26. Ємельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. & Лесик, Л. І. (2020). Особливості оцінювання потенціалу економічного розвитку підприємств з використанням показника їх ринкової вартості. *ЛОГОС. Мистецтво наукової думки*, (10), 18–21.

РОЗРАХУНОК АМОРТИЗАЦІЇ МАЛОЦІННИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СПОСОБІВ МЕТОДУ НА ОСНОВІ ДОХОДУ

Сук Петро Леонідович

ORCID ID: 0000-0002-8556-7123

*д-р. екон. наук, професор, професор кафедри і оподаткування
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і
природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут», Україна*

Одним із видів необоротних активів є малоцінні необоротні матеріальні активи (далі – МНМА). Вони мають очікуваний строк корисного використання (експлуатації) більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) і вартість менше за встановлену межу. Згідно з Податковим кодексом України вартісна межа встановлена у розмірі 20000 грн [1]. Згідно з П(С)БО 7 “Основні засоби” підприємства самостійно встановлюють вартісну межу [2].

МНМА, як і інші необоротні активи за допомогою амортизації переносять свою вартість у витрати шляхом амортизації протягом строку їх використання. Існують різні методи амортизації необоротних активів. Вони передбачені в Україні П(С)БО 7 “Основні засоби”, а в міжнародній практиці МСБО 16 “Основні засоби”. Також в різних країнах національними стандартами бухгалтерського обліку встановлені методи амортизації необоротних активів [3; 4; 5; 6].

По МНМА для нарахування амортизації П(С)БО 7 “Основні засоби” визначено два методи: 1) нарахування амортизації здійснюється в розмірі 50% вартості об’єктів при видачі їх в експлуатацію, а решту 50 % вартості – при списанні об’єктів; 2) нарахування амортизації здійснюється в розмірі 100% вартості об’єктів при видачі їх в експлуатацію [2]. Проте МНМА є необоротним активом, а тому по них можна нараховувати амортизацію за методами, що використовуються для необоротних активів.

В світовій практиці відомий метод амортизації необоротних активів на основі доходу (revenue-based amortisation method). Амортизація за цим методом розраховується від доходу (виручки від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг), отриманого з використанням необоротного активу.

За методом амортизації на основі доходу амортизацію нараховують залежно від фактично отриманого доходу (або виручки) за реалізовану продукцію в певному періоді.

Метод амортизації на основі доходу передбачає нараховувати амортизацію залежно від фактично отриманого доходу (або виручки) за реалізовану продукцію в певному періоді. Він використовується якщо відомі наперед реалізаційні ціни і кількість продукції згідно контракту. За цим методом річна сума амортизації визначається як добуток вартості, що амортизується (різниця між первісною і ліквідаційною вартістю), та коефіцієнта амортизації, який обчислюється діленням фактичного обсягу доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) на плановий обсяг доходу від реалізації продукції.

Розраховується амортизація на основі доходів за формулами:

$$CA = (PB - LB) \times KA,$$

де CA – сума амортизації; PB – первісна вартість об’єкта; LB – ліквідаційна вартість об’єкта; KA – коефіцієнт амортизації.

$$КА = \text{ФОД} : \text{ПОД},$$

де ФОД – фактичний обсяг доходу від реалізації продукції (робіт, послуг); ПОД – плановий обсяг доходу від реалізації продукції (робіт, послуг).

Амортизацію на основі доходу можна розрахувати іншим способом:

$$СА = \text{ФОД} \times КА,$$

де СА – сума амортизації; ФОД – фактичний обсяг доходу від реалізації продукції (робіт, послуг); КА – коефіцієнт амортизації.

$$КА = (\text{ПВ} - \text{ЛВ}) : \text{ПОД}.$$

Амортизацію за методом на основі доходу можна розраховувати за двома способами: 1) від первісної (початкової) вартості МНМА; 2) від залишкової (балансової) вартості МНМА.

Розглянемо на прикладі застосування для МНМА двох способів методу амортизації на основі доходу. Первісна (початкова) вартість МНМА – 15000 грн, строк експлуатації 3 роки, ліквідаційна вартість – 1000 грн. Тому, вартість, яка підлягає амортизації, становить 14000 грн (15000 – 1000 = 14000).

Протягом періоду амортизації МНМА заплановано отримати 42000 грн доходу від реалізації продукції (робіт, послуг), в тому числі: за 1-й рік – 20000 грн, за 2-й рік – 15000 грн, за 3-й рік – 7000 грн.

Визначимо коефіцієнт амортизації: за 1-й рік – 0,4762 (20000 : 42000 = 0,4762), за 2-й рік – 0,3571 (15000 : 42000 = 0,3571), за 3-й рік – 0,1667 (7000 : 42000 = 0,1667). Сума амортизації розраховується залежно від фактичного доходу (виручки) від реалізації продукції (робіт, послуг) (табл. 1).

Таблиця 1

**Розрахунок амортизації методом на основі доходу за 1-м способом
(від початкової вартості МНМА)**

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Дохід (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг), грн	Коефіцієнт амортизації	Річна сума амортизації, грн
1	14000	20000	0,4762	6667
2	14000	15000	0,3571	4999
3	14000	7000	0,1667	2334
х	Разом	42000	1	14000

[авторська розробка]

За 2-м способом методу на основі доходу визначимо амортизацію МНМА від їх залишкової (балансової) вартості (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок амортизації методом на основі доходу за 2-м способом (від залишкової (балансової) вартості МНМА)

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Дохід (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг), грн	Коефіцієнт амортизації	Річна сума амортизації, грн
1	14000	20000	0,4762	6667
2	7333	15000	0,3571	2619
3	4714	7000	0,1667	4714
х	Разом	42000	1	14000

[авторська розробка]

Провівши нарахування амортизації за двома способами методу на основі доходу (табл. 1 і 2), можна побачити, що вартість МНМА за 1-м способом повністю розподіляється за роки амортизації, а за 2-м способом в останньому році залишається нерозподілена сума залишкової вартості МНМА, яка переноситься на річну суму амортизації.

Висновки. Таким чином, для амортизації МНМА можна застосовувати способи розрахунку методу на основі доходу. Існує два таких способи: 1) від первісної (початкової) вартості МНМА; 2) від залишкової (балансової) вартості МНМА. Використання способів розрахунку залежить від вибору керівництва підприємством і повинне бути визначено в його обліковій політиці.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”, затверджено наказом Міністерства фінансів України 27 квітня 2000 р. № 92, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 травня 2000 р. за № 288/4509. Вилучено з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 “Основні засоби”. Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014#Text.
4. Международные стандарты учёта GAAP и IAS. URL: http://www.kpress.ru/trade/1998/3/Gaap_ias/Gaap_ias.asp.
5. Об утверждении Положения по бухгалтерскому учёту “Учёт основных средств” ПБУ 6/01” (Зарегистрировано в Минюсте России 28.04.2001 г. № 2689) : Приказ Министерства финансов России от 30.03.2001 г. № 26н. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=199487&fld=134&dst=100011,0&rnd=0.7550347104001115#04149534261205524>.
6. Налоговый кодекс Российской Федерации. Часть вторая : Федеральный закон Российской Федерации от 13.07.2015 г. № 214-ФЗ, №232-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28165/ad6e31e62418ce6768a1215342837d033553217e/.

СЕКЦІЯ IV. МЕНЕДЖМЕНТ, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЗНАЧНИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Пронь Леся Михайлівна

ORCID ID: 0000-0001-8701-4779

аспірантка кафедри управління та бізнес-адміністрування
Інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Науковий керівник: Жук Ольга Іванівна

ORCID ID: 0000-0001-8519-5529

канд. екон. наук, доцент
завідувачка кафедри управління та бізнес-адміністрування
Інститут післядипломної освіти та довузівської підготовки
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Україна

Україна знаходиться в складній ситуації. З одного боку, люди втомились від карантину та обмежень, які пов'язані з цим, тому вакцинуються, активно подорожують, зустрічаються та спілкуються одне з одним. З другого боку, виявили новий новий штам коронавірусної хвороби «Дельта» [2], а також підтверджуються випадки захворювань на старий штам. Ситуація залишається тривожною як для епідеміологів, так і для населення України. Станом на 06 вересня 2021 року в Україні зареєстровано 2298307 хворих на COVID-19, 2213177 одужало, 54001 померло, а також: 12108589 протестовано [1]. В Україні від 24 лютого 2021 року було щеплено 9789501 особу [3]. Згідно даних Всесвітньої організації охорони здоров'я станом на 06 вересня 2021 року зареєстровано 220383951 хворих на COVID-19, померло 4561446 осіб. Станом на 01 вересня 2021 року в світі введено 5289224918 доз вакцини [5]

Карантинні обмеження критично впливають на кожного громадянина України і на економіку держави. Необхідно проводити державне регулювання, заходи щодо залучення значних іноземних інвестицій, які сприятимуть стабілізації та розвитку економіки. Для того, щоб створити нові можливості для залучення прямих іноземних інвестицій, значних іноземних інвестицій потрібно запроваджувати спеціальні умови для інвесторів, які планують переносити свої виробничі потужності, або розширювати своє виробництво. Це дозволить збільшити надходження як прямих іноземних інвестицій, так і податкових надходжень в той чи інший регіон [4].

Список використаних джерел:

1. Коронавірус в Україні. Офіційний інформаційний портал Міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://covid19.gov.ua/> (дата звернення: 06.09.2021).

2. Небезпечний штам коронавірусу «Дельта» вже в Україні. BBC NEWS. Україна. Від 23 червня 2021. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57582785> (дата звернення: 06.09.2021).
3. Оперативна інформація про поширення та профілактику COVID-19. Від 06 вересня 2021 року. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/operativna-informacija-pro-poshirennja-koronavirusnoi-infekcii-2019-cov19> (дата звернення: 06.09.2021).
4. Програма стимулювання економіки для подолання наслідків COVID-19: «Економічне відновлення». Додаток до Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) на 2020-2022 роки. Інформаційно-аналітичні матеріали. 2020. 88 слайдів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/Prezentacii/Programa%20Ekonomichne%20stymyluvannia/analitichni-materiali-do-programi-stimulyvannya-1.pdf> (дата звернення: 06.09.2021).
5. Coronavirus disease (COVID-19) pandemic. World Health Organization. URL: https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019?gclid=Cj0KCQjw-NaJBhDsARIsAAja6dNTHCHiCZ5VKQdRHQpA6XT3KbxwyfW4AaoXz03lVlBCtum-zFnnvR8aAtN4EALw_wcB (дата звернення: 06.09.2021).

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ДО ПРОЦЕСУ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Патинська-Попета Марина Михайлівна

ORCID ID: 0000-0002-4370-1849

аспірант кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. І. Поліщука
Поліський національний університет, Україна

Науковий керівник: Зінчук Тетяна Олексіївна

ORCID ID: 0000-0002-5143-2394

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та євроінтеграції
Поліський національний університет, Україна

Інноваційним інструментом забезпечення розвитку як держави, регіонів, так і територіальних громад, стало запровадження розумної спеціалізації (SMART-Specialisation), розробленої Європейською комісією. SMART-спеціалізація – це новітній підхід ЄС до виявлення унікальних функцій і активів кожної країни та регіону, підкреслення конкурентних переваг кожного регіону та зосередження уваги партнерів на баченні майбутніх досягнень [1].

Європейське законодавство характеризує стратегію смарт-спеціалізації як національну або регіональну інноваційну стратегію, яка визначає пріоритети для створення конкурентних переваг шляхом узгодження результатів науково-технічної та інноваційної діяльності з потребами бізнесу, щоб послідовно й адекватно реагувати на нові ринкові можливості та зміни, уникаючи дублювання та фрагментації зусиль [6]. Від 2014 р. у країнах-членах ЄС стратегії SMART-спеціалізації стали офіційним та обов'язковим інструментом для залучення фінансування на інноваційні проекти (державного або коштом програм Єврокомісії). Наявність визначеної SMART-спеціалізації для держав-членів ЄС розглядається як умова для отримання фінансування від структурних фондів ЄС.

Для України впровадження SMART-спеціалізації є одним із важливих напрямів реалізації положень Угоди про асоціацію з ЄС. Стратегування регіонального розвитку України на період до 2027 року, принципи якого задекларовані в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 рр. [2], базується на технології смарт-спеціалізації, яка передбачає формування інноваційної стратегії для забезпечення конкурентоспроможності регіону в контексті розумного, сталого та інклюзивного розвитку.

Учений-економіст Ю. Рогозян розглядає смарт-спеціалізацію як симбіоз трьох різних сфер життєдіяльності: урядової, наукової та підприємницької, що в сукупності зможе надати можливість для зміщення провідної управлінської ролі від держави до регіонів (що у свою чергу вплине й на розвиток ОТГ, які знаходяться в межах відповідних регіонів), а приватним акціонерам і підприємцям допомогти перетворити політику спеціалізації в реальні соціально-економічні результати [5, с. 142]. Відтак смарт-спеціалізація має базуватися на засадах партнерства – співпраці між місцевою владою, бізнесом, академічним середовищем і громадянським суспільством. На наш погляд, доречно виділити також інвестиційну сферу, адже смарт-підхід забезпечує стимулювання інвестицій у дослідження та проекти.

Смарт-спеціалізація – підхід, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні [4]. Тобто через реалізацію системи певних заходів смарт-спеціалізація сприяє розвитку регіонального інноваційного потенціалу.

Директоратом регіональної політики Мінрегіону визначено, що всі стратегії громад в Україні мають бути розроблені з урахуванням SMART-спеціалізації. Запровадження концепції SMART-спеціалізації до процесу стратегічного планування новоутворених ОТГ дозволяє виявити актуальні пріоритети, виходячи з потенціалу, наявних ресурсів, бажання, бачення та можливостей громади розвиватися. Урахування регіональної концепції розумної спеціалізації при формуванні Стратегії розвитку ОТГ дозволить якісно створювати нові інноваційні проекти на території громад, посилить співпрацю між наукою, бізнесом та місцевим самоврядуванням, а також забезпечить більш прозорий механізм залучення інвестицій в регіони та громади [3]. Як наслідок, створить можливість не лише розвинути локальні конкурентні переваги, а й залучити інвестиції для якісного зростання громад.

Для розроблення власних стратегій розвитку регіонів, територіальних громад України на засадах смарт-спеціалізації доцільним є вивчення передового зарубіжного досвіду. Адаптація положень смарт-спеціалізації на місцевому рівні потребує перегляду чинної нормативно-правової бази України.

Список використаних джерел:

1. Бжуска Я., Пика Я. Розумна спеціалізація регіону. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Логістика. 2012. № 749. С. 362–366. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25853/1/65-362-366.pdf> (дата звернення: 05.08.2021).
2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (дата звернення: 05.08.2021).
3. Нино Дамения. Инертность или инновации или по какому принципу развивать регионы. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns /2020/07/3/ 662513/> (дата звернення: 22.08.2021).
4. Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів: постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 931 (в редакції від 1.11.2018 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF> (дата звернення: 20.08.2021).
5. Рогозян Ю.С. Стратегічне планування розвитку новоутворених територіальних громад у проекції SMART-спеціалізації. *Економіко-правові аспекти сталого розвитку : держава, регіон, місто* : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. Київ : НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 141–143.
6. Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialistaion (RIS3), Komisja Europejska, 2012. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/s3-guide> (Last accessed: 12.08.2021).

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Менська Олена Анатоліївна

ORCID ID: 0000-0003-2838-9022

кандидат юридичних наук,

головний консультант відділу організаційного забезпечення діяльності

Першого заступника Голови Верховної Ради України

Апарат Верховної Ради України, Україна

В умовах швидкоплинного розростання наукових розвідок, збільшення дослідницького ареалу досліджень та появу низки студій, вивчення сучасного вітчизняного парламентського контролю все ще характеризується певною фрагментарністю. Наразі вітчизняними науковцями механізм реалізації парламентського контролю у сфері охорони культурної спадщини взагалі не вивчений: не склалося ані політичного, ані правового розуміння, що собою уособлює механізм реалізації парламентського контролю у вищезгаданій сфері. Таким чином, цілісного, системного аналізу механізму реалізації парламентського контролю у сфері охорони культурної спадщини до сих пір не було, що власне і вимагає здійснення комплексного вивчення цього питання.

Парламентський контроль, без перебільшення, можна назвати феноменом, що має глибоке коріння у всьому світі. У всіх цивілізованих демократичних країнах здавна склалася, і досить успішно функціонує система парламентського контролю. Тому досвід роботи парламентів цих держав має велику цінність для сучасної правової науки та вітчизняної державної політики. У більшості іноземних держав, так само, як і в Україні, об'єктом парламентського контролю переважно є здійснення своїх повноважень органами виконавчої влади, а також посадових осіб, з метою виявлення неефективного або неправомірного здійснення своєї діяльності. Парламентський контроль сприяє забезпеченню законності, зміцненню правопорядку, підвищенню ефективності виконання основних напрямів державної політики, демократизації усіх сфер суспільного життя. Реалізація контрольної функції представницького інституту сприяє припиненню неправомірних дій, виявленню порушень та притягнення винних до відповідальності. Парламентський контроль, як функція парламенту, має здійснюватися прозоро, ефективно та комплексно. Прозорість передбачає доведення до підконтрольних об'єктів предметів контролю з боку Верховної Ради України, його форм, термінів і наслідків, а також інформування громадян України про здійснений контроль. Ефективність парламентського контролю полягає в наявності певного результату в діяльності підконтрольного об'єкта. Комплексність пов'язана з перевіркою різних аспектів діяльності підконтрольних об'єктів, із застосуванням різних його форм, наявністю реагування на виявлені порушення, аналізом цих порушень, вжиттям заходів впливу та розробленням рекомендацій щодо поліпшення діяльності об'єкта. Для створення ефективного правового забезпечення здійснення парламентом контрольних повноважень необхідно усунути прогалини у чинному законодавстві України, що визначає засади здійснення парламентом контрольної функції та має визначити механізм їх втілення у юридичну практику Верховної Ради України [1, С. 26].

У зарубіжній літературі є погляд, згідно з яким інститут парламентського контролю виділяється в окрему значущу функцію вищого законодавчого органу держави, поряд з функціями представництва та законотворчості. Роль парламентського контролю є пріоритетною, поряд з іншими функціями зазначених органів. У зарубіжній юридичній літературі зустрічаються суперечливі думки: деякі науковці не виділяють контрольну функцію парламенту в ролі основної або навіть допоміжної, говорячи про відсутність необхідності наявності контрольних повноважень вищого законодавчого і представницького органу держави. Інші автори наголошують на важливості і значущості парламентського контролю як невід'ємного елемента системи поділу влади, що підсилює ефективність діяльності органів виконавчої влади, попереджаючи можливі порушення законності. Варто зазначити обумовленість розвитку парламентського контролю в тій чи іншій державі залежно від форми державного правління [2, С. 164-165].

Що стосується зарубіжного досвіду організації та здійснення парламентського контролю, то його форми та темпи утвердження в різних країнах мали і мають свої особливості.

За кордоном важливість ефективного парламентського контролю визнана здавна. Більш того, історично контрольна функція парламенту і стала по суті першопричиною його утворення, коли під час політичної боротьби, ще у 1215 році барони і вище духовенство змусили англійського короля Іоанна Безземельного підписати Велику хартію вольностей, відповідно до якої, зокрема, жоден податок не міг справлятися без згоди Ради королівства (прототип Палати лордів), встановивши тим самим контроль над королівськими витратами. Пізніше цей контрольний механізм було закріплено в Англії на законодавчому рівні [3, С. 39-40].

Залежно від політичного і державного режиму розрізняють реальний і так званий «сплячий» види парламентського контролю. Однак тут необхідно врахувати, що в країнах із недемократичним режимом інститут парламентського контролю може бути передбачений законодавством, але він не буде реалізований або буде вкрай неефективним, тобто в авторитарних або тоталітарних режимах це така інституційна форма, яка не відповідає своїй функціональній природі. Таким чином, демократичний режим – це необхідна умова здійснення парламентського контролю. Державний режим також накладає певний відбиток на здійснення парламентського контролю, оскільки його реалізація залежить від реального балансу влади вищих державних органів. За процедурою здійснення розрізняють голосний і негласний парламентський контроль. Голосний контроль застосовують на відкритих засіданнях парламентських комісій, а негласний - коли розслідування парламентської комісії або комітету проходить в закритому режимі [4].

Поширеною формою парламентського контролю, яка успішно реалізується в усіх демократичних країнах незалежно від форми державного правління, є діяльність постійних і тимчасових, спеціальних і слідчих комітетів і комісій парламенту. Наслідком контролю може бути постанова питання про колективну або індивідуальну політичну відповідальність уряду з метою його відставки у цілому або його окремих членів. Формою парламентського контролю за діяльністю органів виконавчої влади є прийняті у деяких країнах регулярні обговорення звітів членів уряду. Прикладом є щорічне звітування уряду Швейцарії та широке обговорення звіту у двох палатах [5, С. 144].

Відповідно до Основного закону Федеративної Республіки Німеччини (від 23 травня 1949 роки) до суб'єктів парламентського контролю в цій державі віднесені Бундесрат і Бундестаг (органи законодавчої влади в ФРН) як єдиний суб'єкт

парламентського контролю, Федеральна рахункова палата (ст. 114 Основного закону ФРН). Із аналізу змісту Конституції Франції (від 4 жовтня 1958 року) слідує, що в ряду парламентських органів і посадових осіб, наділених повноваженнями парламентського контролю, знаходиться, перш за все, Національні Збори - палата французького парламенту, яка обирається прямим голосуванням. Однак відповідна діяльність Національних Зборів може «стримуватися» інший палатою Парламенту - Сенатом, який обирається непрямым голосуванням і є органом представництва територіальних колективів (ст.ст. 49-50 Конституції Французької Республіки). Будучи конституційною монархією Великобританія, проте, не має глобальних відмінностей в механізмі парламентського контролю за діяльністю уряду. При цьому існують особливості, які відрізняють парламентський контроль у Великобританії від парламентського контролю інших країн: наявність комітетів (постійних і тимчасових). Постійні, в свою чергу, діляться на неспеціалізовані та спеціалізовані (з контрольними функціями) і загальні; відсутність прав у членів уряду і депутатів входить до складу комітету і можливість їм бути присутніми на засіданнях; рішення комітетів є рекомендаційними, надаються у формі доповіді і палата ними не зв'язується [6, С. 170-171].

Конституційні основи парламентського контролю в країнах Східної Європи доводять, що одним із факторів, який впливає на контрольну функцію парламенту є форма правління. Конституційне регулювання здійснення парламентського контролю мають парламентські республіки. У межах Східної Європи однією з країн-представниць цієї форми правління є Угорщина. Конституція Угорщини, прийнята 18 квітня 2011 р. Державними Зборами Угорщини, встановлює відповідальність уряду виключно перед парламентом. Причому окрім відповідальності всього складу уряду в Конституції Угорщини також зазначається, що кожний член уряду несе відповідальність перед парламентом за свою діяльність, проте більш детальне регламентування статусу урядовців віднесено на законодавчий рівень. Однією з країн-партнерів України, яка отримала членство в Європейському Союзі та може слугувати прикладом проведення комплексних реформ, є Польща. Конституція Польщі від 2 квітня 1997 р. закріплює можливість висловлення вотуму недовіри Раді Міністрів однією з палат парламенту – Сеймом за пропозицією не менш ніж 46 народних депутатів. В разі висловлення недовіри Президент Польщі має право лише прийняти відставку Ради Міністрів та призначити обраного Сеймом Голову Ради Міністрів (ст. 158). Важливими відмінностями польського конституційного регулювання парламентського контролю за діяльністю уряду є передбачена Основним Законом можливість висловлення Сеймом недовіри окремому міністру (ст. 159), що має наслідком його відкликання Президентом, а також можливість висловлення вотуму довіри за зверненням Голови Ради Міністрів [7, С. 109-110].

У продовження цих міркувань, зазначимо, що у країнах-членах Європейського Союзу право людей на користування культурними цінностями на конституційному рівні гарантується державою. Зокрема, згадане законодавство Польщі прямо закріплює право народу на користування надбаннями культури. Так, ст. 73 Конституції Речі Посполитої Польщі проголошує: «Кожному гарантуються свобода художньої творчості, наукових досліджень і оприлюднення їх результатів, свобода викладання, а також свобода користування багатствами культури». Ч. 2 ст. 141 Конституції Баварії закріплює, що «в завдання землі, общин і корпорацій публічного права входить: – охорона і турбота про пам'ятники культури, історії та природи, а також збереження ландшафтів; – повернення пошкодженим пам'яткам культури та

історії їх первісного стану; – запобігання вивозу за кордон національних культурних цінностей». Причому ці обов'язки, а можна сказати адміністративні послуги баварському суспільству, контролюються на федеративному рівні. Згідно з Основним законом ФРН «Федерація має право видавати ... рамочні приписи для законодавства земель» з питань «захисту німецьких культурних цінностей від вивозу за кордон» [8, С. 78].

У цілому інститут парламентського контролю є загальним елементом, який необхідний для будь-якої держави, що прагне до процвітання і розвитку. Парламентський контроль для багатьох зарубіжних країн представлений, в першу чергу, всебічно розробленою системою парламентського контролю за бюджетною політикою держави і рядом інших сфер державної діяльності, отже, і за діяльністю уряду. Так, контрольні повноваження палат австрійського парламенту по відношенню до уряду полягають у тому, що Національна рада і Федеральна рада має право звертатися із запитом до членів уряду з усіх питань їх діяльності, вимагати надання необхідних відомостей, давати по будь-яких питаннях, що належать до сфери виконавчої влади, рекомендації. До форм парламентського контролю можна віднести право Національної ради створювати спеціальні комітети для розслідування, в тому числі в зв'язку з тими чи іншими рішеннями уряду або його членів, щорічні звіти Рахункової палати Національній раді, право Національної ради порушити обвинувачення проти членів федерального уряду в разі порушення ними законів перед Федеральним конституційним судом. Національна рада може висловити недовіру не тільки всьому уряду, а й окремим його членам, що тягне за собою відставку відповідно всього уряду або його окремих членів [9, С. 121].

Постсоціалістичні країни, переживши своє недавнє комуністичне минуле, в даний час намагаються докорінним чином реформувати всю систему державних відносин, включаючи вищі органи державної влади. Окремо, спеціальною метою їх реформування можна назвати попередження негативної політичної та правової практики соціального режиму та створення (відновлення) парламентів для реального функціонування представницьких законодавчих органів державної влади. У свою чергу удосконалення правового регулювання та практики функціонування парламенту вимагає відповідних знань, які можна почерпнути зі світового досвіду шляхом вивчення відповідних інститутів зарубіжних країн. Йдеться про ряд держав, які в даний час умовно називаються постсоціалістичними, посттоталітарними країнами, «перехідними демократіями», зокрема Центральної і Східної Європи, які так само, як і Україна, відносно недавно попрощалися зі своєю комуністичною історією.

Цілком очевидно, що досвід зарубіжних країн не може бути сліпо перенесений на вітчизняні реалії без його критичного осмислення. Утім не варто категорично заперечувати допустимість нехай і часткового його застосування в Україні. Більше того, вважаємо за можливе також зазначити про досвід країн права система яких відрізняється від України, це, приміром, Сполучені Штати Америки¹.

У питанні збереження пам'яток культурної спадщини США проводить політику федерального уряду, у співпраці з іншими країнами та в партнерстві з місцевими органами влади, індіанськими племенами, а також приватними організаціями і

¹ Річ у тім, що у даній праці ми не співставляємо досвід зарубіжних країн з Україною, з тими країнами до правової сім'ї яких належить власне Україна (тобто їх правові системи). Для нас значущим є саме позитивний досвід предметного врегулювання, який можна дослідити, охарактеризувати, і за можливості виокремити ті норми законодавства, які потрібно привести у відповідність до міжнародних стандартів або які норми зарубіжного законодавства доцільно запозичити в процесі реформування законодавства України з досліджуваного питання.

приватними особами, які здійснюють заходи, включаючи фінансову і технічну допомогу, для створення умов, при яких сучасне суспільство та їх доісторичні й історичні ресурси можуть існувати в продуктивній гармонії і виконувати соціальні, економічні та інші вимоги нинішнього і майбутніх поколінь; забезпечують лідерство в збереженні доісторичних та історичних ресурсів США. Держави і міжнародне співтовариство націй і в управлінні національними програмами збереження у співпраці з державами, корінними гавайцями і місцевими урядами, надають допомогу державним і місцевим органам влади, індіанським племенам і корінним гавайських організаціям і Національному фонду історичного збереження в Сполучених Штатах, щоб розширити і прискорити їх історичні програми і заходи щодо їхнього збереження. Для збереження пам'яток культурної спадщини в законі про охорону культурної спадщини США передбачено створення Казначейства Сполучених Штатів та засновано Фонд збереження історичних пам'яток. Фонд послів США зі збереження культури допомагає підвищити його цінність як життєво важливий і визначальний елемент спільнот і націй та допомагає забезпечити його подальше використання й актуальність і сьогодні, і для майбутніх поколінь. Цей фонд засновано 106-м Конгресом (Публічне право 106-553) і управляється Центром культурної спадщини, Бюро у справах освіти та культури, Державним департаментом США, Фондом послів США для збереження культурної спадщини підтримують збереження культурних об'єктів і форм традицій культурного життя в більш ніж 120 країнах, що розвиваються по всьому світу [10, С. 218-219].

Насамкінець зауважимо, що фактично означений у темі поточної публікації фланг дослідницького інтересу в Україні досі залишається остаточно не сформованим, що не вигідно контрастує з політикою у розвинених країн у цих питаннях. Таким чином, окреслена у поточній науковій роботі проблематика потребує більш прицільного вивчення, а це виходить за межі обсягу, який чітко регламентований, проте аналізоване питання демонструє можливість подальшого його осмислення.

Список використаних джерел:

1. Гаврильців М. Ефективний парламентський контроль як вагомий елемент демократії в Україні. «Парламентські Читання»: Матеріали Шостої щорічної міжнародної конференції (Київ, 18-19 листопада 2016 року). Київ, Лабораторія законодавчих ініціатив та автори досліджень, С. 23-27.
2. Бондаренко В. А., Пустова Н. О. Парламентський контроль у системі державного контролю. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 159-171.
3. Зварич І. Т., Зварич О. І., Дутчак Ж. І. Парламентський контроль у контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/zvarych_parlamentskyi.pdf С. 39-54 (дата звернення 30.08.2021).
4. Яценко О. В. Институт парламентского контроля как фактор формирования правового государства. *Философия права*. 2010. Доступ до документа: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-parlamentskogo-kontrolya-kak-faktor-formirovaniya-pravovogo-gosudarstva/viewer> (дата звернення 30.08.2021).
5. Ільницька У. Механізми реалізації парламентського контролю за діяльністю органів виконавчої влади в країнах з різними формами державного правління. «*Humanities & social sciences 2009*» (HSS-2009), 14-16 may 2009, Lviv, Ukraine. С. 143-145.
6. Гусева Д. Е. Современные институты парламентского контроля европейских государств (Германия, Франция, Великобритания, Россия). *PolitBook*. 2016. № 3. С. 168-181.

7. Муртіщева А. О. Конституційні основи парламентського контролю за діяльністю уряду в країнах східної Європи (на прикладі України, Росії, Білорусі, Польщі та Угорщини). *Юридична осінь 2013 року* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (Харків, 14 листоп. 2013 р.). Харків, 2013. С. 108-111.
8. Валевська Н. О. Публічні послуги у сфері культури, їх класифікація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. № 49. С. 77-81.
9. Чурич К. С. Зарубежный опыт осуществления парламентского контроля. *Юридический вестник*. 2017. № 1. С. 121-123.
10. Сучасний сталий розвиток в сфері культури: зарубіжний досвід для України : монографія / Драгомирецька Н. М., Дружинін С. С. та ін. / за заг.ред. д.держ.упр., професора Н.М. Драгомирецької. Одеса, ОРІДУ НАДУ, 2019. 238 с.

МОРСЬКА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СИНЬОЇ ЕКОНОМІКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Шматок Юлія Віталіївна

ORCID ID: 0000-0001-7979-3987

*здобувач кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій
Державний університет інфраструктури та технологій, Україна*

Зростання чисельності населення Землі, збільшення об'ємів виробництва та споживання товарів і послуг створює серйозні загрози для морів та океанів. Така негативна ситуація впливає і на здоров'я і самої людини. Забруднення моря має негативний вплив на якість морської води і створює загрозу всьому живому (різних видів морських живих істот, водоплавних птахів, флорі і фауні, узбережжю та життю людини). Останнім часом зростає кількість сміття у морі, а особливу тривогу викликає збільшення обсягів пластикових відходів.

Зелена економіка – це економіка, яка заснована на ефективному використанні існуючих ресурсів для задоволення потреб населення при мінімізації шкоди для екології. Головним в зеленій економіці є не отримання прибутку за будь-яку ціну, а, в першу чергу, зменшення екологічної шкоди при задоволенні потреб населення [1].

Та бізнес не зацікавлений в таких проектах без підтримки держави, оскільки переробні та очисні установки вимагають інвестицій та зменшують прибутки. Підтримка держави можлива у вигляді дотацій, пільг, або ж навпаки, штрафи і санкції можуть змусити підприємства впроваджувати екологічні проекти.

Відповідно у країнах Європейського Союзу у 2012 рр. почав розвиватися новий напрямок розвитку економіки – так звана синя економіка. Вона передбачає створення таких заводів, які б переробляли сміття та відходи, наприклад, на нові товари, біогаз, інші природні матеріали. Такій підхід не тільки забезпечить ефективне використання ресурсів (майже повністю відновлювальну економіку), але і створить додаткові робочі місця [1].

У Європі портовий сектор займає понад 90% загальної торгівлі поза ЄС та приблизно 30% торгівлі всередині ЄС. економічно ефективна, надійна та конкурентоспроможна портова система має стратегічне значення для досягнення лібералізації конкурентоспроможної торгівлі. Більше того, щоб гарантувати, що роль портів сприяє успіху цих принципів, ЄС намагається створити єдину національну політику. Основною метою цієї політики є сприяння засобам управління портовим фінансуванням, конкуренцією та покращення стану портової галузі [2].

Синя економіка – це економіка яка базується на замкненому циклі у веденні бізнесі чи господарській діяльності з максимально ефективним використанням наявних ресурсів.

Як відомо, світовий океан займає 71% поверхні Землі, тому головне у синій економіці це проекти, технології і виробництва, що будуть не завдавати шкоди світовому океану. Основний акцент синьої економіки - безпека світового океана, морів, материків і все, що з ними пов'язано та здійснення попереджувальних заходів негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище.

Відповідно до прогнозів, наданих Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), при сучасних темпах зростання світової економіки до 2050 р. у світі приблизно 70 % флори та фауни буде знищено [1].

До сильного забруднення і серйозним негативних наслідків для навколишнього середовища призводить звичка туристів використовувати різну продукцію з пластику - пляшки з мінеральною водою, контейнери для перекусів, упаковки і т. д., - а також низький рівень свідомості подорожуючих. Щорічно відбувається велика кількість випадків, коли морські мешканці опиняються в полоні величезного скупчення сміття в морі, що призводить до їх загибелі. Побічно це завдає шкоди і здоров'ю людини, якщо він харчується морськими продуктами, в яких містяться мікрочастинки пластика [3].

Вельми небезпечними забруднювачами для навколишнього середовища і його мешканців є буровий розчин і шлам, а також нафта і нафтопродукти. Скидання в море 1 куб. м бурового шламу призводить до забруднення 5 тис. куб. м морської води. Попадання 1 т нафти в воду покриває плівкою площа в 2,5 кв. км. Все це порушує процес газообміну, негативно впливає на фізіологічні процеси морських мешканців. Навіть незначні концентрації нафти викликають патологічні зміни їх тканин і органів, порушують обмін речовин і діяльність нервової системи. Особливо страждає молода риба і мікроскопічні водорості [3].

Поняття «екологічна безпека морського середовища» означає безпечний, збалансований, стабільний стан морської екосистеми (мова йде про якість морської води та стан біоресурсів моря). Екологічна захист моря в кінцевому підсумку є захистом середі проживання людини [3].

Україна - морська країна, тому першочергово має здійснювати інвестиції в розвиток «синіх» технологій, а саме: які дозволять ефективно усувати наслідки розливу нафти в морі, створення екологічно безпечних морських суден, розробка проектів по відновленню екосистеми в прибережних районах, здійснюють проведення прикладних досліджень, націлених на пошук сучасних способів зміцнення морського берега, розроблення відновлюваних джерел енергії в прибережних зонах, організація міжнародних симпозіумів і конференцій, учасники яких обмінюються науковими досягненнями, новими технологіями в галузі вивчення моря і морського судноплавства, підготовка кадрів і їх компетенції в питаннях здійснення відповідних морських проектів, проведення роз'яснювальної роботи серед населення, в місцях проживання та відпочинку.

Глобалізація посилює конкуренцію портової та судноплавної галузей, тому для портової галузі всього світу, в даний час, найголовнішою темою є вирішення екологічних проблем.

Декарбонізація морського транспорту і портової інфраструктури, «озеленення» морської економіки і цифровізація повинні сприяти розвитку «сталого, безшумного і розумного» (sustainable, seamless and smart) європейського морського простору. Завдяки цьому, Європа повинна стати лідером сфери стійких морських перевезень. П'ять з дванадцяти пріоритетних напрямків співпраці Європи та інших країн стосуються питань зеленого переходу, сталого розвитку, регіональної зв'язаності, цифровізації, зеленого зростання і клімату [5].

Пандемія завдала шкоди транспортному сектору ЄС. У числі інших втрати понесли і два великих сектора «синьої економіки» - портова діяльність і морський транспорт. Це викликано зниженням пасажиропотоку, проблемами в забезпеченні вантажних перевезень, введенням обмежень для заходження в порти, припиненням у внутрішньому сполученні і т.п. Завдано шкоди судноплавної галузі (зниження товарообігу, скорочення кадрів і т.д.), за винятком танкерного сегмента. Незважаючи на втрати, морські перевезення тривали в скороченому режимі, і в даний час в країнах ЄС спостерігається ослаблення обмежень. У рамках підтримки транспортної сфери 29

квітня Європейська комісія прийняла черговий пакет мер. Наслідки пандемії для ЄС ще належить оцінити в повній мірі. Європейська комісія включила в список постраждалих галузей морську поновлювану енергетику і «сині біотехнології» [6].

Економічний потенціал «синьої економіки» обумовлює її самостійну роль і значення для ЄС в подоланні наслідків пандемії. Зокрема, рішення задач, передбачених в рамках концепції, має на меті сформуванню новий еколого-економічного вигляд ЄС, підвищити його ролі в світі, а також забезпечити інтереси ЄС в міжнародному управлінні ресурсами і просторами Світового океану. Таким чином, «синя економіка» служить окремим фактором, вплив якого сприятиме виведенню Європейського союзу з кризи, а також просуванню його інтересів в глобальному масштабі. «Синя економіка» становить невелику частину економіки ЄС, але вважається перспективним напрямком для розвитку приморських країн ЄС, реалізації планів ЄС щодо переходу до еколого-орієнтованого майбутнього, а також посилення впливу в сфері міжнародного управління Світовим океаном. Крім того, «синя економіка» має потенціал для стимулювання співпраці між Європейським союзом та іншими державами, залишаючись в цьому контексті певною гарантією сталого розвитку. Дана обставина може зіграти важливу роль при вирішенні питань про перспективи її розвитку [6].

Висновки. Для відновлення економіки України після пандемії, особливо морської економіки, і для інтеграцію в європейський та світовий економічний простір, є потреба вирішення основних морських завдань у рамках «Європейської зеленої угоди», компонентами якої є екологічний аспект «синьої економіки», а також збереження і оптимізація використання морських ресурсів.

Плани Європейського союзу з просування концепції «синьої економіки» носять стратегічний характер, тому повинні розглядатися як частина важливих перспективних стратегій для розвитку економіки України.

Список використаних джерел:

1. Котлубай В.О., Редіна Є.В. (2020). Синя економіка як новий вектор розвитку України. url: donnuet.edu.ua/uploads/files/konf/IK2015.pdf#page=145
2. Макаренко М. В., Просянок В. В., Шайхатдінов А. З. (2021) "Дослідження чинників конкурентоспроможності портів ЄС" // Економічний вестник Донбасса, № 1 (63), с.31-36.
3. Ан Динь Нгуен. (2021) "Экологическая безопасность морской среды во Вьетнаме: современные проблемы и вызовы" // Независимый Вьетнам: национальные интересы и ценности, №1, с.149-162.
4. Рябчук В. В., Калініна Г. Г. (2021) "Конкурентоспроможність та стратегічне позиціонування морських портів." // Економічний вестник Донбасса, № 1 (63), с.90-94.
5. Алексеенкова Е. (2021) "Морская экономика Италии в контексте зеленого курса." // Российская Академия Наук, № 2 (2021), с.63-74.
6. Колесникова М.Л. (2020) Морская экономика ЕС и COVID-19. // Современная Европа. № 4(97), с. 102-111. url: http://www.sov-europe.ru/images/pdf/2020/4-2020/Kolesnikova_4-20.pdf

СУЧАСНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ

Москвічова Олена Сергіївна

ORCID ID: 0000-0002-0763-9929

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри готельно-ресторанної справи та туризму

Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

В умовах пандемії COVID-19 економіки всіх країн світу зіткнулися з низкою викликів, однак найбільш постраждалою галуззю став ринок туристичних послуг, так як для запобігання поширенню вірусу уряди країн вирішили призупинити діяльність авіаперевезень, готелів, а також в цілому ввели обмеження на виїзд і в'їзд. За даними Всесвітньої організації туризму, в 2020 р. в порівнянні з 2019 р. число міжнародних поїздок знизилось в 5 разів. Внесок індустрії туризму у світовий ВВП у 2019 р. становив 10,4%, у 2020 р. - він скоротився до 5,5%. В Україні вклад туризму у ВВП країни у 2019 р. склав всього 1,4%. У 2020 р. в сфері туризму було скорочено майже 62 млн або 18,5% робочих місць. Тепер їх число в індустрії складає 272 млн. Загроза втрати ще більшої кількості робочих місць зберігається, оскільки багато хто з них підтримуються завдяки державним програмам допомоги галузі. Без повного відновлення міжнародних подорожей їх навряд чи вдасться зберегти [1].

У великих розвинених країнах внесок туристичної галузі становить до 10% ВВП і всіх зайнятих, а в невеликих острівних державах його вага доходить до третини всієї економіки. Оскільки країни досить сильно розрізняються по орієнтованості галузі на внутрішній і зовнішній ринок (міжнародний туризм), то масштаб спаду в 2021 році і наступні роки буде відштовхуватися від ступеня залежності країни від міжнародного туризму і можливості переорієнтації туристичних потоків на внутрішній ринок.

Разом з тим при формуванні концепції просування вітчизняних міст, регіонів на ринку туристичних послуг крім наслідків пандемії необхідно враховувати чинні довгострокові тренди: нестабільність зовнішнього середовища, низьку якість інфраструктурних об'єктів, недостатню популяризацію вітчизняних територій (міст і регіонів) як на міжнародному так і на внутрішньому ринку туристичних послуг [2]. Незадовільна якість вітчизняних туристичних послуг, що надаються підтверджується мізерним вкладом туризму у ВВП країни.

В основі формування концепції просування території на ринку туристичних послуг лежить ефективне використання її туристського потенціалу і формування відносин між різними установами та організаціями в туристично-рекреаційній мережі території, що сприяє підвищенню привабливості міста, регіону на ринку туристичних послуг. Дана умова обумовлює актуальність формування та розвитку концепції просування територій на ринку туристичних послуг.

Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року в Україні, розроблена Міністерством економічного розвитку і торгівлі, ставить за мету формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі [3].

Збільшити експорт туристичних послуг в 2,5 рази, кількість поїздок в сфері внутрішнього туризму при успішній реалізації стратегії виросте в п'ять разів. Стратегія розвитку туризму в Росії передбачає збільшення інвестованого капіталу в туристичну галузь до 6,6 млрд. гривень.

Як об'єкт дослідження приймемо м. Вінницю. В якості особливостей даного міста необхідно відзначити його складність, багатокладність і пов'язаність з державною економікою. Проводити оцінку просування таких складних багатоаспектних об'єктів на ринку туристських послуг необхідно в два етапи. На першому етапі в рамках якісного аналізу особливостей міста ідентифікуються ті сторони туристського потенціалу, які є відмінними ознаками і характеризують її індивідуальність в зовнішньому середовищі. На другому рівні проводиться кількісний аналіз стану муніципальної туристично-рекреаційної мережі м. Вінниці. Як змісту першого етапу в роботі був проведений аналіз конкурентоспроможності м. Вінниці як кількісного вираження характерних ознак міста.

Характеризуючи імідж м. Вінниці неможливо повністю відобразити всі його характеристики, тому у даній роботі ми розглянемо основні елементи сучасного іміджу міста. Вінниця сьогодні є містом із величезним потенціалом, де в комфортній і затишній атмосфері будь-які ідеї здатні прорости в успішний бізнес чи громадську ініціативу, тому слоганом міста є «Вінниця - місто ідей».

Дизайнери трансформували історичний герб міста в сучасний логотип: дві схрещені шаблі, що зображені на середньому гербі та символізують прикордонне розташування міста, спростили до лаконічних геометричних форм. Також для Вінниці створили спеціальну систему шрифтів Vinnytsia City, яка метафорично поєднала в собі багату історію міста з його постійним прагненням до інновацій. Шрифти вирізняються характерним взаємопроникненням кирилических і латинських форм, завдяки чому стали впізнаваними. Команда розробників переконана, що обрана оригінальна верстка передає творчість і вільний дух, які завжди були притаманні місту [4].

Рис. 1. Спеціальна система шрифтів Vinnytsia City

Також розроблений регіональний туристичний бренд. В основі бренду — літера V, що є першою літерою назви регіону англійською мовою, а також серце, яке можна побачити в географічних контурах області.

Рис 2. Регіональний туристичний бренд Вінниччини

Розробка бренду міста і регіона в цілому допомагає зробити Вінниччину та її визначні культурні, економічні, історичні, інноваційні проекти більш відомими.

Вигідне географічне положення Вінниці в центральній частині країни, дозволяє однаково швидко добратись до нього з усіх куточків України, а також із сусідньої Молдови, тому в останні роки роль Вінниці у житті країни значно зросла: тут проводять масштабні державні заходи. Бізнес-партнери висловлюють своє позитивне рішення з приводу вибору Вінниці, як свого стратегічного партнера в розвитку туризму, що значно впливає на політичне становище і бізнес-імідж регіону.

Вінниця - батьківщина 16-го прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана, також місто вважають колыскою бізнесу п'ятого Президента України Петра Порошенка. Дані обставини персоніфікують територію з відомими людьми і також позитивно впливає на імідж міста.

Вінниця цікаве історичне місто, яке пов'язане із литовськими князями Коріятовичами; в якому розташовувались війська Богдана Хмельницького на чолі з полковником Максимом Кривоносом і воно стало сотенним містом Кальницького полку; а також армія гетьмана Пилипа Орлика; в якому активно діяв гайдамацький рух. Бурхливі події відбувались у Вінниці протягом 1917–1920. Владу утримували революційні комітети, ставленики австро-угорських військ, денікінської армії. Пізніше Вінниця на досить складному етапі Української революції тричі ставала місцем перебування урядових структур Української Народної Республіки і саме тут, у готелі «Савой», ухвалювалися принципові, доленосні для національної державності рішення. Вінниця була столицею України. З 2 лютого 1919 року Директорія УНР переїхала до Вінниці, через складну політичну обстановку. Директорія тоді була найвищим органом державної влади. Тісні історичні зв'язки Вінниці і з Польською Республікою, тому до міста часто приїждять польські делегації, так у вересні 2012 року в рамках дводенного державного візиту до України з робочою поїздкою до Вінниці вперше завітав президент Республіки Польща Броніслав Коморовський.

Журнал «Фокус» оголосив Вінницю найкращим містом для життя в Україні за підсумками рейтингу 2013 року. У 2015 і 2017 роках Вінниця очолювала подібний рейтинг, складений соціологічною групою «Рейтинг» [5]. І напевне комфортним для проживання місто було завжди, адже саме його обрав відомий хірург М.І. Пирогов, М. Коцбюїнський. Сьогодні можна відвідати їх музеї-садиби, ставку Гітлера Werwolf. І звичайно не обійтись без відвідин театралізованого шоу фонтану Roshen, після

відкриття якого фонтани в місті почали будувати майже на всіх локаціях і називати Вінницю – містом фонтанів. Як бачимо, на сьогоднішній день, Вінниця не має єдиного бренду для подальшого розвитку іміджу міста (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз іміджа Вінниці

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне географічне розташування та розвинутий транспорт (сполучення, інфраструктура та доступність). 2. Позитивний лідерський імідж та високі позиції міста в різноманітних рейтингах. 3. Адміністративний регіональний центр із розвинутою системою надання послуг. 4. Розвинена мережа закладів, інфраструктури та висококваліфікованих кадрів у сфері освіти, культури, медицини, спорту, туризму. 5. Задовільний стан і активна модернізація технічної інфраструктури (мережі освітлення, дорожнього покриття тощо). 6. Річка Південний Буг і розгалужена мережа інших водних об'єктів. 7. Унікальні та привабливі туристичні об'єкти. 8. Багата мультикультурна спадщина і наявність культурних та історичних пам'яток 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нерівномірний розвиток території громади та слабка просторова інтегрованість. 2. Недостатність внутрішнього фінансового ресурсу для інвестування та зростання навантаження на бюджет громади. 3. Низька якість питної води та наявність не розв'язаних екологічних проблем. 4. Недостатній рівень впровадження інклюзії. 5. Невідповідність системи надання медичних послуг зростаючим запитам населення і гостей міста, особливо в умовах поширення нових хвороб. 6. Слабко розвинута культура підприємництва. 7. Низька конкурентоздатність туристичного продукту міста та регіону, недостатній розвиток туристичної інфраструктури.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Розширення міжнародної співпраці та промоції громади на міжнародному рівні. 2. Використання переваг євроінтеграції на місцевому рівні. 3. Залучення жителів та громадськості до розвитку громади. 4. Залучення небюджетних ресурсів і підвищення ефективності використання бюджетних коштів та майна. 5. Використання потенціалу Вінницьких університетів. 6. Інтенсифікація культурного життя. 7. Розвиток і диверсифікація транспортних можливостей громади (мобільність). 8. Зростання ринку туризму та розвиток туристичних маршрутів. 9. Формування сталого екологічного середовища. 10. Створення нових публічних просторів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Продовження військових дій на сході України. 2. Економічна криза в Україні та зниження рівня життя громадян та їх платоспроможності. 3. Відсутність доступу до «дешевих» кредитів для міста і для місцевого бізнесу. 4. Потенційні конфлікти у системі приватних, громадських інтересів та інтересів територіальних громад. 5. Забруднення довкілля. 6. «Розповзання» міста і втрата його просторової ідентичності.

дані сформовано з [6]

На сьогоднішній момент нагальною потребою стоїть розробка стратегічного проекту «Вінниця - туристична», який би зміцнив роль Вінниці як туристичного центру в українському просторі. В табл. 2 проведена оцінка впливу результатів заходів стратегічного проекту на імідж м. Вінниці.

Таблиця 2

Оцінка впливу результатів заходів стратегічного проекту на імідж м. Вінниці

Параметри	Характеристика
Стан проблеми	Обмежений туристський потік через малу привабливість пропонованих туристичних продуктів і невизначеності його специфічності при наявності розкрученої туристської інфраструктури
Унікальність проекту	Проект формує імідж міста як туристичного центру і стимулює попит на Вінниччину як туристичний напрямок серед потенційних клієнтів в Україні та за кордоном
Проведення великих міжнародних заходів	Проведення великих всеукраїнських або міжнародних заходів введе до збільшення туристичного потоку в сфері ділового туризму
Підвищення інвестиційної привабливості Вінниці	Зростання попиту на послуги сфери гостинності стимулює розвиток готельної інфраструктури, всієї сфери туризму, і гостинності, в тому числі будівництво нових об'єктивним тов. Впізнаваність міста є додатковим фактором для залучення інвестицій
Просування бренда «Вінниця» в Україні та за кордоном	Презентація можливостей Вінниці на вітчизняних і міжнародних туристичних виставках.

Стратегічний проект «Вінниця - туристична» взаємопов'язаний з програмами і проектами в рамках Стратегії інтегрованого розвитку міста-2030. Місто розвиватиме свою унікальність, поєднуючи історичні надбання та нові креативні активності. Цей процес відбуватиметься за активної участі представників і представниць креативного класу і широкої громадськості [6]:

1. Вільний доступ до історії, мистецтва та творчості для всіх соціальних груп. Місто заохочуватиме вільне використання культурної інфраструктури, можливості творчої самореалізації усіх категорій громадян, підтримуватиме ініціативи креативних проектів і фестивалів, регулярно проводити відкриті публічні заходи в закладах культури та в різних частинах громадського простору міста.

2. Підтримка культурних і креативних ініціатив, які посилюють ідентичність різних частин громади.

3. Збереження та популяризація нематеріальної спадщини. Нематеріальна культурна спадщина (НКС) – це місцеві ремесла, творчі практики, традиції усної творчості, обряди, традиції святкувань тощо. Підтримка НКС буде спрямована на посилення місцевої і локальної ідентичності, розвиток креативних індустрій у громаді та формування ефективного брендингу.

4. Актуалізація історичної спадщини громади та її популяризація через сучасні технології. Місто підтримуватиме інституції, які займаютьс дослідженням історії громади та поширенням інформації про її особливості – музеї, бібліотеки, історичні осередки. При цьому воно стимулюватиме їх до використання сучасних інтерактивних технологій.

5. Залучення місцевих колекціонерів до активної експозиційної та просвітницької діяльності.

6. Розвиток креативних ініціатив та індустрій. Місто заохочуватиме проекти, акції та трендові події, пов'язані з сучасним міським мистецтвом. Місто сприятиме зростанню частки креативних індустрій в економіці міста, перетворенню окремих ініціатив на комплексні та довгострокові проекти (наприклад, фуд-фести можуть

перетворитися на гастроквартали, арт- фестивалі – на галереї сучасного мистецтва тощо), забезпеченню сталості креативних бізнесів.

7. Збереження й актуалізація архітектурних та археологічних об'єктів. Архітектурні споруди, археологічні знахідки єднають сучасників з історією місця, в якому ті живуть, культурами та звичаями попередніх поколінь, тому вони є яскравим вираженням ідентичності громади. Їх збереження, переосмислення, використання для підсилення локального контексту сприятиме як самоідентифікації, так і привабливості туристів. Серед таких об'єктів – фасади історичних будівель вул. Соборної та особняки кінця XIX – поч. XX століть у середмісті Вінниці, комплекс оборонних і монастирських споруд «Мури», Замкова гора, Вежа Артинова, фрагменти Єрусалимки, об'єкти підземелля, археологічна пам'ятка Давньоруське городище уличів, храм у Крушлинцях, ін.

Стратегічні проекти в рамках Стратегії інтегрованого розвитку міста-2030:

- Музей Вінниці. Створення музейного закладу історії та культури міста, який формуватиме та підкреслюватиме ідентичність вінничанина. Музей репрезентуватиме повсякденний соціальний досвід минулого та сьогодення і має стати майданчиком для публічної дискусії про Вінницю.

- Територія SUN. Ревіталізація території колишнього дитячого санаторію імені М. Коцюбинського задля подальшого розвитку території як мистецької платформи, креативного хабу та рекреаційної зони активного відпочинку, туризму, проведення культурних, освітніх, екологічних та урбаністичних подій.

Місто активно заохочуватиме розвиток різних напрямків туризму, що дозволить повною мірою розкрити унікальний потенціал міста і стане однією зі значущих складових економіки міста й фактором зростання його конкурентності серед інших міст і регіонів. З цією метою необхідне створення системи формування та просування туристичних продуктів. Створюватимуться нові туристичні продукти, які якісно презентуватимуть історичну та культурну спадщину, подільську кухню та природно-рекреаційні зони. Місто прагне залучити суттєво більшу кількість внутрішніх та іноземних туристів, розширювати свою присутність у національному й міжнародному інформаційному туристичному полі. Створення цілісної туристично-інформаційної інфраструктури. У місті буде налагоджена робота мережі сучасних туристично-інформаційних центрів/пунктів із кваліфікованими кадрами та високоякісним спеціалізованим туристичним сервісом (зокрема цифровим) на ключових місцях прибуття туристів і профільних туристичних локаціях, а також буде забезпечено всеохопну й зрозумілу туристичну навігацію. Підвищення якості послуг і кадрового забезпечення у сфері гостинності. В місті буде розроблено та запроваджено Вінницький стандарт гостинності. Регулярно проводитимуться навчальні заходи для підвищення кваліфікації працівників сфери гостинності, здійснюватиметься підготовка студентської молоді та випускників навчальних закладів до роботи в туристичній галузі [6].

Висновки. Проаналізувавши Стратегію інтегрованого розвитку міста-2030, можна зробити висновок, що Вінниця містить у своєму просторовому профілі перспективні економічні спеціалізації, в тому числі і туристичну галузь, що має на увазі ув'язку макроекономічних цілей країни з цілями регіональної та міської стратегії в сфері туризму.

При цьому Вінниця є вкрай перспективним і стратегічно важливим містом України для залучення як внутрішніх, так і зарубіжних туристів. Проблема просування туристичного потенціалу міста полягає у відсутності системи брендування.

Список використаних джерел:

1. Частка туризму у світовому ВВП за рік знизилася вдвічі [офіційний сайт Інтерфакс-Україна]. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/739849.html> <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/739849.html> (дата звернення 05.09.2021).
2. Федотова Н. Г. Территориальная идентичность как символический ресурс региона. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2015. № 90. С. 105–108.
3. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 16.03.2017 №168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 05.09.2021).
4. Місто ідей: у чому секрет успіху бренду Вінниці [офіційний сайт Вінницького інформаційного порталу Вежа]. URL: <https://vezha.ua/misto-idej-u-chomu-sekret-uspihu-brendu-vinnytsi/> (дата звернення 05.09.2021).
5. Вінницю втретє визнано найкомфортнішим містом в Україні [офіційний сайт Вінницького інформаційного порталу Вежа]. URL: <https://web.archive.org/web/20170411135643/http://vezha.vn.ua/vinnytsyu-vtreye-vuznано-najkomfortnishym-mistom-v-ukrayini/> (дата звернення 05.09.2021).
6. Про затвердження Стратегії розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року – Стратегії 3.0. Рішення Вінницької міської ради від 26.02.2021 №1946. URL: <chrome-extension://oemmndcblldboiebfnladdacbfmadadm/https://www.vmr.gov.ua/SiteAssets/List/s/Strategy2030/Default.203.0.pdf> (дата звернення 05.09.2021).

СЕКЦІЯ V. СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DO FAMILY BUSINESSES PERFORM BETTER? WHAT ARE THE EFFECTS OF TAX CUT POLICY ON THEM IN UZBEKISTAN?

Yusupov Jasurbek

The State Tax Committee of Uzbekistan, Republic of Uzbekistan

Sakata Kei

Prof.

Former Ritsumeikan University, Japan

Abstract. *This study is the first comprehensive empirical study to examine the relationship between family business and firm's performance in Uzbekistan. In this research, we investigate the relationship between family firms and financial performance using enough large unbalanced panel data from 2012 through 2015 on 3148 nonbanking/nongovernment firms. Moreover, we analyse the impact of tax cut policy on SMEs including family firms from a case study of Uzbekistan by using the difference-in-difference estimator. These two will be a major contribution to the family business study field in Uzbekistan.*

INTRODUCTION

A family business is the most common in the world, and it relies on a centuries-old traditional form of entrepreneurial activity. Family firms in countries with developed market economies are the basis for the development of society, and they account for a significant portion of goods and services.

Introduction to the Law of the Republic of Uzbekistan "On Family Entrepreneurship" (the law came into effect on 27 April 2012) established the legal basis for the development of family businesses in Uzbekistan. Despite using the definition of "Family Business" which defined by law is new in Uzbekistan, but in the world practice of family business is quite old. In the past two decades, the research on family business is becoming trendy and many researchers try to cover all aspects of this form of business. Calder (1953) examines management problems of a small family-controlled manufacturing business. Despite many articles existing related to family business, this research is mainly motivated by Ronald C. Anderson's and David M. Reeb's research titled "Founding-Family Ownership and Firm Performance: Evidence from S&P 500" in 2003 (Anderson & Reeb, 2003). Because this article is one of the most cited research papers in the field of family business study, it begins the new era of family ownership and performance relationships.

Furthermore, we investigate how family firms react on changes of tax policy which is new in this field of study. Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Family Entrepreneurship" defines family enterprises in our country, and due to this definition

family enterprises should be in the form of SME. This unique characteristic of family firms gives us a chance to examine how tax cut policy effects their performance. According to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “About the forecast of main macroeconomic indicators and parameters of the State budget of the Republic of Uzbekistan for 2015” adopted in 2014, from 2015 for SMEs are given tax privileges in the form of decreasing unique social payment from 25% to 15%. By using the difference-in-difference estimator, we will determine the effects of this tax incentive on family firms. The tax saving effects can be translated into financial performance, firms-specific indicators like sales, net income, cost of production and/or wages. As the tax change only affects SMEs, but not large firms, we conduct a difference-in-differences DID analysis.

Our findings suggest that family businesses have positive effects on their financial performance. Our DID estimation results show that there are no policy effects on financial performance or firm-specific indicators like sales, net income and the cost of production, but that the tax saving effects seem to be translated into wages.

EMPIRICAL ANALYSIS

An empirical model, variable selection and description

A multivariate analysis examines the family business and firm performance relationship including a random effects panel model. Because our main interested variable of a family business is not a continuous variable, we will use a random-effects panel data regression model. The regression equation employed for the analysis is:

$$y_{it} = \gamma \text{family}_{it} + X\beta + u_{it} \quad (1)$$

where $u_{it} = \alpha_i + \varepsilon_{it}$.

y_{it} denotes performance of a firm such as ROA, NPM and ROE.

X is a vector of the other control variables. X includes Investment Ratio, FLR, SIZE, AGE, SECDUM, YEARDUM, URBDUM.

u_{it} contains α_i which is an individual random effect, and ε_{it} follows iid.

All variables used in this model will be described below:

Measures of Financial Performance. In previous literature, scholars used two dimensions of financial performance: an accounting-based measure and a market-based measure. In the account-based measure, they widely use the coefficient return on assets (ROA), and in a market-based measure the coefficient is Tobin's Q. In our case, due to an underdeveloped stock market in Uzbekistan, in the sample, there are no listed companies which lead us to use an accounting-based measure of financial performance only. However, along with ROA, we will use other financial performance indicators like ROE (Return on Equity), and NPM (Net Profit Margin) which widely show other aspects of profitability for the companies. These indicators will be described as follows:

1. *Return on Assets (ROA):* a financial ratio characterising the return on the use of all assets in the firm. This coefficient shows the company's ability to generate profit without taking into account the structure of its capital (financial leverage), the quality of asset management. Return on assets is calculated by dividing the net profit by the value of all assets:

$$\text{Return on Assets} = \text{Net Income} / \text{Assets}$$

2. *Return on Equity (ROE):* a scale of net profit in comparison with the firm's equity. It is the most important financial indicator of return for any investor, the owner of the business, showing how effectively the capital invested in the business was used. Unlike similar indicators "return on assets", this indicator characterises the efficiency of using not all of the capital of the company, but only that part of it that belongs to the owners of the

company. To calculate return on equity, we will divide the net profit by the company's equity:

Return on equity = Net income / Equity

3. *Net Profit Margin (NPM)*: an indicator of financial performance of the company, showing what part of the revenue that the company makes a profit on. Profit margin is indicated as a percentage and, in effect, measures how much out of every unit of money the sales a company keeps in earnings.

Net Profit Margin = Net Profit / Revenue

The Measure of a Family Business. As noted in the chapter where family business was defined in three main approaches according to their characteristics: the involvement approach, the intention-based approach, and the third definition approach, which combined some elements of both the involvement and the intention-based approaches. In the thesis for prescribing a family firm, we will emphasise the first approach where family participation will be a priority. Therefore, in the sample, if the company has only one owner we define it as a family firm. In the sample, we will treat farmers, private firms and family enterprises as a family firm because according to law, in such forms there is only one owner or owners that could be from one family.

The Control Variables. This model will use two types of variables: the company specific variables and the dummy variables. In the meantime, the dummy variables are also divided into three categories: the sector dummy variables, the year dummy variables and the urban dummy variable.

1. The company specific variables are:
 - ✓ Size (SIZE) – the natural log of total assets.
 - ✓ Age (AGE) – measured by the number of years since a firm has been established.
 - ✓ Investment Ratio (IR) – computed by dividing long-term investments by total assets.
 - ✓ Financial Leverage Ratio (FLR) – defined by dividing the sum of short-term and long-term debts by the equity.
2. The sector dummy variables (SECDUM) are:
 - ✓ Industry
 - ✓ Agriculture
 - ✓ Transport and communication
 - ✓ Construction
 - ✓ Trade and public catering
 - ✓ Procurement and Distribution
 - ✓ Housing and utilities
3. The year dummy (YEARDUM) =1 for each year of the sample period.
4. The urban dummy (URBDUM) =1 if the firm is located in an urban area.

Taken as a whole, the results suggest that family businesses show superior financial performance when controlling for a set of company-specific, sector affiliation and location variables. Furthermore, the Investment ratio has a positive impact on NPM, FLR has a negative impact on ROA and NPM, but it has a positive impact on ROE. From the results also we can observe that if the company is older or larger, it also has a negative effect on financial performance. When we control for sector affiliation, the regression results of ROA and ROE are almost the same in the perspective of sign and significance level. Compared to the Industry sector, Agricultural, Trade and Public Catering, Housing and Utility firms are underperformed, and only the Construction firms are outperforming. In terms of NPM, the results are contradictory to the other performance indicators. In this case, SIZE is positively

related to NPM, on the other hand, the Agricultural and Procurement and Distribution firms also are outperforming the Industrial firms. In all the regression results, companies located in urban areas are showing better performance than businesses located in district areas.

The effects of tax cut policy on Family Businesses

As mentioned in previous chapters, family firms in Uzbekistan are only in the form of small and micro enterprises. Therefore, all privileges that are given to SMEs by the government, will also be applied to the family firms. According to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “About the forecast of main macroeconomic indicators and parameters of the State budget of the Republic of Uzbekistan for 2015” adopted in 2014, from 2015 SMEs are given tax privilege in the form of decreasing unique social payments from 25% to 15%. In this section, we will investigate the effect of this tax privilege on financial performance and other indicators of the small and micro enterprises by using the difference in the difference estimator. In our sample, we will identify SMEs as a treatment group, and large companies as a control group. The period until 2015 will be BEFORE the period, and 2015 will be AFTER the period. From here, we will get our difference-in-difference estimator as an interaction between SMEs AFTER period 2015. To analyse the policy effect we employ two models which differ from each other in outcome variables:

$$y_{it} = \tau_1 \text{SME}_{it} + \tau_2 \text{year2015} + \tau_3 (\text{SME}_{it} * \text{year2015}) + Z\delta + v_{it} \quad (2)$$

where $v_{it} = \mu_i + \omega_{it}$

y_{it} denotes the performance of the firm such as ROA, NPM, ROE and firm-specific indicators such as Sales, Cost, Net Income and Wages in the log form.

Z is a vector of other control variables. Z includes the Investment Ratio, FLR, SIZE, AGE, SECDUM, YEARDUM, URBDUM.

v_{it} contains μ_i which is an individual random effect, and ω_{it} follows iid.

We use all observations first and then 2014 and 215 samples to estimate equation (2).

The parameter of interest is τ_3 which shows the expected mean change in the outcome variables between the different two groups after the tax rate change.

Taken as a whole, the results reveal that there is no impact of tax cut policy on the financial performance of SMEs at least in the short-run. Moreover, we could not find any change in sales, net income and cost of the firms after the policy was implemented. On the other hand, there is - about 18% increase in wages of SMEs compared to large companies after the tax change. Gathering these pieces leads to the following interpretation. The base for taxation of the USP is the payroll fund of a firm. It means that higher the payroll fund of a firm is higher the tax payment is. This in turn increases the cost of production. Therefore, the high payroll tax rates gave firms incentives to conceal the real payroll fund, and to pay their workers some part of the salary in cash. This practice is called “envelope method”. After the tax cut policy had been implemented in 2015, a sharp decrease in the tax rate has removed incentives for SMEs to conceal “real” payrolls, and increased their wages. No effects of the tax change on the cost of production and the net income means that the tax savings are off set by the increases in wages.

CONCLUSION AND FURTHER STUDIES

This research examines whether there are any differences between family firms and non-family businesses in terms of financial performance, and evaluates the effects of a tax cut in 2015 on SMEs. To answer these questions we used large panel data from 3,148 firms for the period 2012-2015 with a total of 12,163 observations and obtained these conclusions:

- ❖ Family businesses have on average 2.02% higher ROA than non-family firms;

❖ In terms of ROE, they show 3.11% higher performance compared to their counterparts;

❖ There is a small difference in NPM which family firms have an 0.83% higher indicator compared to non-family firms;

❖ Family firms used to be older than other companies;

❖ Family firms are more financially constrained than other forms of businesses;

❖ Firms located in urban areas demonstrate higher performance than firms located in district areas;

❖ At least, in the short-run, there is no evidence of an impact of tax cut policy on financial performances of the SMEs including family firms;

❖ There is no change in the cost of family firms as a result of a tax cut;

❖ The decreasing of the tax rate did not affect firm-specific indicators like Sales, and Net Income;

❖ Tax cut policy has an indirect effect on the SMEs including family firms in the form of an increase in wages.

In general, the results propose that family business and financial performance relationships are complex, and they are possibly modified by factors not included in the analyses. Moreover, in a short period of time, the real effects of any tax policy may not be seen. However, it is better to define other indirect effects as well.

References:

1. Anderson, R. C., Mansi, S. A., & Reeb, D. M. (2003). Founding Family Ownership and the Agency Cost of Debt. *Journal of Financial Economics*, 68(2), 263–285. <https://doi.org/http://www.sciencedirect.com/science/journal/0304405X>
2. Anderson, R. C., & Reeb, D. M. (2003). Founding-Family Ownership and Firm Performance: Evidence from the S&P 500. *Journal of Finance*, 58(3), 1301–1328. <https://doi.org/10.1111/1540-6261.00567>
3. Beehr, T. A., Drexler Jr., J. A., & Faulkner, S. (1997). Working in small family businesses: empirical comparisons to non-family businesses. *Journal of Organizational Behavior*, 18(3), 297–312. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=12617388&site=ehost-live>
4. Calder, G. H. (1953). Some Management Problems of the Small Family-controlled Manufacturing Business. Indiana University.
5. Wong, Y., Chang, S., & Chen, L. (2010). Does a Family-controlled Firm Perform Better in Corporate Venturing? *Corporate Governance: An International Review*, 18(3), 175–192.

РЕГУЛЮВАННЯ ДІЄВОСТІ РІЗНИХ ФОРМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Вуйченко Марина Анатоліївна

ORCID ID: 0000-0002-9534-8143

д-р. екон. наук, доцент, професор кафедри менеджменту
«Уманський національний університет садівництва», Україна

Шатохін Анатолій Миколайович

ORCID ID: 0000-0002-9980-8514

д-р. соціол. наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін
«Уманський національний університет садівництва», Україна

Визначення видів соціального захисту населення має надто суб'єктивний характер, що залежить від рівня узагальнення та конкретизації науковцями понять, термінів під час проведення досліджень, від розуміння і тлумачення численних нормативно-правових актів та інших чинників.

Оскільки соціальний захист здійснюється як у матеріальній формі, так і шляхом надання соціальних послуг та пільг, види такого захисту доцільно визначити як матеріальні блага та комплекс організаційних, соціально-економічних, інформаційних, юридичних заходів, які надаються сім'ям з дітьми з метою розв'язання їх життєвих проблем.

На думку С.М. Синчук до видів соціального захисту належать пенсії, соціальні допомоги, соціальні пільги, соціальне обслуговування. Б.І. Сташків розширює перелік видів соціального захисту додаючи до нього субсидії та компенсації. І.С. Ярошенко, навпаки – обмежує, включаючи до нього лише пенсії, допомоги та соціальні послуги [1].

Найширший перелік видів соціального захисту надала Н.Б. Болотіна, яка пропонує включати до нього грошові виплати, натуральну допомогу, пільги, субсидії, медичну допомогу, забезпечення лікарськими засобами, іншими виробами медичного призначення, технічними засобами реабілітації, технічними засобами пересування, соціальне обслуговування.

Для вирішення питання щодо переліку видів соціального захисту сімей з дітьми необхідно пам'ятати, що всі вони повинні відповідати основній меті – подолання складних життєвих обставин, які склалися у родині у зв'язку з народженням та вихованням дитини.

Видами соціального забезпечення можуть бути лише певні матеріальні блага або комплекс заходів, тобто виплата соціальних допомог, забезпечення пільгами, надання соціальних послуг та ін [2].

Але, на нашу думку, через відсутність законодавчо закріпленого визначення поняття видів соціального захисту та їх переліку, запропонувати вирішення питання щодо видів соціального захисту можна лише провівши детальний аналіз нормативно-правових актів у цій сфері з урахуванням думки науковців-дослідників проблем права соціального забезпечення. Отже, до видів соціального захисту можна віднести грошові виплати, натуральну допомогу, соціальне обслуговування, забезпечення пільгами, надання медичної допомоги.

Грошові виплати – це вид соціального захисту сімей з дітьми, який представляє собою гарантовані державою одноразові або періодичні виплати у грошовій формі соціально-аліментарного характеру, що фінансуються за рахунок державного бюджету та надаються на безеквівалентній та безоплатній основі з метою забезпечення додаткових засобів до існування чи компенсації втраченого через народження і утримання дитини заробітку.

Не менш важливим видом соціального захисту сімей з дітьми є соціальне обслуговування, яке передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, що виникли у зв'язку з народженням та утриманням дитини. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» основними видами соціальних послуг є матеріальна допомога, яка надається у вигляді грошової або натуральної допомоги, та соціальне обслуговування. Але, як зазначалося раніше, грошові виплати та натуральна допомога є окремими видами соціального захисту, саме ж соціальне обслуговування має обмежуватись виключно наданням послуг, тобто комплексу нематеріальних заходів, що спрямовані на подолання або пом'якшення життєвих труднощів сімей з дітьми.

Видами соціальних послуг можуть бути послуги у соціально-економічній сфері (сприяння у здійсненні реєстрації, оформленні матеріальної допомоги), інформаційні послуги (надання членам сім'ї інформації про передбачені законодавством пільги, грошові допомоги, умови їх надання та ін.), соціально-медичні (посередництво у здійсненні профілактичних, лікувальних та оздоровчих заходів) та ін.

Соціальні послуги відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», та з урахуванням особливостей їх життєдіяльності можуть надаватися за місцем проживання родини (вдома); у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; в установах та закладах тимчасового перебування; у територіальних центрах надання соціальних послуг; а також в інших закладах соціальної підтримки. Переважно такий вид допомоги отримують сім'ї з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах і середньомісячний дохід яких нижчий прожиткового мінімуму, встановленого законодавством, а також якщо складна життєва ситуація склалась у зв'язку з інвалідністю чи сирітством дитини. Для інших категорій населення за отримання соціальних послуг в обсягах, визначених державними стандартами, встановлюється оплата у диференційованих розмірах залежно від рівня їх доходу.

Іншим видом соціального захисту сімей з дітьми є забезпечення пільгами. Законодавство України не містить нормативного визначення цього поняття, але воно доволі часто вживається у нормативних актах та літературі. Так, на думку В.О. Тураєва, А.О. Курінної, пільга – це встановлений державою вид забезпечення соціальної підтримки окремих категорій громадян. Цей вид соціального захисту є додатковим та може надаватися одночасно з іншими.

Нинішня система пільг дуже складна, та передбачена великою кількістю нормативно-правових актів. Перелік категорій населення, які мають право на отримання пільг також надзвичайно великий. Але найбільш уразливі групи населення, які безперечно потребують додаткового захисту від держави, такі як багатодітні сім'ї, самотні матері, сім'ї, у яких виховуються діти з особливими потребами, становлять серед пільговиків менше одного відсотка. Тому сьогодні перед урядом стоїть необхідність перегляду усієї системи пільг з метою ефективного перерозподілу ресурсів.

Законодавством передбачено надання сім'ям з дітьми таких соціальних пільг, як житлово-комунальні (звільнення або зменшення плати за житло, комунальні послуги; першочергове або позачергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов), медико-реабілітаційні (безоплатне або пільгове придбання ліків; безоплатне або пільгове санаторно-курортне лікування), транспортні (право на безкоштовний проїзд усіма видами пасажирського (комунального) та приміського транспорту), соціально-трудова (право на позаконкурсне або першочергове зарахування до вищих навчальних закладів при одержанні позитивних оцінок) і т.п.

Натуральна допомога, як вид соціального захисту сімей з дітьми, здійснюється шляхом безоплатного забезпечення зазначеної категорії населення предметами першої необхідності – одягом, продуктами харчування, ліками, засобами догляду за дитиною, а також технічними і допоміжними засобами реабілітації тощо. Деякі вчені не виділяють натуральну допомогу як окремий вид соціального захисту населення.

Так, С.М. Синчук вважає, що надання матеріальної підтримки, змістом якої є забезпечення осіб, які опинились у складних життєвих обставинах, матеріальними благами: речами, одягом, засобами пересування і т.п., є однією з форм соціального обслуговування. Однак, на нашу думку, натуральна допомога є самостійним видом соціального захисту сімей з дітьми, змістом якої є забезпечення цієї категорії населення саме матеріальними благами. Для соціального обслуговування, навпаки, характерно надання нематеріальних послуг, здійснення на користь суб'єкта певної роботи безкоштовно або на пільгових умовах.

Також, хотілося б звернути увагу на такий вид соціального обслуговування, як медична допомога. Це вид соціального захисту сімей з дітьми, який включає комплекс заходів, спрямованих на оздоровлення та лікування пацієнтів у стані, що на момент її надання загрожує життю і здоров'ю та здійснюється професійно підготовленими працівниками. Значення надання якісної медичної допомоги сім'ям з дітьми важко переоцінити, так як при реалізації цього виду соціального захисту мова йде про найменш захищених членів суспільства – дітей, при лікуванні та оздоровленні яких потрібна максимальна увага та відповідальність, як працівників закладів охорони здоров'я, так і батьків (осіб, що їх замінюють).

Звичайно в складних економічних умовах, в яких нині перебуває наша країна забезпечити всі вище перелічені форми соціального захисту населення достатнім фінансуванням з державного бюджету досить складно. В вирішенні даного питання великі сподівання покладаються на місцеві бюджети, адже формування успішних територіальних громад передбачає дбайливе ставлення до всіх верств населення, у тому числі і тих хто потребує допомоги.

Список використаних джерел:

1. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні: підручник. Харків: «Одіссей», 2010. 408 с.
2. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі: монографія / ІПК ДСЗУ. Київ. 2011. 168 с.

СЕКЦІЯ VI. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

THE PROBLEM OF DEFINING ENVIRONMENTAL MIGRANTS

Mykhailyk Anhelina Vladyslavivna
Student of International Relations Department
Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Environmental migration is an issue that is commonly presented as “new” or as part of “future trends”. Yet, it is an old-standing phenomenon, which was mostly absent from the scientific works of the last century. “Environmental migrants” only came back into the picture, as one of the pressing issues raised by climate change. In the 1980s and beginning of the 1990s, a few publications provided alarmist estimates of the number of people foreseen to move because of climate change. These early research and policy discussions were heavily embedded in a climate change agenda, characterized by a strategy to raise awareness surrounding the potential impact of climate change on migration and on security at large. In this approach, “environmental migrants” were portrayed as those forced to leave their country and as moving exclusively for climate change-related reasons, while the tone of the debate was future-oriented – hence favoring usually alarmist predictions rather than empirical analysis of already-existing flows [1].

The term “environmental refugee” was first coined by Lester Brown of the Worldwatch Institute in the 1970s, but became more widely known by the work of El-Hinnawi (1985) of the United Nations Environment Programme (UNEP) a decade later [2]. However, terms such as “environmental refugee” or “climate refugee” have raised controversies that are both scientific/academic and political. This is obviously not just semantics – which definition becomes generally accepted will have real implications for the obligations of the international community under international law. Both migrants fleeing environmental disaster and those escaping war will be constrained in their choices. But currently only the latter may seek refugee status, and with it the right to safe asylum.

On the surface, it happens because of bureaucracy. Environmental migrants are not covered by the 1951 Geneva Convention Relating to the Status of Refugees, which is designed to protect those who have fled war, violence, conflict or persecution and have crossed an international border to find safety in another country. So it sees “refugees” as people leaving their country of residence for “well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion” [3]. Environmental reasons are absent from this definition, which can lead to two opposite positions: one may either advocate for an extension of this definition to include environmental factors (and hence for a modification of the Refugee Convention or for a new treaty specifically addressing the case of “environmental refugees”); or one may reject the very reference to “refugees” in the case of climate change, mostly for fears of diluting a specific legal category into a broader and ill-defined category.

The UN agencies most involved in refugee rights, the UN Refugee Agency (UNHCR) and the UN Development Programme, agree that the term “climate refugee” should not be used to describe those displaced for environmental reasons. The UNHCR already struggles to

provide adequate support for the refugees from war and persecution. If the UNHCR broadens its definition of “refugee” to support an entirely new category, it is unclear if the political appetite exists to provide the necessary funding [4].

Indeed, in a context in which the respect for the Refugee Convention is already under threat, incorporating environmental factors in refugee debates could eventually jeopardize the protection afforded to recognized refugees. The reasons given are threefold. First, this could strengthen the already widespread fears surrounding uncontrollable waves of poor refugees to developed countries, thereby fueling xenophobic reactions or serving as a justification for increasingly restrictive asylum policies. It could also further blur the already fragile distinction between voluntary (i.e. economic) and forced (i.e. political) migration – thus undermining the very foundations of the asylum principle. And finally, in a more fundamental manner, it could introduce a sort of “natural” connotation to asylum issues, which would be incompatible with the political nature of the persecutions considered by the Refugee Convention. Creating a new convention though might be a terribly lengthy political process and countries might not have an appetite for it.

To add up, as noted by S. Castles, “the term ‘environmental refugee’ is simplistic, one-sided and misleading. It implies a monocausality which very rarely exists in practice” and “environmental and natural factors are part of complex patterns of multiple causality, in which they are closely linked to economic, social and political ones [5].” In this sense, there will never be any “climate refugee” (or even “environmental migrant” in this matter), because it will never be fully possible to identify a group of people who migrate only because of environmental variables. Moreover, climate migration discussions should not lose their focus on preventive measures: the key objective of our generation is to invest in climate and environmental solutions for our planet so that people will not have to leave their homes in a forced way in the future.

However, politically, conceptual discussions are still focused on the use of the “refugee” notion. Campaigners have long used the phrase “environmental refugee” or “climate refugee” to convey added urgency to the issue. They argue that, in the most literal sense of the words, such people need to “seek refuge” from the impacts of climate change. Any other terminology, they maintain, would downplay the seriousness of these people’s situation. Moreover, the word “refugee” resonates with the general public who can sympathize with the implied sense of duress. It also carries fewer negative connotations than “migrant” which tends to imply a voluntary move towards a more attractive lifestyle. Those who support the use of the term “climate refugee” state that climate change (unlike tsunamis or earthquakes) is not a neutral or apolitical phenomenon, but to a large extent the product of world economic development. The “world” would thus be responsible for the situation of climate “refugees” (which is not the case with the many traditional refugees who leave local conflicts or dictatorships that may not be directly connected to world politics).

And even if the term “climate refugee” is problematic it is still used, in part, for lack of a good alternative. “Climate evacuee” implies temporary movement within national borders (as was the case with Hurricane Katrina). “Climate migrant” implies the “pull” of the destination more than the “push” of the source country and carries negative connotations which reduce the implied responsibility of the international community for their welfare [6]. The different terms referring to people who migrate in connection with environmental factors imply different representations of how States could or should treat these people and of the protection that they should receive. For lack of an adequate definition under international law such migrants are almost invisible in the international system: no institution is responsible for collecting data on their numbers, let alone providing them with

basic services. Unable to prove political persecution in their country of origin they fall through the cracks in asylum law [2].

Considering everything stated above, it seems logical that the International Organization for Migration (IOM) has put forward the term “environmental migrants”. The term migrant can refer to both voluntary and involuntary movements (hence, the commonly used term forced migration). IOM proposes a deliberately broad definition of environmental migrants: “persons or groups of persons who, for compelling reasons of sudden or progressive changes in the environment that adversely affect their lives or living conditions, are obliged to leave their homes or choose to do so, either temporarily or permanently, and who move either within their country or abroad [7]”.

IOM’s working definition is not intended to serve a legal and/or normative purpose; rather it represents an attempt to capture the complexity of the issue at hand. The definition has been cited frequently in academic and other literature on the subject. However, there is no internationally accepted legal definition of the term environmental migrant.

Given the far-reaching complexity of these debates, a consensus is unlikely to be reached in the near future, neither among researchers, nor in policy and public debates. As a consequence, differences in terms, notions, and definitions are likely to persist. But it is a high time to agree on an internationally accepted legal term for this category of people and also give it a common internationally accepted definition.

References:

1. Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flows // International Organization for Migration. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/mrs-33.pdf> (date of reference: 22.08.2021).
2. De Mesnard A. Environmental Migrants: Are They Refugees? // Charles University in Prague. URL: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2264717> (date of reference: 29.08.2021).
3. Convention relating to the Status of Refugees // United Nations. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1954/04/19540422%2000-23%20AM/Ch_V_2p.pdf (date of reference: 03.09.2021).
4. Why climate migrants do not have refugee status // The Economist. URL: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/03/06/why-climate-migrants-do-not-have-refugee-status> (date of reference: 29.08.2021).
5. Castles S. Environmental change and forced migration: making sense of the debate // The UN Refugee Agency. URL: <https://www.unhcr.org/research/working/3de344fd9/environmental-change-forced-migration-making-sense-debate-stephen-castles.html> (date of reference: 03.09.2021).
6. Brown O. Migration and Climate Change // International Organization for Migration. URL: <https://olibrown.org/wp-content/uploads/2019/01/2008-Migration-and-Climate-Change-IOM.pdf> (date of reference: 29.08.2021)
7. Migration // IOM – UN Migration [International Organization for Migration official page]. URL: <https://www.iom.int/migration> (date of reference: 29.08.2021).
8. IOM Outlook on Migration, Environment and Climate Change // International Organization for Migration. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/mecc_outlook.pdf/ (date of reference: 03.09.2021).

СЕКЦІЯ VII. ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

TYPES OF PERSONAL DATA IN INTERNATIONAL AND NATIONAL LAW: PROBLEMS OF COORDINATION

Maksurov Alexey Anatolyevich

Candidate of Law, Professor

P. G. Demidov Yaroslavl State University, Russia

Lecturer at the Law School

Sorbonne University of Paris, France

From the point of view of formal logic, species and genus are categories that express relations between different classes. In this sense, classification (Lat. *clasis-discharge* and *facere-to do*) is some specific way of applying the logical operation of dividing the volume of a concept. It is obvious, however, that not all classifications of personal data as a subject of legal relations in the sphere of their turnover and protection can be informative and interesting in a theoretical and (or) practical sense. At the same time, a lot in terms of the completeness of the classification, its correctness depends on the choice of the criterion (basis) for dividing the specified subjects of legal relations into types.

First of all, we note that the most theoretically and practically significant criterion is the possibility of identification, where within the classification there is a distinction between personal data that allows unambiguously identifying a person (genetic, biometric data), or only contributing to such identification (a set of such features as age, gender, name, etc.).

Article 4 of the Regulation of the European Parliament and of the Council 2016/679 "On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data and the repeal of Directive 95/46 / EC (General Data Protection Rules)" [1] tells us about the possibility of "direct" or "indirect" identification. The act does not specify what is "direct identification" or "indirect identification". The Data Protection Act 1998 (the UK Data Protection Act 1998) states that a person can be identified either on the basis of such information (apparently, this is direct identification), or on the basis of such information, as well as other information available or capable of being available to the operator (indirect identification). The legislative acts of Germany, France, Greece, Denmark, Iceland, Spain, etc. apply a similar approach.

At the same time, in no case does the legislator clearly indicate what exactly refers to cases of "direct" identification. In fact, there are two such groups of personal data: genetic data and biometric data. Of course, their role, which uniquely identifies a particular person, is explained exclusively and only by the modern level of technology development. In particular, if we talk about biometric data, contact lenses may well change the color of the eyes, and papillary patterns of the fingers are repeated more often than previously assumed. Also, modern genetics does not exclude a significant change in the DNA code of a particular person, both artificially and due to mutation.

At the same time, from a practical point of view, the biometric characteristics of a particular person and its genetic data are still almost unique. It is quite possible to classify the genetic data itself as personal data into inherited and acquired, as well as data that provides information about human physiology or health, etc. The genomic information itself

is also divided into different types. The International Declaration on Human Genetic Data, adopted by the resolution of the UNESCO General Conference on the report of Commission III at the 20th plenary meeting on October 16, 2003 [2] in article 2, defines human genetic data as information about the inherited characteristics of individuals obtained by analyzing nucleic acids or by other scientific analysis.

It should also be borne in mind that not all genetic data can uniquely provide an identifying result. In particular, there are some limitations for genetic data as an identifier: in particular, classical methods of DNA fingerprinting do not allow the identification of identical twins whose genetic profile is the same, since they are formed from one fertilized egg.

By virtue of paragraph 14 of Article 4 of the Regulation of the European Parliament and of the Council 2016/679, biometric data can be designated as personal data after specific technical processing related to physical, physiological or behavioral characteristics of an individual that allow for or confirm the unique identification of the specified individual, for example, an image of a human face or fingerprint data. Similar approaches, although in the form of shorter definitions, are also observed in national legal systems: for example, paragraph 1 of Article 1 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Personal Data and Their Protection" states that biometric data is personal data that characterizes the physiological and biological characteristics of the subject of personal data, on the basis of which it is possible to establish his identity.

At the same time, in no case does the legislator clearly indicate what exactly refers to cases of "direct" identification. In fact, there are two such groups of personal data: genetic data and biometric data. Of course, their role, which uniquely identifies a particular person, is explained exclusively and only by the modern level of technology development. In particular, if we talk about biometric data, contact lenses may well change the color of the eyes, and papillary patterns of the fingers are repeated more often than previously assumed. Also, modern genetics does not exclude a significant change in the DNA code of a particular person, both artificially and due to mutation.

At the same time, from a practical point of view, the biometric characteristics of a particular person and its genetic data are still almost unique. It is quite possible to classify the genetic data itself as personal data into inherited and acquired, as well as data that provides information about human physiology or health, etc. The genomic information itself is also divided into different types. The International Declaration on Human Genetic Data, adopted by the resolution of the UNESCO General Conference on the report of Commission III at the 20th plenary meeting on October 16, 2003 [2] in article 2, defines human genetic data as information about the inherited characteristics of individuals obtained by analyzing nucleic acids or by other scientific analysis.

It should also be borne in mind that not all genetic data can uniquely provide an identifying result. In particular, there are some limitations for genetic data as an identifier: in particular, classical methods of DNA fingerprinting do not allow the identification of identical twins whose genetic profile is the same, since they are formed from one fertilized egg.

By virtue of paragraph 14 of Article 4 of the Regulation of the European Parliament and of the Council 2016/679, biometric data can be designated as personal data after specific technical processing related to physical, physiological or behavioral characteristics of an individual that allow for or confirm the unique identification of the specified individual, for example, an image of a human face or fingerprint data. Similar approaches, although in the form of shorter definitions, are also observed in national legal systems: for example, paragraph 1 of Article 1 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Personal Data and

Their Protection " states that biometric data is personal data that characterizes the physiological and biological characteristics of the subject of personal data, on the basis of which it is possible to establish his identity.

Personal data is possible in various areas of civil turnover. The attribution of personal data to a particular sphere of civil turnover may be important both for the construction of certain algorithms for the implementation of the rights of personal data subjects that are uniform for similar spheres, and for the apology for the establishment of a new type of personal data. Successful constructions of legal techniques can also be borrowed. It is quite acceptable to allocate separate types of personal data depending on the branch of legislation (housing, civil, land, corporate law). The sectoral (sub-sectoral, institutional) affiliation of specific rights in the field of personal data allows us to take into account the main principles (principles) that are characteristic of this branch (sub-branch, institute) of objective law in the process of law-making, systematization of law, interpretation of norms on personal data, implementation of the right. It is also possible to take into account the interdependence of norms within a particular branch (sub-branch, institute) of law, the peculiarities of their design, an industry or other approach to determining the grounds and parameters of legal liability for violation of the right of a personal data subject, etc.

We also propose to classify personal data into biological, that is, characteristic of a person as a biological species *Homo sapiens* (genetic and other physical and physiological data, including gender, age, weight, etc., as well as psychological data), social (general, such as first and last name, nationality, etc. and a special identification numbers and codes registrations in special registers, passport data) and other (economic, cultural, situational, behavioral, like a passage on a transport at a certain time in a certain direction, the fact of visiting a medical institution, etc.).

Obviously, the release of all these and any other possible classifications is of particular scientific and practical purposes specified above.

References:

1. Regulation of the European Parliament and of the Council 2016/679 "On the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data and the repeal of Directive 95/46 / EC (General Data Protection Rules)" / / <https://ogdpr.eu/ru/gdpr-2016-679>
2. International Declaration on Human Genetic Data of October 16, 2003 // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/genome_dec.shtml

ЗМІ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Зотова Ірина Геннадівна

Заступник начальника центру – начальник наукового відділу досліджень
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Україна

Калітник Максим Сергійович

Старший науковий співробітник
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Україна

Пікуль Ростислав Володимирович

Старший науковий співробітник
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Україна

Опитування населення, дослідження науковців, щорічний індекс сприйняття корупції свідчить про те, що корупція в нашому суспільстві є надзвичайно важливою проблемою з якою потрібно боротись. Порушень пов'язаних з корупцією багато, проте притягнення винних до відповідальності за вчинені діяння не завжди відбувається. Існує така думка, що для ефективної протидії корупції свідомість громадян держави має бути на високому рівні, і для досягнення цього засоби масової інформації (далі – ЗМІ) мають проявляти антикорупційну активність.

Роль зазначеної інституції в протидії корупції є великою, часто навіть можна чути таку думку що ЗМІ є четвертою гілкою влади, адже інформація яка подається журналістами може впливати на свідомість, погляди та точки зору громадян. Основними функціями ЗМІ саме у протидії корупції є розкриття фактів корупційних діянь та висвітлення даної інформації суспільству, реалізується це як правило шляхом проведення журналістських розслідувань. Населення країни повинно знати об'єктивну та достовірну інформацію адже у цьому і полягає одна із специфічних функцій ЗМІ.

Проте, на жаль не завжди інформація є достовірною та об'єктивною, пояснюється це тим, що ЗМІ залежать від свого власника а ним може бути як держава так і приватна особа, і тому навряд чи такі ЗМІ можуть суттєво протидіяти корупції. Відповідно до соціологічних досліджень, на думку більшості громадян країни, різного роду публікації про факти корупції у ЗМІ є замовними. Дані висновки ґрунтуються на тому, що велика частка телевізійних каналів країни, які являються одним з різновидів ЗМІ належать олігархам. Така ситуація склалась не тільки у нашій країні вона притаманна і багатьом іншим країнам світу, саме тому на різних журналістських форумах міжнародного рівня все частіше лунають заклики до отримання ЗМІ свободи та незалежності. Не зважаючи на дану ситуацію, журналісти все ж продовжують активно протидіяти корупції та працювати над виявленням цього ганебного явища на свій страх та ризик, адже зустрічаються випадки погроз, нападів та навіть убивств журналістів які намагались показати людям правду, і таких прикладів безліч. Сумніви та страх перед наслідками які можуть виникнути в результаті свого розслідування роблять свою справу. Вся річ в тому, що журналісти не відчувають свого захисту та віддають перевагу розслідуванням які не потягнуть за собою поганих наслідків. Аналіз фактів, проведення досліджень свідчать про те, що журналісти багатьох країн світу працюють з відчуттям страху а їх професія відноситься до однієї з небезпечних.

Ситуація яка склалась може змінитись у разі отримання ЗМІ незалежності у своїй діяльності, та направлення своєї роботи на формування у населення

антикорупційного світогляду. Реакція правоохоронних органів на повідомлення ЗМІ має бути миттєвою, а покарання за перешкоджання роботі журналіста має бути суворішим. ЗМІ у поєднанні з суспільством є надзвичайно потужним механізмом для протидії корупції, тому що журналісти своїми розслідуваннями та публікаціями матеріалів розслідувань можуть сильно впливати на рівень корупції в державі.

ЗМІ в нашій державі це дуже потужний антикорупційний механізм впливу на суспільство проте ще не зовсім реалізований тому, як трапляються випадки розслідувань щодо фактів виявлення корупції саме замовного характеру. Має місце той факт коли правоохоронні органи не одразу звертають увагу та використовують інформацію отриману від журналістів.

Для покращення ситуації яка склалась, та налагодження максимально якісної та корисної роботи ЗМІ та використання їх потенціалу, потрібно зробити їх максимально автономними. Тільки максимально незалежні ЗМІ зможуть якісно працювати над виявленням та запобіганням фактам корупції в державі.

Список використаних джерел:

1. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі : збірник прикладів (компедіум) позитивного досвіду / кол. авторів; за заг. ред. Тодора Тагарева; вид. укр. мовою. Женева–Київ : Женевський Центр демократичного контролю над збройними силами; Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння та інформаційно-консалтинговою компанією Defence Express Group, 2010;
2. Гринь І. Мас-медіа та корупція: українські реалії. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2018;
3. http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/biblioteka/3.2%20Working_paper%201_ukr.pdf.

І. О. МАЛИНОВСЬКИЙ ПРО ВИДИ МІСЦЬ УВ'ЯЗНЕННЯ ТА СИСТЕМИ УВ'ЯЗНЕННЯ

Матвійчук Марія Анатоліївна

викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін, аспірантка
Національний університет «Острозька академія», Україна

У своїй праці «Радянські поправчо-трудові установи порівнюючи з буржуазними тюрмами», опублікованій у 1928 р., І. Малиновський, окрім підсумку питань виправно-правової політики та окремих питань пенітенціарного права власної, концепції пенітенціарної справи в цілому ґрунтовно висловився щодо видів місць ув'язнення та системи ув'язнення.

Так, щодо видів місць ув'язнення, то вчений, пославшись на давню та сумну їх історію, так як, разом утримували всіх: чоловіків і жінок, неповнолітніх і дорослих, здорових і хворих тощо, вважав, що на той час насамперед треба було відрізнити й виділяти підслідних і засуджених, бо для підслідних позбавлення волі – не кара за провину й не засіб соціального захисту, а засіб запобіжний, тобто, щоби перешкодити їм сховатися від суду або сховати сліди злочину. Для підслідних мають бути окремі місця ув'язнення загального режиму [1, с. 32-34].

Далі, жінки мають бути цілком відокремлені від чоловіків і поміщені, як справа майбутнього, в окремі місця ув'язнення, щоби, меншою мірою, не перетворювати в'язницю в дім розпусти. Сьогодні ж для жінок мають бути виділені окремі корпуси, коридори тощо, щоб охоронити жіночу соромливість та запобігти статевій розпусті. Але можливі спільні роботи чоловіків і жінок, що, між іншим, може добродійно впливати, приневолюючи чоловіків стримувати себе в присутності жінок [1, с. 33-34].

Що стосується ув'язнених на різні терміни та ув'язнених, в залежності від їх небезпеки для суспільства, то для ув'язнених на короткі терміни (до 6 міс.), як і для підслідних, мають бути окремі місця ув'язнення, зокрема, окремі будинки ув'язнення, і навпаки, для найтяжчих злочинців, що загрожують серйозною небезпекою для суспільства, повинні бути влаштовані окремі місця ув'язнення з найсуворішим режимом, з ізоляцією від суспільства. Для ув'язнених же, які виявили виразні ознаки поправи, що свідчать що вони пристосовані до трудового життя й нездатні надалі чинити злочини, потрібні окремі місця ув'язнення з напіввільним режимом. А для ув'язнених, що вперше вчинили злочин випадково або через життєві обставини і засуджені на не дуже довгий термін (не більше 5 років), особливо з посеред трудящих, «і будь-що-будь, не принципових ворогів громади трудящих», за місця ув'язнення слід обирати трудові колонії – сільськогосподарські для селян, ремісницькі та фабричні для робітників [1, с. 36-38].

Окремі місця ув'язнення мають бути для неповнолітніх правопорушників і для хворих. Неповнолітні злочинці, за Карним кодексом від 14 до 18 років, за вироком суду мають відбувати покарання в особливих місцях ув'язнення, спеціально для них пристосованих – трудових будинках для неповнолітніх. А малоліткі правопорушники, до 14 років, яких не карають і не судять, а за рішенням комісії у справах недорослих поміщуються в особливі місця ув'язнення, в РСФРР та БСРР – в трудові будинки, в УСРР – в реформаторії для вжиття до них заходів медичного й педагогічного впливу. Правда, і тих, і інших ще надто мало, зважаючи на величезну безпритульність в СРСР. Що ж до хворих, то для тих, які потребують довгого та серйозного лікування, повинні бути особливі місця ув'язнення, засновані на

поєднанні каральних, поправно-трудова і лікарських цілях. Причому на першому місці повинні стояти саме цілі лікувальні. В інших випадках у кожному місці ув'язнення повинні бути лікарські відділи, в залежності від характеру захворювання – спеціальні лікарні в окремих місцях ув'язнення. Коли немає лікарень пенітенціарного відомства, хворих ув'язнених треба поміщати в загальних громадських лікарнях аж довилікування [1, с. 36-45].

Щодо систем ув'язнення, то І. Малиновський перш за все висловився проти так званої пенсільванської системи самотнього ув'язнення та щодо оборнської системи спільного ув'язнення. Самотнє ув'язнення, каже вчений, має деяку вартість: воно значно побільшує репресію позбавлення волі, й значить, додатне там, де тяжкість злочину й небезпечність злочинця вимагають збільшити суворість кари чи іншого якогось засобу соціального захисту; воно запобігає тюремним змовам, заколотам, утечам; воно запобігає шкідливому впливу професійних злочинців на новаків і не дає обернути тюрми на школу пороку й злочинів; воно дозволяє в'язню обміркувати своє становище; подумати над своїм минулим, теперішнім і майбутнім; воно полегшує адміністрації вивчити в'язня й через виховання вплинути на нього. Та з другого боку, самотньому ув'язненню властиві такі великі хиби, що вони геть переважають його вартості й паралізують деякі з них. Основна, головна хиба та, що ця система ув'язнення суперечить людській природі. Людина – істота соціальна («створіння суспільне»). Ув'язнювати її на самоті, тобто виключити з людської громади, це означає утворити таке штучне, ненормальне оточення, коли не можна жити по-людськи. І коли таке оточення може усунути або, правдивіше, приховати (тільки тимчасово, поки в'язень перебуває в замкненні) злочинні нахили, то воно може так само знівечити, покалічити людину аж до невпізнання й унеможливити пристосування її до умов суспільного життя. Спільне ж ув'язнення, що передбачає спільні роботи, шкільні заняття, відвідування театру, гулянки тощо, становлять позитивну сторону загального ув'язнення: це задоволення загальних потреб людини, практика колективної праці й колективних розваг. Негативним боком такого ув'язнення є спільне життя в загальних камерах. В загальних камерах проводяться цинічні розмови, процвітають картярські ігри й пияцтво, статева розпуста, лихварство, самосуд, бешкет, безладдя тощо. Треба мати велику міць характеру, велику моральну стійкість, щоб зцілитись, не втратити людського образу в цьому жахливому становищі. Та й необхідність повсякчас бути на людях, не маючи свого кутка, де можна було б бути самим собою, впливає гнітюче. Тому треба відмовитись від повного спільного ув'язнення й перейти до неповного – дати в'язням окремі камери для сну, відпочинку і, взагалі, для користування ними у вільний від примусових робіт та інших занять час. Треба відмовитись також від принципу оборнської системи мовчання [1, с. 53-55, 58-59].

Що стосується англо-ірландської прогресивної, чи поступової системи ув'язнення, тобто системи з різними режимами ув'язнення та з наданням можливості ув'язненим своєю поведінкою та працею поліпшувати своє становище переведенням з в'язниці більш суворо режиму у в'язницю з менш суворим режимом аж до дострокового звільнення з ув'язнення, то враховуючи психологію сучасної людини перехідного періоду від капіталізму до соціалізму, вона, на його думку, стоїть на міцному ґрунті. Власна вигода краще за всі інші мотиви може примусити в'язня гарно поводити себе та пильно працювати, - а це певний шлях до поправи [1, с. 56].

Так, І. Малиновський і в праці «Радянські поправчо-трудова установи порінуючи з буржуазними тюрмами», як і до цього [2, с. 64-69] ще розглядав як характерну рису радянської системи ув'язнення класовий підхід до ув'язнених, хоча й з

індивідуальним підходом, [1, с. 81-82]. Проте, роком пізніше він змінив цю свою думку на діаметрально протилежну [3, с. 295-296], в тому числі й за що позбувся роботи в Академії.

Список використаних джерел:

1. Малиновський О. О. Радянські поправчо-трудові установи порівнюючи з буржуазними тюрмами. Всеукраїнська Академія Наук. Збірник Соціально-Економічного Відділу. № 16. У Києві. 1928. 227 с.
2. И. Малиновский. Строгая изоляция / Советское правою. 1926, № 2 (20). С. 64-69.
3. Канарський С. Декілька зауважень з приводу статті академіка Малиновського. Вісник радянської юстиції. 1929, № 10 (140). С. 295-296.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Міхровська Марина Станіславівна

ORCID ID: 0000-0002-0949-6124

канд. юрид. наук, асистент кафедри адміністративного права та процесу
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Електронне урядування – явище, яке досить давно стало невід’ємною складовою розвитку сучасної держави. Електронне урядування, як явище загальнодержавного характеру, регулюється відповідною нормативно-правовою базою. Основою ж для розвитку електронного урядування в Україні є саме концептуальні нормативно-правові акти, які визначають принципи, мету та напрями подальшого його розвитку.

Так, якщо звернутись до Концепції розвитку електронного урядування в Україні, розвиток цієї сфери визначено одним з першочергових пріоритетів реформування системи державного управління[1]. Однак, важливо підкреслити, що фундамент для електронного урядування та його глобальні напрями розвитку було закладено задовго до того, як сам термін «електронне урядування» став загальноживаним. Наприклад, якщо звернутися до іншого концептуального акту, значення якого для перебудови вітчизняної системи державного управління важко переоцінити - Концепції адміністративної реформи, яка була розроблена ще у 1997 році, то можна зауважити, що вона визначала наступне: «Підвищення ефективності державного управління залежить від якісно нового рівня інформаційного забезпечення органів виконавчої влади. У зв'язку з цим основними завданнями інформатизації державного управління мають бути:

1. створення інформаційної системи державного управління;
2. визначення потреб органів влади у нових інформаційних технологіях та базах даних;
3. розробка типових проектів та стандартів інформатизації державного управління;
4. здійснення державного ерівництва впровадженням нових інформаційних технологій в сфері державного управління;
5. здійснення безпаперового документообігу;
6. розробка нормативно-правових актів з питань інформатизації адміністративної системи, у тому числі її захисту»[2] тощо.

Проаналізувавши ці пропонувані напрями розвитку, можна прийти до висновку, що вони не тільки зберегли свою актуальність на сьогодні, але й отримали подальший розвиток у нормативно-правових актах з питань впровадження електронного урядування. Так, наприклад, вище згадувана Концепція розвитку електронного урядування, прийнята у 2017 році, вказує на такі пріоритетні напрями втілення в цій сфері:

1. модернізація публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
2. модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
3. управління розвитком електронного урядування.

Також інший нормативний акт концептуального характеру - Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, зазначає

такі напрями, актуальні для впровадження електронного урядування на сьогодні:

1. Подолання цифрового розриву шляхом розвитку цифрових інфраструктур;
2. Розвиток цифрових компетенцій;
3. Впровадження концепції цифрових робочих місць;
4. Цифровізація реального сектору економіки;
5. Реалізація проектів цифрових трансформацій;
6. Громадська безпека;
7. Освіта;
8. Сфера охорони здоров'я;
9. Електронна демократія тощо[3].

Зауважимо, що у всіх трьох концепціях пріоритетні напрями розвитку співпадають, отже, можемо зробити висновок про послідовність та планомірне втілення основних ґрунтовних положень законодавства в сфері електронного урядування в життя.

Таким чином, основними пріоритетами нашої держави в сфері електронного урядування були і є наступні напрями:

1. Створення бази нормативних актів, які б регламентували всі аспекти функціонування електронного урядування в державі, в тому числі – прийняття окремого Закону «Про електронне урядування»;

2. Формування політичної волі щодо перерозподілу коштів (скорочення видатків на паперові носії та скерування їх на забезпечення органів державної влади новими електронними носіями), усунення дублювання інформації на паперових та електронних носіях державними службовцями та повний перехід на без паперову форму документообігу;

3. Розгляд звернень громадян лише в електронному вигляді; згідно з Законом «Про звернення громадян», органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані об'єктивно, всебічно і вчасно перевіряти заяви чи скарги, що до них надходять, проте, враховуючи кількість звернень, строки, встановлені Законом дуже часто порушуються, не в останню чергу через складну процедуру реєстрації таких звернень в електронному варіанті. Тож те, що звернення надходитимуть лише в електронному вигляді, значно спросить процес його реєстрації, розгляду та вчасного усунення можливих порушень;

4. Надання всього спектру адміністративних послуг онлайн. Необхідно зазначити, що це завдання, поміж інших, поки вдається виконати чи не найкраще, оскільки на сьогодні більшість адміністративних послуг все ж надає. Основною проблемою залишається відсутність доступу суб'єктів надання адміністративних послуг до єдиної бази даних, через що громадянам доводиться надавати значний пакет документів щоразу при замовленні кожної окремої послуги;

5. Впровадження електронного документообігу в усіх органах державної влади та місцевого самоврядування без винятку з одночасним підвищенням навиків користування інформаційними технологіями державних службовців тощо.

Підсумовуючи здійснений аналіз концептуальних нормативно-правових актів щодо впровадження різних аспектів електронного урядування в Україні, приходимо до висновку, що основні пріоритети держави в цій сфері залишаються незмінними уже протягом декількох десятиліть, і, за допомогою новоствореної нормативної бази ці кроки можуть бути втілені в життя в найближчому майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: (Розпорядження Кабінету Міністрів України) (2017). № 649-р Вилучено з

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p#Text>

2. *Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні* (Указ Президента України). № 810/98. (1998). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>.
3. *Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки*: (розпорядженням Кабінету Міністрів України) (2018) . No 67-р. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>

ПРЕЮДИЦІЙНІ ФАКТИ В КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПУ *RES JUDICATA* У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Колдов Єгор Олегович

аспірант кафедри цивільного процесу
НЮУ імені Ярослава Мудрого, Україна

Науковий керівник: Цувіна Т. А.

канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
НЮУ імені Ярослава Мудрого, Україна

Правова визначеність є одним із основоположних принципів права, що прямо виводиться із ідеї верховенства права у демократичному суспільстві. Одним із елементів правової визначеності вважається принцип *res judicata*, що має виключне значення для забезпечення права особи на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.). Сутність зазначеного принципу у практиці Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), як правило, зводиться до вимоги остаточності судового рішення [1, §61], проте не вичерпується останньою [2, §§b, §83; 3, §61]. Одним із елементів принципу *res judicata* у цивільному судочинстві є правильне застосування правил преюдиції, що передбачають необхідність врахування судом обставин, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, при розгляді іншої справи у порядку цивільного, господарського, адміністративного судочинства, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини (ч.ч. 5-6 ст. 82 ЦПК України). Аналогічні положення містяться у ч.ч. 4-5 ст. 75 ГПК України, ч.ч. 4-5 ст. 78 КАСУ.

Аналіз судової практики свідчить про наявність різних підходів судів цивільного і господарського судочинства [4-6]. Часто виникають проблеми із застосуванням відповідних положень ЦПК України та ГПК України, зокрема, стосовно тлумачення кола осіб, на яких мають поширюватися правила преюдиції, змісту та обсягу преюдиційних фактів, можливості їх оспорення та спростування в наступних провадженнях [4-6], що негативно впливає на дотримання єдності судової практики з цього питання. Зважаючи на вищесказане, актуальності набуває дослідження міжнародних стандартів принципу *res judicata*, вироблених у практиці ЄСПЛ.

Варто зауважити, що практика ЄСПЛ щодо правил застосування преюдиційних фактів у цивільному судочинстві є не досить чисельною, однак і у ній можна виокремити певні сталі підходи. Так, у справі «*Esertas v. Lithuania*», мав місце спір між заявником та компанією, що надавала послуги з опалення. Під час провадження у справі національний суд встановив факт розірвання договору про надання послуг з опалення і задовольнив вимоги заявника. Проте під час розгляду іншої справи за участю тих самих сторін, суд, досліджуючи аналогічне питання, прийшов до протилежного висновку, визнавши, що договір все ж таки був укладений, та ухваливши рішення на користь компанії. ЄСПЛ, розглядаючи зазначену справу, зауважив, що ситуація, коли факти, встановлені остаточним рішенням в одній справі, згодом переглядаються судами у новій справі між тими самими сторонами, подібна до ситуації, коли після відновлення провадження у справі, обов'язкове для виконання рішення повністю скасовується. Отже, така ситуація означає порушення принципу правової визначеності і ставить заявника у ситуацію правової невизначеності [7, §20-31].

Також у справі «*Kehaya and others v. Bulgaria*», суд під час першого розгляду справи встановив наявність підстави у спадкоємців на повернення раніше націоналізованого майна і вирішив здійснити реституцію цього майна на користь заявників. Після набуття законної сили першого рішення, лісове господарство звернулося з позовом проти заявника стосовно цього майна, у другому провадженні, суд знову досліджував питання стосовно наявності підстав у спадкоємців на повернення раніше націоналізованого майна і питання реституції цього майна. У другому рішенні суд дійшов до висновку, що у спадкоємців відсутні такі підстави і майно не підлягає реституції. У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що у цій справі обидва провадження визначали майнові права одних і тих самих юридичних суб'єктів – держави та заявників, і суть спору була однаковою. В обох провадженнях суди розглядали однакові питання. Проте при першому розгляді суд встановив підстави для реституції і зобов'язав державу здійснити реституцію такого майна, у другому – дійшов до протилежних висновків. Фактично, суд поставив під сумнів принцип *res judicata*, оскільки досліджував питання, які раніше уже були встановлені [3, §58-70].

Аналіз практики ЄСПЛ свідчить про те, що правила преюдиційних фактів поширюються на обставини, які раніше були досліджені і встановлені судом, між особами, які брали участь у справі і не потребують нової оцінки при розгляді інших справ між тими самими особами. Цей елемент принципу правової визначеності є абсолютним і суд не має дискреційних повноважень стосовно застосування правил преюдиції. У національній практиці існує інший підхід, у рамках якого преюдиційні факти одними судами розглядаються лише стосовно сторін у справі; іншими судами стосовно осіб, які брали участь у справі і третіх осіб; третіми – суд самостійно має надавати оцінку раніше встановленим преюдиційним фактам і обмежувати їх абсолютну дію [4-6]. Можна констатувати розбіжності у практиці національних судів і ЄСПЛ, що ставить під сумнів дотримання Україною міжнародних зобов'язань щодо забезпечення права на справедливий судовий розгляд у частині дотримання принципу *res judicata*, тому необхідно внести відповідні зміни до ч. 2 ст. 82 ЦПК України, ч.ч. 4-5 ст. 75 ГПК України, ч.ч. 4-5 ст. 78 КАСУ з метою уніфікації підходів до застосування правил преюдиції або узагальнити судову практику судами вищих інстанцій, аби трактування преюдиційних фактів національними судами було у нерозривному зв'язку з трактуванням *res judicata* ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. *Brumărescu v. Romania*, no. 28342/95, 28 October 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>.
2. *Kehaya and others v. Bulgaria*, no. 47797/99 and 68698/01, 12 January 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-72559>.
3. *Mitreă v. Romania*, no. 26105/03, 29 July 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87962>.
4. Постанова Великої Палатати Верховного Суду від 17.10.2018 р. у справі №753/22010/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78977587>
5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24.05.2018 р. у справі №922/2391/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74459368>
6. Постанова об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18.04.2018 р. у справі №753/11000/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73500675>
7. *Esertas v. Lithuania*, no. 50208/06, 31 May 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111215>
8. *Kožemiakina v. Lithuania*, no. 231/15, 02 October 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186438>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНІЙ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Зайцева Олена Володимирівна

аспірантка

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Україна

Науковий керівник: Кресін Олександр Веніамінович

д-р. юрид.наук, доцент, старший науковий співробітник

Відділу міжнародного права та порівняльного правознавства

Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Україна

На сьогоднішній день проблему сексуальної експлуатації і торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації не вирішено в жодній країні світу. Міжнародна спільнота привертає увагу до збільшення вразливості людей до торгівлі людьми, зокрема, через триваючу кризу спричинену COVID-19, що має довгострокові наслідки для суспільства та економіки. За даними Глобального звіту про торгівлю людьми 2020 року, основними постраждалими від торгівлі людьми залишаються жінки: у 2018 році з кожних 10 осіб, які були жертвами торгівлі людьми, близько п'яти були дорослими жінками, а ще двоє - дівчатами. Загалом, близько третини загальної кількості виявлених жертв торгівлі людьми становили діти [1].

Хоча торгівля людьми є у кожній країні, вона залишається прихованим злочином, маскуючись під інші види діяльності, але маючи на меті втягнення дорослих і дітей у сексуальну експлуатацію, примусову працю, домашнє рабство та інші форми експлуатації. Близько 50% всіх виявлених жертв та 72% всіх дівчат, які постраждали від торгівлі людьми були задіяні саме в сфері сексуальної експлуатації [1]. Залишаючись найпоширенішою сферою торгівлі людьми, сексуальна експлуатація несе суттєві ризики як для вразливих груп населення, так і для суспільства загалом, тому потребує впровадження дієвих заходів, націлених не лише на нейтралізацію негативних наслідків, а саме на попередження, протидію подальшим злочинам у цій сфері.

У міжнародному праві та законодавстві окремих держав наявні положення, які визначають сексуальну експлуатацію порушенням прав людини та пропонують новітні заходи протидії такій експлуатації. Згідно Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, торгівля людьми означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації [2]. Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами визначає, що "проституція і зло, яке супроводжує її, яким є торгівля людьми, що має на меті проституцію, несумісні з гідністю і цінністю людської особи і загрожують добробуту людини, сім'ї і суспільства" [3]. Таким чином, наявне чітке визначення сексуальної експлуатації, зокрема проституції, порушенням прав людини. Конвенція ООН про

ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок зобов'язує держави-сторони вживати "усіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо припинення всіх видів торгівлі жінками та використання проституції жінок" [4].

Важливим етапом побудови ефективної стратегії протидії торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації є визнання її основних причин. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми називає попит однією з корінних причин торгівлі людьми та зобов'язує вживати законодавчі, адміністративні, освітні, соціальні, культурні або інші заходи для знеохочення попиту, або посилювати їх [5]. Вже згаданий вище Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї вимагає від держав-учасниць «вживати або вдосконалювати законодавчі або інші заходи... спрямовані на протидію попиту, що породжує експлуатацію людей, особливо жінок і дітей, в усіх її формах, оскільки це призводить до торгівлі людьми». Резолюція Європейського Парламенту про сексуальну експлуатацію та проституцію та її вплив на гендерну рівність (2013/2103 (INI)), визначає, що скорочення попиту має стати частиною інтегрованої стратегії протидії торгівлі людьми [6].

Таким чином, вказані міжнародні документи визначають, що ефективні заходи, спрямовані на протидію торгівлі людьми мають обов'язково включати боротьбу з попитом. Серед підходів протидії сексуальній експлуатації, зазначених у вказаних міжнародних документах можна виділити:

- дослідження найліпших практик, методів та стратегій;
- підвищення усвідомлення відповідальності й важливої ролі засобів масової інформації та громадянського суспільства у визначенні попиту як однієї з корінних причин торгівлі людьми;
- цільові інформаційні кампанії, що залучають державні установи й тих, хто визначає політику;
- запобіжні заходи, у тому числі освітні програми для хлопців і дівчат під час навчання в школі, які наголошують на неприпустимому характері дискримінації за статтю й згубних наслідках такої дискримінації, важливості гендерної рівності, а також гідності й недоторканості кожної людини;
- встановлення кримінального покарання для користувачів (клієнтів) проституції з одночасним скасуванням відповідальності за проституцію.

Якщо інформаційні кампанії, освітні програми або використання засобів масової інформації навряд можна назвати новаторськими у цій сфері, підхід, який пропонує покарання для користувачів проституції заслуговує на окрему увагу. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи "Проституція, торгівля людьми та сучасне рабство в Європі" закликає держави розглядати кримінальну відповідальність за купівлю проституції як найефективніший інструмент запобігання та протидії торгівлі людьми [7]. Резолюція Європейського Парламенту про сексуальну експлуатацію та проституцію та її вплив на гендерну рівність, згадана вище, стверджує, що є дані про стримуючий вплив такого підходу на торгівлю людьми, і що цю модель все більше підтримує населення держав, де вона запроваджена, особливо молодь, демонструючи, що законодавство змінило ставлення людей до сексуальної експлуатації. За такого підходу зберігається відповідальність за втягнення осіб в проституцію, так само як утримання будинків розпусти чи будь-яке посередництво в сексуальній експлуатації.

Вперше підхід протидії попиту у формі кримінального покарання користувачів проституції запровадила Швеція у 1999 році. Пізніше цей підхід було впроваджено у законодавстві Норвегії, Ісландії, Канади, Франції, Ізраїлю та низці інших країн.

Офіційні особи або представники партій деяких країни Європи останнім часом неодноразово заявляли про наміри запровадити аналогічний підхід (Іспанія, Латвія, Литва, Німеччина, Великобританія та ін). Завдяки Резолюції Європейського Парламенту про сексуальну експлуатацію та проституцію та її вплив на гендерну рівність, а також прикладу ряду країн, держави ЄС отримали чіткі настанови про те, що будь-яке узаконення проституції несе додаткові ризики для вразливих груп жінок і дівчат, а ефективним підходом до протидії торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації є встановлення покарання для користувачів проституції. Обов'язковим елементом такого підходу є відсутність покарання для осіб в проституції (за надання сексуальних послуг) та запровадження програм допомоги та реабілітації для таких осіб.

Висновки. Міжнародне право та практика окремих держав свідчить про доцільність запровадження нового підходу протидії сексуальній експлуатації, який полягає у встановленні покарання за користування проституцією. Такий підхід обумовлено визнанням попиту однією з корінних причин торгівлі людьми, а сексуальну експлуатацію, і зокрема проституцію, - порушенням прав людини. Підхід протидії попиту виключає будь-які покарання за проституцію (надання сексуальних послуг), визнаючи осіб в проституції постраждалою стороною і передбачаючи для них необхідні програми підтримки. Останніми роками все більше держав Європи і світу впроваджують такий підхід у своє законодавство.

Список використаних джерел:

1. Глобальний звіт ООН про торгівлю людьми (2020). Отримано з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text
2. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000). Отримано з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text
3. Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами (1949). Отримано з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text
4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979). Отримано з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
5. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005). Отримано з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text
6. Резолюція Європейського Парламенту про сексуальну експлуатацію та проституцію та її вплив на гендерну рівність (2014). Отримано з: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2014-0162_EN.html
7. Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи "Проституція, торгівля людьми та сучасне рабство в Європі" (2014). Отримано з: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20716>

СЕКЦІЯ VIII. ІНСТИТУТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СУДОВА СИСТЕМА ТА НОТАРІАТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НЕГЛАСНОГО СПІВРОБІТНЕЦТВА З ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛОМ ТА ЙОГО ПОДАЛЬШОГО ВИКОРИСТАННЯ В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Лопасєва Олена Миколаївна

старший викладач кафедри тактико-спеціально підготовки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Актуальність обраної тематики зумовлена тим, що важливість оперативно-розшукової діяльності (далі ОРД) задля забезпечення безпеки суспільства і держави від злочинних посягань важко переоцінити. Саме ОРД є надважливим фундаментом для подальшого проведення слідчих(розшукових) та негласних слідчих(розшукових) дій. Враховуючи той факт, що матеріали, які були отримані внаслідок ОРД уповноважених на те підрозділів, можуть бути в подальшому використані як докази в кримінальних провадженнях, то відповідно постає питання щодо якісного та всебічного проведення такого виду діяльності. Саме тому, негласне співробітництво з оперативним підрозділом надає змогу отримати більше важливої інформації під час здійснення оперативно-розшукових заходів.

Конституція України проголошує те, що кожна особа має право на працю. Статтею 43 чинного тексту Конституції зазначено, що це право включає в себе можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. З цього випливає, що на сьогодні основною засадою негласного співробітництва з оперативним підрозділом є добровільність. Пунктом 14 частини 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам, які здійснюють ОРД, надано право використання конфіденційного співробітництва, яке повинно відповідати положенням статті 275 Кримінального процесуального кодексу України[2].

Залучення осіб до негласного співробітництва із оперативними підрозділами відбувається індивідуально. Воно може бути, як довгостроковим, так і разовим, а саме для виконання окремого завдання ОРД. За сприяння державних органів, співробітництво особи з оперативним підрозділом, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, має узаконений характер. Залученим особам гарантується конфіденційність цього співробітництва, а держава надає соціальний і правовий захист тим, хто залучається до виконання завдань ОРД. Також співробітництво таких осіб з оперативними підрозділами може бути оформлено письмовою угодою із обов'язковим гарантуванням таємності співробітництва.

Укладення угоди про залучення особи до співробітництва з оперативним підрозділом щодо ОРД може відбуватися лише із дієздатною особою, тобто з такою

фізичною особою, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними[3]. Відповідне співробітництво може мати як гласний характер, так і негласний. Ті громадяни, які виявили бажання співпрацювати із оперативними підрозділами на відкритій, гласній основі мають статус позаштатного працівника, можуть сприяти виконанню окремих завдань або ж виконувати їх самостійно на добровільних засадах за відповідним дорученням оперативного працівника.

Існують також певні обмеження щодо негласного співробітництва із оперативними органами та підрозділами. Оперативним працівникам забороняється доручати «негласникам» самостійне виконання оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій, а також давати доручення, пов'язані з ризиком для їх здоров'я та життя. Разом з тим, згідно з ч. 2 ст. 275 КПК України забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво пов'язане з розголошенням конфіденційної професійної інформації [4].

Негласне співробітництво з оперативним підрозділами має також велике значення і вже в рамках кримінального провадження. Відповідно до п.2 ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» матеріали оперативно-розшукової справи можуть бути використані для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні. З цього слідує, що ті дані, які були отримані ще на етапі негласного співробітництва осіб з оперативним підрозділом, можуть мати доказове значення в подальшому – на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень.

На нашу думку, використання в рамках кримінального провадження тих фактичних даних, які були здобуті внаслідок негласного співробітництва із оперативним підрозділом, є надважливою ланкою в галузі досудового розслідування. Важливість вищезазначених фактичних даних на етапі досудового слідства підтверджується також тим, що доволі часто бувають ситуації, за яких повноцінне розслідування та отримання цінних доказів може відбутися виключно на етапі до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Очевидним є те, що огляд місця події не завжди надає змогу отримати важливі відомості або докази по кримінальним правопорушенням. Відповідно до цього, суттєво зростає важливість того негласного співробітництва, яке відбувається ще до внесення відомостей до ЄРДР, та в подальшому надає змогу оперувати важливими даними, а також володіти доказами.

Однак, незважаючи на усе вищевикладене, існує ряд прецедентів, коли фактичні дані, здобуті в рамках оперативно-розшукової діяльності визнаються недопустимими доказами. Так, згідно з рішенням Верховного Суду № 607/14707/17 від 07.08.2019 року було прийнято рішення про визнання недопустимими доказів, які вказували на винуватість особи у скоєнні злочину, передбаченого ч.2 ст.185 Кримінального кодексу України[5]. Таке рішення було мотивоване тим, що докази, отримані до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань є недопустимими. Це ставить у доволі скрутне положення питання використання матеріалів негласного співробітництва з оперативним підрозділом в подальшому – на стадії досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Редакція від 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>;
3. Цивільний Кодекс України. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>;
4. Кримінальний процесуальний Кодекс України. Редакція від 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>;
5. Рішення ВС/ККС № 607/14707/17 від 07.08.2019. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83589933>.

СЕКЦІЯ ІХ. БІОЛОГІЯ ТА БІОТЕХНОЛОГІЇ

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕСТ-СИСТЕМЫ «DIA-HIV-P24» ДЛЯ РАННЕГО ВЫЯВЛЕНИЯ АНТИГЕНА P24 ВИЧ-1

Трохимчук Татьяна Юрьевна

канд. биол. наук, заведующая отделом производственного контроля
ЧАО «НПК «Диапроф-Мед», Украина

Ситуация по заболеваемости ВИЧ-инфекцией/СПИДом в разных странах мира продолжает оставаться крайне сложной. При этом Украина не является исключением, наоборот, она стала одной из стран Европы, которая имеет высокие темпы роста числа новых случаев ВИЧ/СПИДа, большинство которых обнаружены за последние годы. Большинство людей, инфицированных ВИЧ, переживают непродолжительное, похожее на грипп заболевание, которое возникает через 2-6 недель после заражения. Симптомы обычно длятся 1-2 недели, но могут быть и дольше. После исчезновения первых симптомов ВИЧ может не вызывать никаких дальнейших симптомов в течение многих лет. В это время вирус продолжает оставаться активным и наносит прогрессирующий урон иммунной системе [1].

Ни один тест не может обнаружить ВИЧ сразу после заражения. Время между контактом человека с ВИЧ и моментом, когда тест на ВИЧ может определить, что у него ВИЧ, называется периодом сероконверсионного окна. Средний период сероконверсионного окна составляет 18 дней (межквартильный интервал от 13 до 24 дней). Это указывает на то, что половина всех инфекций будет обнаружена через 13–24 дня после заражения [2, 3].

Содержание антигена p24 ВИЧ коррелирует с интенсивностью репликации вируса и, как правило, выявляется в крови уже через 2 недели после заражения, опережая появление антител к белкам ВИЧ на 1-2 недели [4].

Целью настоящего исследования явилась оценка диагностической эффективности тест-системы для выявления антигена p24 ВИЧ-1.

Материалы и методы:

- тест-система «DIA-HIV-p24» производства ЧАО «НПК «Диапроф-Мед» (Украина) для выявления антигена p24 с чувствительностью 0,6 МЕ/мл (1-ый Интернациональный референтный реагент ВИЧ1-p24 антиген NIBSC, Великобритания);

- тест-система «DIA-HIV-Ag/Ab» производства ЧАО «НПК «Диапроф-Мед» (Украина) комбинированный тест для выявления специфических антител и антигена p24 с чувствительностью 2 МЕ/мл (1-ый Интернациональный референтный реагент ВИЧ1-p24 антиген NIBSC, Великобритания);

- 264 образца, отобранных при проведении подтверждающих исследований (положительные, неопределенные и отрицательные), получены из клиники ГУ "Института эпидемиологии и инфекционных болезней им. Л.В. Громашевского".

Результаты и обсуждение. Результаты, полученные в группе сывороток, позитивных в тест-системе «DIA-HIV-Ag/Ab» и «DIA-HIV-p24» приведены в таблице 1.

Таблиця 1

Выявляемость антигена p24 в группе сывороток, отобранных при проведении подтверждающих исследований

Тест-система	Кол-во сывороток	Первично позитивные	Подтвердилось в реакции нейтрализации	Процент выявления
«DIA-HIV-Ag/Ab»	264	259	-	98,1%
«DIA-HIV-p24»	264	41	41	15,5%

В тест-системе «DIA-HIV-Ag/Ab» сработали как положительные 259 образцов и чувствительность составила 98,1%. В тест-системе «DIA-HIV-p24» были положительными 41 образец, в том числе и 5 образцов, которые не выявились в тест-системе «DIA-HIV-Ag/Ab». По результатам исследования выявляемость антигена p24 у группы пациентов составила 15,5%. Очевидно именно такой процент первично позитивных в ИФА сывороток принадлежит лицам на стадии ранней сероконверсии, когда чувствительность комбинированной тест-системы еще не достаточна.

Выводы: использование тест-системы «DIA-HIV-p24» следует рекомендовать для выявления случаев ранней сероконверсии у лиц с сомнительными первично-положительными результатами ИФА в комбинированном тесте выявления специфических антител и p24 антигена ВИЧ-1.

Список использованных источников:

1. Human Immunodeficiency Virus. *JAMA*. 2016;316(2):238. doi:10.1001/jama.2016.7995.
2. Adult HIV Testing Guidelines 2020. *British HIV Association, British Association for Sexual Health and HIV and British Infection Association*.
3. Delaney KP et al. (2018). Time from HIV infection to earliest detection for 4 FDA-approved point-of-care tests. *Conference on Retroviruses and Opportunistic Infections, abstract 565*.
4. Нешумаев Д.А. и др. (2007). Опыт использования тест-системы для выявления антигена ВИЧ p24 с повышенной чувствительностью «Бюллетень лабораторной службы» - №12.

ПОЛУЧЕНИЕ ГИБРИДОМНЫХ КУЛЬТИВИРУЕМЫХ КЛЕТОК, ПРОДУЦИРУЮЩИХ МОНОКЛОНАЛЬНЫЕ АНТИТЕЛА К БЕЛКУ NP-SARS-CoV-2

Жилиховская Татьяна Викторовна

научный сотрудник лаборатории гибридомных технологий
ЧАО «НПК «Диaproф-Мед», Украина

Горлов Андрей Юрьевич

главный технолог
ЧАО «НПК «Диaproф-Мед», Украина

Сердюк Владимир Григорьевич

заместитель директора по науке
ЧАО «НПК «Диaproф-Мед», Украина

Коронавирусная инфекция COVID-19 — потенциально тяжёлая острая респираторная инфекция, вызываемая коронавирусом SARS-CoV-2. Заболевание может протекать в форме острой респираторной вирусной инфекции, как легкого течения, так и в тяжёлой форме. Специфические осложнения могут включать вирусную пневмонию, влекущую за собой острый респираторный дистресс-синдром или дыхательную недостаточность с риском летального исхода [1].

Геном SARS-CoV-2 состоит из более 30 000 нуклеотидов, которые кодируют четыре структурных белка, включая белок шипа (S), белок оболочки (E), белок мембраны (M) и белок нуклеокапсида (NP). Среди них белок NP является высокоиммуногенным и консервативным [2].

На начальном этапе заражения вирус SARS-CoV-2 активно размножается в горле и верхних дыхательных путях. Концентрация белка NP в смывах верхних дыхательных путей напрямую коррелирует с вирусной нагрузкой. Белок NP является ранним маркером коронавирусной инфекции, выявление которого играет ключевую роль для своевременной диагностики COVID-19 наравне с детекцией вирусной РНК [3].

Целью исследования было получение гибридом-продуцентов моноклональных антител (МКАТ) к белку NP для создания высокочувствительных диагностикомов COVID-19.

Материалы и методы:

Иммунизацию лабораторных мышей линии *Balb/c* проводили рекомбинантным белком NP-SARS-CoV-2, полученным в бактериальной системе экспрессии. Иммунизация мышей проходила по схеме, включающей трехкратное парентеральное введение белка-антигена с адъювантом Фрейнда с двухнедельными перерывами.

Для создания гибридом использовали клетки миеломной линии *SP2/0*, которые были субкультивированы на селективной питательной среде, содержащей 8-азагуанин.

За сутки до слияния клеток, выделяли перитонеальные макрофаги мышей с целью создания питательного слоя и высевали их в 96-луночные планшеты для культивирования.

Гибридизация спленоцитов мышей линии *Balb/c*, иммунизированных белком-антигеном с миеломными клетками была проведена в присутствии

полиэтиленгликоля (ПЭГ). При гибридизации соотношение клеток миеломной линии к иммунным спленоцитам из селезенки составило 1:2, соответственно. Суспензию клеток в полной питательной ростовой среде IMDM, содержащей селективные маркеры гипоксантин, аминоптерин, тимидин (ГАТ) вносили в 96-луночные планшеты на слой перитонеальных макрофагов и культивировали при 37°C в атмосфере 5 % CO₂.

Скрининг культуральной жидкости на наличие специфических антител к белку NP проводили на 7-8 сутки после гибридизации методом ИФА.

Клонирование гибридных клеток проводили методом лимитирующих разведений в 96-луночных планшетах на слое перитонеальных макрофагов. Суспензию клеток разводили в ростовой среде до такой концентрации, чтобы в лунке оказалась одна гибридная клетка. Лунки, содержащие 1 клон гибридомы, выбирали методом микроскопирования. Клонирование проводилось 3-х кратно. Скрининг клонов проводили методом ИФА.

Результаты и обсуждение. В результате гибридизации был отобран 141 гибридный клон, 9 из которых обладали стабильной активной выработкой специфических антител к белку NP-SARS-CoV-2. После трехкратного клонирования было отобрано 6 наиболее продуктивных клонов.

Выводы. Получены клоны гибридом, обладающие высоким уровнем продукции специфических МКАТ к белку NP-SARS-CoV-2. МКАТ были использованы для создания высокочувствительной иммуноферментной тест-системы для выявления антигена коронавируса SARS-CoV-2 в биологическом материале дыхательных путей – «DIA-SARS-CoV-2-Ag-R» производства ЧАО «НПК «Диапроф-Мед». Тест-система успешно прошла верификацию в Центре Общественного Здоровья Украины и рекомендована к использованию для диагностики COVID-19 [4].

Список использованных источников:

1. Zhao, J., Yuan, Q., Wang, H., Liu, W., Liao, X., Su, Y., Wang, X., Yuan, J., Li, T., Li, J., Qian, S., Hong, C., Wang, F., Liu, Y., Wang, Z., He, Q., Li, Z., He, B., Zhang, T., ... Zhang, Z. (2020). Antibody Responses to SARS-CoV-2 in Patients With Novel Coronavirus Disease 2019. *Clinical Infectious Diseases*, 71(16), 2027–2034. <https://doi.org/10.1093/cid/ciaa344>
2. Naqvi, A. A. T., Fatima, K., Mohammad, T., Fatima, U., Singh, I. K., Singh, A., Atif, S. M., Hariprasad, G., Hasan, G. M., & Hassan, Md. I. (2020). Insights into SARS-CoV-2 genome, structure, evolution, pathogenesis and therapies: Structural genomics approach. *Biochimica et Biophysica Acta (BBA) - Molecular Basis of Disease*, 1866(10), 165878. <https://doi.org/10.1016/j.bbadis.2020.165878>
3. Pollock, N. R., Savage, T. J., Wardell, H., Lee, R. A., Mathew, A., Stengelin, M., & Sigal, G. B. (2021). Correlation of SARS-CoV-2 Nucleocapsid Antigen and RNA Concentrations in Nasopharyngeal Samples from Children and Adults Using an Ultrasensitive and Quantitative Antigen Assay. *Journal of Clinical Microbiology*, 59(4). <https://doi.org/10.1128/jcm.03077-20>
4. Протокол верифікації методик серологічних та молекулярно-генетичних досліджень № 11 від 12.02.21 Державної установи «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України».

СЕКЦІЯ Х. ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

ЗАСТОСУВАННЯ ВЕКТОРНИХ ВАКЦИН З МЕТОЮ ПРОФІЛАКТИКИ ХВОРОБИ НЬЮКАСЛА У БРОЙЛЕРІВ

Мовенко Олексій Михайлович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії кафедри мікробіології і вірусології
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Вірусна хвороба Ньюкасла є висококонтагіозним захворюванням, що викликає вірус сімейства *Paramyxoviridae*. Особлива небезпека захворювання полягає у широкому ареалі сприйнятливих птахів. У бройлерів, хворих на вірусну хворобу Ньюкасла, захворювання проявляється респіраторними, шлунково-кишковими або нервовими симптомами, летальність може перевищувати 90 %. Клінічні ознаки захворювання характеризуються опуханням голови, кон'юнктивітом, діареєю, зниженням конверсії корму, за рахунок чого збільшується коефіцієнт летальності [1, 2, 3].

Розвиток генної інженерії забезпечує впровадження нових – векторних вакцин, у процесі виробництва яких один або більше генів від донорського мікроорганізму включено до ДНК реципієнта (вектора). Як наслідок, напрацювання імунітету відбувається проти декількох захворювань [4, 5, 6].

Метою роботи була оцінка ефективності векторної вакцин проти вірусної хвороби Ньюкасла та її спроможність щодо зниження та поширення різних штамів хвороби Ньюкасла.

Для оцінки ефективності вакцинації проти ВХН було використано векторну вакцину на основі вірусу герпесу (штам HVT FC-126), в який вбудовано ген F штаму D26 (генотипу I). Курчата були вакциновані в добовому віці підшкірно однією дозою. Після досягнення 28-денного віку курчата були інфіковані ВХН інтраназальним методом (10^2 EID₅₀ на 1 голову) штамми: Herts 33/56 (генотип IV) та штамом D1524/1/1.2/MY/10 (генотип VII). Моніторинг клінічного статусу вакцинованих курчат здійснювався протягом двох тижнів. Критерієм оцінки застосованих вакцин був аналіз кількісного показника виділеного вірусу в поствакцинальний період методом відбору трахеальних та клоакальних мазків на другий, четвертий та сьомий дні після зараження.

Результати досліджень з експериментального зараження штамом Herts 33/56 (генотип IV) засвідчили формування ефективного захисту проти хвороби Ньюкасла за допомогою векторної вакцини. Спостерігалась позитивна динаміка щодо зменшення концентрації вірусу Ньюкасла як у трахеальних, так і в клоакальних мазках. Встановлено, що використання векторної вакцини практично забезпечує повну відсутність виділення вірусу, починаючи з другого дня моніторингу.

Результати досліджень з експериментального зараження штамом D1524/1/1.2/MY/10 показали менш стрімку динаміку зменшення виділення вірусу в трахеальних мазках, ніж у попередньому випадку, але все одно використання векторної вакцини значно зменшувало виділення вірусу з трахеї. У свою чергу, моніторингове дослідження клоакальних мазків показало, що починаючи з другого

дня, виділення вірусу не спостерігалось, і ця динаміка тривала протягом усього періоду спостереження.

Результати досліджень засвідчують, що застосування векторної вакцини проти хвороби Ньюкасла гарантує практично повну відсутність вірусу в клоакальних мазках інфікованих курчат, навіть при інфікуванні штамми з різних генотипів. Такі властивості вакцини очікувано зменшують ризики щодо поширення вірусу Ньюкасла при польовому зараженні в умовах індустриального птахівництва. Таким чином, масова профілактика хвороби Ньюкасла з використанням векторної вакцини може мати значний позитивний вплив на епізоотичну ситуацію в регіонах з розвиненим птахівництвом.

Список використаних джерел:

1. Comparative Study of Protection against Newcastle Disease in Young Broilers Administered Natural Chicken Alpha Interferon via Oral and Intramuscular Routes / R. A.Faisal, U. R. Sajjad, A. A. Muhammad, S. Q. Anas. // mSphere. – 2020. – №5. – С. 1–12. DOI: 10.1128 / mSphere.00585-20
2. Diagnostic and Vaccination Approaches for Newcastle Disease Virus in Poultry: The Current and Emerging Perspectives / [B. B. Muhammad, Y. Khatijah, I. Aini та ін.]. // BioMed Research International. – 2018. – С. 1–18. DOI: 10.1155 / 2018/7278459
3. Characterisation of genotype VII Newcastle disease virus (NDV) isolated from NDV vaccinated chickens, and the efficacy of LaSota and recombinant genotype VII vaccines against challenge with velogenic NDV / [R. Kiarash, W. T. Sheau, K. Y. Swee та ін.]. // Journal of Veterinary Science. – 2015. – №16. – С. 447–457. DOI: 10.4142 / jvs.2015.16.4.447
4. Newcastle disease vaccines—A solved problem or a continuous challenge? / M. D.Kiril, L. A. Claudio, Y. Qingzhong, J. M. Patti. // Veterinary Microbiology. – 2017. – С. 126–136. DOI.org/10.1016/j.vetmic.2016.12.019
5. Cornax, I. I. Characterization of live LaSota vaccine strain-induced protection in chickens upon early challenge with a virulent Newcastle disease virus of heterologous genotype / I. I. Cornax,, P. J. Miller,, C. L. Afonso,. // Avian Diseases. – 2012. – С. 464–470. DOI: 10.1637 / 10043-122011-Reg.1
6. Бабурин С. Г. Подход к выбору тактики вакцинации против болезни ньюкасла у цыплят-бройлеров / С. Г. Бабурин. // Молодежь и наука. – 2017. – С. 17. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=29759437>

ПАТОЛОГО-АНАТОМІЧНІ ЗМІНИ ЗА ЕЙМЕРІОЗУ КРОЛІВ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Папченко Іван Васильович

кандидат ветеринарних наук, доцент,
доцент кафедри ветеринарно-санітарної експертизи, гігієни продуктів
тваринництва та патологічної анатомії імені Й.С. Загаєвського
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Антіпов Анатолій Анатолійович

кандидат ветеринарних наук, доцент,
доценти кафедри паразитології та фармакології
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Гончаренко Володимир Петрович

кандидат ветеринарних наук, доцент,
доценти кафедри паразитології та фармакології
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна

Ткаченко Сергій Миколайович

викладач вищої категорії
*Компаніївський фаховий коледж ветеринарної медицини
Білоцерківського національного аграрного університету, Україна*

Ткаченко Інна Сергіївна

викладач вищої категорії
*Компаніївський фаховий коледж ветеринарної медицини
Білоцерківського національного аграрного університету, Україна*

Постановка проблеми. Кролівництво – це одна із найстаріших галузей тваринництва. Кролівництво відіграє значну роль в забезпеченні людства продовольством та хутровими виробами [1]. Від кролівництва одержують значну кількість м'яса, цінні шкурки, пух для хутрового виробництва, деякі інші продукти. М'ясо кроликів відзначається ніжною консистенцією, соковитістю, добрими смаковими якостями, легко засвоюється організмом людини. Швидкому відтворенню та подальшому розвитку галузі сприяють виняткові біологічні та господарсько-корисні особливості кролів. Проте, в останні роки кролівництво занепало через відсутність сучасних наукових розробок з питань повноцінної годівлі, технології утримання кролів, низький рівень ведення племінної роботи і ветеринарного забезпечення. У кролівничих господарствах з різними технологіями утримання поширення набули паразитарні хвороби: псороптоз, еймеріоз, пасалуроз, цистицеркоз [2].

Еймеріоз кролів виступає одним з найбільш розповсюджених протозоозів у світі, про що свідчать чисельні дані дослідників. Так, за даними досліджень вітчизняних чи зарубіжних дослідників, що були проведені в різні роки встановлено видовий склад збудників еймеріозу та визначено, що на кролефермах тварини до 4-х місяців на 100

% уражена еймеріями. Джерелом інвазії є дорослі кролі, або кроленята старшого віку, які виконують роль паразитоносіїв і виділяють велику кількість ооцист у навколишнє середовище. Резервуаром збудників еймеріозу є забруднені ооцистами корми, вода, підстилка. Висока чутливість кроленят до цих збудників і високий рівень стійкості збудників до лікарських засобів у поєднанні з неналежними умовами утримання танеповноцінною годівлею спричиняють масову загибель молодняку [3].

Мета роботи. Вивчити патолого-анатомічні зміни у організмі кролів за спонтанного еймеріозу.

Матеріал і методи дослідження. Роботу виконували впродовж 2020–2021 років в умовах КП «Регіональний навчально-практичний центр розвитку багатофункціональних кооперативів» м. Черкаси, який створено за проектом Євросоюзу на умовах співфінансування. Дослідження проводили на кролях порід сірий та білий велетень (n=16) 2-3 місячного віку, спонтанно інвазованих еймеріями. Трупні кролів були доставлені для розтину в секційну залу лабораторії патологічної анатомії кафедри ветеринарно-санітарної експертизи, гігієни продуктів тваринництва та патологічної анатомії імені Й.С. Загаєвського Білоцерківського НАУ. [4].

Лабораторні дослідження фекалій проводили у лабораторії паразитології кафедри паразитології та фармакології Білоцерківського НАУ. Фекалії досліджували комбінованим методом з використанням насиченого розчину гранульованої аміачної селітри.

Результати дослідження. Трупні кролів, які загинули від еймеріозу були з ознаками виснаження. Шерстний покрив тьмяний, скуйовджений, а в ділянці задньої поверхні тазових кінцівок і анального отвору забруднений рідкими фекаліями (рис. 1). Слизові оболонки сірого кольору, іноді з жовтуватим відтінком (переважно кон'юнктива).

Рис. 1. Зовнішній вигляд тазових кінцівок та анального отвору забрудненими рідкими фекаліями

В підшкірній клітковині жирові відкладення відсутні. Кровоносні судини містять невелику кількість згорнутої крові темно-червоного кольору. Скелетні м'язи слабо розвинені, значною мірою вони піддалися атрофії.

Серце дещо збільшене за рахунок розширення правої половини і не однотонно забарвлене в сіро-червоний та місцями в сірий колір. На розрізі міокард не однотонно забарвлений так як із зовні, сухуватий, малюнок стертий.

Легені не спалі червонувато-сірого кольору, еластичні, а місцями спостерігаються невеликі вип'ячування над загальною поверхнею плеври, вони світліші, еластичні і при розрізі злегка прослуховується крепітація.

Печінка злегка збільшена, зів'ялої консистенції не однотонно забарвлена в червоно-коричневий та сіро-коричневий колір. На розрізі вона такого ж кольору як ззовні, волога, малюнок не виражений. Під капсулою печінки виявляються поодинокі, рідше множинні сіро-жовтенькі вузлики різної форми (частіше округлої), які мають чіткі контури. При видаленні їх з паренхіми печінки кінчиком скальпеля, можна бачити, що вони інкапсульовані. Якщо таке утворення роздавити на предметному скельці і розглянути під мікроскопом, то можна побачити, що капсула його повністю була заповнена овальними двоконтурними ооцистами, які містили зернисту масу (рис. 2).

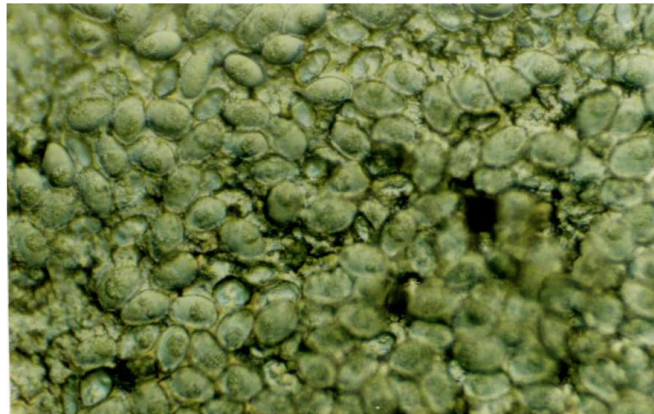

Рис. 2. Зовнішній вигляд ооцист виділених з паренхіми печінки (Збільшення 7x20)

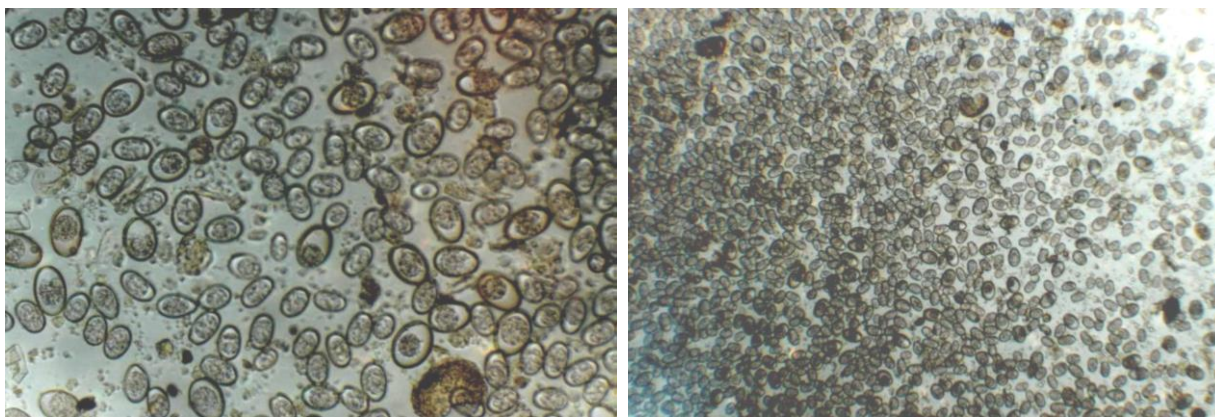
Селезінка не збільшена, капсула її злегка зморшкувата, на розрізі темно-червона, малюнок не виражений.

Нирки не збільшені, зів'ялої консистенції, не однотонно забарвлені в коричневий та сіро-коричневий колір. На розрізі коркова речовина забарвлена так, як ззовні, а мозкова в сіро-червонуваті¹, малюнок не виражений.

Шлунок містив незначну кількість корму. Слизова оболонка шлунку сірого кольору, вкрита значною кількістю сірого слизу. Тонкий і товстий кишечник часто були наповнені газами. На ранньому етапі розвитку хвороби, в період міграції і проникнення в епітеліальні клітини спорозоїтів та мерозоїтів, спостерігали гостре катаральне запалення (переважно в тонкому кишечнику і верхівці сліпої кишки). На більш пізніх етапах розвитку хвороби, коли епітеліальний покрив повністю зруйнований – переважно дифтеритне запалення. Слизова оболонка стає нерівною, із-за нерівномірності відкладення волокнистого фібринозного ексудату і пронизаною множинними білуватими щільними вузликами, заповненими ооцистами еймерій. Такі вузлики проглядаються через серозну оболонку тонкого кишечника.

За гістологічного дослідження враженої стінки тонкого кишечника можна спостерігати відсутність епітеліального покриву, на місці якого розташовані нашарування фібринозного ексудату.

Для підтвердження діагнозу на еймеріоз в процесі розтину готували нативні мазки із вмісту прямої кишки і піддавали їх мікроскопічному дослідженню. Це дало можливість виявити величезну кількість овальних двоконтурних ооцист з наявністю в них зернистої маси (рис. 3).

а б
Рис. 3. Зовнішній вигляд ооцист еймерій:
а – при великому та б – малому збільшенні
(збільшення 7x20) (збільшення 7x 10)

Висновки.

1. Еймеріоз є поширеним інвазійним захворюванням переважно молодяку кролів і супроводжується їх високою загибеллю.
2. Типовими патологічними змінами для еймеріозу є виснаження, дифузний катарально дифтеретичний ентерит і вогнищевий коліт, наявність сіро-жовтеньких гранульом під капсулою печінки.
3. Еймеріоз кролів може проявлятися у кишковій і печінковій формах. Кишкову форму хвороби можна діагностувати прижиттєво, використовуючи загально прийняті флотаційні і комбіновані методи. Печінкова форма еймеріозу діагностується посмертно.

Список використаних джерел:

1. Пономаренко, В.Я. Протозойні хвороби тварин: / В.Я. Пономаренко. – Х. : Гриф, 2010. – С. 72–88.
2. Інфекційні та інвазійні хвороби кролів / Л.Є. Корнієнко, О.Б. Домбровський, С.І. Пономар, А.А. Антіпов. – Біла Церква, 2003. – 288 с.
3. Шевченко А.А., Шевченко Л.В. Болезни кроликов. Москва: Аквариум Принт, 2010. – 224 с.
4. Патолого-анатомічний розтин трупів сільськогосподарських тварин з основами судової ветеринарії: Методичні рекомендації для студентів освітнього рівня – магістр та слухачів Інституту післядипломного навчання / І.В. Папченко, Ю.М. Тирсіна, М.В. Утеченко - Біла Церква, 2019 - 47 с.

ПРОБЛЕМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ЯКОСТІ І БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Котелевич Валентина Антонівна

ORCID ID: 0000-0002-5886-1917

канд. вет. наук, доцент,

доцент кафедри паразитології, ветеринарно-санітарної експертизи і зоогігієни

Поліський національний університет, Україна

Волківський Ігор Андрійович

канд. вет. наук,

перший заступник начальника

Головне управління Держпродспоживслужби в Житомирській області, Україна

Постановка проблеми. Якість і безпечність харчових продуктів є основними факторами, що входять до групи головних чинників національної продовольчої безпеки в Україні, а фактор якості має не поступатися за своєю вагою фактору достатності виробництва продовольства та його доступності усім споживачам. Впровадження систем управління безпекою харчових продуктів у зв'язку з динамічним зростанням різновидів біологічних загроз спонукає провідні країни світу до гармонізації їх законодавств. Політика щодо забезпечення біологічної та хімічної безпеки є важливою складовою політики ЄС в області екології, охорони здоров'я та захисту прав споживачів. Сьогодні можна стверджувати, що європейські стандарти в цій сфері є найбільш високими в світі. Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом та необхідністю виконання зобов'язань принципового значення набуло реформування системи державного контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів, що забезпечує захист життя та здоров'я людини, дотримання прав і законних інтересів споживачів харчових продуктів. У рамках проекту ЄС «Вдосконалення системи контролю безпечності харчових продуктів в Україні» відбулася гармонізація українського харчового законодавства з європейським: розроблено 11 законопроектів та 92 підзаконні акти [1, 2].

Законодавчою базою якості і безпечності харчових продуктів в Україні є низка законів України: «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про державний контроль за дотримання законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Основою законодавчої бази є Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», в якому зазначається, що безпечний харчовий продукт «не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання». Однак, як зазначають науковці [2,3,7], в нашій країні дуже гостро стоять питання забезпечення якості і безпечності харчової продукції як в аграрному секторі економіки, так і в харчовій промисловості, підприємствах громадського харчування, торговельних підприємствах, на агропродовольчих ринках. Ауальним є підвищення обізнаності в цих питаннях безпосередніх споживачів, особливо з урахуванням досвіду країн Євросоюзу. Отже, питання якості і безпечності харчових продуктів вкрай актуальні, вони

систематизовані в матеріалах щойно виданих підручників [3,4,6], в яких доступно викладені і підкреслюють необхідність ознайомлення з цими проблемами студентів. В Україні виникли певні складнощі з підготовкою кадрів з цього напрямку.

Мета дослідження полягає у визначенні актуальності та перспектив підготовки фахівців з якості і безпечності харчових продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З доступних в інтернеті матеріалів найбільшу кількість вищих навчальних закладів цього спрямування представлено в Республіці Польща. Зокрема, в розрізі окремих університетів певна кількість напрямків і спеціальностей Економічний університет у Познані за напрямком Товарознавство готує фахівців бакалаврів та магістрів за спеціальностями: Екологія продукції, Менеджер продукту, Формування якості продовольчих товарів, Управління якістю, Управління та технологія виробництва. Краківський економічний університет з напрямку Товарознавство готує бакалаврів і магістрів наступних спеціальностей: Митно-торгівельна справа, Менеджер продукту, управління якістю, Екологія товарів, Торгівля і митниця, Менеджер по продукції. Морський університет у Гдині (Морська академія в Гдині). Факультет підприємництва та товарознавства готує бакалаврів і магістрів за спеціальностями: Менеджер продукту, Товарознавство та управління якістю, Гастрономія та управління, Гастрономія та дієтологія. Університет природничих наук у Любліні Факультет агробіоіженерії готує бакалаврів за спеціальністю Товарознавство. Варшавський університет сільського господарства. Факультет харчових технологій готує бакалаврів (3,5 років навчання) за спеціальностями: Товарознавство, Безпека харчових продуктів, Харчові технології та харчування людини. Факультет наук про харчування людини (3,5 роки) бакалаври за спеціальністю Дієтологія. Вармінсько-Мазурський університет Факультет наук про харчування проводить підготовку бакалаврів за спеціальностями Товарознавство, Харчові технології та харчування людини. Західнопоморський технологічний університет м. Щецин. Факультет наук про харчування та рибальства готує бакалаврів (3,5 роки) за спеціальністю Управління безпекою та якістю харчування. Аграрний університет ім. Гуго Коллонтая (Краків, Польща) готує магістрів за спеціальністю Товарознавство.. Варненський економічний університет (м. Варна, Болгарія) Господарський факультет готує магістрів за спеціальністю Товарознавство [7],

Беручи до уваги актуальність підготовки кадрів з якості і безпечності харчових продуктів, їх конкурентноспроможності у європейському просторі, можна зробити висновок, що ми маємо дещо корисне запозичити у своїх сусідів із країн Європейського Союзу та додати. Саме це й зробили у Полтавському університеті економіки і торгівлі [5]. Враховуючи актуальність питання впровадження НАССР при виробництві харчових продуктів «від ферми до столу», на його базі було створено науково-тренінгову лабораторію «Школа НАССР». Команда університету реалізувала проєкт «Впровадження системи НАССР для операторів ринку харчових продуктів» (навчання для 100 операторів ринку харчової продукції), підготувала практичний посібник «Впровадження системи НАССР» та онлайн-форум «Впровадження системи НАССР для операторів ринку харчових продуктів» Ця робота стала основою створення проєкту «Європейський досвід впровадження системи управління безпечністю харчових продуктів НАССР». Проєкт був підтриманий програмою ЄС Еразмус+ за напрямом Жан Моне (Модуль) та буде реалізований на базі університету протягом 2020-2023 років, метою якого є підвищення конкурентноспроможності українських студентів і виробників продуктів харчування шляхом вдосконалення систем управління безпечністю харчових продуктів та поширення європейського

досвіду в галузі законодавства про безпечність харчових продуктів. Для досягнення мети розроблено освітній курс «Європейський досвід впровадження системи управління безпечністю харчових продуктів НАССР», який впроваджено в освітній процес університету та запропоновано для навчання операторам ринку.

Підсумовуючи вищезазначене вважаємо, що питання ветсанекспертизи або якості і безпечності продуктів харчування, так ця дисципліна називається у Європейських державах, займають ключові позиції за вимогою сьогодення та є основою у підготовці фахівців спеціальності 212 «Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза» у відповідних дисциплінах. Про це свідчить Стандарт цієї спеціальності, ОПП і перелік питань ЄДКІ. Тому, щоб наші випускники мали майбутнє у європейському просторі на вимогу з часом, необхідно покращити профорієнтаційну роботу щодо цієї спеціальності та збільшити кількість фахівців саме цього напрямку.

Список використаних джерел:

1. Гадзало Я.М. Вирішення продовольчої безпеки України в контексті реалізації спільної стратегії МЄБ, ВООЗ та ФАО «Єдине здоров'я». Ветеринарна медицина, В. 103, 2017. С.5-7.
2. Котелевич В. А. Актуальні проблеми якості та безпечності харчових продуктів в контексті забезпечення продовольчої безпеки в Житомирському регіоні. Наук. вісник ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького. 2019. Т. 21, № 93. С. 155–159.
3. Сирохман І.В. Безпечність і якість харчових продуктів (проблеми сьогодення) : підручник / І.В. Сирохман. О.І. Гирка, М.-М. Калимон. – Львів. Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2019. – 396 с
4. Лозова Т.М., Сирохман І.В. Управління якістю та безпечністю харчових продуктів : підручник / Т. М. Лозова, І. В. Сирохман. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2020. – 436 с.
5. Пахомова І. В. Досвід впровадження Європейської освітніх курсів у сфері безпечності харчових продуктів в освітній процес через проектну діяльність. С.214-217.
6. Сирохман І.В., Якість і безпечність харчової продукції традиційних та інноваційних технологій: підручник / І. В. Сирохман, Т. М. Лозова, О. І. Гирка, М. І. Філь, М.-М.В. Калимон. – Львів, Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2020. – 504 с
7. Сирохман І. В. Проблеми якості і безпечності харчових продуктів в освітньому просторі. Матеріали міжнародної конф. : (Львів, 25 вересня 2020 року) : тези доповідей / Відп. ред. П. О. Куцик. Львів : Видавництво «Растр-7», 2020. С.210-212.

СЕКЦІЯ XI. ХІМІЯ, ХІМІЧНА ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ІНТЕГРАЦІЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВМЗ

Головко Ірина Ігорівна

викладач циклової комісії природничих дисциплін
Черкаська медична академія, Україна

Процес реформування сучасної вищої медичної освіти в Україні актуалізує проблему підвищення якості додипломної та післядипломної підготовки медичних працівників [2]. Стратегічні зміни в системі освіти медика вимагають пошуку нових організаційних форм, методів навчання і виховання. У зв'язку з цим виникає необхідність підготовки майбутніх фахівців до інноваційної діяльності, аналізу отриманої інформації на основі доказової медицини, ознайомлення їх із прогресивними технологіями, вивчення іноземних мов. Основне завдання, яке суспільство ставить перед будь-яким вищим навчальним закладом – це провадження освітньої діяльності на високому рівні, що забезпечить здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними спеціальностями [4].

Формування цілісної та всебічно розвиненої особистості досягається завдяки комплексному навчанню, що базується на принципах інтеграції. Під інтеграцією розуміють поєднання в єдине ціле частин, елементів і компонентів, які до цього існували окремо, з ускладненням і зміцненням зв'язків між ними [5].

Заняття з використанням міждисциплінарних зв'язків можуть бути фрагментарними, коли лише окремі питання змісту розкриваються з використанням знань інших дисциплін; „вузловими“, коли міждисциплінарні зв'язки реалізуються впродовж усього заняття з метою повного і глибокого вивчення його теми; синтезованими, або інтегрованими, коли органічно зливаються знання з низки навчальних дисциплін. Для успішного здійснення міждисциплінарних зв'язків у кожному конкретному випадку викладач має чітко усвідомлювати, з якою метою встановлюється зв'язок і в якій формі він буде діяти. Зокрема, міждисциплінарні зв'язки можна встановлювати з метою глибшого розуміння навчального матеріалу, систематизації й узагальнення знань, формування в студентів умінь застосовувати знання певної дисципліни під час вивчення інших, формування світоглядних висновків, розвитку інтересу до вивчення дисциплін природничо-наукового циклу. У процесі встановлення міждисциплінарних зв'язків на занятті викладач може організувати різні форми роботи.

У вищому навчальному закладі III - IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку медичних спеціалістів на основі повної загальної середньої освіти, реалізація міждисциплінарних зв'язків у навчальній діяльності є одним із необхідних дидактичних засобів формування в студентів професійних знань та навичок. Природничі дисципліни середньої школи (біологія, хімія, фізика) є профільними, саме вони виступають основою вивчення наступних дисциплін - медичної біології, медичної хімії, мікробіології, анатомії, фізіології, медичної генетики, фармакології та клінічних дисциплін [3].

Сьогодні забезпечення міждисциплінарних зв'язків – одне з основних завдань сучасної системи навчання, яке повинно планово впроваджуватися у навчальний

процес за активної участі керівників закладу вищої освіти та тих осіб, котрі складають навчальні плани. З іншого боку, вдосконалення навчання, підвищення ефективності та якості навчального процесу належать до обов'язків викладача. Він повинен забезпечити максимальне використання навчального часу, науковість і послідовність викладу матеріалу, аби студенти усвідомлено його сприймали, вміли аналізувати та робити висновки щодо фактів, доводів і спостережень. Водночас викладач повинен вміти швидко й об'єктивно визначати ступінь і здатність засвоєння студентами нового матеріалу [1].

Як видається, модель процесу навчання студентів-медиків, побудована на засадах міждисциплінарної інтеграції, повинна бути системою, в якій поєднані такі компоненти:

- мотиваційний (створення змістовного спрямування студентів на оволодіння міждисциплінарними зв'язками);

- навчальний (орієнтування у меті та завданнях, що мають спрямованість на інтеграцію різнопредметних знань, засвоєння цих знань на основі принципів дидактичної значущості, цілісності, системності, мотивуючої дієвості, оптимальності);

- специфічні методи, форми і засоби, що використовуються на інтеграційних заняттях і викликають якісні зміни у знаннях студентів;

- підсумковий контроль, який дозволяє зробити висновок щодо рівня, системності та цілісності знань здобувачів освіти.

Міждисциплінарна інтеграція також забезпечується визначенням міждисциплінарних завдань навчання; проведенням горизонтальної (інтеграції між різними навчальними дисциплінами) та вертикальної інтеграції дисциплін (інтеграції навчального матеріалу у межах однієї дисципліни у різні роки навчання на різних рівнях складності); виявленням міждисциплінарних зв'язків.

Саме міждисциплінарні зв'язки, дозволяють студентам отримати не окремі знання, уміння та навички, а сформувати загальне, цілісне уявлення про світ.

Таким чином, поглиблення знань викладачів із методики застосування міждисциплінарних зв'язків допоможе в практичній реалізації їх у навчально-виховному процесі; допоможе сформувати в студентів систему наукових знань, узагальнених навчальних та інтелектуальних умінь, широких пізнавальних інтересів, світоглядних переконань. Практичні рекомендації та приклади з власного досвіду дадуть можливість розробляти нові форми використання міждисциплінарних зв'язків на заняттях та під час позааудиторних заходів міждисциплінарного змісту.

Список використаних джерел:

1. Колот А.М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. Соціальна економіка. 2014. № 1-2. С. 76-83
2. Левківський К. М. Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні: доповідь на парламентських слуханнях / К. М. Левківський. - К. : Парлам. Вид-во, 2004. - 184 с.
2. Міцність знань студентів - невід'ємна умова успішності подальшої професійної діяльності / М.і. Тарапата, П.Я. Кравцов, Б.Г. Попов [та ін.] II Самостійна робота студентів вищих навчальних закладів: досвід, проблеми та перспективи: матеріали наук.-практ. конф. 20-21 квіт. 2004 року. - Харків, 2004. - С. 147-148
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (редакція станом на 01.07.2014 р.). - zakon.rada.gov.ua.
4. Прошкін В. В. Інтеграція університетської науки й освіти: історичний аспект [Електронний ресурс] / В. В. Прошкін // е-журнал "Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку".-2010.-№2.-Режим доступу:http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-agazine_pedagogical_s...

СЕКЦІЯ XII. ГІРНИЦТВО ТА НАФТОГАЗОВА ІНЖЕНЕРІЯ

ANALYSIS OF SAFETY ISSUES IN MINING OPERATIONS

RESEARCH GROUP:

Khabibullo Nosirov

Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Republic of Uzbekistan

Mukhriddin Arabboev

Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Republic of Uzbekistan

Shohruh Begmatov

Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Republic of Uzbekistan

Bobomurodov Sharofiddin

Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Republic of Uzbekistan

Mining is a hazardous operation and consists of considerable environmental, health and safety risk to miners [1]. Unsafe conditions in mines lead to a number of accidents and cause loss and injury to human lives, damage to property, interruption in production etc. In this paper, we discuss 7 common risks in mining operations.

7 common risks in mining operations include follows:

1. Coal dust
2. Noise
3. Whole body vibration
4. UV Exposure
5. Musculoskeletal disorders
6. Thermal stress
7. Chemical hazards

Coal dust. Dust inhalation or coal dust is one in every of the foremost common issues for miners. Even though measures to forestall coal miner's lung are wrongfully implemented for several years currently, new cases still occur among coal miners. Mining firms have to be compelled to develop a dirt management set up, and supervisors ought to make sure that dirt management systems square measure operating properly for each production shift. Mine employees ought to be trained on the hazards of over-exposure to coalpit dirt. Respiratory protection ought to be used once dirt management protection is being put in, maintained or repaired. Medical screening and police investigation are additionally essential [1].

Noise. Mines are noisy places, with the constant of drilling and heavy machinery, and the potential for hearing damage is quite serious. To protect employees against noise,

mining corporations ought to measure operating conditions and noise exposure through risk assessments. Avoiding and reducing exposure are often achieved by applying engineering controls at the noise supply or on the noise path to cut back exposures, like vibration dampeners.

Regular maintenance of machines is additionally essential to reducing noise. leader should guarantee correct use of non-public hearing protection amongst noise-exposed workers, whereas providing necessary health and safety coaching and maintaining up-to-date health police investigation records.

Fig. 1. Measuring noise levels in a coal mine

Whole body vibration. Whole body vibration (WBV) is a slow forming physical hazard that occurs in mining workers and other occupations that work with heavy machinery. Again, reducing exposure conjointly reduces the health risks and may be the primary step that mining firms take. This may embrace filling in potholes on unmade roads, minimising the transport of products or materials, or substitution manned with remote-controlled machines like remotely controlled conveyors. Where risks can not be avoided, supervisors ought to cut back the time that the worker uses the machine on a daily basis. Instruction and coaching area unit essential, and symptoms of back pain in workers ought to be closely monitored.

UV Exposure. For open-pit miners, understanding the danger of over-exposure to UV (ultraviolet) radiation in daylight is crucial. Employers ought to conduct a risk assessment on out of doors work scheduled to help in developing acceptable sun protection measures. The most effective method of reducing UV exposure is to use a mixture of protection strategies, together with re-organising work to avoid the actinic radiation peak of the day, providing natural or artificial shade, providing acceptable protecting consumer goods, and applying sun blocker.

It is additionally necessary that employers train staff to lift awareness of the risks related to exposure to UV and therefore the sun protection measures needed. Employers will offer carcinoma checks as a part of regular geographical point medical examinations and in pre-employment medical checks.

Musculoskeletal disorders (MSD). Preventing MSDs needs to be a key part of every workplace health and safety program. In safe and healthy workplaces, employers should identify and assess job-related MSD hazards and put in place controls to reduce workers' exposure to MSD hazards. Furthermore, workers should be advised and trained about MSD hazards in their job and workplace and should be encouraged to participate in health and safety programs through early reporting of MSD symptoms or concerns to their supervisors. Employers should follow up to ensure preventative measures are working.

Thermal stress. A common health risk that miners face is thermal – or heat – stress. Wherever there's an opening of warmth stress occurring, firms have to be compelled to perform a risk assessment that considers the work rate, operating climate and employee article of clothing and metastasis protecting instrumentality. wherever doable, management the temperature mistreatment engineering solutions, give mechanical aids wherever doable to scale back the work rate, and regulate the length of exposure to hot environments. what is more, personal protecting instrumentality ought to be provided, like specialised protecting article of clothing that includes personal cooling systems or breathable materials. what is more, firms ought to give coaching for staff, particularly new and young staff, and monitor the health of staff in danger [3].

Chemical hazards. Mine employees area unit typically exposed to harmful chemicals. Each chemical encompasses a distinctive set of hazards and desires to be handled properly to confirm employee safety, therefore employers ought to conduct risk assessments to ascertain best practices. A standard operating procedure (SOP) that addresses the employment of correct personal protecting instrumentation, safe handling, safe use, and correct disposal ought to be established. Ventilation is additionally a crucial think about minimizing exposure, additionally as general housework and cleanliness. Thorough coaching and drills ought to be conducted concerning the company's spill response plans and chemical hygiene plans.

Conclusion.

In conclusion, this paper provides information on a number of potential risks that miners face in coal mining. Following the important rules discussed above can be achieved to ensure the safety of miners' in mining operations.

References:

1. Kh. Nosirov, M. Arabboev, Sh. Begmatov, & Sh. Bobomurodov. (2021). The role of smart technologies in ensuring the safety of miners in mining emergencies. Archive of Conferences, 20-22. Retrieved from <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/1366>
2. <https://konradkarwia.pl/Apr/26-27346.html>
3. <https://www.miningreview.com/health-and-safety/mining-health-safety-7-common-risks-to-protect-yourself-against/>

СЕКЦІЯ XIII. ЕЛЕКТРОНІКА ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ АЛГОРИТМА ВИЯВЛЕННЯ ВІДМОВ НА ОСНОВІ РІШЕННЯ ЗАДАЧІ ПРО «РОЗЛАДНАННЯ» І ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Циганов Олег Васильович

канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри
електронних засобів та інформаційно-комп'ютерних технологій
Державний університет «Одеська політехніка», Україна

Циганов Вячеслав Олегович

магістр
Державний університет «Одеська політехніка», Україна

При використанні різних засобів обробки інформації однієї з найважливіших задач є мінімізація втрат, пов'язаних з можливістю їх відмови в довільний момент часу.

Мінімізація втрат при цьому буде повністю визначатися часом затримки у визначенні моменту відмови та достовірністю його визначення.

Застосування для визначення моменту відмови методів перевірки статистичних гіпотез призводить до суттєвих тимчасових витрат, пов'язаних з необхідністю аналізу деякої кінцевої тимчасової реалізації в кожен поточний момент часу.

Метою цієї роботи є розробка і дослідження ефективності алгоритмів автоматизованого визначення із заданою вірогідністю моменту відмови засобів обробки інформації при мінімізації часу затримки.

Рішення такого завдання може дати використання методів, заснованих на статистичному послідовному аналізі, зокрема, використанні рішення відомої задачі про "розладнання" [1],

Відповідно до описаного в [1] підході в роботі запропоновано алгоритм визначення моменту відмови функціонування системи шляхом визначення моменту перевищення обчислюється для кожного поточного моменту часу апостеріорної ймовірності відмови π_{n+1} деякого порогового рівня C , що визначається рівнем достовірності:

$$\pi_{n+1} = \frac{\pi_n f_1(\xi_{n+1}) + p(1-\pi_n) f_1(\xi_{n+1})}{\pi_n f_1(\xi_{n+1}) + p(1-\pi_n) f_1(\xi_{n+1}) + (1-\pi_n)(1-p) f_0(\xi_{n+1})} \geq C, \quad (1)$$

де $f_0(\xi)$ і $f_1(\xi)$ - щільності розподілу процесів до і після моменту зміни характеристик контрольованого процесу, p - апріорна ймовірність відмови.

Момент, в який відбувається перевищення апостеріорною ймовірністю порогової величини, вважається моментом відмови системи.

Дослідження ефективності запропонованого алгоритму вироблялося шляхом статистичного моделювання з використанням моделі контрольованого процесу у вигляді послідовності нормально розподілених чисел для різних можливих ситуацій.

Були досліджені потенційні характеристики системи при відомих значеннях параметрів контрольованих процесів до і після моменту відмови, а також характеристики системи в ситуаціях, коли реальні характеристики контрольованого процесу відрізняються від прийнятих в системі контролю. Як параметр "розладнання" було прийнято відношення q контрольованого параметра до середньоквадратичної похибки вимірювань σ .

Для прийнятої моделі алгоритм визначення моменту відмови може бути представлений у вигляді:

$$\pi_{n+1} = \frac{\pi_n + p(1 - \pi_n)}{\pi_n + p(1 - \pi_n) + (1 - p)(1 - \pi_n) \exp\left[q\left(\frac{q}{2} - \frac{\xi_{n+1}}{\sigma}\right)\right]} \geq C, \quad (2)$$

Отримані результати статистичного моделювання функціонування пропонованого алгоритму показали, що в навіть у гіршому з розглянутих варіантів, коли значення величин p і C рівні відповідно 0,001 і 0,999, а величина стрибка контрольованого параметра ін розладнання всього в 3 рази перевищує похибка вимірювання контрольованого параметра, середнє значення затримки становить 3 відліку при максимальному значенні не перевищує п'яти. При зниженні вимог до значень p і C і збільшенні величини стрибка значення затримок зменшуються і досягають нульових значень.

Особливий інтерес представляє поведінка системи контролю в ситуації, коли зміна контрольованого параметра сталася, але вона не досягло величини допустимого відхилення. Як показали результати моделювання при допустимому відхиленні $q = 5$ і різних реалізованих його значеннях, система допускає спрацьовування, але із затримкою, яка визначається прийнятими значеннями параметрів p , C і природно q . Так, при зазначених раніше параметрах p і C при реальній величині $q_p = 2$ помилкове спрацьовування відбувається із затримкою в діапазоні від 12 до 84, при $q_p = 3$ - в діапазоні від 3 до 13, при $q_p = 4$ - від 1 до 5.

Таким чином, проведені дослідження пропонованого алгоритму показали з одного боку його високу ефективність при узгодженні закладених і реальних параметрів, з іншого - можливість помилкового спрацьовування при величині стрибка значення контрольованого параметра, що не перевищує допустимі межі.

Список використаних джерел:

1. Ширяев А. Н. (1976) *Статистический последовательный анализ*. Москва: Наука.

СЕКЦІЯ XIV. ЕКОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗМІЩЕННЯ ОБЛАДНАННЯ СИСТЕМИ ПРОТИПАВОДКОВОГО КОНТРОЛЮ ШЛЯХОМ ВВЕДЕННЯ ФУНКЦІЇ КОРИСНОСТІ

Незамай Борис Сергійович

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри Прикладної математики
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Кравець Олена Ярославівна

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри Геодезії та землеустрою
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Белей Оксана Ігорівна

кандидат технічних наук,
доцент кафедри Інформаційно-телекомунікаційних технологій і систем
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Розробка і впровадження систем протипаводкового контролю залишається важливою і актуальною задачею [1, 2, 3]. Використовують та розробляють від найпростіших візуальних засобів контролю рівня (гідрологічний пост), найчастіше на існуючих гідротехнічних спорудах та шляхопроводах, до складних автоматичних систем (метеостанцій) [4].

Розглядається задача оптимізації встановлення систем контролю рівня умовної річки вздовж її довжини без врахування існуючих засобів за умови фінансових обмежень. Останні обумовлюють обмеження на кількість гідрологічних постів (за умови однотипного обладнання). Дана задача відповідає задачі оптимізації розміщення давачів, яка розв'язується або шляхом введення рівномірних сіток, або пошуком кореляцій між даними експериментальних досліджень з метою уникнення надлишковості даних, що, в даному випадку, неможливо. Разом з тим, така задача-наукове обґрунтування розміщення давачів системи контролю- є цікавою і може мати практичне застосування.

Наявність та масштаби паводків залежать від великої кількості факторів, більшість яких є слабо контрольованими чи погано прогнозованими, як то наявність та інтенсивність опадів чи швидкість танення снігів. Разом з тим, потенційно можливий рівень паводку безумовно залежить від площі водозбору конкретної річкової системи.

Вводиться деяка функція $F(x)$ значення якої визначається площею водозбору для даної точки на певній сітці вздовж річки. Тут x повздовжня координата від витоку до гирла. Значення даної функції можуть встановлюватись шляхом визначення площі водозборів, приток, і між басейнових просторів правого і лівого

берегів головної річки. Визначення цих параметрів здійснюється за топографічними картами, даними аерофотознімання та космічного знімання, за допомогою відповідного програмного забезпечення (ArcGis, Digital, Mapinfo та інші).

Внаслідок цього розглядувану функцію одержуємо у вигляді таблиці, на основі якої можна побудувати графік наростання площі водозбору[5]. Ця функція носить інтегральний характер, вона зростає від досить малого значення, яке визначається «географічним» околom джерела – витокy до загальної площі водозбору. У якості функції корисності пропонується використовувати $f(x) = F'(x)$ яка відповідає приросту площі водозбору на одиницю довжини і може одержуватись різницеvim методом на основі вихідної таблиці. У випадку, якщо таблиця з площами водозборів носить нерегулярний характер, виникає задача згущення даних, яка вирішується інтерполюванням. У якості методу інтерполяції пропонується використовувати кубічний сплайн, як такий, що дає адекватне наближення для таких вхідних даних[6].

Встановлення гідрологічних постів пропонується вважати доцільним у місцях найбільшого приросту площі водозбору, тобто в місцях локальних максимумів функції $f(x) = F'(x)$ або далі по течії за наявності сприятливих для розміщення (будівництва) місць. Необхідна кількість гідрологічних постів визначатиметься при цьому співвідношенням між кількістю локальних максимумів (і їх взаємним розміщенням), та можливістю (фінансовою) облаштувати певну кількість постів.

Хоча пропонуванй матеріал належить до вибору стратегій в так званих “іграх з природою”, і його неможливо перевірити експериментально на якихось модельних даних, пропонуванa методика, на думку авторів, дасть змогу розміщувати наявні технічні засоби оптимально з точки зору отримання більш достовірної інформації про хід можливого паводку.

Список використаних джерел:

1. Заміховський, Л. М. Аналіз методів і систем контролю та прогнозування рівня паводкових вод / Л. М. Заміховський, О. І. Клапоущак // Нафтогазова енергетика. – 2011. – № 2. – С. 99-105.
2. Метод виявлення вагомих факторів, які впливають на розвиток паводку / Л. М. Заміховський, А. П. Олійник, Л. О. Штаєр, О. І. Клапоущак // "Moderní vymoženosti vědy -2014". Díl 31 Chemie a chemická technologie. Zemepis a geologie : Materialy X mezinárodní vědecko-praktická konference, Praha, 27.01 - 05.02.14. – Praha. Publishing House "Education and Science". – С. 76-78.
3. Кравець, О. Я. Алгоритм прогнозування паводочного стоку / О. Я. Кравець // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2005. - №1.- С. 33-36.
4. Клапоущак, Оксана Ігорівна Забезпечення екологічної безпеки довкілля шляхом моніторингу рівня паводкових вод [Текст]: дис. ... канд. техн. наук : спец. 21.06.01 "Екологічна безпека" / Клапоущак Оксана Ігорівна. – Івано-Франківськ, 2015. – 141 с. : іл., рис., табл. – 122-141.
5. Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія: наук. зб. Т. 1 / Хільчевський В.К., ред. – К. : Ніка-Центр, 2000. – 248 с.
6. Каханер Д. Численные методы и программное обеспечение / Д. Каханер, К. Моулер, Нэш С. - М. : Мир, 1998. – 575 с.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПОЛІМЕРНИМИ ВІДХОДАМИ В ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Сталінська Ірина Вікторівна

ORCID ID: 0000-0003-4199-3793

канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри інженерної екології міст
Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова,
Україна

В останні роки питома вага полімерних матеріалів в складі твердих побутових відходів постійно зростає, в тому числі і в Харкові (див. рис 1), що можна пояснити їх легкістю, економічністю та зручністю використання і це, в свою чергу, призводить до збільшення антропогенного навантаження на довкілля. Адже, більшість полімерних відходів в природних умовах піддаються біодеструкції протягом 500 років. Окрім тривалого часу розпаду, різні види пластику містять токсичні сполуки, які вивільняються в навколишнє середовище і являються серйозними забруднювачами. Кількість відходів такого виду настільки велика, що деякі країни заборонили застосування поліетиленових виробів узагалі.

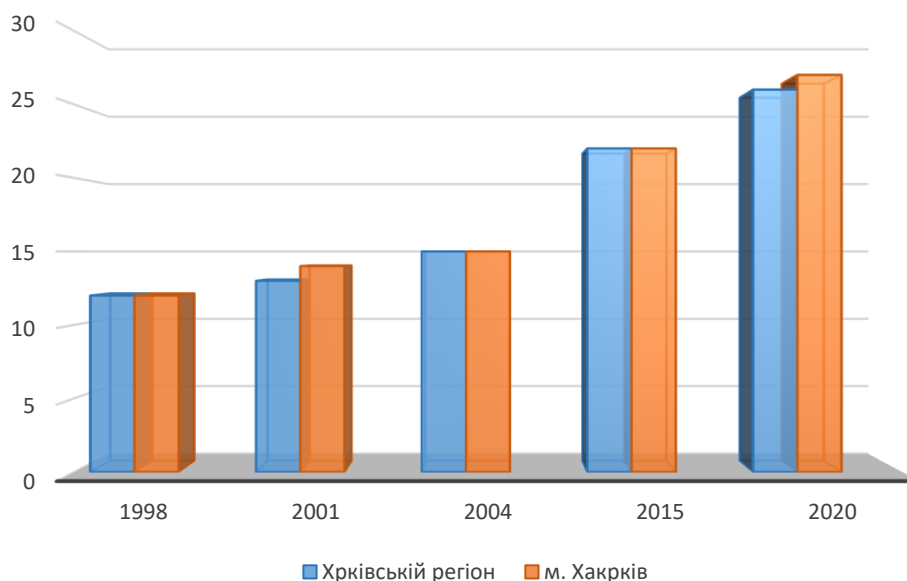

Рис. 1 Споживання полімерних матеріалів на душу населення по Харківському регіону та м. Харкову

Незважаючи на значні переваги повторного використання полімерних матеріалів, таким способом утилізується лише незначна їх кількість, що пов'язано з трудомісткістю збору, поділу, сортування, очищення відходів (насамперед відходів побутового споживання). Саме тому велику увагу необхідно приділяти їх збору, сортуванню, переробці і утилізації за прикладом багатьох Європейських країн (рис.2).

В останнє десятиліття виробництво упаковки перетворилося в найважливішу ланку економіки, але одночасно - в широкий потік неконтрольованого знищення ресурсів та накопичення відходів. взаємозалежність розвитку виробництва упаковки і зростання сміттєзвалищ в даний час загальноновизнана [1].

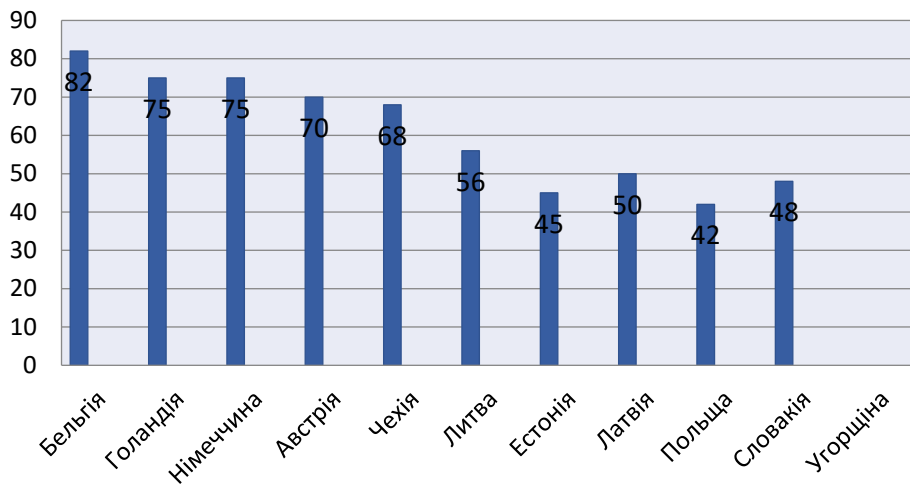

Рис. 2. Утилізація відходів упаковки в Європейських країнах

Варто зауважити, що на ринку з'явилася велика кількість полімерних і комбінованих пакувальних матеріалів, які значно перевершують своїх попередників по міцності і іншим характеристикам, прекрасно захищають продукти при транспортуванні і зберіганні в різних умовах, що сприяє їх широкому поширенню. Темпи щорічного приросту кількості тари та упаковки з полімерних матеріалів в Україні складають 5-6%. Основним постачальником полімерних побутових відходів є використана тара від фасування харчових продуктів, мінеральної та питної води, різних напоїв (ПЕТ-пляшки, одноразовий посуд, тетра-паки, пакувальні пакети, ковбасні оболонки, плівка, тощо). Значна частина використаних ПЕТ - пляшок, поліетиленової плівки, пакетів, одноразового посуду під час дощів, повеней попадає в річки, що призводить до захаращення берегів, забруднення ґрунтів. У свою чергу, спалювання відходів призводить до утворення токсичних газів, що навіть в малих концентраціях можуть негативно впливати на довкілля та стан здоров'я людей.

Слід зауважити про ще одну проблему стосовно полімерних відходів в Україні – це їх спільне збирання разом з іншими побутовими відходами, що значно збільшує обсяги останніх. І так як найбільш поширений метод поводження з побутовими відходами в Україні – це полігони твердих побутових відходів, де такі відходи, незважаючи на те що вони є цінним вторинним ресурсом, можуть залишатися в ґрунті багато років як іноземні тіла, забруднюючи його. При цьому, чим складнішою стає хімічна природа відходів, тим більшу небезпеку вони несуть для здоров'я людей та довкілля [1].

Для виготовлення гнучкої упаковки використовують різні полімерні матеріали. До найбільш поширених полімерів можна віднести:

- 1) поліпропілен (ПП). Цей полімер використовується у вигляді плівок для упаковки багатьох харчових і м'ясо-молочних продуктів;
- 2) поліетилен (ПЕ). Крім традиційного застосування для пакетів широко використовується для виготовлення спеціального паперу і картону;
- 3) поліетилентерефталат (ПЕТ). Крім виготовлення ПЕТ-пляшок цей полімер найбільш поширений у виробництві гнучкої упаковки;
- 4) полівінілхлорид (ПВХ);
- 5) полістирол (ПС), поліамід (ПА), і сополімери на їх основі широко застосовуються у виробництві ковбасних оболонок, ламінатів для сирів, м'ясо-рибних продуктів, для фармацевтичної упаковки (рис. 3).

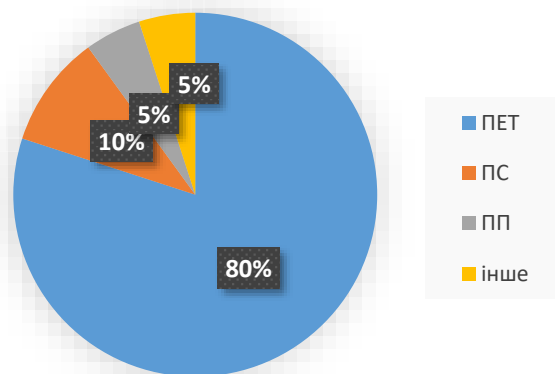

Рис. 3. Склад вторинних полімерних композиційних матеріалів

Джерелами відходів полімерних матеріалів як додаткового резерву природно-ресурсного потенціалу Харківського регіону і, одночасно, потенційними постачальниками відходів на переробку можуть бути представники невиробничої і виробничої сфери м. Харкова (табл.1) [2, 3].

Таблиця 1

Потенційні постачальники полімерних відходів підприємств невиробничої сфери м. Харкова

Постачальник	Спеціалізація	Вид відходів	Об'єми	Примітка
Салтовський ринок	Роздрібна торгівля ТНП і продуктами харчування	Картон, плівка, пляшка ПЕТ	50 кг/день (18,25 т/рік)	Збір і здача в утиль відходів – прерогатива двірників
Новий ринок Салтовський	Роздрібна торгівля ТНП і продуктами харчування	Картон, плівка, пляшка ПЕТ	До 70 кг/день (25,55 т/рік)	У плани керівництва ринку входить організація приймального пункту
Кінний ринок	Роздрібна торгівля ТНП і продуктами харчування	Картон, плівка, пляшка ПЕТ	До 50 кг/день (18,25 т/рік)	Для організації збору відходів керівництво ринку планує привернути приватні структури
Благовіщенський ринок	Роздрібна торгівля ТНП і продуктами харчування	Картон, плівка, пляшка ПЕТ	До 100 кг/день (36,5 т/рік)	Збором полімерних відходів займаються приватні структури
«Лоск»	Оптова і роздрібна торгівля запчастинами для автомобілів та супутніми товарами	Плівкові відходи, папір і картон, інші полімерні відходи	До 60 кг/день (21,9 т/рік)	Виявлена зацікавленість керівництва до проблеми налагодження системи двоетапного збору відходів

Продовження табл. 1

Постачальник	Спеціалізація	Вид відходів	Об'єми	Примітка
Мережа ресторанів «Макдональдс»	Заклад громадського харчування	Полімерні відходи картонно-паперові	40 кг/день (14,6 т/рік)	Відходи щільно заповані, без відбору за видом відходів
Мережа магазинів «Домовий» фірми Глорія ЛТД	Роздрібна торгівля будівельними матеріалами	Полімерні відходи картонно-паперові	100кг/місяць (1,2 т/рік)	Планують утилізувати відходи
Центральний універмаг	Роздрібна торгівля, ТНП	Полімерні відходи картонно-паперові	До 400 кг/міс (4,8 т/рік)	В даний час передають відходи приватним структурам
Будинок торгівлі «Суздальські ряди»	Оптова торгівля продуктами харчування	Полімерні відходи картонно-паперові	Не менш 50 кг/день (18,25т/рік)	Керівництво відмовило в надані інформації

Таблиця 2

Потенційні постачальники полімерних відходів на переробку –представники виробничої сфери

Найменування підприємства	Вид відходів	Об'єми	Примітка
Роганський пивоварний завод	Суміш ПЕВД-158 і стрейч плівки (б/у упаковка склотари)	2т/міс (24000т/рік)	Ступінь забрудненості відходів незначна
Харківський жировий комбінат	Відходи упаковки склотари, лом ящиків, піддонів	1 т/міс (1200 т/рік) 300 кг/міс (3,6 т/рік)	Ступінь забруднення різний, не перевищує 5% від загальної маси сировини
Сока-cola ltd	Відходи при упаковці власної продукції, б/у ПЕ мішки, відходи ПЕТ-пляшок	1т/міс (1200 т/рік) До 500 кг/міс (6т/рік)	Відсоток забрудненості не більше 2 % від загальної маси
Завод «Нова Баварія»	Відходи при упаковці власної продукції, б/у ПЕ мішки, відходи ПЕТ-пляшок	200 кг/міс (2,4 т/рік)	Відмовили в надані інформації
Харківський завод шампанських вин	Б/у плівка упаковка, склотара, пробки, лом тарного ящика	400 кг/міс (4,8 т/рік)	Відмовили в надані інформації
Харківський лікєро-горілчаний завод	Б/у плівка упаковка, склотара, пробки, лом тарного ящика	400 кг/міс (4,8т/рік)	Відмовили в надані інформації
«Баварія»	Відходи при упаковці власної продукції, б/у ПЕ мішки, відходи ПЕТ-пляшок	200 кг/міс (2,4 т/рік) 50 кг/міс (0,6 т/рік)	Накопичена значна кількість ПЕТ

У результаті, сумарний об'єм полімерних відходів підприємств м. Харкова, як додаткового резерву природно-ресурсного потенціалу, складає: невиробничої сфери - 174,3 т/рік., виробничої сфери - 48052,2 т/рік.

Переробка полімерних відходів у вторинну полімерну сировину полягає в підготовці полімерних відходів до вторинного використання із застосуванням методів подрібнення і гранулювання екструзією в розплаві. Кінцевим продуктом переробки відходів пластмас є отримання гранул (або подрібненого до певного розміру частинок) вторинного полімеру.

Процес отримання грануляту, як правило, супроводжується введенням добавок: модифікаторів, стабілізаторів, пігментів і фарбників, наповнювачів.

Важливою особливістю більшої частини полімерних відходів є те, що після гранулювання екструзією в розплаві вони можуть перероблятися у вироби на стандартному устаткуванні. Типовими технологічними стадіями є: різка, дроблення, подрібнення, відмивання, розділення (для змішаних відходів), сушка, агломерація, грануляція, усереднювання по складу.

Основні операції технологічного процесу підготовки полімерних відходів підрозділяють на такі, що проводяться з метою зміни:

- форми і розмірів початкової вторинної сировини;
- якості вторинної сировини.

Технологічні операції, що змінюють форму і розміри відходів. - це подрібнення, ущільнення, грануляція. Кускові відходи (полімерна ящик-тара, піддони, ін.) подрібнюють в ножових дробарках - до отримання фракцій, розміри яких не перевищують визначених технологічним регламентом.

Полімерна упаковка, пластмасові плівкові відходи відрізняються зазвичай малою насипною щільністю, і їх не можна без ущільнення подавати до підготовчого устаткування технологічної лінії гранулювання. Ущільнення плівкових полімерних відходів досягається зазвичай на устаткуванні технологічної операції агломерації. Агломерація дозволяє отримати сипкий матеріал з плівкових відходів.

Технологічні операції, що змінюють якість полімерних відходів, - це промивка і сушка.

Вибір технологічних параметрів переробки полімерних відходів і області використання, отримуваних з них виробів, обумовлений їх фізико-хімічними, технологічними і механічними властивостями.

Враховуючи, що полімерні відходи є, з одного боку, головним забруднювачем навколишнього середовища, а з іншою часто є цінними продуктами, потенційно придатними для переробки і вторинного використання. При вирішенні проблеми полімерних відходів необхідно у взаємозв'язку вирішувати, принаймні, чотири завдання: екології, економіки, технології та ресурсозбереження.

Стосовно полімерних відходів, що утворилися, вирішення цих завдань пов'язане з максимально можливим залученням відходів до господарського обороту та їх матеріально-енергетичною утилізацією як техногенної сировини на основі використання екологічно безпечних методів переробки полімерних відходів.

До переліку ефективних засобів обмеження негативного впливу полімерних відходів на навколишнє середовище відносяться також, зменшення кількості пакувальних матеріалів, застосування упаковки багаторазового використання та пакувальних матеріалів, виготовлених із вторинної сировини або відходів тієї самої упаковки.

Ситуація, що склалася в Харківському регіоні з полімерними відходами, стимулює перехід від полігонного поховання ресурсно-цінних компонентів, що входять до складу побутових відходів, до їх промислової переробки.

Список використаних джерел:

1. Сталінська І. В. Особливості екологічної безпеки в системі «тверді побутові відходи – навколишнє середовище – здоров'я людини». Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Львів, 2016. Випуск 26.7, С. 238-245
2. Корінько І.В., Горох Н.П., Піліграмм С.С. Система моніторингу джерел використаної тари та упаковки, як вторинної сировини Харківського регіону. Збірник наукових статей Х Міжнар. науково- техн. конференції, 2015. 165 с.
3. Н.П Горох, Э.Ю Шевченко, В. А Вороненко, Ю. В Ярошенко, В. Н Кись, 2012, Восточно-Европейский журнал передовых технологий, 4, 6 (58)

СЕКЦІЯ XV. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ, МОДЕЛЮВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ

ПОБУДОВА МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ МАСОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ЛАНЦЮГІВ МАРКОВА

Алексейко Віталій Олександрович

здобувач вищої освіти факультету інформаційних технологій
Хмельницький національний університет, Україна

В сучасних умовах людина постійно послуговується системами масового обслуговування. Кожна з цих систем має свою структуру, процес обслуговування та пропускну здатність, проте жоден сервіс не може обробити заявки клієнтів миттєво. Час, який затрачається на обробку інформації змушує наступного клієнта перебувати в очікуванні. Черги стали частиною повсякденності кожної людини. За статистичними даними жителі США витрачають в чергах 113 годин на людину в рік. Середньостатистичний британець проводить в чергах один рік, два тижні та один день свого життя [5]. Дослідження виявили, що 25% покупців готові чекати не довше двох хвилин. Витратити в черзі не більше чотирьох хвилин згодні 59% клієнтів. При цьому 73% опитаних відмовилися б від покупки, якби довелося чекати більше п'яти хвилин [3]. Таким чином, недостатня увага до керування чергами може завдати компаніям колосальних збитків. За даними платіжної системи Aduen британські організації, що здійснюють роздрібну торгівлю мають збитки до 102 мільярдів фунтів стерлінгів в рік через втрачені продажі [1]. Торговці Гонконга щорічно втрачають до 2,35 мільярдів доларів через занадто довгі черги [4].

Задля оптимізації процесу обслуговування необхідним є опис досліджуваних процесів за допомогою методів математичного моделювання.

Система масового обслуговування (далі – СМО) зазвичай описується п'ятьма основними характеристиками: потік вхідних заявок, структура обслуговування клієнтів, характер черги, пропускну здатність системи, кількість каналів обслуговування [2, с. 9].

Математична модель є невід'ємною частиною при оптимізації роботи будь-якого процесу. Для покращення показників СМО необхідно провести її тестування. Таким чином, СМО S може перебувати у двох станах: обробка заявки та очікування надходження заявки. При цьому система S може переходити в інший стан випадковим чином в довільний момент часу. Тобто такий процес є випадковим процесом з неперервним часом. За умови відсутності наслідків такий процес називають неперервним ланцюгом Маркова. Ймовірність переходів $S_i \rightarrow S_j$ для будь яких i та j в будь який момент часу рівна нулю, що спричинено неперервністю часу. Тому, замість переходу P_{ij} вводиться величина λ_{ij} , що позначає густину ймовірності переходу (1) зі стану S_i в стан S_j . Дана величина визначається як границя:

$$\lambda_{ij}(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{p_{ij}(t+\Delta t) - p_{ij}(t)}{\Delta t}; \quad (i \neq j) \quad (1)$$

Якщо величини λ_{ij} не залежать від t , то такий марківський процес називається однорідним. Якщо за час Δt система може змінити свій стан не більше, ніж один раз, то випадковий процес є ординарним. Величину λ_{ij} називають інтенсивністю переходу системи з S_i в S_j .

Ймовірності $p_1(t), p_2(t), \dots, p_n(t)$ знаходження системи S в станах S_1, S_2, \dots, S_n можуть бути знайдені через інтенсивності переходів.

Розподіл ймовірностей станів системи може бути представлений вектором $\vec{p}(t) = (p_1(t), p_2(t), \dots, p_n(t))$. Такий розподіл називають стаціонарним, якщо він не залежить від часу, тобто всі компоненти вектора \vec{p} є константами.

Якщо існують граничні ймовірності станів системи (2), що не залежать від початкового стану системи, то вважається, що при $t \rightarrow \infty$ в системі встановлюється стаціонарний режим.

$$p_j = \lim_{t \rightarrow \infty} p_j(t) \quad (j = \overline{1, n}) \quad (2)$$

Система, в якій існують фінальні ймовірності станів системи, називається ергодичною, а випадковий процес, що в ній протікає – ергодичним.

Отже, математична модель роботи СМО, описана за допомогою ланцюгів Маркова дає змогу проводити дослідження ефективності роботи відповідної системи. Неперервні ланцюги Маркова найбільш корисні при дослідженні роботи СМО, оскільки дають змогу створити математичну модель, максимально наближену до реальної.

Список використаних джерел:

1. Fashion network. Stock issues and long queues cost British retailers £102bn each year. [Online]. Available: <https://uk.fashionnetwork.com/news/Stock-issues-and-long-queues-cost-british-retailers-102bn-each-year,1099683.html#.XVKwKegzYuU>
2. Hannah Constantin. Markov chains and queueing theory. [Online]. Available: <https://www.math.uchicago.edu/~may/VIGRE/VIGRE2011/REUPapers/Constantin.pdf>
3. ICMI. What do customers really think about long wait times? [Online]. Available: <https://www.icmi.com/resources/2017/what-do-customers-really-think-about-long-wait-times>
4. Inside Retail. Retailers lose US\$2.35 billion as queues deter Hong Kong shoppers. [Online]. Available: <https://insideretail.asia/2018/12/06/retailers-lose-us2-35-billion-as-queues-deter-hong-kong-shoppers/>
5. Retail Times. Shoppers are put off by queues more than seven people deep, Box Technologies and Intel research shows. [Online]. Available: <https://www.retailtimes.co.uk/shoppers-put-off-queues-seven-people-deep-box-technologies-intel-research-shows/>

СЕКЦІЯ XVI. ІНФОРМАЦІНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМИ

ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION

Nataliia Syzonets

Student of the Faculty of Computer Science
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

Artificial Intelligence is a field of science producing and instructing the machines aimed at the pacing of human intelligence processes. The key objective of AI is to optimize the mundane processes, improving their speed and performance (provided it has been introduced and supported properly). As a consequence, the number of companies adopting AI continues to grow all over the world.

This machine learning process has direct correlation to how humans learn. No wonder these advances in technology are speeding up the use of artificial intelligence in education. There are plenty of cases available for the use of AI in education, and the market currently offers solutions for people of all ages and educational institutions. AI-based systems can analyze huge amount of information, and the application of artificial intelligence in education sphere covers a range of duties that include administration, communication, training, and staff management.

Generally, applications of AI and machine learning in education take a virtual form, rather than physical one. There may be material components involved like audio or visual sensors of the Internet of Things that can gather or monitor surrounding information [1]. But artificial intelligence in educational system applications mostly manifests via digital software processing systems.

Overall, artificial intelligence and digital technologies are helping to get rid of boundaries and extend educational possibilities to learners worldwide. Many recommendation engines can provide students with the information and resources that they require to their further education. There are many platforms exist like Massive Open Online Courses (MOOCs) that can be easily accessed by anyone on the web. This is one of the substantial benefits of AI in education.

Intelligent tutoring systems and intelligent learning systems are provided by AI-powered digital platforms. They enable students to figure out information for themselves. They can be applied as guided learning as well as they are able to perform wide diagnostics on student maintaining a model of their knowledge, performance, skills, misconceptions and errors [2]. These systems can also readily provide recommendation or solutions to help up students with their issues.

Artificial intelligence can be implemented into educational management and administration too. There are lots of documentation services that collect, process, analyze and store data for educational planning. These platforms are involved into intelligent learning management systems. From all the data collected with educational management information system, AI algorithms can make many different data driven decisions to enhance children performance or improve school administration.

I cannot but mention that artificial intelligence can adapt educational frameworks to pander to individual student' needs in accordance with their opportunities, behavior and needs. Probably, that's the most significant advantage of it.

There are many more AI applications for education that are being developed including AI mentors for learners, further development of smart content and a new method of personal development for educators through virtual global conferences. Education might be a bit slower to the adoption of artificial intelligence and machine learning, but the changes are beginning and will continue.

Using AI systems, software, and support, students can learn from anywhere in the world at any time, and with these kinds of programs taking the place of certain types of classroom instruction, AI even may just replace teachers in some instances. Educational programs powered by AI are already helping students to learn basic skills, but as these programs grow and as developers learn more, they will likely offer students a much wider range of services.

References:

1. Karandish D. 7 Benefits of AI in Education [Electronic resource] / David Karandish. – 2021. – Resource access mode: <https://thejournal.com/articles/2021/06/23/7-benefits-of-ai-in-education.aspx#:~:text=AI%20can%20adapt%20to%20each,most%20out%20of%20their%20education.&text=While%20no%20chatbot%20can%20truly,spots%20outside%20of%20the%20classroom.>
2. Ouyang F. Artificial intelligence in education: The three paradigms [Electronic resource] / F. Ouyang, P. Jiao // ScienceDirect. – 2021. – Resource access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666920X2100014X>.

СЕКЦІЯ XVII. ТРАНСПОРТ ТА ТРАНСПОРТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ АВАРІЙНОСТІ СВІТОВОГО ФЛОТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗНИЖЕННЯ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Мельник Олексій Миколайович

ORCID ID: 0000-0001-9228-8459

канд.техн.наук, доцент кафедри судноводіння та морської безпеки
Одеський національний морський університет, Україна

Онищенко Світлана Петрівна

ORCID ID: 0000-0002-7528-4939

д-р.екон.наук., професор,
професор кафедри експлуатації флоту і технології морських перевезень
Одеський національний морський університет, Україна

Волошин Андрій Олександрович

ORCID ID: 0000-0003-3993-5826

канд.техн.наук, професор кафедри судноводіння та морської безпеки
Одеський національний морський університет, Україна

Корякін Костянтин Сергійович

ORCID ID: 0000-0003-2388-645X

старший викладач кафедри судноводіння та морської безпеки
Одеський національний морський університет, Україна

Бурлаченко Дементій Анатольович

ORCID ID: 0000-0003-3749-4908

старший викладач кафедри судноводіння та морської безпеки
Одеський національний морський університет, Україна

Морська безпека останніх десятиліть, завжди посідала окреме місце серед актуальних проблем судноплавства, що в рівній мірі має важливе значення, як для судновласників так і для екіпажів морських суден. Її рівень характеризується чергуванням періодів відносної стабільності та періодами виникнення нових або зростанням існуючих загроз, що беруть свій початок з часів вітрильного флоту і до епохи залізного парового суднобудування.

Щодня водним транспортом транспортується не менше 23 млн. тонн вантажів та 55 тис. пасажирів, тому поняття морської безпеки поширюється не тільки на безпеку життя на морі, безпеку суден і збереження вантажів, а й на запобігання морських аварій і забруднення навколишнього середовища. З цього приводу, безумовно, важко переоцінити значну роль вченої спільноти, яка тривалий час

проводить комплексне дослідження цієї проблеми, вивчаючи її наукові і практичні сторони. Професійний досвід моряків, також в достатній мірі послужив основою того, що системний інтерес до цього питання впродовж багатьох років визначив основу для розроблення стратегій, комплексів та заходів, що й понині забезпечують безпеку суден, вантажів, та морського середовища. Без останніх досягнень у питаннях забезпечення морської безпеки, судноплавство як галузь, не змогло б досягти поточного рівня надійності та безпеки транспортних процесів. Особливо це стосується процесу судноводіння, що займає провідне місце у системі експлуатації водного транспорту та є особливим видом виробничої діяльності, що пов'язаний з керуванням суднами.

З приводу того, що судноплавна галузь бере участь у перевезеннях близько 90% від обсягу світової торгівлі, безпечна експлуатація суден має вирішальне значення. Починаючи з 2018 року, число загиблих суден скоротилося майже на чверть у порівнянні з попереднім роком і склало 53 одиниці. За повідомленнями, погані погодні умови були основною причиною кожного п'ятого епізоду. Збиткові в економічному відношенні 2019-2020 роки, відзначилися значним зменшенням показників аварійності у порівнянні з попередніми роками, а за середнім показником у 95 випадках - зниження більш ніж на 50%.

Протягом 2019 року, загальна кількість зареєстрованих втрат суден, валовою місткістю понад 100 брт, знизилася до 41 одиниці, що є найнижчим показником в цьому столітті і майже 70% -ним зниженням за останні 10 років. Серед причин, що вплинули на ці показники є удосконалення конструкції суден, впровадження новітніх технологій морських перевезень, більш суворе регулювання в галузі управління ризиками, а також використання більш надійних систем і процедур управління безпекою на судах. Це неповний перелік факторів довгострокового поліпшення ситуації та перспективні шляхи запобігання втрат світового флоту.

Загалом за даними Casualty Statistics і Lloyds Casualty Week Publication, тільки за одне десятиліття з 1994 по 2004 рік, у результаті аварій на світовому флоті загинуло 6 693 людини і було втрачено 2 225 середніх і великих судна. Якщо брати до уваги статистичні дані з аварійності тільки балкерного флоту, то за аналогічний період з 2009 по 2018 рік, світовий флот втратив з випадкових причин суден цього типу у кількості 48 одиниць, дедвейтом понад 10 тис. тонн, а 188 моряків загинули. Найбільш поширеними причинами загибелі суден - 19 з 48 - були випадки посадки на мілину.

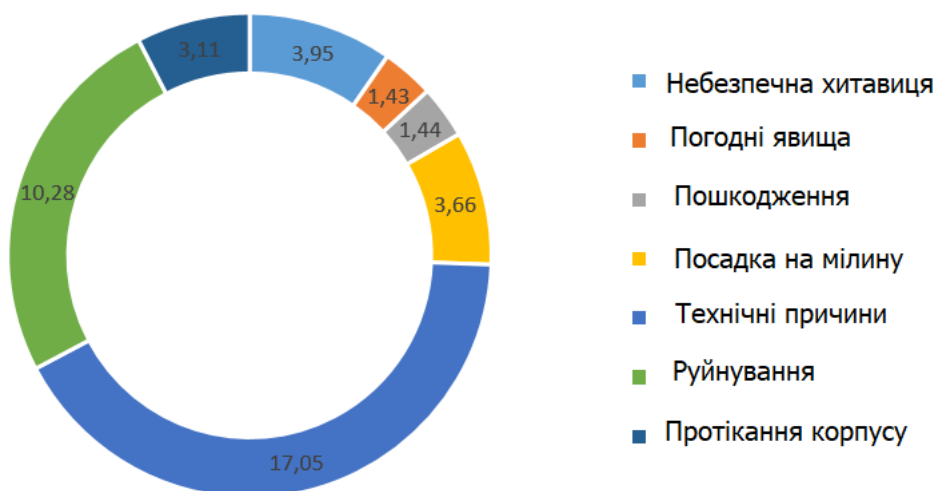

Рис. 1. Співвідношення причин морських аварій у світовому судноплавстві

У дев'яти випадках балкери були втрачені з причини зсуву вантажу, 101 моряк загинув. Співвідношення причин морських аварій на світовому флоті в цілому можна представити у вигляді наступного списку: небезпечна хитавиця, погодні явища, структурні пошкодження, посадки на мілину, технічні причини, руйнування, протікання корпусу, пожежі, вибухи, перекидання, зіткнення, аварії на суднах, тощо (Рис.1).

Зростання міжнародного вантажообігу поруч зі збільшенням кількості та тоннажності об'єктів морського та річного транспорту, призводить до необхідності підвищення вимог щодо безпеки на морі, шляхом технічного переоснащення суден. В основі цього процесу лежить принцип безперебійного контролю за процесом експлуатації судна та його поточним станом, одержання необхідних даних та актуальної інформації під час переходу, прогнозування маршруту та контролю за станом робочих параметрів технічних засобів судна. Виходячи з представлених даних щодо аварійності, стає вочевидь, що процес експлуатації суден та керування їх рухом дедалі вимагає забезпечення належного рівню надійності і безпеки, підвищення стандартів підготовки фахівців та підкреслює важливість постійного розвитку теоретичної бази. Розвиток та вдосконалення технічних засобів і систем управління суднами, також залишається серед пріоритетних напрямків, та є головними причинами впливу на безаварійну експлуатацію суден.

Список використаних джерел:

1. Safety and Shipping Review. (2020). [Електронний ресурс] Allianz Global Corporate & Specialty SE, Вилучено з: <https://www.iims.org.uk/wp-content/uploads/2020/07/AGCS-Safety-Shipping-Review-2020.pdf>.
2. European maritime safety agency (EMSA). [Електронний ресурс] Preliminary Annual Overview of Marine Casualties and Incidents 2014-2020. Вилучено з: <http://www.emsa.europa.eu/publications.html>.
3. Safety for sea. (2019). [Електронний ресурс] Вилучено з <https://safety4sea.com/23073-maritime-casualties-and-incidents-reported-in-2019>.
4. Мельник О.М., Бичковський Ю.В. (2021) Сучасна методика оцінки рівню безпеки судна та шляхи його підвищення. *Розвиток транспорту*. № 2 (9) – С.37- 46. DOI:10.33082/td.2021.2-9.03.
5. Мельник О.М., Бичковський Ю.В. (2021) Врахування фактору стресу у системі забезпечення безпеки мореплавства. *Вчені записки ТНУ ім Вернадського*. Технічні науки. 32(71) № 4.
6. Онищенко С.П., Мельник О.М. (2020) Modelling of changes in ship's operational condition during transportation of oversized and heavy cargo (Модельовання зміни експлуатаційного стану судна в процесі транспортування негабаритних і великовагових вантажів. *Technology audit and production reserves*. 6/2(56). – С. 66-70.

ЮКЛАРНИ ЕТКАЗИБ БЕРИШ ЖАРАЁНИДА ТАШИШ ТУРЛАРИНИ ТАҚҚОСЛАШ ТАҲЛИЛИ

Шихназаров Жамол Алишерович

“Юк транспорт тизимлари кафедраси” докторанти
Тошкент давлат транспорт университети, Ўзбекистон Республикаси

Шерматов Элбек Сирожиддин ўғли

“Юк транспорт тизимлари кафедраси” ассистенти
Тошкент давлат транспорт университети, Ўзбекистон Республикаси

Бобоев Диёр Шомуротович

“Юк транспорт тизимлари кафедраси” ассистенти
Тошкент давлат транспорт университети, Ўзбекистон Республикаси

Аннотация. Бугунги кунда давлатлараро ҳамда маҳаллий ташишлар ривожланаётганлигини ҳисобга олсак, ташиш жараёнида муқобил ташиш турини танлаш юкларни етказиб бериш жараёнининг асосий омили бўлиб хизмат қилади. Албатта ташишда энг қулай ташиш турини талаш кўпгина омилларга боғлиқ. Буларга: юкнинг турига, етказиб бериш масофасига, транспорт турлари ҳамкорлигига, юк ташилаётган давлатлардаги релс орасидаги масофага, ташиш хавфсизлигига, ташиш ҳаражатларига ва х.к. ларга боғлиқ. Бу ёритилаётган мақолада ҳозирги вақтдаги энг ривожланган ҳамда талаб қилинаётган бир нечта ташиш турларининг таққосланиши 1.1 жадвал асосида кўрсатилган.

Қуйидаги мақолани ёритишдан мақсад ташиш жараёнида бевосита иштирок этувчи томонлар, яъни юк жўнатувчи, юк қабул қилувчи ва ташувчи орасидани ўзаро боғлиқликларни кўрсатиш улар орасидаги ташиш шартномалари асосида ташишни амалга оширилишини кўрсатиш. Шу билан биргаликда ташиш турларини таққослаш орқали юк жўнатувчиларга юкнинг туридан келиб чиққан ҳолда, географик жойлашувидан келиб чиққан ва бир нечта асосий омилларни инобатга олган ҳолда ташишнинг энг мақбулини танлаш долзарб аҳамиятга эга.

1.1-жадвал

Ташиш турларининг таҳлили:

Ташиш турларининг номланиши:	Ташиш турларининг таърифи:	Танланган ташишнинг афзалликлари:	Танланган ташишнинг камчиликлари:	Кўлланишиш доираси, юкларнинг турларига қараб
Унимодал ташиш.	Юкларни бир транспорт тури орқали ташиш ташкил этиш тушинилади[4,8].	-Бир транспорт туридан бошқа транспорт турига кайта юкланмаслиги; -Юкнинг йўқолиши ҳамда шикастланишининг эҳтимоли камлиги.	Бу усулда исталган давлатга юкларни битта транспорт турида етказишнинг имкони йўқ.	Оммавий ташиладиган юклар учун қулай. Масалан: кўмир, руда, суюк юклар ва бошқалар.

1.1-жадвал

Ташиш турларининг номланиши:	Ташиш турларининг таърифи:	Танланган ташишнинг афзалликлари:	Танланган ташишнинг камчиликлари:	Кўлланишиш доираси, юкларнинг турларига қараб
Аралаш ташиш.	Иккитадан кам бўлмаган транспорт туридан фойдаланган ҳолда ташиш ҳамда тузилган шартнома фақат ташилаётган транспорт турига таъсир қилади[5].	Юкларни қайта ортиш жараёнида юкларнинг шикастланиши ҳамда йўқолиши эҳтимоли баландлиги.	Ҳар битта ташувчи билан алоҳида келишувни амалга ошириш керак.	Кенг қўлланиладиган юклар учун, идишли донали, асбоб ускуналар ва бошқалар.
Мултимодал ташиш	Мултимодал транспорт шартномаси асосида юкларни икки ва ундан ортиқ транспорт турлари билан ташиш тушунилади [2,7].	Ҳар битта ташувчи билан шартнома тузмасдан, битта экспедитор билан шатнома орқали амалга оширилади.	Ортиш-тушириш мобайнида юкнинг шикастланиш эҳтимоли юқорилиги.	Кенг қўлланиладиган юклар учун, идишли донали, асбоб ускуналар ва бошқалар.
Интермодал ташиш	Бир нечта транспорт туридан фойдаланган ҳолда юкларни ташиш, бунда ҳар битта ташувчи билан келишилади, ҳамда юкни бутлигига битта ташувчи экспедитор маъсул ҳисобланади. Мултимодал ташиш технологиясидан фарқли жиҳати бу технологияда интермодал транспорт технологиясидан (контрейлер, автотиркама ва ярим тиркама) фойдаланилади[7].	Ортиш – тушириш жараёнида юкни ўзини туширмасдан интермодал транспорт бирлигини бир транспорт туридан бошқа бир транспорт турига қайта ортилади. Бу эса юкнинг шикастланиш эҳтимолини камайтиради.	Интермодал транспорт бирлигини юк жўнатувчига қайта жўнатиш харажатиининг юқорилиги.	Кенг қўлланиладиган юклар учун, идишли донали, асбоб ускуналар ва бошқалар.
Бимодал ташиш	Ярим тиркамаларни махсус қайта конструкция қилинган ҳамда мослаштирилган фақат ғилдирак жуфтларда ташиш турига айтилади[3].	Юкнинг ўз манзилига етказишда, ярим тиркамаларни махсус платформадан туширилгандан кейин ярим тиркамага тортув қисми уланиб ўз юриши билан манзилга етиб боради.	Транспорт воситасини юк жўнатувчига қайта жўнатиш харажати.	Кенг қўлланиладиган юклар учун, идишли донали, асбоб ускуналар ва бошқалар.

1.1-жадвал

Ташиш турларининг номланиши:	Ташиш турларининг таърифи:	Танланган ташишнинг афзалликлари:	Танланган ташишнинг камчиликлари:	Кўлланишиш доираси, юкларнинг турларига қараб
Контейнер ташиш	Контрейлерларни темир йўл траспортида фитинг платформаларди, автомобил ҳамда сув транспорти орқали ташишга айтилади[1].	Ортиш – тушириш жараёнининг мураккаб эмаслиги ҳамда контейнернинг тўғридан –тўғри юк жўнатувчидан юк қабул қилувчига етказишнинг имконияти мавжудлиги.	Бўш контейнерни қайта юк жўнатувчига жўнатишдаги қўшимча ҳаражатлар, ёки контейнерни юк билан бирга сотиб олишдаги ҳаражатлар.	Кенг кўлланиладиган юклар учун, идишли донали, асбоб ускуналар ва бошқалар.
Контрейлер ташиш	Махсус темир йўл платформасида ташишга тақдим қилинган контейнер билан биркалиқдаги ярим тиркама ёки автопоездга айтилади[6].	Чегара пунктларида кутиш вақтини автомобил ташишга нисбатан камлиги, ёкилғининг кам сарфланиши.	Фақат алоҳида махсус темир йўл платформада ташилиши ҳамда транспорт воситасини қайта юк жўнатувчига жўнатиш ҳаражати.	Кенг кўлланиладиган юклар учун, идишли донали, асбоб ускуналар ва бошқалар.
Терминал ташиш	Юкларни тўғридан тўғри юк терминаллари орқали амалга оширилаётган ташиш турига айтилади[5].	Ҳаракат таркиби ёки бир нечта вагон терминалда тузилиб қабул қилувчи терминалга жўнатилади, бу манёвр ишларини ҳамда етказиб бериш муддатини қисқартиради.	Бу технологиядан фойдаланиш учун юкларни етказиб берадиган ҳудудда юк терминалларинг мавжудлиги.	Кенг кўлланиладиган юклар учун, идишли донали, асбоб ускуналар ва бошқалар.
Контейнер тезкор поездлар ташуви.	Техник станцияларда қайта ишловга тушмайдиган, тезлиги оширилган фақат контейнерлардан ташкил топган ҳаракат таркиби[6,9].	Кўзланган манзилга қисқа муддатда етиб бориш.	Транспорт ҳаражатнинг юқорилиги.	Халқ хўжалиги маҳсулотлари, дори дармонлар, асбоб ускуналар ва х.к.

Хулоса:

Юк жўнатувчи юкларни жўнатишда бевосита қуйидаги энг асосий омилларга катта эътибор қаратади:

- юкларни етказиб бериш муддатига;
- юкларни ташиш хавфсизлигига;
- етказиб берувчи транспортнинг ишончлилигига;
- мижозларга сервис хизмат кўрсатилиши;
- умумий ташиш ҳаражатига.

Бу эса ўз навбатида юк жўнатувчига мавжуд юк бирлигидан келиб чиққан ҳолда мавжуд ташиш технологиялардан энг қулайини танлаш муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланишган адабиётлар:

1. Капитонов, А.Е. Организация контейнерных перевозок на основе принципов логистики: дис. ... канд. техн. наук: 05.22.08 / Капитонов Александр Евгеньевич. – СПб., 2001. – 190 с.
2. Кириллова, А.Г. Мультимодальные контейнерные и контрейлерные перевозки /А.Г.Кириллова. – М.: ВИНТИ РАН, 2011. – 257 с.
3. Лукинский В.С. Модели и методы интермодальной транспортной логистики: современное состояние и перспективы./ В. С. Лукинский, Т. Г. Шульженко, К. А. Соколов, - ИКМ МТМТС, СПб, 2011, - стр. 77-82.
4. Ш.У. Саидивалиев, О.О. Хамедов, К вопросу о влиянии размеров поддонов на условия перевозок / Логистика: современные тенденции развития: материалы XVI Междунар. науч.-прак. конф. 6.7 апреля 2017 г.: / ред. кол.: В. С. Лукинский (отв. ред.) и др. – СПб.: Изд-во ГУМРФ им. адм. С.О. Макарова, 2017. – С. 93-96.
5. Авдеев А.Н. Оптимальное планирование поставок в мультимодальных логистических системах: - Дис. ... канд. экон. наук.- С.-Пб.: СПГИЭУ-ИНЖЭКОН, 2008.- 114 с.
6. Акулов А. М., Рувинов И .Р. Обзор и анализ научных работ по планированию и организации перевозок грузов в контейнерах. // Рынок транспортных услуг (Проблемы повышения эффективности). Международный сборник научных трудов. УО «БелГУТ». - 2012. №5. -С. 13-23.
7. Троицкая Н.А., Чубуков А.Б., Шилимов М.В. Мультимодальные системы и интермодальные технологии. М.: Академия, 2009. ISBN 978-5-7695-4690
8. Ж.А.Шихназаров, Д.Ш.Бобоев. Темир йўл транспортида юкларни етказиб бериш жараёнидаги вагонлардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш, Academic research in educational sciences, варок 210-216 , 2021.
9. J.R. Kobulov, J.S. Barotov. The Development Model of Dispatching Wagons from Stations [Текст] / J.R. Kobulov, J.S. Barotov // International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology Vol. 6, Issue 5, 2019. pp. 9460-9466.

СЕКЦІЯ XVIII. ФІЛОЛОГІЯ ТА ЖУРНАЛІСТИКА

TEACHING VOCABULARY-THE BASIS FOR FORMING FOUR MAIN SKILLS (LISTENING, SPEAKING, READING AND WRITING)

RESEARCH GROUP:

Yuldasheva Saodat Xalmurzayevna
PhD, Docent, the Department of Audit
Tashkent financial institute, Republic Of Uzbekistan

Eshmanov G' Afur Jo'Rayevich
Teacher of uzbek language and literature,
Retraining and in-service training center
Republic Of Uzbekistan

Yuldashev Sherzod Zairjanovich
EFL teacher,
Retraining and in-service training center, Republic Of Uzbekistan

Xidirova Maftuna Ilxom qizi
EFL teacher,
Retraining and in-service training center, Republic Of Uzbekistan

Abstract. *The main aim of teaching vocabulary is assimilation of the meaning, form of the words and its usage in oral and written speech – that is formation of lexical habits.*

Introduction

The basic reason for learning foreign languages that all people have in common is communication - communication in any mode. It is a two-sided process, which requires the ability to understand each other, to be able to code a message that someone wants to convey to someone else in a way, which will be comprehensible to the receiver and also appropriate to a concrete situation and status of all participants. Vice versa the person should be able to interpret a message that someone else is conveying to them. To acquire a good skill of communication in foreign language it is necessary to be familiar not only with vocabulary (single words and their meanings, collocations, phrases and phrasal verbs etc.) but also with language structures and above all with strategies for using them in right context according to concrete situations.

Learners can generally communicate well, having learnt all the basic structures of the language. However, they need to broaden their vocabulary to express themselves more clearly and appropriately in a wide range of situations. Pupils might even have a receptive knowledge of a wider range of vocabulary, which means they can recognize the item and

recognize its meaning. Nevertheless, their productive use of a wide range of vocabulary is normally limited, and this is one of the areas that need greater attention. At this stage we are concerned not only with pupils understanding the meaning of words, but also being able to use them appropriately, taking into account factors such as oral / written use of the language; degree of formality, style and others.

The goal of the article is to find out the appropriate methods for teaching vocabulary to upper grade learners. The objectives of the article to illustrate the importance of teaching vocabulary within modern approaches.

To know a language means to master its structure and words. Thus, vocabulary one of the aspects of the language to be taught in school. The problem is what words and idioms pupils should retain. It is evident that the number of words should be limited because pupils have only 2-4 periods a week; the size of the group is not small enough to provide each pupil with practice in speaking; schools are not yet fully equipped with special laboratories for individual language learning. The number of words pupils should acquire in school depends wholly on the syllabus requirements. The later are determined by the condition and method used. For example, experiments have proved that the use of programmed instruction for vocabulary learning allows us to increase the number of the words to be learned since pupils are able to assimilate them while working independently with the programme. We know the following fact that

- I - words used in reading,
- II - words used in auditing,
- III - words used in speaking,
- IV - words used in writing.

The main aim of teaching vocabulary is assimilation of the meaning, form of the words and its usage in oral and written speech – that is formation of lexical habits. People can have many aptitudes, but without a large and precise English vocabulary to express them, they cannot take full advantage of these abilities. Unlike aptitudes, vocabulary is not a natural ability; it can be improved if one is willing to make the effort to do so.

Building vocabulary is a powerful way to enhance your life and career. Learning how to build a better vocabulary can be a pleasurable and profitable investment of both your time and effort. At least fifteen minutes a day of concentrated study on a regular basis can bring about a rapid improvement in your vocabulary skills, which in turn can increase your ability to communicate by writing, conversing, or making speeches. Acquiring a large vocabulary can benefit you in school, at work, and socially. It will enable you to understand others' ideas better and to have the satisfaction of getting your thoughts and ideas across more effectively. Of course, you already know thousands of words, and you will continue to learn more whether you work at it or not. The fact is that many of the words you know were probably learned simply by coming across them often enough in your reading, in conversation, and even while watching television. But increasing the pace of your learning requires a consistent, dedicated approach. If you learned only one new word a day for the next three years, you would have over a thousand new words in your vocabulary. However, if you decided right now to learn ten new words a day, in one year you would have added over three thousand to what you already know, and probably have established a lifetime habit of learning and self-improvement. Perhaps the most important factor in a successful vocabulary-building program is motivation. It will be very difficult for you to study words month after month without a strong feeling that it is worth doing, that a larger vocabulary will help you in school and on the job, and that it can well lead to a more exciting and fulfilling life. For the first according to the topic of our research paper we identify four basic steps to a better vocabulary:

1. Be Aware of Words
2. Read
3. Use a Dictionary
4. Study and Review Regularly

While there are not any magic shortcuts to learning words, the larger your vocabulary becomes, the easier it will be to connect a new word with words you already know, and thus remember its meaning.

1. Be Aware of Words

Many people are surprised when they are told they have small vocabularies. "But I read all the time!" they protest. This shows that reading alone may not be enough to make you learn new words. When we read a novel, for instance, there is usually a strong urge to get on with the story and skip over unfamiliar or perhaps vaguely known words. But while it is obvious when a word is totally unknown to you, you have to be especially aware of words that seem familiar to you but whose precise meanings you may not really know. Instead of avoiding these words, you will need to take a closer look at them. First, try to guess at a word's meaning from its context—that is, the sense of the passage in which it appears; second, if you have a dictionary on hand, look up the word's meaning immediately. This may slow down your reading somewhat, but your improved understanding of each new word will eventually speed your learning of other words, making reading easier. Make a daily practice of noting words of interest to you for further study whenever you are reading, listening to the radio, talking to friends, or watching television. When you have become more aware of words, reading is the next important step to increasing your knowledge of words, because that is how you will find most of the words you should be learning. It is also the best way to check on words you have already learned. When you come across a word you have recently studied, and you understand it, that proves you have learned its meaning. What should you read? Whatever interests you—whatever makes you want to read. If you like sports, read the sports page of the newspapers; read magazines like *Sports Illustrated*; read books about your favorite athletes. If you are interested in interior decorating, read a magazine like *House Beautiful*—read it, don't just look at the photographs. Often people with very low vocabularies don't enjoy reading at all. It's more of a chore for them than a pleasure because they don't understand many of the words. If this is the way you feel about reading, try reading easier things. Newspapers are usually easier than magazines; a magazine like *Reader's Digest* is easier to read than *The Atlantic Monthly*. There is no point in trying to read something you simply are not able to understand or are not interested in. The important idea is to find things to read you can enjoy, and to read as often and as much as possible with the idea of learning new words always in mind.

Use a Dictionary

Most people know how to use a dictionary to look up a word's meaning. Here are some pointers on how to do this as a part of a vocabulary-building program:

- Have your own dictionary

Keep it where you usually do your reading at home. You are more likely to use it if you do not have to get it from another room. At work, there may be a good dictionary available for your use. At home, most people do not have a big, unabridged dictionary; however, one of the smaller collegiate dictionaries would be fine to start with.

- Circle the words you look up

After you have done this for a while, your eye will naturally move to the words you have circled whenever you flip through the dictionary. This will give you a quick form of review.

- Read the entire entry for the word you look up

Remember, words can have more than one meaning, and the meaning you need for the

word you are looking up may not be the first one given in your dictionary. Even if it is, the other meanings of the word will help you understand the different ways the word is used.

Also, the word's history, usually given near the beginning of the entry, can often give a fascinating picture of the way the word has developed its current meaning. This will add to the pleasure of learning the word as well as help you remember it.

Study and Review Regularly

Once you have begun looking up words and you know which ones to study, vocabulary building is simply a matter of reviewing the words regularly until you fix them in your memory. This is best done by setting aside a specific amount of time each day for vocabulary study. During that time you can look up new words you have noted during the day and review old words you are in the process of learning. Set a goal for the number of words you would like to learn and by what date, and arrange your schedule accordingly. Fifteen minutes a day will bring better results than half an hour once a week or so. However, if half an hour a week is all the time you have to spare, start with that. You may find more time later on, and you will be moving in the right direction. Teaching a word does not cause its automatic learning by the pupils. That is one of the first things teachers realize when they start teaching. It would be wonderful if finishing a unit of the course book meant that the pupils master all the words in it. Unfortunately, a lot of work (recycling, vocabulary notebooks keeping, memory techniques ...) has to be done before pupils thoroughly know a word. The activities which follow have been tested on pupils and provide a practical suggestion for a systematic approach to vocabulary learning.

The variety of methods (of teaching vocabulary) leads to increased vocabulary learning. Different methods for teaching vocabulary: • Explicit instruction (definitions instruction including pre-teaching and analysis of root words) • Implicit instruction (exposure to words during reading) • Multimedia methods (pictures, hypertext) Program methods based on investigating of different scientists (Direct, Audio-lingual, Grammar-translation, Suggestopedia, etc.)

Direct method. The direct method of teaching foreign languages, sometimes called the natural method, refrains from using the learners' native language and uses only the target language. It was established in Germany and France around 1900. Characteristic features of the direct method are:

- teaching vocabulary through pantomiming, real-life objects and other visual materials;
- teaching grammar by using an inductive approach (i.e. having learners find out rules through the presentation of adequate linguistic forms in the target language);
- centrality of spoken language (including a native-like pronunciation);
- focus on question-answer patterns;
- teacher-centering;

Principles of the Direct method

- Classroom instructions are conducted exclusively in the target language.
- Only everyday vocabulary and sentences are taught.
- Oral communication skills are built up in a carefully graded progression organized around question-and-answer exchanges between teachers and pupils in small, intensive classes.
- Grammar is taught inductively.
- New teaching points are introduced orally.
- Concrete vocabulary is taught through demonstration, objects, and pictures; abstract vocabulary is taught by association of ideas.
- Both speech and listening comprehensions are taught.
- Correct pronunciation and grammar are emphasized.
- Pupil should be speaking at least 80% of the time during the lesson.
- Pupils are taught from inception to ask questions as well as answer them.

The aim of direct method is to think in the target language to develop a good communication skill. The teaching techniques rely mostly on Reading Aloud: Pupils take turns reading sections of a passage, play or dialog loud. At the end of each pupils turn, the

teacher uses gestures, pictures, realia, examples or other means to make the meaning of the section clear. Question and Answer Exercise: This exercise is conducted only in the target language. Pupils are asked questions and answer in full sentences so that they practice with new words and grammatical structure. They have the opportunity to ask questions as well as answer them. Getting Pupils To Self-Correct: The teacher the class has the pupils self-correct by asking them to make a choice between what they said and an alternate answer he supplied. There are, however other ways of getting pupils to self-correct. For example, a teacher might simply repeat what a pupil has just said, using a questioning voice to signal to the pupil that something was wrong with it. Another possibility is for the teacher to repeat what the pupil said, stopping just before error. The pupil knows that the next word was wrong.

Conversation Practice: The teacher asks pupils a number of questions in the target language, which the pupils have to understand to be able to answer correctly. Fill-in-the-blank Exercise: This technique is already been discussed in the grammar translation method, but differs in its application in the Direct Method. All the items are in the target language; furthermore no explicit grammar rule would be applied. The pupils would have induced the grammar rule they need to fill in the blanks from examples and practice with earlier parts of the lesson. Dictation: The teacher reads the passage three times. The first time the teacher reads it at a normal speed, while the pupils just listen. The second time he reads the passage phrase by phrase, pausing long enough to allow pupils to write down what they have heard. The last time the teacher again reads at a normal speed and pupils checked their work.

Map Drawing: An Example: The pupils are given a map with the geographical features unnamed. Then the teacher gives the pupils directions such as the following, "Find the mountain range. Write the words "Toros Mountains" across the mountain range". The teacher gives instructions for all the geographical features of Turkey so that pupils will have a completely labeled map if they follow the teacher's instructions correctly. The pupils then instructs the teacher to do the same thing with a map he has drawn on the blackboard. Each pupil can have a turn giving the teacher instructions for finding and labeling one geographical sentence.

Paragraph Writing: On an example topic about geography the teacher may ask the pupils to write a paragraph in their own words on the major geographical features of Turkey. They can do this from memory, or they can use the reading passage in the lesson as a model.

Clearly the Direct Method is a shift away from the Grammar Translation Method. One of its positive points is that it promises to teach the language and Not about the language. More advantages can be listed as follows: • It is a natural method which teaches language the same way the mother tongue is acquired. Only the target language is used and the learning is contextualized. • Its emphasis on speech made it more attractive for those who have needs of real communication in the target language. • It was one of the first methods to introduce the teaching of vocabulary through realia.

Conclusion

All in all, we can conclude the article which is devoted to teaching vocabulary to upper grade, vocabulary is an important part of the English teaching process. It is supposed to be a very effective communicative device as it carries the highest level of importance within peoples' verbal interaction. However, language itself is not only individual lexemes put together, but also it is necessary to follow a set of grammar rules to assure correct comprehension of speaker's intention. Therefore, vocabulary together with grammar rules acquisition plays significant role in foreign language teaching. The purpose of research paper is to find out the appropriate principles and methods for teaching vocabulary. The first part is devoted to the theory of vocabulary teaching and present techniques in the

classroom. Practical part (activities) was realized in the classroom using different approach for each. The main goal is to assess the relationship between teaching approach and pupils' final knowledge, focusing on vocabulary load. Hypothesis proved during the practical part -- grammar-translation pupils tend to use rather narrow range of language with problems to integrate it within context, - conscious learning of rules does not lead to language acquisition, - communicative approach prepares pupils for real communication, pupils are not anxious about experiments with language and they are able to respond the context well.

References:

1. Nunan David: Language Teaching Methodology, a textbook for teachers Longman, 2010
2. Wallace Michael: Practical Language Teaching, Teaching Vocabulary, 2014
3. Swan Michael, Walter Catherine: The Cambridge English Course 1, Cambridge University Press, 2015
4. Thornbury, Scott: How to teach Vocabulary, Longman, 2012
5. Wallace Michael: Practical Language Teaching, Teaching Vocabulary, Heinemann, 2012
6. Oxford, R.(2008) Language learning strategies. Newbury House

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОГО РЕЗЮМЕ ТА ПОЛЬСЬКОГО CURRICULUM VITAE

Худи Вікторія Владиславівна

аспірант

Університет Марії Кюрі-Склодовської, Республіка Польща

Резюме - це жанр, який з'явився в соціальній комунікації, як Польщі так і України порівняно недавно. У статті була застосована концепція жанру польської мовознавчині Марії Войтак. Дослідниця визначає жанр "як абстрактну модель, яка має різноманітні, конкретні реалізації у вигляді висловлення, а також як сукупність конвенцій, які підказують членам певної комунікативної спільноти, яку форму мусять мати конкретні інтеракції» [3, с. 16]. Жанрова модель за Марією Войтак включає в себе чотири аспекти, які взаємопов'язані між собою: структурний, прагматичний, пізнавальний, стилістичний.

Жанрова модель під впливом динаміки комунікаційних процесів, культурних і соціальних змін може формуватися в трьох варіантах:

- канонічний варіант – базова форма реалізації жанру, яка визначає його ідентичність виду;
- альтернативні варіанти – утворюються унаслідок кількісних і якісних змін канонічного варіанту;
- адаптивні варіанти – варіанти жанру що містять елементи інших жанрів [3, с. 11-28].

В українській та польській резюме має специфічну структуру, яка включає текстову раму (початкова та заключна частина тексту), а також основну частину – головна частина резюме. Схема структури канонічного варіанту резюме представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура канонічного варіанту резюме в українській та польській мові

Структура українського резюме			Структура польського резюме		
Початок	Персональні дані	ім'я та прізвище адреса номер телефону електронна пошта	Початок	Персональні дані	ім'я та прізвище адреса номер телефону електронна пошта
Головна частина	Перебіг освіти та професійної кар'єри	освіта та досвід роботи	Головна частина	Перебіг освіти та професійної кар'єри	освіта та досвід роботи
Закінчення	Додаткова інформація	додаткові кваліфікації здібності знання іноземних мов хобі дата підпис інформація про рекомендації	Закінчення	Додаткова інформація	додаткові кваліфікації здібності знання іноземних мов хобі інформація про рекомендації
			Білятекстовий елемент	Згода на обробку персональних даних	

Встановлення канонічного варіанту досліджуваного жанру в обох мовах є завданням дуже складним, оскільки він досі має, як уже згадувалося, відносно коротку історію і все ще формується. На думку українських дослідників, наразі в українській мові немає єдиної форми резюме [1, с. 71], що співвідноситься з думкою авторів польських посібників, які стверджують, що єдиної схеми резюме немає [2, с. 62]. Послідовність інформації і чи з'явиться певний вид інформації в резюме дуже часто залежить від його призначення, перебігу освіти автора його професійного досвіду.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що в українських та польських резюме є спільні та відмінні риси. Резюме - це жанр, який в обох мовних колах дозволяє автору досягти конкретної мети - привернути увагу роботодавця і в результаті - отримати роботу.

Список використаних джерел:

1. Hlushchuk S., Dyiak O., Shevchuk S., 2013, *Suchasni dilovi papery: navchalnyi posibnyk*, Kijów.
2. Kulczycka L., 2007, *Jak napisać najlepsze CV i list motywacyjny?*, Warszawa.
3. Wojtak M., 2004, *Gatunki prasowe*, Lublin.

ДОСВІД ОСЯГНЕННЯ ДУХОВНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ ЛЮБОМИРА СЕНИКА "ПАРАБОЛА"

Скрипник Роксолана Василівна

студентка кафедри української літератури

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Науковий керівник: Мафтин Наталія Василівна

докторка філологічних наук, професорка кафедри української літератури

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

***Анотація.** У статті проаналізовано ідейне скерування роману Л. Сеніка «Парабола», вплив богословської традиції на моделювання взаємин між персонажами, зокрема одухотвореного еросу як доповнення сили природного родового інстинкту величчю і красою людського творення. Духовна сила «трійці», між якими вимальовується досить цікава конфігурація взаємин, ніби опромінена силою Трійці, дає снагу цим персонажам протистояти Системі, боротися ЗА Правду.*

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що твори Л. Сеніка, їх художньо-естетичні аспекти, жанрові модифікації ще не були об'єктом дослідження, у той час як романістика відомого вченого-філолога багата жанрово-стильовими експериментами, значима своєю ідейно-художньою скерованістю.

Методи дослідження: естетико-філологічний, біографічний метод, інтерпретаційний, прийоми рецептивної естетики. **Об'єктом** нашого дослідження є роман Л. Сеніка «Парабола». **Предмет** – специфіка втілення ідеї твору на рівні образів-персонажів. **Мета роботи** – простежити досвід осягнення духовного простору в романі «Парабола».

Філософія любові завжди викликала і викликає зацікавлення в галузях психології, культурології, теології, публіцистики, художньої критики. Водночас це питання етики і естетики, що охоплюють широкий діапазон почуттєво-емоційних виявів людини: щастя, духовного просвітлення, радості, туги, відчаю. Проблемами цього феномену займалися А. Аврелій, Ф. Бекон, Н. Бердяєв, С. К'єркегор, Г. Марсель, М. Монтень, Б. Паскаль, Ж.-П. Сартр, С. Франк, З. Фрейд, Е. Фром та ін. **Тому теоретико-методологічну базу** нашої магістерської роботи становлять праці названих філософів, психологів, літературознавців.

У більшості праць знаходимо міркування про те, що в стані закоханості людина піднімається над земним буденним існуванням і пізнає те, що значно вище повсякденності, що дає їй можливість в стані духовного просвітлення наблизитись до Бога, у тому числі й через містичну сутність Божественного Еросу. Роман Л. Сеніка «Парабола» – художнє дослідження складних філософських питань в осмисленні людиною свого буття, наповненні життя особливим змістом, який дає можливість зрозуміти, що особистість готова внутрішньо переродитись, прийняти ті духовні цінності, які сприятимуть оновленню, самовдосконаленню й самореалізації. Такими життєвими цінностями для головних героїв стають свобода, правда, краса, вірність, але все починається з Любові – до коханих, друзів, України.

Письменник намагається зрозуміти шляхи удосконалення буття людини, гуманізації відносин, духовного піднесення в безпосередній єдності з феноменом любові. Вже епіграф до роману «Парабола» – «Хіба я не вільний?», – взятий із першого

послання апостола Павла до коринтян, “починає пророкати присвятою своєму «другові, коханій дружині, опаленій ХХ-тим століттям» (...) і відслоняється завіса істинного одкровення: письменник відчуває себе вільним у любові до своєї жінки...” [1, с.27]. Інформативна роль епіграфа нерозривно пов’язана з текстом, завдяки чому вибудовується цілісна картина художнього світу роману і пропонується роз’яснення загадки для прочитання твору, в якому любов і свобода – невіддільні. Саме кохання стає відправною точкою розвитку сюжету і поштовхом для духовної еволюції героїв.

Андрій, вражений блискавкою, лежить у лікарняній палаті, а для Христі світ зупинився, крім – “Господи, помилуй нас на нашій дорозі!” і щирої молитви до Бога про порятунок коханого. У молитві за спасіння дівчину огортає незрозумілий спокій і певність, що все буде добре. Повернувшись у реальність з-поміж двох світів, Андрій може “бачити небачене” – його очі, мов рентгенівське проміння, пронизали медсестру, і він побачив “потік крові в судинах, рух легенів і ритми серця” [3, с.7]. Страх поволі відступав і хлопцю здавалось, що в ньому клекоче громовиця, вселяючи відчуття загадкової сили. Знав, що небезпечно говорити про це, бо не повернеться додому, стане підслідним у застінках Системи і, щонайгірше, буде змушений з нею співпрацювати.

А внутрішня сила росла з кожним днем, і світ, що постав у незнаному вимірі, оте нове бачення непокоїло Андрія, бо не розумів, що з цим “даром” робити. З острахом відкрив свою таємницю коханій: “Куди я діну силу, якщо ти мене відкинеш? Мій дивний зір проймає тебе, і я прагну тебе, як земля в спеку жадає зливи!”. Христа так само прагне Андрія – і таємниця поєднує не тільки їхні душі, але й тіла, бо “не знають, що може статися завтра чи післязавтра, бо живуть вони, одержимі любов’ю у час зла” [3, с.15]. Стають єдиним цілим у надвечір’ї, що одягло багряницю як провісницю страждання, добровільно віддають себе в “рабство” почуттів, бо знають, що залишатимуться вільними. Такий стан дуже добре пояснює Е.Фром у праці “Мистецтво любові”: “Любити означає не брати, а давати. У кожному акті надання я здійснюю свою силу та владу над собою (...). Я почуваю себе впевненим, здатним на великі вчинки, сповненим енергії і тому щасливим” [4].

Для письменника ерос – не тільки жага і задоволення, але й складне плетиво особистісного і суспільно-значущого, біологічного і соціального, інтимного у прагненні до набуття нового досвіду, нових переживань, які збагачують екзистенцію людини. Христина допомагає коханому побороти страх, прийняти роздвоєння на два світи, повернутись із безлюддя. Андрій хоче прислужитися людям, тому самотужки вивчає анатомію, щоб діагностувати хвороби. У місцевій клініці стає помічником чергового лікаря, продемонструвавши своє вміння – буцімто дотиком рук відчувати хворе місце.

Під дверима кабінету діагноста щодня збирається з усіх-усюд все більше людей, “спраглих правди”, а згодом черга заповнює сквер перед поліклінікою, де люди облаштовують таборове містечко. Налякані лікарі й стривожена міліція шукають виходу, але не наважуються позбутися “призвідця”. У цей непевний час, коли Там уже дізналися про нього, на прийом приходить дівчина, що осліпила хлопця, як блискавка. Андрій, торкаючись ніжного тіла, насолоджуючись красою, хоче зупинити час. І дивний ланцюг із причин і наслідків поєднує його з тією, що шукає першопричину, початок ланок, тією, яка у медичному формулярі записана: Гетьманівна Олександра Богданівна.

Прогулянки нічним містом, розмови з Олександрою, якій з полегкістю поставив діагноз “здорова”, розганяють сумніви у своєму призначенні служити людям, що “спрагли правди”, давати надію на одужання. Служити, бо він “призначений”, навіть

усвідомлюючи, що, можливо, “раціоналізм, прагматизм – молохи поглинуть голубу мрію людства. І таких, як він, *одержимий...*” [3, с.39]. На плечі Андрія ліг важкий тягар, але хлопець розуміє, що не має права впасти, бо то Хрест, який не він несе, а Хрест, що підносить його. Якщо зупинитись чи зійти зі шляху, то не стати відродженим птахом, не злетіти в незнану голубинь. Коли утвердився у своєму виборі, – почав відчувати себе часткою потенційних змін, а, отже, і свою причетність до історії. Все частіше Андрій думав про Гетьманівну, про її ім'я – владне, історичне, таємниче – і “ловив себе, як злодія, на бажанні побачити дівчину. Не зрозуміло, що се мало значити, але він уже твердо знав, що справді прагне її зустріти”. Коли ж розповів Христині про Олександрю, – дівчина-дружина тільки усміхнулася своїм особливим “лисиччиним смішком” і, звівши на коханого очі, побачила на його обличчі захват: “його люблять, люблять, люблять! Він не самотній у цьому шаленому світі!” [3, с.44].

Місто змінилось: ожило разом із людським потоком тих, хто втомився жити у загрозі смерті й чекав Андрієвого діагнозу. Бажання знати правду вело їх у Місто, а діагност не міг дати раду з цим натовпом, якому вже потрібна була і надія на зміни. Коли прийшла урядова телеграма, що зобов'язала Андрія разом із делегацією лікарів приїхати в столицю, відчув, що його відсутність загострить ситуацію, бо він – предтеча грози. Так і сталось: поміж людьми поширювались чутки про запроторення доктора в психушку чи каталажку, що призвело до масових протестів і появи перших транспорантів з вимогою повернути Андрія Ланового. Гетьманівна не могла стримати радості, можливо, складну розгадку їй підкаже “бунт отих німих рабів”, які “сиділи, як безвольні риби, спали в сонному болоті, чухали лоби – і теревенили, гаючи час у пустих балачках?” [3, с.58]. Коли місто “почало шуміти, як велика гребля”, Контора підняла на ноги спецвідділи – “тоді потовкли багатьох”, а побитих і травмованих, захоплених у розгар бійки, забирав “чорний ворон”. Нишпорки винюхували поміж шатрами таборового містечка, бо люди не роз'їхались, а чекали на повернення діагноста.

У столиці Андрієві одразу дали зрозуміти, що має залишитись і співпрацювати з Конторою: “Ну, ти панімаєш, ми магли б тебе пасадіть, но ситуація не подходящая. Ти што себе пазваляєш? Такое разваратіть в себе дома – і сойдьот?” [3, с.63]. Дочка високопосадовця, якій Андрій діагностує серйозне захворювання на початковій стадії, допомагає йому повернутись додому. Таня стає тією ланкою, що в'яже предтечу з усіма готовими до змін, бо сама відмовляється від нав'язаних їй родиню, що перебуває в Системі, поглядів на мову, історію тощо. Дівчина закохується в Андрія, поведінка і спосіб мислення якого різко відрізняються від її оточення. І це кохання стає джерелом внутрішньої сміливості, натхнення, вияву свободи.

Андрій відповідає Тані взаємністю – “...цілував її і пестив. Рука топилася в буйному волоссі, а дівчина завмерла в його обіймах, закривши очі під поцілунками, що опікали її жаданим вогнем” [3, с.81]. Для письменника важливими є принципи побудови любовних відносин не у формі примітивної фізіологічної вседозволеності, а в образі одухотвореного еросу, як доповнення сили природного родового інстинкту величчю і красою людського творення. Мабуть, тому Андрій на підсвідомому рівні роздумує про сексуальний комплекс, про Фрейда і відмовляє дівчині у фізичній близькості: “Я люблю... красу, – пояснює Андрій, – А ти красуня, мила мишко. Ось і страх мій... погубити красу. Та й себе занапастити!” [3, с.80].

Вдома, в обіймах Христі, Андрієві здалося, що “дорога до цієї миті пролягла через вічність”, а поцілунок “опалив його, і світ, у якому він досі жив, щез, розчинився у вранішньому тумані, і всі нишпорки світу цього щезли, як потойбічні привиди, і тільки вони удвох у вільному просторі між землею і небом – більше нікого” [3, с.102].

Між тим у місті знову - заворушення, і саме тоді Андрій починає листування з Танею. Пише про свій тривожний стан і усвідомлення загрози, що висить над кожним, хто хоче правди, про передчуття наближення неминучості, "світло в тунелі", адже тисячі людей у черзі, як і Таня, усвідомили загрозу і хочуть одужання. Вони прокинулись, однак саме тому опинилися в ситуації загрози, коли Система готується до знищення "спраглих правди": "Людська пам'ять – хитра штука. Іноді вона пропадає віками під тягарем попелу, спить незворушним сном. Та настає диво: вона скидає товщі попелу і встає, як відроджений птах, розправляє крила і злітає в бездонні блакитні висоти" [3, с.109]. Такі й подібні роздуми завжди викликає в Андрієві та, що є носієм пам'яті, прагне розгадати загадку (чому безвольні, незгуртовані, вражені хворобою чужинців, хоча сміливі, волелюбні, вірні?) – Олександра Гетьманівна.

Дізнавшись про Таню, її фізичне і духовне одужання, Гетьманівна називає дівчину диво-птахою, що воскресла із попела. Андрій допомагає Тані згадати, віднайти своє я у попелі минулого, ототожнити себе з усім сущим, "відшукати себе і повернутися в світ знов собою" [3, с.118]. Гетьманівна просить Андрія бути разом на зоряній великій дорозі у цей прекрасний час воскресіння: "Яка краса – відродження країни" [3, с.117]. Андрій, Христина, Таня – усі говорять про те, що у їхніх серцях "тривожно стукає попіл", раді цьому й водночас відчувають страх, бо переконані, що неминучість дуже близько. У листі до Тані Андрій пише, що добре розуміє страх, бо всі з ним живуть, тільки по-різному, однак у любові немає страху. Він вірить у неминучість, до якої дожив його народ і готовий "як птах, розправити крила" і здійснитись "в бездонну і безмежну голубу далеч" [3, с.112].

"Я хочу жити! – відписує Таня. – Я готова зараз розридатись... я прагну... твоїх рук! Що сталося зі мною? Я не була **такою** до зустрічі. Любий, ти даєш мені надію... віру... майбутнє" [3, с.110]. Відповідь Андрія – це звернення до всіх, хто "одужав", позбувся впливу і побічних дій Системи: "Ти сама, у власній силі, яка ж в Тобі, бо вона вже визріла, як видно з Твого листа... На Тебе, тільки на Тебе надія в перемозі над демонами" [3, с.112]. Христина, читаючи листування Андрія з Танею (коханий нічого не приховував), лукаво усміхалась, примружуючи прекрасні блакитні очі, бо розуміла глибинний зміст написаного і відчувала непотамоване бажання трьох стати рушійною силою гучного бенкету, на який "запрошуються всі, хто прагне правди" [3, с.113].

Андрій, очікуючи приїзду Тані, відраховував дні й ночі за графіком поїздів, а на голубому обрії, "як зримає диво, світилась постать нареченої-жінки. Це їх власна історія, що не матиме кінця..." [3, с.119]. Автор дає "підказку" читачеві, якому незрозумілі "стосунки трьох". У романі "Майстер корабля" Ю. Яновський також пише про свою красуню-наречену, яку боронив усе життя, "заради неї хотів бути у першій лаві бійців, а звать її – культура нації". Андрій з першої зустрічі з Танею запитує, звідки взялася така Краса, відтак також намагається її захистити. Події в "Параболі", як і в романі Ю.Яновського, розгортаються в Місті, що зосереджує в собі новий творчий потенціал, і, зберігаючи історичне обличчя, готове до змін.

По приїзду сюди Таня поводитьсь впевнено, бо вже змінилась, а поряд той, хто допоміг у цьому: "Се я... Така сьогодні. Дуже інша від тієї, яку знав раніше. Не боїшся «милої мишки»?" [3, с.124]. Дівчина переконана, що вже ніколи не повернеться у вчорашній день, і це її найбільша правда.

Коли у розпал "бенкету" на Майдані Свободи з'явилися давні знайомі Тані – прибічники Системи, демони в людській подобі, – дівчина з усієї сили вигукнула: "В ім'я Христа ради, щезніть з моїх очей!" [3, с.131]. Сталося диво: повітряна хвиля підхопила парочку і понесла геть. А за якоїсь пів години величезний простір вщент

заповнився народом, як ріка під час повені, адже “прагнення правди, як джерельна вода, живить кожного, навіть того, хто вже ступає останні кілометри полотнища”. Один із омонівців, що розганяли Майдан, погнався за Христиною, намагаючись відрізати золоту косу дівчини саперною лопаткою. Таня, побачивши це, наче струмом вражена, подумала: “Красу вбивають!” [3, с.134]. Так автор пов’язує воєдино дівчат – золотокоосу і синьооку (символіка кольорів навіть не потребує пояснення), спраглих правди: дівчину-наречену і дівчину-дружину, які відроджуються разом з Андрієм-дивоптахом, постають із попелу тих, хто згорів за правду.

Андрієві здавалось, що не встиг ще зробити всього, відміряного йому часом і долею, коли багатолюдна черга під кабінетом зникла і заповнила Майдан. Бенкет розпочався – і халат діагноста раптом засвітився незвичайним білим світлом. Андрій думав, що не змінив тих, які йдуть дорогою правди, але голос спротиву заперечував: “Неправда! Згадай обличчя, сповнені надії – се ти їм повернув її! Згадай Гетьманівну! Згадай... Таню, яка зараз десь там, на велелюдді, чекає, повернувшись до... себе! Згадай Христю – твій одвічний синдром вірності! Хіба того мало? Тоді... тоді, безумцю, йди під кулі...” [3, с.133]. Біля центральної вулиці, загородженої кільцем солдат, хлопець почув постріли: “Люди на площі вмиють замовкли. Тільки прапори лопотіли на вітрі (...) Тепер уся маса, охоплена залізним кільцем навколо майдану, ринула назад, на площу, за першими втікачами. У неї солдати послали наступний смертельний залп” [3, с.136]. Навколо Майдану чекали Чорні Ворони і туди вели людей, “начиняючи ними нутрощі звіра на колесах”. Пожежні машини (їх основне призначення – гасити вогонь, тож у цьому теж прочитується символізм) працювали цілу ніч, поливаючи площу після кривавого бенкету, але “ніяк не могли досягти первісний блиск – червоні плями, як на зло, не зникали” [3, с.137].

Серце Андрія закровоточило, як відкрита рана, але внутрішня сила не покинула, прийшло відчуття, що стоїть на своїй вічній дорозі крізь минуций час, де йому “все відміряно, як живому серед живих. А мертвим, як і тим, що йдуть на смерть, він оддасть з друзями сльозу пам’яті, бо не постанеш з попелу, не згорівши дотла...” [3, с.138]. Гетьманівна, Михась, Христина, Таня, Андрій – всі пережили ЧОРНУ СЕРЕДУ і зібрались на тризну за убієнними, щоб заради їхньої пам’яті поклястися стати вільними, знятися “диво-птахом над їхнім попелом” [3, с.141]. Щира розмова дозволяє письменникові наблизити читача до розуміння “езопової мови” роману, який був написаний в часи радянського тоталітаризму 70-80-років ХХ ст., а Л. Сенік і його дружина були “спраглими правди”.

У тексті твору автор неодноразово скеровує героїв до досягнення Божественного промислу, а вчення про Трійцю, на наш погляд, є основним у поясненні взаємовідносин Андрія, Христини і Тані. Соціальна концепція Трійці корелюється з історією поступу людської свободи і є спільнотою божественних Осіб з усіма рисами суб’єктності у досконалій комунікації. На тризні Андрій просить вибачення у Христини і Тані за любов до обидвох: “Судіть мене, мої кохані, бо ви чисті, як білизна першого снігу, як білий знак неба, судіть мене за мою щирість. Судіть мене за моє роздвоєння між трепетним дивом краси двох істот, невинних у тому, що зі мною сталося” [3, с.147].

Христина усвідомлює, що це не банальний “трикутник” а тріо – “рівноцінне і рівноправне зокрема кожне”, “підє одне – нещастя для інших”, мабуть, тому не сприймала Таню, як загрозу ще тоді, коли читала її з Андрієм листування. Таня, як і Христина, вільна у своїй любові, тому не хоче виходити з життєвої драми: “Люба золотокоосо, коханий, я не знаю, як вижити в цій драмі. Як вийти із гри? Та я... не хочу виходити. Не можу. Не маю права і не маю... вибору” [3, с.149]. Гетьманівна дає оцінку

цим взаєминам, спираючись на істричний, буцімто, досвід: якби це був не Андрій, а Остап, то “справа вирішилася б скоріше: зрада та й годі” [3, с.150]. Михась (друг Андрія) переконаний, що вузол, який зав’язали побратим і побратимки, може розв’язати лише будуччина, бо це особливий випадок, не той, що про нього можна записати в літописах, як про подружню зраду.

У доктрині про Трійцю богослова В. Паннеберга особлива увага приділяється взаємозалежності Осіб, взаємній диференціації Отця, Сина і Духа, яка полягає в тому, що кожна божественна Особа дарує себе іншій Особі, а інша Особа повертає її назад, і в такий спосіб перша Особа отримує свою ідентичність і божественність. А Бог є Любов саме тому, що Він – Трійця. До прочитання “єдності трьох” у “Параболі” особливо надається концепція латиноамериканського богослова визволення Л.Боффа, яка ґрунтується на одкровенні Трійці в історії спасіння і стає політичною, соціальною, еклезіологічною програмою визволення. Згідно з нею Отець є джерелом визволення, Син – посередником визволення, Дух Святий – рушійною силою визволення. Відтак задля побудови справедливого демократичного суспільства потрібно орієнтуватися на свій прототип – Трійцю [Див. 2]. У романі предтечею – джерелом визволення є Андрій, посередником визволення – Христина, а рушійною силою визволення – Таня. Це підтверджують слова Андрія, звернені до коханих: “Я прагну в серця вселити налію! І... любов. Я вас люблю своєю, може, й дивною любов’ю, ніби самого себе і кожного зокрема. Бо в кожному є моя часточка (...). Золотокоса – то мій вічний синдром вірності, з яким я йду на вічній дорозі до лона Авраама. В одержимій любов’ю є моя часточка, невіддільна ні від неї, ні від мене – то щось більше за нас, і я щиро признаюсь у любові до неї” [3, с.143].

Розстріл Майдану – це розстріл ідилічних ілюзій “трійці”, забарвлених молодечею романтикою, але водночас утвердження в любові, тому Андрій звертається до Гетьманівни: “І ти, моя дорога пам’яте, як тебе не любити й не пестити, коли піднімаєш душу, ворушиш сумління?” [3, с.145]. Письменник розуміє любов як універсальну силу, яка встановлює межі і визначає доступне пізнанню людини буття, адже вона – духовний стержень, стимул жити в правді та свободі. Тризна обірвалась, як нитка, – усіх помістили в камери-одиначки, але на допитах у слідчого друзі, не зговорюючись, відповідали, що на таємному зібранні говорили про любов. У повітрі Міста знову “завитало щось”, тому одержимих випустили за відсутності доказів злочину.

Всі наступні події перевернули світ: у місті почалися бунти і підпали. Андрій майже припинив свою нелегальну “практику”, бо не стало людей, спраглих правди, “ніби розпалений непогасний вогонь повернув їм... здоров’я”, “вогнище розтопило лід, що сковував думку і серце” [3, с.161]. Таня прощається з Андрієм – коханим-несудженим, який дав їй нове життя: “Ми, земні істоти, вічні в любові, і не вона минає, а час веде нас, кажи, як хочеш, у невідоме. Однак я знаю: ми будемо скільки, скільки нам призначено...” [3, с.158].

На самісінькому вершечку рідної гори, звідки видно весь блакитний світ, де поєднуються в шумі смерек і буйного вітру минуле і теперішнє, Христина говорить Андрієві про кохання і тугу, яка завжди з ними, бо це драма жертви. Христина жертвує собою заради щастя з коханим, Андрій жертвує себе для інших, спраглих правди, а Таня, одержима покликом до нового життя, спалюється в цьому викликові. Золотокоса впевнена, що на полотнищі їхньої дороги, яка веде до вічності, немає ні кінця, ні початку, бо він – у серцях і душах, “як добро і зло, як марево і ясний день, реальний над усі реальності світу” [3, с.167]. Андрій подивився на Христю і завмер, побачивши, як пульсує в її лоні клубочок нового життя. Дівчина-жінка світилася на

тлі зелених верховіть і високого синього неба, з якого лунав золотий дзвін їхньої любові, освячуючи “фрагмент дороги, що ніколи не закінчиться”.

Як бачимо, Л. Сенік у романі “Парабола” зображує любов та вільний вибір як основні константи повноцінного життя людини, адже кохання не припускає фізичних та психологічних нав’язувань, тому тісно пов’язане із внутрішньою свободою індивіда, його поступом до змін. Письменник розуміє любов як універсальну силу, яка встановлює межі і визначає доступне пізнанню людини буття, адже вона – духовний стержень, стимул жити в правді та свободі. Для розуміння “езопової мови” роману варто пам’ятати, що роман написаний у часи радянського тоталітаризму 70-80-років ХХ ст., а Л. Сенік і його дружина якраз і були “спраглими правди», тому підґрунтям ідейно-художнього спрямування роману, моделювання образів-характерів є не тільки філософські, теологічні вчення про Любов, Трійцю як вияв Божественної любові, але й потужна автобіографічна складова.

Список використаних джерел:

1. Таємниця слова: збірник наукових праць / упоряд. Т.Салига та ін. Львів: ЛНУ імені Івана Фраєка, 2012. 422с.
2. Теологія визволення: політична енциклопедія. К.: Парламентське видавництво, 2011. 704с.
3. Сенік Л. Парабола. Львів: НВФ “Українські технології”, 2005. 172с.
4. Фромм Е. Мистецтво любові. Режим доступу: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/mystetstvo-lyubovi/>

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Чумак Тетяна Миколаївна

ORCID ID: 0000-0003-4723-1757

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Анотація. В історії української науки і культури кінця XIX – першої третини XX ст. одне із почесних місць по праву належить Михайлу Сергійовичу Грушевському – видатному вченому, людині широкої ерудиції, надзвичайної працьовитості. Володіючи енциклопедичними науковими знаннями, здатністю всебічно аналізувати і в художній формі відтворювати історичні процеси, він яскраво виявив себе в багатьох галузях знань: історії, археографії, літературознавстві, фольклористиці та ін. Але насамперед М. С. Грушевський – це визначний історик і патріот свого народу, який створив перше найбільш повне, узагальнююче дослідження з історії України від найдавніших часів до другої половини XVII ст. Батьки прищепили юнакові загострене національне почуття і культ громадського обов'язку. Тому головною метою стає діяльність на ниві українського письменства, в інтересах національної справи. Непересічний талант публіциста, редактора й організатора виявився із переїздом до Львова. За підрахунками, найбільша кількість публікацій (здебільшого публіцистичних) М. Грушевського припадає на 1905–1910, а також 1917–1918 рр. Теми національного розвитку, згуртування українського народу, плекання національних ідеалів та соборності українських земель публіцист порушував на шпальтах літературно-наукових і громадсько-політичних періодичних видань.

Передусім учений-історик, видатний державний діяч М. Грушевський із великою відповідальністю ставився до журналістики. Найчастіше до діяльності вченого й політика звертались історики (на батьківщині й за кордоном): О. Пріцак, І. Гирич, П. Сохань, С. Панькова та ін.; частково філологи й журналістикознавці (Г. Бурлака, Л. Супрун, М. Нечиталюк). Важливими є наукові дослідження американського вченого Л. Винара, передусім детальний реєстр наукових і літературних творів [1 ; 2].

Заслужують на увагу вступні статті І. Гирича про політичну публіцистику та рецензійний жанр у творчості М. Грушевського, де проаналізовано основну тематику та ідейні орієнтири редактора, видавця й публіциста (українська незалежність, соборність, націоналізація освіти, виховання нової української людини тощо) [3]. Окремої уваги заслуговує стаття провідного бібліотекаря Національної парламентської бібліотеки України І. Цибенко, яка на підставі фактографічного матеріалу спробувала встановити «провідні напрями бібліографічної діяльності» М. Грушевського в українській періодиці та «визначити внесок вченого у розвиток національної преси» [4].

Перші публіцистичні праці майбутній ідеолог нації написав ще студентом Університету св. Володимира, друкуючи їх у львівських виданнях (журнали «Правда» й «Зоря», газета «Діло»). З дитинства М. Грушевський захоплювався літературою; йому були близькі постаті М. Костомарова, М. Максимовича, І. Тургенева, І. Нечуя-Левицького, А. Доде, Е. Золя. Батьки прищепили юнакові загострене національне почуття і культ громадського обов'язку. Тому головною метою стає діяльність на ниві

українського письменства, в інтересах національної справи. Непересічний талант публіциста, редактора й організатора виявився із переїздом до Львова, де М. Грушевський із 1894 до 1914 р. очолював університетську кафедру східноєвропейської історії.

1898 р. у Львові з ініціативи та під проводом М. Грушевського починає виходити всеукраїнський універсальний журнал «Літературно-науковий вістник»: поважний, представницький літературно-науковий і громадсько-політичний часопис. Постійно учений друкував тут статті й огляди, що стосувалися суспільного життя і розвитку літератури.

Численні статті на українські теми вміщено на початку ХХ ст. у багатьох російських часописах: «Сын Отечества», «Страна», «Наша жизнь», «Речь» тощо. М. Грушевський уболівав за долю української преси, вважаючи, що вона приречена на «неможливе існування, а її розвиток – найбільш пекуча справа» [3]. Коли ж виявилось, що українське питання не знаходить належної симпатії в російських колах, М. Грушевський почав клопотатися про створення окремого українського видання російською мовою. Так, 1906 р. у Петербурзі вийшов «Украинский вестник», де постійно з'являлися статті публіциста.

Секретар редакції цього журналу Д. Дорошенко дивувався енергії та невичерпній працездатності М. Грушевського, навколо якого, здавалося, вирувало все українське життя Петербурга. У редакції збирались і представники Державної думи, і свідомі українці, які навідувалися до міста на Неві, і співробітники часопису.

На порядку денному стояли важливі питання практичного об'єднання України, одним із таких кроків мало стати перенесення «Літературно-наукового вістника» до Києва. Цей задум здійснився у 1907 р., до нової редакції були запрошені Ф. Красицький, О. Олесь, Ю. Тищенко (Сірий), І. Джиджора, Л. Старицька-Черняхівська та ін. Дещо змінився характер журналу: більше уваги надавалось економічно-політичним та духовно-культурним питанням українців у Росії та за її межами, ширше тут репрезентована і творчість письменників зі Східної України.

Далекоглядний політик, М. Грушевський наголошував: «Треба заложити перші підвалини національного життя – добитися того, щоб кожний член українського народу, на верхах і низах, цинив і дорожив національною, народною українською формою» [3]; публіцист підкреслював: на цю «азбуку національності» мають звернути увагу всі зацікавлені українським життям. При цьому «преса, література, жива пропаганда повинні служити їй», завданням українства мусимо «присвячувати наші сили, нашу енергію, наші впливи» [3].

Висновки. За підрахунками, найбільша кількість публікацій (здебільшого публіцистичних) М. Грушевського припадає на 1905–1910, а також 1917–1918 рр. Теми національного розвитку, згуртування українського народу, плекання національних ідеалів та соборності українських земель публіцист порушував на шпальтах літературно-наукових і громадсько-політичних періодичних видань (ЛНВ, «Рада», «Село», «Засів», «Украинская жизнь», «Нова рада», «Діло», «Українське слово» та ін.). Низку цих газет і журналів він очолював як редактор, у деякі вкладав власні кошти на видавничі потреби.

Редакторська і видавнича діяльність, як і публіцистична творчість М. Грушевського залишаються пріоритетними аспектами наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Винар Л. (1986) Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934) : у 50-ліття смерті. *Сучасність*.

2. Hrushevs'kyj Mykhailo (1985) 1866–1934 : bibliographic Sources / ed. by Lubomyr R. Wynaar. New York ; Munich ; Toronto.
3. Грушевський М. (2005) Твори : у 50 т. Львів : Світ. Т. 2 : Суспільно-політичні твори (1907–1914).
4. Цибенко І. (2012) Українська періодика у творчому житті Михайла Грушевського. *Вісник Книжкової палати*. № 11. С. 30–34.
5. Ідзьо В. (2007) Михайло Грушевський на шпальтах часописів українців Росії «Украинский вестник» та «Украинская жизнь» у першій чверті ХХ століття. Львів : Сполом.

СЕКЦІЯ ХІХ. ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ

ВПЛИВ ІМІГРАЦІЇ НА СТІЙКІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: КЕЙС ШВЕЦІЇ

Хлівнюк Тетяна Петрівна

кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних теорій
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Аналіз впливу імміграції на стійкість інституту соціальної держави набуває актуальності з огляду на щонайменше два чинники: 1) затяжна (понад півстолітня) криза інституту соціальної держави й зниження його підтримки громадською думкою в тих державах, де авторитет соціальної держави довготривало був дуже високим; 2) стрімке зростання чисельності іммігрантів, особливо – біженців, прийняття та інтеграція яких вимагає значних затрат з бюджетів держав, які їх прийняли. Проблему становить неухильне зростання частки мігрантів у загальній кількості одержувачів соціальних виплат. Це призводить до того, що все більше людей сумніваються у меті, здатності до ефективного функціонування інституту соціальної держави.

Розглянемо на прикладі Швеції, як однієї з найбільш розвинених соціальних держав світу, наслідки міграції для національної системи соціального забезпечення. Основне питання: чи високі витрати на приймання та інтеграцію біженців підривають стійкість інституту соціальної держави?

Довготривало Швецію позиціують як одну з найбільш дружніх до іммігрантів держав-членів ЄС, країну з одним із найрізноманітніших суспільств в межах Європи [11]. Донедавна (до початку пандемії) кількість прийнятих мігрантів щороку збільшувалася: статистичні дані свідчать, що імміграція зростала з 2006 року; у 2016 році загальна кількість іммігрантів була найвищою за всю історію [6]. В опитуваннях громадської думки періоду міграційної кризи в ЄС шведи саме міграцію називали найбільшою проблемою їх спільноти. Пандемія коронавірусу зменшила потік нових мігрантів, однак станом на 2020 рік кожен п'ятий житель Швеції був народжений за межами країни [4], а поява нових «гарячих» точок, як-от Афганістан, не виключає нові «хвилі» іммігрантів на Захід.

Такі швидкі демографічні зміни призвели до широких суспільних змін. Це стало викликом для інституту соціальної держави [5; 8]. Всеосяжна система соціального страхування Швеції на старті створювалася для надання широкої підтримки тим, хто тимчасово потрапив у зону соціального ризику, наприклад, втратив роботу, тривало хворіє. Однак міграція – це більш довготривала соціальна ексклюзія, яка вимагає тривалішої підтримки для повноцінної інтеграції особи. На підтримку іммігрантів витрачаються значні ресурси шведського інституту соціальної держави. Власне те, що частка мігрантів у загальній кількості одержувачів соціальних виплат неухильно зростає, призвело до ситуації, коли щораз більше шведів сумніваються у меті та засадах інститутів соціального забезпечення, які первинно створювалися задля гарантування безпечного, рівного та солідарного суспільства для етнічно однорідної

шведської нації [10].

За гіпотезою С. Відмалья [13], шведського дослідника з Уппсальського університету, панівна ідеологія економізму в розвинених соціальних державах зробила шведів менш солідарними в питанні поділу свого висхідного достатку з тими, хто цього найбільше потребує. Чинник імміграції переважно негативно впливає на схильність значної частини середнього класу вимагати більш щедрого перерозподілу суспільного багатства [7]. Тобто, з огляду на висхідні імміграційні потоки більшість населення розвинених соціальних держав поступово відмовляється від прихильності до перерозподілу суспільного багатства. Це відкриває шлях для «розмивання» щедрості мереж безпеки для іммігрантів.

Справді, значна частина іммігрантів, особливо тих, які в'їжджають у розвинені країни як біженці, у своїй більшості є низькокваліфікованими працівниками, а відтак у кращому випадку швидко працевлаштовуються у сегменті низькооплачуваних секторів економіки. Наслідком цього є те, що щонайменше у короткостроковій (а частіше – у довгостроковій) перспективі, вони узалежнені від соціальних виплат держави, яка прийняла їх. Це неминуче призводить до того, що корінне населення, передусім зі середнього класу, не схильні надалі підтримувати *механізми перерозподілу* суспільного багатства.

Спостерігаємо ситуацію, коли громадяни розвинених соціальних держав звужують межі колективної солідарності в частині іммігрантів, щоб запобігти звуженню, скороченню різноманітних соціальних програм для громадян. Значна сегментація суспільства є причиною цього. Зменшення підтримки ідеї збереження щедрих соціальних виплат та посилення байдужості деяких соціально-стійких груп населення до питання солідарності, справедливого перерозподілу суспільного багатства пов'язані не в останню чергу з етнокультурним різноманіттям населення [2].

У дебатах щодо впливу імміграції на соціальну державу Швеції дослідники поділилися на: 1) противників ліберальної міграційної політики, котрі вбачають у ній загрозу стійкості системи соціального забезпечення [9]. Імміграція розглядається як фактор, що сприяв погіршенню стану системи соціального захисту [3]; 2) прихильників імміграції як способу розв'язання деяких проблем, що стоять перед державами, найперше – потреби в достатній кількості трудових ресурсів в умовах старіння населення [12].

Відтак нині в еволюції соціальної держави у Швеції етап піднесення змінився етапом затяжного регресу. Однак, наголосимо, причиною цього зниження стійкості інституту соціальної держави у Швеції є комплекс причин, а не виключно тривала відкритість держави до іммігрантів. Рівень підтримки населенням політики перерозподілу суспільного багатства узалежнений не лише від етнокультурного різноманіття та рівня міграції, а й від ефективності державної політики імміграції, активної/пасивної позиції населення щодо залучення іммігрантів на ринок праці, зменшення залежності мігрантів від соціальних виплат та ін. [1].

Список використаних джерел:

1. Burgoon B. Immigration, Integration, and Support for Redistribution in Europe. *World Politics*. 2014. № 66 (3). P. 365-405.
2. Burgoon B., Koster F., van Egmond M. Support for redistribution and the paradox of immigration. *Journal of European Social Policy*. 2012. № 22 (3). P. 288-304.
3. Fenwick C. The political economy of immigration and welfare state effort: evidence from Europe. *European Political Science Review*. 2019. № 11 (3). P. 357-319.
4. Hajighasemi A., Oghazi P. Outcomes of Swedish migration and economics of the welfare system.

- Economic Research-Ekonomska Istraživanja.* 2021. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1331677X.2021.1952089>
5. Hansen M. F., Schultz-Nielsen M. L., Tranaes T. The fiscal impact of immigration to welfare states of the Scandinavian type. *Journal of Population Economics.* 2017. № 30 (3). P. 925-952.
 6. Invandring till Sverige. *Statistikmyndigheten SCB.* URL: <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/invandring-till-sverige/>
 7. Magni-Berton R. Immigration, redistribution, and universal suffrage. *Public Choice.* 2014. № 160 (3-4). P. 391-409.
 8. Ruist J. *Global Migration: orsaker och konsekvenser.* SNS förlag, 2019.
 9. Sanandaji T. Migrationen och välfärdsstatens finansiering. *Kvartal.* URL: <https://kvartal.se/artiklar/migration-och-valfardsstatens-finansiering/>
 10. Schall C. E. *The rise and fall of the miraculous welfare machine: Immigration and social democracy in twentieth-century Sweden.* Cornell University Press, 2016.
 11. Schierup C.-U., Ålund A. The end of Swedish exceptionalism? Citizenship, neoliberalism and the politics of exclusion. *Race & Class.* 2011. № 53 (1). P. 45-64.
 12. Scocco S., Andersson L. F. *900 miljarder skäl att uppskatta invandring En analys av invandringens effekter på de offentliga finanserna i Sverige 1950-2014.* Arena idè, 2015.
 13. Widmalm S. The ideology of economism can explain the rise of right-wing populism in upcoming Swedish election. *Response.* URL: <http://tidskriftenrespons.se/artikel/ideology-economism-can-explain-rise-right-wing-populism-upcoming-swedish-election/>

МЕДІА ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Дроботун Дмитро Сергійович

аспірант

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Україна

Кресіна І.О.

доктор політичних наук,

завідувач відділу правових проблем політології

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Україна

В умовах інформаційного суспільства дедалі зростає роль медіа не лише як посередника між владою і соціумом, а й як чинника трансформації політичної системи, перебігу політичних процесів, діяльності політичних еліт, формування певних брендів у суспільній свідомості, прагматизації і комерціалізації соціальних відносин. Осмислення науковцями цієї ролі медіа зумовило появу низки нових понять і термінів (медіасфера, медіаполітика, медіатизація політики, медіакратія, медіаринок тощо) та навіть самостійних напрямів досліджень у суспільних науках (мадіалогія, медіаекономіка). Це дістало відображення в працях українських та зарубіжних дослідників, таких, як: О. Дубас, О.В. Зернецька, Б.М. Калініченко, В.А. Коляденко, Т.Г. Комарова, В.Г. Королько, І.О. Кресіна, Г.Г. Почепцов, В.А. Ромашенко, Н.О. Стеблина, О.М. Стойко, В.М. Тарасюк, В.І. Терещук, Дж. Бьюкенен, Е.Л. Вартанова, М.С. Вершинін, М. Кастельс, Н. Луман та ін.

Вплив медіа на політичну сферу та політизацію медіасфери можна розглядати, на нашу думку, як двосторонній процес, де обидва напрями взаємозумовлені та взаємно підсилюють свій потенціал у взаємодії, створюючи феномен медіафактора політики. Одним із проявів цього фактора є комерціалізація політичного процесу, виникнення політичного ринку, коли політичне життя і зміни у політичній системі зумовлюються ринково-економічними мотиваціями, а політичні рішення перетворюються на своєрідний товар, розрахований на попит електорату. В певному сенсі це прагматична поведінка як політиків, так і електорату, які націлені на забезпечення права на інформацію [5], задоволення своїх матеріальних і нематеріальних потреб медіазасобами.

На політичному ринку в умовах пропорційної системи виборів до органів державної влади сучасні політичні партії виступають своєрідними брендами. Дослідження цих процесів у політичній науці й виявлення певних тенденцій і закономірностей у діяльності політичних спільнот виявляються методологічно евристичними при застосуванні концепції політичного ринку. Як зазначає Т.Г. Комарова, застосування логіки цього підходу дає можливість визначити специфіку сучасного партогенезу: перетворення партій на партійні бренди, партійний бізнес, пов'язаний із появою партій-підприємств, орієнтованих на отримання прибутку та накопичення політичного капіталу; успіх у боротьбі визначається переважно фінансовими можливостями претендентів, які забезпечують просування товару на ринку, відкривають шлях до рекламних можливостей та маніпулювання суспільною свідомістю завдяки ЗМІ та ЗМК; виборці виступають споживачами значною мірою віртуалізованого товару; на тлі розчарування у партіях як агентах артикуляції інтересів широкого загалу громадян спостерігається «друге дихання», реінкарнація феномена партій за рахунок зміни свого обличчя, поведінки та стратегій впливу на політику й прийняття рішень; партії

демонструють надзвичайну гнучкість поведінки, способі мімікрії насамперед завдяки можливостям, що надає інформаційна епоха, засобам політтехнологів та PR-агенцій...» [4, с.21-22].

Сучасне значення поняття медіафактора охоплює комплекс чинників впливу медіасфери на політику і навпаки, політичних інтересів і цілей – на розвиток (у тому числі фінансове забезпечення ЗМІ) і змістове наповнення медіаконтенту.

Розглянемо деякі із цих чинників, які одночасно виступають і причиною, і наслідком такого впливу. По-перше, це комерціалізація медіа і політичного простору. За панування комерційних форм діяльності ЗМІ замість своїх основних ролей і функцій (комунікативної, організаторсько-мобілізаційної, ідеологічно-виховної, культурно-просвітницької, соціалізації) прагнуть до максимальних прибутків. Інформативна й просвітницька функції відходять на другий план. Засоби масової інформації стають підприємствами, основною метою яких є залучення коштів, а ефективність вимірюється не якстю поданої інформації, а отриманим доходом.

Тенденція до комерціалізації спричинила у пострадянських реаліях перехідного суспільства появу такого феномена, як олігархізація медіа і всієї медіасфери. В результаті отриманий прибуток вимірюється не тільки і навіть не стільки фінансовими показниками, скільки одиницями політичного капіталу – електоральними перемогами, рейтингами політичних партій та їх лідерів, прийнятими політичними рішеннями (в тому числі нормативно-правовими актами). Останні, в свою чергу, нерідко позначені так званим конфліктом інтересів, коли суб'єкт прийняття політичного рішення, користаючись своїм статусом посадової особи чи державного, політичного діяча, має від нього певний зиск (так звані «відкати», корупційні схеми отримання нелегітимних доходів тощо).

По-друге, це популізація і маніпулювання свідомістю, тобто заміщення серйозної аналітичної проблематики легкими для сприйняття споживачем і близькими за соціально-побутовою й масовістю, подекуди розважальною тематикою продукцією (товаром). Засоби масової інформації динамічно підлаштовуються під запити споживачів (читачів, глядачів, інтернеткористувачів), що призводить до свідомого спрощення та прогнозованої адаптації інформації. Остання примітивізується, якість медіаповідомлень знижується, а при випуску такої інформації використовуються маркетингові прийоми із сфери рекламного бізнесу. Відтак інформація стає своєрідним товаром, який має низку споживчих властивостей і який ЗМІ намагаються вигідно продати. При цьому ступінь політичної і економічної вигоди вимірюється рейтингом телеканалів, відвідуваністю інтернетсайтів тощо. Нерідко популістські виступи політиків чи скандальні світлини стають основним способом самоідентифікації, потужним інструментом маніпулювання суспільною свідомістю.

Маніпулятивні впливи ЗМІ активно використовуються в інформаційній гібридній війні. Як зазначає Б.М. Калініченко, інформаційний чинник «допомагає ефективно використовувати ресурси у військових операціях, забезпечувати оперативне інформування збройних сил, військового керівництва, міжнародного співтовариства, власних громадян... Завданнями ЗМІ за цих умов є розвінчування неправдивої інформації, інформування громадськості про наявність латентних груп політичного впливу в соціальних мережах, пояснення механізмів дії таких новітніх технологій інформаційної війни, як періодичні медійні кампанії, «підтасовка карт», мінус-мобілізація, залучення неправдивих експертів, культурний імперіалізм та ін.» [2, с. 22-23].

По-третє, соціально-політична мобілізація (в тому числі державне управління, регулювання). Із допомогою цього ефективного медіачинника органи публічної влади (зокрема, державної) впливають на процес пошуку, обробки та передання інформації, здійснюють організаційно-мобілізаційну функцію. Це і дає підстави вважати медіа четвертою владою. Державне регулювання ЗМІ залишається однією з вагомих тенденцій у розвитку сучасної медіасфери. Пошук нових і вдосконалення старих форм управління, котрі сприяли б як вирішенню інформаційних завдань, так і забезпеченню фінансової і економічної безпеки ЗМІ, – це одне з найважливіших напрямів у розвитку медіасфери.

Медіасфера слугує комунікативним майданчиком для взаємозв'язку центральної і регіональної влади, для сприйняття і формування в регіонах актуальної інформації загальнодержавного значення. «Політичні актори для боротьби за владу, застосування влади та впливу на владу вимушені здійснювати політичні інтеракції у цифровому середовищі, що постійно модифікується» [8, с.22], – зазначає Н.О. Стеблина.

Відтак медіауправління дає можливість державі здійснювати свою інформаційну політику, спрямовану на консолідацію суспільства і політичних еліт [7]. В Україні це набуло особливого значення в умовах гібридної війни і збройної та інформаційної агресії з боку Росії. Водночас деякі «вільні» й олігархізовані медіа внаслідок неефективного державного регулювання медіасфери здійснюють антидержавну, злочинну політику сепаратизму й ізоляціонізму.

Медіа відіграють важливу роль у взаємовідносинах влади й електорату. Соціальні відносини мають комунікативну природу, влада є комунікативною й, виходячи з концепції Н. Лумана, ЗМІ в державі виконують свою функцію: «Медіа повинні задовольняти, захищати інтереси держави, влади тією мірою, якою держава, влада захищають інтереси громадянського суспільства, кожної особистості» [6, с. 9].

Запровадження нових технологій забезпечує появу таких медіафакторів, як інтернетизація, цифровізація і конвергенція. Під медіафактором інтернетизації, цифровізації можна розуміти зміщення сегмента ЗМІ в бік інтернет-технологій, появу онлайнпроектів. Як писав М. Кастельс, «оскільки комунікація є суттю людської діяльності, всепроникне використання Інтернету видозмінює всі сфери соціального життя... Нова соціальна форма – мережеве суспільство – набуває обрисів на всій планеті, хоча й різниться конкретними виявами і має значні відмінності щодо свого впливу на життя людей, залежно від історії, культури та інституцій. Як і з попередніми випадками структурної зміни, ця трансформація пропонує стільки ж можливостей, скільки і створює проблем» [3, с. 275].

Якщо раніше терміни «медіа» і «друковані ЗМІ» були майже синонімами, то нині доцільно говорити про інтернетпортали як про найбільш активні гравці на ринку ЗМІ. Практично всі видання мають інтернет-версії своїх паперових аналогів, більше того, чимало медіа запускаються лише в онлайн форматі. Більше того, суцільна інтернетизація, цифровізація – це проникнення у всі сфери діяльності ЗМІ, від отримання до обробки та передання відомостей. Адже діяльність будь-якої журналістської організації становлять отримання, аналіз, обробка і випуск інформації. Перший і найважливіший етап – отримання – передбачає наявність джерела інформації (бажано ексклюзивного). І якщо раніше кореспонденти добували інформацію переважно в процесі спілкування з реальними ньюсмейкерами або з офіційних документів, то тепер дедалі частіше фігурують інтернет-джерела. Це не лише сайти державних установ, а й популярні спільноти, блоги, повідомлення на форумах тощо. На думку О.П. Дубаса, «Інтернет вносить такі зміни у варіанти

розв'язання тих чи інших завдань: руйнує монополію мас-медіа, в результаті чого ЗМІ позбавляються можливості для політичних угруповань поширювати відеокліпи з метою зміцнення підтримки своїх поглядів; активно використовуються урядами; відіграє зростаючу роль у міжнародних конфліктах, впливаючи на політичні й журналістські еліти світу» [1, с. 232].

Ще один медіачинник, який пов'язаний з новітніми інформаційними технологіями, – конвергенція. Остання означає зближення та взаємоподібнення. У сфері медіа це злиття різних типів передання інформації в рамках одного медіахолдингу, різних комунікаційних платформ: друкованих ЗМІ, радіо, телебачення, інтернет-середовища тощо. Це суттєво змінює уявлення про канали комунікацій, про майбутнє традиційних медіа.

Як формується і діє механізм впливу зазначених медіачинників? З огляду на виникнення політичного ринку діяльність медіа призводить до зміни мислення і поведінки електорату в потрібному для замовника напрямі й до формування прагматичних критеріїв у оцінці політичних діячів і відповідно до зменшення попиту на ідеологічну, аналітичну складову їхньої діяльності. У свою чергу, прагматизація мислення споживачів медіаринку зумовлює відповідні зміни у медіасфері. ЗМІ адаптуються до споживацького попиту на «дешевий» товар, позбавлений необхідності його довго «перетравлювати», включаючи критичне мислення, аналітичні розумові операції. Так формується взаємозалежність: ЗМІ стимулюють певні якості глядачів (читачів), останні ж формують споживчий попит, що формує певну політику ЗМІ. Прагматизація і примітивізація зростає, ідейно-аналітична складова зникає, медіапродукт відтак дешевшає, адже для його створення не потрібні дорогі ресурси (високопрофесійні журналісти, які самі створюють інтелектуальний продукт, що потребує освіти, фахової підготовки, громадянської мужності тощо, натомість домінують інтерв'ю та коментарі дилетантів). Це супроводжується появою численних фейків, спотвореної інформації тощо.

В умовах гібридної війни в інформаційній сфері ця тенденція набуває небезпечних проявів. Адже дешевим інформаційним фастфудом отруюється суспільна свідомість, дешево розпродаються засадничі для національної гідності цінності. А це обертається дорогою ціною людського життя тих, хто захищає ці цінності зі зброєю в руках, зброєю не інформаційною... Як зазначає В.М. Тарасюк, інформаційні технології є не тільки інструментом демократизації, а й засобом руйнування та деформації демократичних цінностей внаслідок відсутності належного правового регулювання цього явища. «Технологічне звуження свідомості особи витісняє дві родові якості людини – спроможність до вольового самоконтролю та раціональне мислення» [9, с. 182].

Тут йдеться не тільки про політичний ринок, а й про інформаційну безпеку держави і суспільства. «Деструктивна чи конструктивна орієнтації ЗМІ залежать від характеру інформаційної політики, рівня демократизації конкретно взятого суспільства, – вважає Б.М. Калініченко. Остання має включати залучення ЗМІ до процесів посилення стану інформаційної безпеки, захисту державних інформаційних ресурсів, вироблення ефективних механізмів убезпечення українського суспільства від інформаційних атак та гібридних загроз» [2, с. 21].

Медіачинник соціально-політичної мобілізації (управління) спрацьовує на користь залежності ЗМІ від органів влади – як центральних, загальнодержавних, так і регіональних та олігархізованих. При цьому висвітлення подій відбувається в одному тренді – замовника, інформування суспільства, громадськості про його суто позитивні ініціативи, успішні проекти, гуманітарні акції, «добročинні» внески

олігарха, «патріотичні» програми. Відповідно політична еліта створює собі позитивний імідж і прогнозовані рейтинги на майбутніх виборах до органів публічної влади. Така односторонність подачі інформації не залишається поза увагою споживача. Електорат сприймає політиків як своєрідні рекламні об'єкти, котрі демонструють свої кращі якості й ставиться до них як до надавачів певних благ і послуг, переважно споживчого характеру – дешевої комуналки й палива (один кандидат в президенти обіцяє знизити ціни на газ вдвічі, другий – втричі тощо).

Медіачинник інтернетизації, цифровізації пришвидшує передачу інформації, що знижує цінність аналітики. Новинний і рекламний потоки йдуть цілодобово, в режимі нон-стоп. Постійно збільшується медійне охоплення через численні сайти у соціальних мережах. Аудиторія постійно збільшується, адже інформація зберігається постійно, швидко видається за пошуком. У цьому потоці більш ефективними у маніпулятивному впливі виявляються популістські короткі матеріали з візуальним наповненням і відповідними заголовками та анонсами. Читачу не треба себе змушувати замислюватися над змістом інформації, критично її оцінювати. Треба тільки встигати за кількістю нових матеріалів. «Внаслідок глобальної цифровізації сьогодні політичні актори функціонують в умовах перманентної зміни цифрової інфраструктури, де є можливою поява нових цифрових політичних суб'єктів, які внаслідок миттєвої інтеграції мережевих спільнот ставатимуть центрами ухвалення рішень» [8, с. 22]. Усе це розвиває антикультуру інформаційного споживання, призводить до примітивізації мислення й електоральної поведінки (кращий із кандидатів той, хто пообіцяє швидко підняти пенсії і зарплати). Суспільство стає дедалі більше керованим, маніпулятивно вразливим і політично прогнозованим.

Медіачинник комерціалізації призводить до того, що ЗМІ ставлять своїм основним завданням збільшення прибутків через задоволення глядацького попиту на дешевий популярний товар. Цей товар всемірно рекламується, реклама ж дає колосальну вигоду. В якості рекламних матеріалів сприймаються і програми політиків і тексти про них. А це створює передумови для споживчого сприйняття будь-якої політичної інформації.

Медіачинник конвергенції спричиняє багатоканальність донесення інформації та керівного й маніпулятивного впливу. Адже людина сприймає одну й ту саму інформацію декілька разів, у різних аспектах візуального оформлення і деталізації. В результаті така інформація краще сприймається і найдовше запам'ятовується.

ЗМІ підлаштовують імідж політиків під запит цільової аудиторії. Він стає більш ринковим, тобто задовольняє інтереси споживачів – виборців. Засобам масової інформації простіше просувати політиків як товар, і почасти внаслідок зазначеної комерціалізації. А претендентам на високі посади в державі в цілому чи в певному регіоні такий підхід видається цілком прийнятним та зручним. Як зазначає Н.О. Стеблина, новий тип політичного лідера – «це цифровий політичний суб'єкт, який не може здійснювати політику без використання наявних у цифровому просторі мереж користувачів... ключові характеристики цифрового політичного суб'єкта: способи використання цифрової інфраструктури, способи взаємодії із фрагментованими мережевими спільнотами користувачів, а також способи освоєння цифрового простору» [8, с. 6].

А оскільки одним із таких способів стає рекламно-розважальний, то в результаті політичний процес нерідко виглядає у дзеркалі медіа як шоу. З метою подальшого розширення аудиторії ЗМІ приносять у медіасферу закони і тенденції шоубізнесу. Можна вважати не випадковим явищем і появу на політичній арені деяких країн президентів, парламентаріїв із сфери медіашоу. До цієї гри залучаються і глядачі

(читачі), і політики, і громадські діячі й навіть учені, які дедалі частіше «піаряться» як коментатори, експерти, просуваючи насправді не завжди державницькі позиції, а «замовні» тези й псевдоаналітичні, рекламні матеріали під виглядом експертних оцінок чи даних соціологічних опитувань.

Постійне розширення медіасфери сприяє появі нових жанрів, зокрема блогів. Більшість політичної еліти вважає за необхідне ведення свого блогу, своєї сторінки в Інтернеті, створюючи комунікаційне поле і «вдячну» аудиторію для просування своїх ідей, позицій, для самореклами. Усе це свідчить про дієвість і ефективність таких медіачинників, як інтернетизація, цифровізація та конвергенція.

Праналізовані медіачинники взаємозв'язані й взаємозалежні, підсилюючи свою дію в політичній сфері, і зокрема діяльності політичних еліт. Вони в своїй єдності й становлять медіафактор як системний вплив на політичну діяльність і перебіг політичних процесів.

Відтак медіа одночасно стає і чинником, і наслідком політичної діяльності, метою і засобом політики, невід'ємною складовою політичного процесу. Дієвість медіафактора зумовлена впливом на обидві сторони владних відносин – керівну й керовану. Оцінювати цей феномен не можна в традиційних координатах – позитивного й негативного. Це об'єктивна реальність сучасного політичного життя. Досліджувати тенденції і закономірності його розвитку – завдання політичної науки. Визначати правові засади регулювання цих процесів – предмет правознавчих студій. Головне – не відокремлювати ці сфери, а розглядати в системній єдності й взаємозумовленості, в координатах ціннісно-змістової наповненості й суспільної значущості.

Список використаних джерел:

1. Дубас О.П. Інформаційно-комунікаційний простір: культурно-політичні детермінанти: монографія. Київ: Генеза, 2011. 256 с.
2. Калініченко Б.М. Роль засобів масової інформації в інформаційній війні: політичні детермінанти впливу та протидії: автореф. дис... докт. політ. н. Київ, 2021. 36 с.
3. Кастельс М. Інтернет-галактика: міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ: Ваклер, 2007. С. 275.
4. Комарова Т.Г. Трансформації влади в інформаційну епоху: автореф. дис... докт. політ. н. Харків, 2020. 40 с.
5. Кресіна І.О., Стойко О.М. Право людини на інформацію. Зовнішні справи. 2014. №11. С. 30-33.
6. Луман Н. Власть/ пер. с нем. А. Ю. Антоновського. Москва: Праксис, 2001. 256 с.
7. Правовий вимір інформаційної політики України в умовах глобальних викликів: монографія /за ред. І.О. Кресіної. Київ: Логос, 2018. 240 с.
8. Стеблина Н.О. Цифровізація державної політики як дискурс сучасності: автореф. дис... докт. політ. н. Вінниця, 2021. 36 с.
9. Тарасюк В.М. Застосування інформаційних технологій в умовах гібридної війни: монографія. Norderstedt: GlobeEdit, 2020. 226 с.

ПОСТМОДЕРН ЖАМИЯТ ЗИДДИЯТЛАРИНИНГ МАЪНАВИЙ ЭҲТИЁЖЛАР ЮКСАЛИШИГА ТАЪСИРИ (ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛ)

Жабборов Ж.А.

Қарши ДУ таянч докторанти, Ўзбекистон Республикаси

Жабборова М.А.

Қарши ДУ педагогика институти, Ўзбекистон Республикаси

Аннотация: Ушбу мақолада маънавий эҳтиёжлар ривожланишининг ижтимоий-маданий омиллари таҳлил қилиниб, бугунги кунда жаҳон илм-фанида, санъат ва маданиятида кўплаб баҳсу мунозараларга сабаб бўлаётган постмодерн жамият зиддиятларининг маънавий эҳтиёжлар ривожланишига таъсири ўрганилган.

Жаҳон илм-фанида, санъат ва маданиятида кўплаб баҳсу мунозараларга сабаб бўлаётган постмодернизм (лотинча post – кейин, moderne – янги, замонавий, сўзма-сўз таржимаси “замонавийдан кейинг” деган маънони билдиради) ҳодисаси ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмаган, тараққиётнинг турли босқичларидан ўтган фалсафий, илмий, ижтимоий ва эстетик тасаввурлар мажмуидир. Илмий манбаларда “постмодернизм” атамаси илк немец файласуфи Р.Ранвицнинг “Европа маданияти таназзули” китобида фалсафа ва санъатда модернизмдан кейин юзага келган янгиликларни, яъни “янги” дан кейинги янгиликларни англатувчи атама тарзида ишлатилган. XX асрнинг 30-йилларида постмодернизм атамаси адабиётшунос олим Ф.де Ониснинг томонидан “Испан ва Лотин Америкаси поэзияси антологияси” асарида модернизмга зид бўлган тушунча тарзида қўлланилди. Машҳур социолог А. Тойнби ўзининг “Тарихни ўрганиш” китобида постмодернизм тушунчасини замонавий даврни (1-жаҳон уруши давридан бошлаб) ифодалаш учун қўллаган. XX асрнинг 70-йилларида постмодерн тушунчасига диний томондан ёндошилганлигини америкалик теолог Х. Кокснинг Лотин Америкасида дин муаммоларига бағишланган илмий тадқиқотларида учратиш мумкин.

“Постмодернизм” атамасини жуда кенг ёйилиши Ч.Женкснинг “Постмодерн меъморчилик тили” китобини чоп этилиши билан боғлиқ. Муаллиф асарида анчадан буён турли маъноларда қўлланиб келинаётган бу атамага тамомила ўзгача мазмун юклайди. У постмодернизм меъморчилик тарихида янги давр бошланганидан далолат эканини, эндиликда архитектура соҳасида олдинги усуллардан фойдаланиш, ўрни келса, аввалгилардан нусха кўчириш, илгаридан мавжуд биноларга жузъий ўзгаришлар билан янгича қиёфа бериш ҳам ижодкорлик тарзида қабул этилаверишини қайд этади. Муаллиф бундай ёндашув нафақат меъморчилик, балки замонавий санъатнинг бошқа турларига ҳам хос эканини таъкидлайди. Шу тариқа, ўтган асрнинг 70-йилларидан эътиборан “постмодернизм” атамаси меъморчилик, санъат ва адабиётдаги янги тамойилларни англатиш учун қўлланиладиган атамага айланди. XX асрнинг 80-йилларидан бошлаб бу атама фалсафий маънода ҳам ишлатила бошланди [1;108-119].

Бугунгу кунда фалсафий, илмий-назарий манбаларда “постмодерн” атамаси – замонавий жамият деган кенг кўламли маънода қўлланилмоқда. Замонавий

жамиятда инсоннинг ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий ва эстетик меъёрлари, ижтимоий институтларнинг кенг қамровли фаолияти жамиятнинг барқарор ривожланишига, замон талабларига мос шахсларни тарбиялашга хизмат қилади.

Мамлакатимиз жаҳон ҳамжамияти орасида иқтисодиёти жадаллик билан ривожланаётган, илм-фан соҳасида сезиларли ютуқларга эришаётган давлат сифатида ўз ўрнини топиб бормоқда. Барқарор ривожланиши учун мустақил дунёқарашга эга бўлган, миллий ифтихор туйғуси жўш урган, аммо миллатчилик, ирқчилик ва миллий маддоҳликдан ҳоли, ҳур ва эркин фикрловчи, айни вақтда фуқаролик масъулиятларини ўз касб-кори, ижтимоий муҳити талаб қиладиган даражада ўзлаштирган шахсни тарбиялаш лозим. Бу йўлда бир қатор миллий (глобал деса ҳам муболаға бўлмайди) муаммолар мавжудки, постмодерн жамиятда инсоннинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва маданий имкониятлари чекланмоқда, унинг эҳтиёжлари қондирилиши ва юксалишига таъсир ўтказмоқда.

Постмодерн жамият зиддиятларининг эҳтиёжлар ривожига таъсирини кўйидаги таҳлиллар ёрдамида кўриб чиқамиз:

Сунъий интеллект. Сунъий интеллект – бу глобаллашув жараёнлари таъсирида кенг эътибор қилинаётган, тезкор ҳисоблаш муҳитида алгоритмлар яратиш ва қўллаш орқали инсоннинг ақл-идрок жараёнларини технологияларга кўчириш, содда қилиб айтганда, сунъий интеллект технологияларини одам каби ўйлаш ва ечим топишга йўналтирилган жараёндир.

Сунъий интеллект атамаси фанга XX асрнинг 50-йилларида Жон Маккарти (John McCarthy) томонидан киритилган.

Бугунги кунда, одамлар ва машиналар фаолияти натижасида ҳосил бўлаётган маълумотлар ҳажми, одамларни ушбу маълумотларни ўзлаштириши, талқин қилиши ва мураккаб қарорларни қабул қилиши инсоннинг ақлий даражасига оғирлик қилмоқда. Сунъий интеллект ёрдамида компьютерлар ва робототехникалар инсон учун мураккаб ечимларни сониялар ичида ечиб беришга, турли илмий башоратларни қилишга хизмат қилмоқда. Сунъий интеллект ривожланган давлатларнинг барча соҳаларига кириб бормоқда. Айниқса, иқтисодий соҳаларда тўғри ечим топиши, келажакда турли иқтисодий инқирозларга дуч келмаслиги, бизнес соҳасида келажак башоратларини ўрганиш, молиявий хизматларда фирибгарликни аниқлаш, чакана савдода маҳсулотларга эҳтиёжни башорат қилиш, миқдорлар билан онлайн мулоқат қилиш ёки масофавий қўллаб-қувватлаш хизматларини амалга ошириш учун сунъий интеллект технологияларидан кенг фойдаланилмоқда.

Шунингдек, айрим давлатларда робот-ҳамширалар, хайдовчисиз транспорт воситалари, буюртмани етказиб берувчи дронлар хизматидан фойдаланиш йўлга қўйилган. Ҳатто полиция ходимларининг баъзи вазифаларини ҳам махсус роботлар бажаришяпти. Олимлар уларнинг ташқи кўринишини имкон қадар одамларникига ўхшатишга уринишмоқда.

Сунъий интеллектнинг фойдали жиҳатлари билан бир қаторда унинг инсоният учун зарарли томонлари олимлар томонидан кенг тадқиқ этилмоқда. Инсоннинг технологияларга қарам бўлиши, ақлли технологияларнинг инсоният устидан ҳукмронлик қилишига олиб келиши, шунингдек, оммавий ишсизлик кўрсаткичлари ошиб кетиши энг катта муаммо сифатида эътироф этилмоқда. Сунъий интеллектнинг маданий ишлаб чиқариш соҳаларига салбий таъсири кузатилиши мумкин. Инсоннинг меҳнат қилишга (моддий ва маънавий маҳсулотларни ишлаб чиқиш, турли хизматлар кўрсатиш ва шу каби соҳалар) бўлган эҳтиёжи ҳавф остида қолади (ишлаб чиқариш тизимида роботлар асосий ўринни эгаллайди).

ІТ-соҳасида фаолият кўрсатаётган баъзи миллиардерлар ҳам сунъий интеллектнинг инсоният учун ҳавфли томонларини санаб ўтишди. Жумладан, SpaceX асосчиси Илон Маск сунъий интеллектнинг бутун бошли цивилизацияни барбод қилишига ишончи комил. Унинг фикрича, “сунъий интеллект инсоният цивилизацияси учун асосий хавфдир. Сунъий интеллект меҳнат билан боғлиқ оммавий муаммоларни келтириб чиқаради. Сабаби, роботлар ҳамма ишни биздан кўра яхшироқ бажара олишади. Илғор технологиялар ортидан қувиш натижасида, компаниялар сунъий интеллект ортидан келиб чиқадиган хавф-хатарни кўрмай қолишлари мумкин”.

Шунингдек, Microsoft раҳбари Билл Гейтс ҳам унинг зарарига тўхталиб ўтади: “Бир неча ўн йилдан сўнг, роботлар ишнинг катта қисмини бажара бошлагач, сунъий интеллект шу қадар кучайиб кетадики, якунда у бизни хавотирга сола бошлайди” [5].

Технологиялар ривожланиши. Сўнги йилларда ІТ-соҳасидаги ишлардан беҳабар қолиш, кашфиётлар ва илм-фан ютуқларидан фойдаланмаслик инсон, жамият, ҳаттоки, давлатларни ҳам замондан юзлаб йиллар орқада қолиб кетишига сабаб бўлмоқда. Технологиялар тизимида ІТ-соҳаси етакчилик қилмоқда: давлат бошқаруви, иқтисодиёт, ишлаб чиқариш (завод ва фабрикалар), ижтимоий институтлар фаолияти, таълим тизими, маданият, соғлиқни сақлаш, спорт ва ҳоказоларни технологияларсиз тасаввур қилиш мушкул. Замонавий жамиятда транспорт, алоқа ва ахборот тизимида, савдо, хизмат кўрсатиш ҳамда банк соҳаларида, шунингдек қишлоқ хўжалигида ҳам мулкчиликнинг барча замонавий шакллари қарор топтириш бевосита технологияларга боғлиқ бўлиб қолди.

Ҳар бир соҳадаги янгиликлар, ихтиролар, ютуқлар бутун инсониятнинг мулкига айланмоқда. Бугунги кунда ҳар қандай аҳамиятли, қизиқ ғояларнинг, фойдали ва фойдасиз ахборотнинг, технологияларнинг, маҳсулотларнинг дунё бўйлаб тез тарқалишига гувоҳ булмоқдамиз.

Замонавий жамиятда технологиялар ривожини нафақат ишлаб чиқариш технологиялари, уй-рўзғор буюмлари, товарлар ва ахборотлар тарқалишига, шунингдек, маданий маҳсулотлар истеъмолига ҳам улкан таъсир кўрсатмоқда, телевидение, радио, видео, аудио, компакт дисклар, интернет орқали адабиёт ва санъат асарлари, музейлардаги асору-атиқалар, кутубхоналардаги бадиий ва илмий асарлар билан танишиш, улардан баҳраманд бўлиш, масофадан туриб билим олиш (модул тизимлари) имкони вужудга келди. Шунингдек, ижтимоий тармоқлар орқали виртуал мулоқотлар, ҳар хил электрон ўйинлар ва оммавий маданиятнинг бошқа стандартлашган, мазмунан саёз, баъзан одамларни чалғитувчи, маънавиятга салбий таъсир кўрсатувчи маҳсулотлар яратилиб, инсонлар томонидан истеъмол қилинмоқда.

Стандартлашган ғарб оммавий маданияти маҳсулотларини истеъмол қилиш технологиялари ва товарлари, урбанизация қаторида одамларнинг турмуш тарзини, кадриятлар тизimini, онгини, психологиясини маълум даражада яқинлаштирмоқда. Афсуски, яқинлашиш миллий маданиятларнинг ўзаро бойиши, ривожланишига нисбатан кўпроқ ғарб оммавий маданияти андозаларига мослашуви, ривожланаётган халқлар маданиятларининг ғарб маданиятига қисман ассимиляциялашуви, миллий хусусиятларининг қашшоқлашуви, асосида кечмоқда [2].

Инсоннинг ҳар қандай эҳтиёжларининг қондирилиши ва юксалиши жамиятдаги ижобий ўзгаришлар билан ҳамоҳанг тарзда давом этади. Лекин, технологиялар ривожланиши инсоният тақдири учун кўплаб хавотирли ҳолатларни ҳам юзага келтирмоқда, технократик қарашлар устунлик қилишига, инсоний

муносабатлар таназзулга учрашига, бегоналашиш кучайиб, ахлоқий меъёрлар дарз кетишига олиб келмоқда.

Лекин технократик қарашлар умуман олганда жамият ва инсонга, маънавий ҳаётга бирёқлама ёндашувдир. Технократик биринчи навбатда инсоннинг кўнгил дунёсини, инсоннинг туйғулари, кечинмалари, эҳтиросларини, улар билан боғлиқ орзу-ҳавасларини инкор қилади, ёки уларга иккинчи даражали ҳодиса, инсоннинг заифлиги, деб қарайди. Устуворлик ақлга, билимга, аниқ ва реал ҳисоб-китоб асосида пухта ишлаб чиқилган режага (орзу-ҳавасга эмас) берилади. Технократик қарашлар ўз баҳоларида мақсадга мувофиқлик тамойилга таянади. Технократик қарашларга мувофиқ маданият маҳсулотлари, адабиёт ва санъат асарлари фақат одамларнинг маълум ахборотга нисбатан эҳтиёжини қондиради, овутади, дам олдиради, бўш вақтини тўлдиради, руҳий ва жисмоний чарчоғини чиқариб организмнинг функцияларини тиклайди. Шу сабабли улар керакли ва фойдали. Лекин улар жамиятнинг бирорта жиддий муаммосини ечиб беролмайди. Шу сабабдан иккиламчи аҳамиятга эга. Технократик қарашлар адабиёт ва санъатнинг инсон руҳияти, кашфиёти ва яратувчанлигини, нозик туйғулари, қудратли эҳтирослари эканлигини яхши тушунмайди. Инсон инсоний туйғуларсиз – уят, ҳаё, виждон амри, виждон азоби, бурч, адолат, гўзаллик, меҳр-оқибат, муҳаббат, ҳамдардлик, ҳайрихоҳлик ва шу каби туйғуларсиз ҳайвондан фарқ қилмас эди [2].

Технократик қарашлар устунлик қилиб, анъанавий қадриятлар – оилавий қадриятлар, қариндошлик, дўстлик, ўртоқлик, аксарият ахлоқий, эстетик қадриятлар инкор қилинган жойда оила ва никоҳ институти ерилмоқда.

Қашшоқлик (иқтисодий етишмаслик, даромаднинг камлиги). Қашшоқлик - бу одамнинг ёки ижтимоий гуруҳнинг иқтисодий ҳолатининг тавсифи, бунда улар яшаш, меҳнат қобилиятини сақлаш ва насл бериш учун зарур бўлган минимал эҳтиёжларнинг маълум бир қаторини қондира олмаслик даражасидир. Қашшоқлик нисбий тушунчадир ва маълум бир жамиятда яшашнинг умумий даражаси, стандартларига боғлиқ. Қашшоқлик меъёрларининг асосини оилавий даромад ёки истеъмол ҳаражатларнинг минимал миқдори ташкил этади.

Қашшоқлик тушунчаси ғарб лебирал назариясида шахс ёки унинг оиласи асосий ҳаётий эҳтиёжларини қондириш учун воситалар бўлмаганлиги ҳолати сифатида баҳоланади. Ушбу тушунчани иқтисодий жиҳатдан чуқур таҳлил қилиш шарт эмас, балки, иқтисодий етишмасликнинг инсон ҳаётига, унинг эҳтиёжлари ўсишига таъсирини кўриб чиқиш зарур.

Тарихдан маълумки, инсон биринчи навбатда ўзининг моддий етишмовчилиги ҳақида бош қотириб келган. Уй-жой, озиқ-овқат, кийим-бош ва маълум бир ҳаракатлар *homo sapiens* нинг илк эҳтиёжлари сифатида намоён бўлган ва бу эҳтиёжлар бугунги кунда ранг-баранглашган бўлсада, ўзининг мазмун-моҳиятини йўқотмаган. Инсон томонидан меҳнат ва ов қуролларини такомиллаштиргани, уй-жойлар қуриш орқали хавфсизликка эришгани, озиқ-овқат ғамлаб заҳира яратгани, кийим-бош кийиб ўз соғлиғини сақлаганлиги туфайли жамоа орасида маълум вазифалар юкланмаган одамлар гуруҳи пайдо бўлишига, уларнинг табиат ҳодисаларига қизиқиши – илм-фанни юзага келишига, ҳар хил маросимлар, анъаналар ўйлаб топиб ўтказилишига сабаб бўлди. Демак, инсоннинг моддий эҳтиёжларини қондирилиши бошқа ижтимоий-маънавий эҳтиёжларнинг юзага келишига замин яратгани тарихдан маълум.

Бугунги кунда иқтисодий етишмовчилиги бор инсон ёки оила биринчи навбатда асосий вақтини ҳамда топаётган даромадини ўзининг моддий

эхтиёжларига сарфлайди. Қорни оч, усти юпин бўлган инсоннинг асосий мақсади ўзидаги етишмовчиликларни бартараф этишдир. Ҳар қандай жамиятда ҳам инсонлар иқтисодий жиҳатдан етишмовчилиги бўлмаса, кўнгилочар машғулотлар биланбанд бўлишади, илм-фан билан шуғулланишади, инсоний ғоялар ҳукмрон бўлади.

Қашшоқлик тушунчасини давлатларга нисбатан ҳам ишлатса бўлади. Давлат жуда катта энергия ресурсларга эга бўлиши мумкин (Венесуэла, Туркменистон), лекин ишлаб чиқаришнинг деярли йўқ эканлиги, озиқ-овқат, сув таъминотининг танқислиги, инсон ресурсининг камлиги (асосан Африка қитъасида жойлашган давлатлар) давлат миқёсида қашшоқликни юзага келтиради. Давлат миқёсидаги қашшоқликда давлатнинг эътибори фақат иқтисодий таназулдан чиқиш йўлларига қаратилиб, жамиятнинг бошқа соҳалари: таълим, маданият, соғлиқни сақлаш каби ижтимоий соҳалар фаолияти издан чиқишига олиб келади.

Юқорида таъкидланганидек, аҳоли ойлик маошларнинг, даромаднинг пастлиги, нархларнинг баланд эканлиги инсоннинг ҳар қандай энг оддий эҳтиёжларни ҳам қондиришга тўсқинлик қилади. Одамлар ўз даромадларининг асосий қисмини озиқ-овқатга, кийим-кечакка, коммунал тўловларга сарфлашга мажбур бўлишади, маънавий эҳтиёжлар қондирилмасдан қолиб кетади.

Коррупция. XXI асрда коррупция трансмиллий характерга эга бўлган энг муҳим иқтисодий муаммога айланди. Ушбу ҳодиса иқтисодий ўсишга тўсқинлик қилади ва жамият манфаатларига зид келади, чунки коррупция маълум бир шахсни ёки манфаатдор шахслар гуруҳини индивидуал равишда бойитишга олиб келади. Коррупциянинг салбий оқибатлари қуйидагилардан иборат:

а) Давлат капитали ва ресурсларидан самарасиз ва мақсадсиз фойдаланиш. Коррупция авж олган жамиятда давлат пули ва моддий қийматга эга бойликлар коррупционерлар томонидан ҳисоб-китобларсиз, ўз манфаатлари йўлида, самарасиз ва мақсадсиз фойдаланилади. Жамият эҳтиёжларидан ўзларининг манфаатларини устун деб ҳисоблашади ва максимал даражада фойда олишга ҳаракат қилишади. Коррупция авж олган жамиятда инсонийлик, инсоф, диёнат, бировнинг ҳаққига хиёнат қилмаслик, харом каби ахлоқий тушунчалар бегонадир.

Коррупция авж олган жамиятда инсон ҳуқуқлари чекланади, ижтимоий тенгсизлик юзага келади, инсон манфаатлари топталади, ҳар бир соҳада гуруҳбозликлар пайдо бўлиб, давлат фаолиятини издан чиқаради.

б) Давлат бошқаруви самарадорлигининг пасайиши. Жамиятда доимо очикчасига ёки пинҳона ҳокимият учун ҳар хил гуруҳлар, партиялар ўртасида кураш кетади. Демократик давлатларда бундай кураш қонун доирасида, очикча олиб борилса, нодемократик ва тоталитар давлатларда, одатда, гуруҳбозлик, турли хил носоғлом, яширинча кечадиган курашлар, иғволар, фитналардан холи бўлмайди. Улар охир-оқибат суиқасдлар, сарой тўнтаришлари, оммавий ғалаёнлар, кўзғалонлар, ҳарбий тўнтаришлар кўринишида ҳокимиятни ўз қўлларига олиши мумкин. Демократик давлатларда сиёсий партиялар ҳокимиятга сайловлар орқали интилади. Мамлакат парламентида бир неча партиялар номзодларидан депутатлар сайланади. Мутлақ кўпчилик депутат ўринларини эгаллаган партия ижроия ҳокимиятни фақат ўз тарафдорларидан шакллантириши мумкин. Коррупциянинг авж олиши давлат бошқарувининг маълум гуруҳларга хизмат қилишига олиб келади. Қонунлар, ҳуқуқ нормалари коррупцион гуруҳлар учун хизмат қилиб, уларни кўпроқ ҳокимиятда туришига замин яратади. Давлатни асосини ташкил этувчи халқ хоҳиш-иродаси, орзу-истаклари, эҳтиёжлар тизими паймол этилади. “Пул олди-берди” жараёни гуруҳлар орасида кучайиб, давлат бошқаруви тизимида ўз манфаатларига хизмат қилувчи жиноий уюшмалар ривожланишига олиб келади.

Ижтимоий тенгсизлик. Бу жамиятда озчилик (маълум гуруҳлар) ўз манфаатларини кўпчиликнинг (халқнинг) манфаатларидан устун деб ҳисоблашади. Давлат чиқараётган, қабул қилаётган норматив ҳуқуқий ҳужжатлар озчилик манфаатларига мосланади, кўплаб соҳасига оид имтиёзлар муттасил равишда бериб борилади, уларнинг сиёсий ҳамда иқтисодий иродаси ортиб боради. Бу ҳолатлар давлат сиёсати ва иқтисодиётини издан чиқишига, ижтимоий норозиликлар, ғалаёнларни келтириб чиқаради. Ижтимоий тенгсизлик ҳукмрон бўлган жамиятда индивидуал ва умумий эҳтиёжлар қисман қондирилиши ёки умуман қондирилмаслиги мумкин, инсонлар орасидаги ижтимоий тенгсизлик улар орасида салбий кайфиятларни юзага келтиради, давлатга бўлган ишончсизликни ортишига сабаб бўлади.

Жамият моддий ва маънавий ишлаб чиқаришининг пастлиги, инсон эҳтиёжларининг энг зарурлари билан чекланиши. Энг зарур эҳтиёжлар эса жуда секин ўсиб, иккиламчи эҳтиёжларнинг юксалишига салбий таъсир этади.

Жамиятда меҳнат тақсимотининг, жумладан ақлий меҳнат тақсимотининг ҳам етарлича ривожланмаганлиги – турли моддий ва маънавий маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва эҳтиёжларни ошиб боришига йўл қўймайди;

Жамият маънавий ҳаётида бузғунчи ғояларнинг ҳукмрон бўлиши. Бу муҳитда яшаётган инсонларнинг асосий мақсади – физиологик ҳамда моддий эҳтиёжларини қондириш бўлиб қолади. Инсон санъат, адабиёт, илм-фан билан машғул бўлиши, таълим жараёнларида қатнашиши, маданий ҳордиқ чиқариши, маънавий бойликларни яратиши ёки ўзлаштириши каби маънавий эҳтиёжлар ўз аҳамиятини йўқотиб, қисман қондирилиши ёки умуман қондирилмаслиги мумкин.

Таълим тизимидаги камчиликлар. Мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб мамлакатимизда таълим тизимини ислоҳ қилишга катта эътибор қаратилди ва бугунги кунга келиб соҳада маълум ютуқларга эришилди. Узлуксиз таълим тизимида, хусусан, мактабгача таълим ва тарбия, умумий ўрта ва ўрта махсус таълим, профессионал таълим, олий таълим, олий таълимдан кейинги таълим, кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш, мактабдан ташқари таълим турларида катта ўзгаришлар юз берди.

Жаҳон илм-фани, техника ва технологияларининг шиддат билан ривожланаётганлигини асло кўздан қочириб бўлмайди. Бу эса ўз навбатида таълим, илм-фан олдига янги талабларни кўндаланг қўймоқда. Таълим тизимини мунтазам ислоҳ этиш, ўқитишнинг замонавий усул ва воситаларини такомиллаштириш, таълим мазмунини бойитиб бориш – бугунги кунимизнинг ҳам долзарб талаби бўлиб қолаверади. Ушбу талаблар таълим тизимида ечимини кутаётган кўплаб муаммоларни юзага чиқаришига, ўзини оқламаган Кадрлар тайёрлаш миллий тизимининг замонавий таълим даражаларига мос келмаслигига сабаб бўлди. Таълим тизимида ўқув жараёнининг моддий-техник базасини мустақамлаш ва модернизация қилиш, уларни замонавий ўқув лабораториялари ҳамда ахборот-коммуникация технологиялари билан таълим йўналишларининг дастурлари талабларига мувофиқ равишда таъминланмаганлиги, юксак малакали педагог кадрларнинг етишмаслиги, ҳозирги замон талабларига мос ўқув-услубий ва илмий адабиётлар камлиги, фан, таълим ва ишлаб чиқариш ўртасида ўзаро алоқанинг заифлиги таълим тизимидаги камчиликлардан ҳисобланади.

Таълим тизимидаги камчиликлар жамият олдидаги энг катта муаммо бўлиб, инсон келажагини белгилаб берувчи асосий мезондир. Таълим соҳасидаги ислохотларни жадаллик билан амалга ошириб, бу борада юқори натижаларга эришиш мумкин эмас. Чунки, мамлакатимиз таълим тизими юксалишига тўсиқ

бўлаётган муаммоларни пайдо бўлганига чорак асрдан кўпроқ вақт бўлди. Бу йўлда Президентимиз томонидан кўрсатилаётган жасоратни алоҳида қайд этиш лозим: жамиятда муаллимнинг обрў-эътибори ва мақомини кўтариш, ўқув дастурлари ва методикасини тўлиқ қайта кўриб чиқиш, мактабни таълимнинг кейинги босқичлари билан узвий боғлаш, ўқитувчиларни ортиқча қоғозбозликдан халос этиб, ўз устида кўпроқ ишлаши учун шароит яратиш ва шуни рағбатлантириш, мактаб инфратузилмаси ва ундаги маънавий муҳитни яхшилаш каби масалаларнинг ечимлари аниқ белгилаб бердилар.

Ота-онанинг бола тарбиясига бефарқлиги. Ҳозирги замон оилаларининг энг асосий мақсади – билимли, тарбияли оила давомчилари бўлмиш болаларни вояга етказишдир. Ўзбек халқи болажон халқ бўлиб, бир оилада уч нафардан олти-етти нафаргача бола вояга етади. Бу болаларнинг тарбиясига асосий жавобгар шахс – онадир. Ота эса асосан, рўзғорнинг моддий-иқтисодий жабҳалари билан машғул бўлиб, болалар тарбиясига вақт кам ажратишади ёки умуман ажрата олишмайди. Бола атрофдаги воқеликни англай бошлагач унда турли ижтимоий-маънавий эҳтиёжлар физиологик ҳамда моддий эҳтиёжлар каби юзага чиқа бошлайди. Бола турли ўйинлар билан банд бўлади, эртақлар эшитади, ёшга тааллуқли, қизиқишлари доирасида турли кўрсатувлар томоша қилади. Оилада фарзандларнинг кўплиги, отанинг рўзғор ташишлари билан бандлиги, онанинг уй юмушларидан ортмаслиги болада психологик ўзгаришлар юзага келишига, пайдо бўлган қизиқишларнинг сўнишига, унинг маънавий эҳтиёжларини қондирилмаслигига олиб келади. Бу ҳолатлар ўз навбатида, бола тарбиясида турли маънавий-психологик бузилишларни, оиладаги инсонлардан узоқлашувига олиб келади. Оиладаги муҳит шу оилада тарбияланаётган болалар тарбиясида намоён бўлади.

Эр-хотиннинг ўзаро муносабатлари, болаларга бўлган эътибори, фарзандларни илм-фан билан таъминлаши, иқтисодий ва моддий жиҳатдан таъминлаб қўйилиши, уларнинг оила даврасида маънавий эҳтиёжларини қай тартибда қондириши (болалар билан биргаликда катталарга мўлжалланган кўрсатувларни томоша қилмаслик, ёш доирасига алоҳида эътибор қаратиш ва ҳ.к.) орқали бола келажаги учун пойдевор яратиб борилади.

Имом Ғаззолий ҳазратлари фарзанд тарбияси ҳақида шундай деганлар: “Фарзанд ота-она ҳузуридаги омонатдир. Унинг покиза қалби нафис гавҳардир. Агар унга яхшилик ўргатилса, яхшилик узра вояга етади, дунё ва охирада бахтиёр бўлади. Агар ёмонлик ўргатилса ёки бепарволик қилинса, бахтсиз бўлади ва ҳалок бўлади. Уни асраш эса, унга одоб бериш, кераксиз нарсалардан сақлаш ва гўзал ахлоқ ила тарбия қилиш билан бўлади”[4].

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Қозоқбой Йўлдош. Постмодернизм: моҳият, илдизлар ва белгилар. Жаҳон адабиёти журнали. №10/221. 2015 йил, октябрь.
2. Эркаев А. Маънавиятшунослик. 1- ва 2- китоб. “Маънавият”, 2018 й.
3. Эркаев А. Маънавият – миллат нишони. Т.: 1997, -188 б.
4. Нуруллоҳ Яхёев. Оилада соғлом бола тарбияси. 27 май 2016 й. naqshband.uz/makolalar/oilada-soglom-bola
5. <https://www.terabayt.uz/post/suniy-intellekt-insoniyatga-nima-beradi>

СИМВОЛІЧНІ ПАРАМЕТРИ ТОПОНІМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Борейко Юрій Григорович

ORCID ID: 0000-0002-0786-8764

д-р. філос. наук, доцент,

професор кафедри політології та публічного управління

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Федотова Тетяна Володимирівна

ORCID ID: 0000-0003-1975-9925

канд. психол. наук, доцент,

доцент кафедри загальної та клінічної психології

Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Важливою складовою символічного простору суспільства є об'єкти топоніміки, що викликають постійний ідеологічний та політичний інтерес. Як сегмент соціокультурного життя, що маркує простір проживання суб'єктів, топоніми постають невід'ємною частиною культурно-історичного дискурсу.

Надання значенням та смислам легітимного характеру є способом пояснення і обґрунтування соціальних відносин, їх пізнавального та нормативного тлумачення. Монопольне право на впровадження символічного простору має держава, зокрема завдяки практикам символічного насильства, що виявляються у нав'язуванні символів, значень, цінностей та смислів, які мають безапеляційний характер, з метою встановлення і підтримування владних відносин. Маючи на меті панування, гегемонію, примус, символічне насильство переміщує реальне протистояння у символічне середовище, спрямовуючи вплив на ментальні структури соціального суб'єкта [1].

З'ясування специфіки трансформації символічного простору суспільства внаслідок перейменування топонімів передбачає розуміння просторового структурування буття та механізмів включення суб'єкта у соціально просторові ландшафти. Своєю чергою, це потребує комплексного аналізу процесів, що відбуваються у соціальній системі, а також зосередження на повсякденних практиках, які формують та структурують соціальний простір.

Виникнення та структурування соціальних практик, поєднання індивідуальної схильності актора діяти адекватно до ситуації із взаємодією інших акторів у спільноті відбувається завдяки габітусу – сукупності диспозицій, що спонукають індивіда до певної реакції або поведінки. Акумуляючи досвід співжиття спільноти упродовж її історії, габітус постає історично мінливим феноменом, що обумовлює характер взаємодій індивідів, комунікативні навички яких узгоджені з особливостями функціонування соціальних інститутів [3].

Виконуючи адаптивну функцію у контексті перейменування об'єктів топоніміки, габітус здатний активізувати неусвідомлювані поведінкові імперативи та програми їх реалізації. Йдеться про потенціал габітусу в освоєнні нової ситуації, що виражається у появі інкорпорованих схем та формату повсякденних практик у разі трансформації повсякденності, тобто порушення звичного способу життя індивідів. Втілюючи певний набір символів, що включає єдність свідомого і несвідомого, габітус постає інструментом конституювання індивідуальної та колективних ідентичностей [2].

Формування нового символічного простору внаслідок перейменування об'єктів топоніміки шляхом залучення значущих для суб'єкта культурно-історичних, геополітичних, соціально-економічних смислів дає змогу конструювати національну ідентичність. Засобами формування національної ідентичності є зміна символів, створення та відновлення пам'яток, організація і проведення святкових заходів, реміфологізація, міфотворчість, використання різноманітних ритуалів. Певний тип репрезентації минулого відображається в особливих практиках комеморації, а загальноприйнятті уявлення про минуле є однією з головних опор створення національної ідентичності.

В рамках взаємовідносин суб'єкта з навколишньою дійсністю, виникає низка ознак ідентифікації. У цьому контексті об'єкти топоніміки виступають не лише еталоном повсякденних практик, а й важливим елементом ідентифікації. Топоніми постають об'єктивованими фактами у сприйнятті дійсності представниками кількох поколінь. Перейменування порушує цю логіку, оскільки для майбутніх поколінь нова назва матиме інше символічне значення. Тобто, перейменування топонімів створює перешкоди для визначення меж між своїм і чужим, що формує підґрунтя для конфлікту ідентифікацій.

Таким чином, об'єкти топоніміки впливають на утвердження або зміну людських взаємовідносин, засвідчують місце певних соціальних груп у суспільстві. Об'єкти топоніміки виступають важливим ресурсом конструювання ідентичності, трансляції певних смислів, втілення політики пам'яті.

Список використаних джерел:

1. Борейко Ю. Г. (2020). Соціокультурна детермінанта феномену символічного насильства. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, (15), 5–8.
2. Бурдые П. (1993). Социальное пространство и символическая власть. *THESIS*, (2), 137–150.
3. Бурдые П. (2005). *Социальное пространство: поля и практики*. Санкт-Петербург: Алетейя.

СЕКЦІЯ XX. ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE FACTOR OF PROFESSIONAL MOBILITY

Muminov Zokirjon Odiljonovich

Independent researcher

Namangan State University, Republic of Uzbekistan

The word methodology (derived from the Greek “*methodos*” - method of research or knowledge, theory, teaching and logos - concept) - means “*doctrine of methods*”, “*theory of methods*”. In science, the concept of “*methodology*” does not have a clear (single) interpretation.

In a broad sense, methodology means that it is the philosophical starting position of scientific knowledge and others, common to all scientific disciplines.² Methodology is the “*doctrine of scientific knowledge and change of the world.*”³

In the modern literature, methodology is understood primarily as a methodology of scientific knowledge, provides information on the principles of construction, forms and methods of scientific and cognitive activity. The methodology of science was an integral part of scientific research, describes its object, the subject of analysis, research tasks, the set of research methods needed to find a solution to the problem, it also forms an idea of the sequence of the researcher’s actions in the problem-solving process.⁴

In a narrow sense, methodology is seen as a theory of scientific knowledge in a particular scientific field.⁵ Consequently, we approached the issue in a consistent and in-depth manner, as the sociological analysis of our research work is directly related to the methodology. In general, the methodology is understood in a narrow sense in the context of research, that is, as a methodology of scientific knowledge in the field. Particular emphasis is placed on the direct methodology in the development of the principles and methods of scientific examination of evidence, the forms and mechanisms of the studied activity, the doctrine of its modification.

Today, the individualization of innovative education from the specialist, the ability to master the technologies that ensure the achievement of planned results, demonstrate innovative behavior that encourages the improvement of the target profession, the ability to solve complex problems independently, specialists with the ability to manage and adapt quickly to changing conditions are required.

In modern scientific research, researchers consider the problem of professional mobility of a specialist from different perspectives, using different methodological

² Bezrukova, V. S. Dictionary of the new specialistic thinking [Text]. - Yekaterinburg, 1992. - 89 p.

³ Valeev A.S. Professional development of the future teacher of technology and entrepreneurship on the basis of educational and professional activities [Text]: author. dis. ... Dr. ped. Sciences: 13.00.08. - Magnitogorsk, 2009. - 48 p.

⁴ Valeev, A. S. Professional development of the future teacher of technology and entrepreneurship based on educational and professional activities [Text]: author. dis. ... Dr. ped. Sciences: 13.00.08. - Magnitogorsk, 2009. - 48 p.

⁵ Юдин, Э. Г. Системный подход и принцип деятельности [Текст]. - М., 1978. - С. 31.

approaches. The general methodology of studying professional mobility is the role of education and consists of socio-philosophical and psychological-expert theories about the leading trends in its development, it was studied by V.I.Baydenko, V.A.Bolotov, S.I.Ivanova, N.D.Nikandrov as a competence-based and social-active and person-active approach.

In this study, we relied on systematic, competency, personality-activism, and axiological approaches to highlight the problem. Concerning the issue of professional mobility of the specialist, identification of key elements for the development of professional mobility of specialists in a systematic approach, defining the structure of the system, highlighting the methodological functions of its individual levels and elements, provides a definition of the system of operation in general and holistic cases.

The essence of a systemic approach to a problem is seen as a set of interrelated components with relatively independent components.

The purpose of mobility: the content, methods of education (vocational training), which is the subject of the process of specialization, forms and means of generating the process, as well as the events that ensure the interdependence of the components. Establishing a correlation between the concepts of “professional competence of the specialist” and “professional mobility of the specialist” in the competency-based approach, substantiation of methods of interpretation and evaluation of the content of vocational training for the development of professional mobility.

The essence of a competency-based methodological approach. In doing so, mobility without reducing the combination of information and skills, establishes a new type of vocational training outcomes focused on the individual’s ability to solve various problems and preparation.

“Competences” refers to the ability to solve complex but real problems, such as professional and social activities, ideological, communicative, personal problems, depending on the results of existing education.

The concept of “competence” is one of the interactive approaches, which includes:

a) the existence of an actual problem situation that requires competence with an existing potential, previously hidden by the person; general readiness of the subject for independent and successful mobile activity; how the knowledge, skills, abilities, experience, values and tendencies acquired in the process of training or professional development are reflected. Concepts of any authority synthesize the foundations of psychological and professional specialization that reveal its content. Therefore, the essence of competence is to ensure the effective performance of professional activities, is determined by the level of preparation that is manifested in the mobilization of people into the psychophysiological and social system.

The axiological approach makes it possible to distinguish the functions of a teacher’s professional mobility: his or her gnostic, referral, informational, evaluative, and prognostic views differ.

The axiological approach allows the analysis of educational processes in terms of focusing on the core values and meanings that are realized in the process of passing social experience from one generation to another in a particular country. The most important task of professional mobility is to form the value orientations of the person in action.

Value relations play an important role in axiology, in which the choice of values, understands the process of managing mobile individuals engaged in evaluation and research. Value orientations are understood to be the result of the management of specialization processes related to the incorporation of existing values into a personal property structure and their orientation to practical activities.⁶

⁶ Duranov M.E. Professional-pedagogical activity and research approach to it [Text]: monogr. - Chelya- binsk: ChGAKI, 2002. - 276 p.

Another theoretical and methodological feature of professional mobility is the “activity-based approach”. Activity is the purpose, means, and condition for the development of a personality trait, and the purposeful change of the model of the surrounding reality. In defining the tasks of professional mobility, it is understood the selection and organization of individual activities in terms of the subject of labor and communication knowledge.

This includes: awareness, goal setting, activity planning, organization, evaluation of results, and self-analysis (reflection).

In the approach of personal activity to identify active methods and forms of organization of the professional process, which help to highlight the features of personal mobility, serve to develop his professional mobility, contributing to activity and self-development. This methodological approach determines the basis of individual aspects in the development of professional mobility of the individual.

In sociology, there are internal (related to personal and professional development, readiness to learn new methods, technologies, forms of professional activity) and external (related to position, profession, workplace, career change) forms of professional mobility. Active consideration of the problem of professional mobility in the professional field began in the 70s of the twentieth century. Professional or occupational mobility at that time was mainly the production function of the worker, how quickly they are willing to change jobs and even specialties in that profession or field, ability is defined as the ability to quickly absorb innovations that appear under the influence of new specializations or technical changes

In defining professional mobility, D.V. Chernilevsky considers only the development of industrial knowledge, skills and traditions, culture, rational use of natural resources, proposes to replace the concepts of environmental protection. In this interpretation, professional mobility is manifested as a multifaceted concept that combines generalized skills and abilities in different areas of human knowledge.⁷

These changes, of course, affect the structure and content of professional activities. It leads to an expansion of professional responsibilities and a complication of existing activities. Modern labor is not enough to adapt a mobile individual to social, cultural and professional mobility in reality.⁸ Second, in contrast to social and cultural mobility, it implies a specialist's willingness to enrich their professional knowledge and skills, to specialize in the same or different occupations, and to change jobs. As for the activities of specialists, in the scientific literature, the concept of “mobile specialist” refers to other subjects in the educational process of the individual: used as an ability to organize activities with teachers, students (listeners), parents, colleagues, administration, environment, community representatives.

The current situation in the labor market, the increasing demands on the qualifications of the mobile individual, the phenomenon of standardization and activation of professional activity have led to the need to form such qualities as personal professional mobility. The sociological literature distinguishes between vertical and horizontal professional mobility of the specialist. The first is mainly related to status growth, the second is distinguished by an understanding of the employee's ability to perform effectively professionally in a changing environment of labor realities.

One aspect of occupational mobility is manifested in a change in an employee's working status indicator due to a change in workplace, type of activity, or labor operations.

The expansion of work functions and the tendency of the mobile individual to change rapidly in the types of professional activities raise the problem of changing the professional

⁷ Архангельский, А. И. Формирование профессиональной мобильности у студентов в процессе обучения в технических ву-зах [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. – М., 2003. – 146 с.

⁸ Калиновский, Ю.И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. – СПб., 2001. – 470 с.

position at a certain point. Role-playing is definitely important in professional mobility. "Role", "role with professional skills", "role position", "specialist position in role performance", "role attribute of professional position".

In the process of movement, the diversity of a person's performance in professional roles is described by phrases or terms such as "role repertoire", "role spectrum", "role of subject". In recent research, occupational mobility has been described as "polypositionalism", that is, it is attracting the attention of researchers as a semi-manifestation. One of the main reasons for this is the intensification of migration processes among the population in recent years.

And because our research work is also directly related to internal migration processes and occupational mobility in it, in the study of the phenomenon, we focused on the relationship between the polyposition method and the polypositional approach as a separate methodology.

Of course, the emergence of additional professional functions, the implementation of new approaches and the development of new industry-specific technologies, as well as the expansion and complication of the boundaries of professional mobility require additional time from the researcher and significantly increase his or her scientific "burden". Thus, the need to master this large role repertoire, in our opinion, remains one of the reasons for the increase and significant increase in energy consumption of modern specialty activities.

References:

1. Bekmurodov M. Fundamentals of Sociology. - Tashkent: "Science", 1994.
2. Bekmurodov M.B. Sociology of modern management: Monograph.-Tashkent: Youth Publishing House, 2020.
4. Parmanov F. Migration, Integration, Transformation: Monograph - Tashkent: Alisher Navoi National Library of Uzbekistan Publishing House, 2020.
5. Andrienko, E.V. Psychological-muta-assisic conditions for the formation of a teacher's professional maturity [Text] // Pedagogical education and science. - 2002. - No.4.
6. Bezrukova, V. S. Dictionary of new muta-assisical thinking [Text]. - Yekaterinburg, 1992.
7. Valeev, AS Professional development of the future teacher of technology and entrepreneurship on the basis of educational and professional activities [Text]: author. dis... Dr. ped. Sciences: 13.00.08. - Magnitogorsk, 2009.
8. Yudin E. G. System approach and principle of activity [Text]. - M., 1978.
9. Duranov M.E. Professional pedagogical activity and a research approach to it [Text]: monograph. - Chelyabinsk: ChGAKI, 2002. - 276 p.
10. Arkhangelsky A.I. Formation of professional mobility among students in the process of teaching at technical universities [Text]: dis. Cand. ped. Sciences: 13.00.01. - M., 2003.
11. Kalinovskiy, Yu.I. The development of social and professional mobility of the andragog in the context of the socio-cultural educational policy of the region [Text]: dis. ... Dr. ped. Sciences: 13.00.01. - SPb., 2001.

ГЕНЕЗА КАТЕГОРІЇ «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

Демченко Марина Олександрівна

ORCID ID: 0000-0001-6341-4292

д-р. філософії, методист навчально-методичного відділу
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Аматьєва Олена Петрівна

ORCID ID: 0000-0002-7446-2473

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри практичної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Бурова Елла Володимирівна

ORCID ID: 0000-0003-2154-1044

канд. пед. наук, методист навчально-методичного відділу
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Соціально-економічні зміни, що відбуваються у сучасному світі, вимагають підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців галузі освіти. Пріоритетом в освіті є виховання ерудованої, вільної, талановитої, відповідальної особистості, здатної демонструвати активну громадянську позицію й бути корисним суспільству. Недостатньо забезпечити випускника закладу вищої освіти низкою певних знань, важливо сформувати компетентності, що забезпечать успішне виконання професійної діяльності в умовах невизначеності, здатність критично мислити, оцінювати й прогнозувати соціально-економічні процеси.

Це зумовлює потребу переходу від традиційного навчання до особистісно зорієнтованого, до навчання, спрямованого на формування професійно значущих компетентностей майбутніх фахівців.

Проблемі становлення компетентнісного підходу в освіті присвячені дослідження науковців В. Адольфа, М. Артёмової, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Дахіна, І. Зимньої, І. Зязюна, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, Дж. Равена, О. Пометун, О. Савченко, Т. Сорочан та ін. Аспекти впровадження компетентнісного підходу в процес підготовки майбутніх фахівців і практику освіти досліджували В. Болотов, В. Лозова, С. Серіков, О. Таїзова, О. Хуторський, С. Шишова, Е. Шорт та ін.

З приводу тлумачення поняття «компетентність» немає одностайної позиції. У словнику іншомовних слів наведено таку дефініцію: компетентність (від лат. *competens (competentis)* – належний, відповідний) – це поінформованість, обізнаність, авторитетність [5, с. 282].

Автори словника української мови інтерпретують компетентність як властивість за значенням компетентний, тобто: 1) такий, що має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний [2, с. 250].

У словнику «Професійна освіта» надано таке визначення поняття «компетентність»: 1) міра відповідності знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівню складності виконуваних ними задач і

вирішуваних проблем; 2) область повноважень управляючого органу, посадовця; коло питань, з яких вони володіють правом» [4, с. 89].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)) поняття компетентності тлумачать як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. Водночас поняття компетентності містить набір знань, навичок і відношень, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, що підлягають досягненню певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [8].

У програмі «DeSeCo» (Definition and Selection of Competencies – Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади, 1997 р.), яку започаткувала група експертів з різних галузей – освіти, бізнесу, праці, здоров'я, представники міжнародних, національних освітніх інституцій тощо, запропоноване таке тлумачення поняття компетентності: здатність успішно задовольняти індивідуальні або соціальні потреби, здійснювати діяльність чи виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії [6; 7, с. 8].

В освітньому європейському проєкті «Тьюнінг» зазначено, що компетентності – динамічне поєднання знань, розуміння, навичок, умінь та здатностей. Там компетентності поділені на спеціальні предметні (фахові) та загальні.

До спеціальних зараховано компетентності, які є специфічними для певної предметної сфери; безпосередньо пов'язані зі спеціальними знаннями в предметній царині. Загальні компетентності поділені на три типи: 1) інструментальні – когнітивні, методологічні, технологічні, лінгвістичні здатності; 2) міжособистісні – соціальна взаємодія й співпраця; 3) системні – поєднання розуміння, сприйнятливості й знань [3].

У концепції «інтегрованого розвитку компетентності», розробленої шведськими й американськими вченими (В. Чипанах, Г. Вайлер, Я. Лефстед), пропонується визначати компетентність як суму знань, умінь і навичок у широкому змісті, що здобуваються у процесі навчання; поєднання інтелектуальних, моральних, соціальних, естетичних, політичних аспектів знань [1].

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентностей як загальні, або ключові, уміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, опорні знання. Компетентності, на думку експертів Ради Європи, передбачають: спроможність особистості сприймати й відповідати на індивідуальні й соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок. Таке визначення поняття компетентностей певним чином збігається з положеннями, що висловлюють українські педагоги, однак представники європейських педагогічних кіл насамперед виходять з особистісних і соціальних потреб, задоволенню яких мають сприяти компетентності [6].

На підставі теоретичного аналізу наукових праць з окресленої проблеми дослідження, умовно виділили три підходи до тлумачення поняття «компетентність».

Перший підхід характеризується тим, що поняття «компетентність» трактується як коло повноважень, знання в певній галузі. Представники другого підходу інтерпретують поняття «компетентність» як володіння особистістю певною

компетенцією (М. Головань, М. Матійків, К. Осадча, А. Хуторський, Н. Яциніна). Згідно з третім підходом поняття «компетентність» це готовність (здатність) до самостійної діяльності, розв'язання проблем у життєвих ситуаціях (О. Антонова, І. Зязюн, В. Кальней, С. Клепко, Т. Кочарян, Л. Маслак, О. Пометун, С. Шишов).

Отже, проблема трактування поняття «компетентність» у сучасній педагогічній науці досліджувалася досить широко і дотепер ця проблема є предметом наукових досліджень як українських, так і зарубіжних науковців.

Відтак, розвиток компетентнісно-орієнтованого навчання відбувався в три етапи. На першому етапі в науковій літературі виокремлено поняття «компетентність», «компетенція», зроблено спробу систематизувати різні види компетентності. Протягом другого етапу науковцям вдалося створити перелік ключових компетенцій. На третьому етапі компетентності було визначено як результат навчання, також розроблено систему компетентностей в освіті, яка охоплює ключові компетентності, загальногалузеві та предметні.

Центральним поняттям компетентнісного підходу є поняття «компетентність», що є основою професійної підготовки майбутніх фахівців і трактується як наявність достатніх професійних знань, умінь і навичок у певній галузі, готовність до виконання завдань, що постають перед особистістю у професійній діяльності, особистісної самореалізації та саморозвитку.

Сучасна система вищої освіти має на меті формування компетентностей (результатів навчання) випускника, вища педагогічна освіта – формування його професійної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Баловсяк Н.В. (2004). Поняття професійної компетентності в зарубіжних дослідженнях. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: зб. наук. пр. Кривий Рік: Видавничий відділ НМетАУ*, 23–25.
2. Бурячок А.А., Гнатюк Г.М. & Доценко П.П. (Ed.). (1973). *Словник української мови*. (Vols. 1-11). Київ: Наукова думка.
3. Вступне слово до Проекту ТЬЮНІНГ – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес. Режим доступу: http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukraine_n_version.pdf.
4. Гончаренко С.У. (2000). *Професійна освіта: Словник: навч. посіб.* Н.Г. Ничкало (Ed.). Київ: Вища школа.
5. Морозов С.М. & Шкарапута Л.М. (Ed.). (2000). *Словник іншомовних слів*. Київ: Наукова думка.
6. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DeSeCo). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program. OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org/edu/statistics/deseeco>.
7. Rychen D.S. & Salganik L.H. (2002). Definition and Selection of Competencies (DESECO): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy paper. Neuchatel, Switzerland: Swiss Federal Statistical Office, 27.
8. Spector J. (1996). ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. N.Y., 123.

ДЕЯКІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК УСНОГО ТА ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Панов Сергій Феофанович

ORCID ID: 0000-0003-4200-7270

канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
НПУ імені М.П. Драгоманова, Україна

Холоденко Олена Віталіївна

ORCID ID: 0000-0001-5839-969X

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
НПУ імені М.П. Драгоманова, Україна

Оволодіння базовими знаннями з іноземної мови для формування практичних навичок усного та письмового перекладу студентами немовних спеціальностей закладів вищої освіти є повсякденною освітньою задачею в умовах розвитку сучасного, глобального, міжкультурного середовища. Майбутній фахівець з математики, фізики, біології, географії чи хімії щодня працює з низкою науково-освітніх матеріалів, здійснює відбір необхідної інформації опрацьовуючи велику кількість літератури, в тому числі і іншомовної. Цей відбір відбувається в результаті колосального прочитання чи перегляду різних джерел, з великим загальним охопленням їх змісту. Задля отримання необхідної інформації з іншомовних джерел студенту необхідно використовувати навички усного та письмового перекладу.

Під загальним, усним перекладом ми розуміємо, читання іншомовного тексту, розуміння його загального змісту та передача рідною мовою лише основних думок автора.

Письмовий переклад передбачає більш точний, правильно оформлений переклад іншомовного тексту, з дотриманням перекладу кожної думки і передачі її в письмовій формі.

Усний та письмовий переклади в навчально-практичній діяльності студента вищого закладу освіти є взаємодоповнюючими та вимагають від майбутнього фахівця володіння певними знаннями, необхідними як для формування навичок усного та письмового перекладу, так і для удосконалення навичок їх практичного використання [3].

На нашу думку, для формування навичок усного та письмового перекладу студент, насамперед, має оволодіти знаннями з граматики іноземної мови та набути необхідний лексичний запас. Курс з граматики іноземної мови доцільно розділити на загальний курс граматики іноземної мови та спеціальний курс граматичних труднощів перекладу.

Загальний граматичний курс передбачає ознайомлення із загальними явищами граматики іноземної мови та систематичне співставлення з граматичними явищами рідної мови. Доцільність розробки загального граматичного курсу полягає, на нашу думку, у дотриманні наступних умов:

1. При визначенні об'єму матеріалу на курс граматики необхідно заздалегідь чітко виявити ті граматичні явища, які можуть найчастіше зустрічатись в науково-практичній літературі, і більше акцентувати увагу на них як при подальшому поясненні цих явищ студентам, так і при закріпленні навичок їх перекладу.

2. Не слід розсіювати увагу студентів на граматичні явища, які є другорядними за своєю важливістю до суті процесу перекладу і не мають практичного значення.

3. Практикувати дуже цінне уміння правильно встановлювати асоціативні зв'язки.

4. Викладати теми з курсу граматики більш комплексно.

5. Уникати занадто довгий період опрацювання легких та адаптованих текстів, якомога швидше переходити до роботи з оригінальними та автентичними матеріалами.

Спеціальний курс граматичних труднощів перекладу слід розпочинати одночасно з переходом до роботи над оригінальними, автентичними текстами. Тут має місце труднощі з перекладом нових граматичних явищ термінологічного характеру. Робота над курсом граматичних труднощів перекладу проходить більш ефективно тоді, коли в підручнику чи навчальному посібнику мають місце не лише вправи на уникнення труднощів перекладу, а й особливий розділ (Довідник з перекладу), в якому надаються певні пояснення різних ситуативних особливостей перекладу, способи їх визначення та правила уникнення труднощів перекладу.

Щодо лексичного запасу, на нашу думку, для успішного формування навичок усного і письмового перекладу необхідно, щоб студент володів необхідним лексичним мінімумом загальнопоширених слів та лексичним мінімум спеціальних термінів.

Загальнопоширені слова приблизно нараховують до 90% слів, які найчастіше зустрічаються в будь-якій іншомовній науково-практичній літературі. Отже, доцільно скласти необхідний лексичний мінімум загальнопоширених слів (ЛМЗС) на основі базового підручника з іноземної мови, долучивши туди слова, які найчастіше зустрічаються у науково-практичній літературі і є найбільш продуктивними за словотворними властивостями.

Лексичний мінімум спеціальних слів (ЛМСС) формується в процесі роботи над фаховими текстами та під час роботи з фаховою іншомовною науково-практичною літературою. Під час аналітичної роботи над фаховими текстами необхідно звертати увагу на багатозначність термінів та понять. Необхідно демонструвати студентам явища коли окремо взяті терміни, поза граматичної конструкції, не містять закінчене, змістове висловлювання [2].

Отже, на нашу думку, для формування навичок усного та письмового перекладу студентів вищих закладів освіти необхідні, насамперед, базові мовні знання з іноземної мови (лексичні та граматичні), які в процесі навчання та іншомовної практичної діяльності потребують цілеспрямованого поглиблення та вдосконалення через запропоновані вище методичні рекомендації.

Список використаних джерел:

1. Загальноєвропейські компетенції володіння іноземною мовою: вивчення, навчання, оцінка / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Запара, В. М. Teaching a foreign language in training students of natural sciences / В. М. Запара // Критичний підхід у викладанні природничих дисциплін : тези наукових доповідей Міжнародної науково-методичної конференції, 14 листопада 2018 року / Укл.: О. П. Галай [та ін]. - Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018 - С. 74-78. Вилучено з: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23507>
3. Рамкова Програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України. / Кол. авторів Амеліна С.М. та ін./ - К.: Ленвіт, 2006. – 90 с.

ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Василенко Ірина Ігорівна
аспірантка

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Україна

Актуальність дослідження. В умовах всесвітньої боротьби з пандемією важливим стає пошук таких форм навчання, які б задовольнили суспільство. Сучасний викладач має бути готовим до різних форм навчання, щоб максимально охопити всіх студентів: і тих, хто навчається в аудиторії, і тих, хто змушений бути на ізоляції. Карантинні обмеження посилюють виклики, які стоять перед закладами освіти України. Потреба в нових підходах до навчання з обмеженням кількості аудиторних занять залишається проблемним питанням для значної частини освітян. Приклад провідних університетів світу свідчить, що «якісна освіта можлива і за суттєво меншої кількості аудиторних занять, ніж в українських закладах освіти. Але це вимагає грамотного застосування онлайн-технологій з відповідними методичними підходами, що забезпечують ефективне поєднання безпосередньої та опосередкованої форми взаємодії студентів і викладачів у вигляді змішаного навчання» [1]. Тому **метою дослідження** є аналіз переваг і недоліків змішаного навчання у закладах вищої освіти.

Аналіз літератури. Особливості, моделі та організацію змішаного навчання розглядають такі вчені як М. Дріскол, Ч. Грехем, Дж. Руні, Дж. Карман, Д. Гарісон, Дж. Мур, П. Москал, Л. Данькевич, Б. Шуневич, Н. Рашевська, А. Андрєєв, В. Биков, Н. Корсунська, В. Солдаткін. Термін «змішане навчання» останнім часом на слуху як у царині корпоративного навчання, так і у вищій освіті. Проаналізувавши наукову літературу, ми можемо стверджувати, що існує низка трактувань змішаного навчання. Б.І. Шуневич трактує змішане навчання як традиційне навчання, що передбачає діалогове навчання (on-line learning) під час поза аудиторної роботи [2]. Ч. Дзюбан, Дж. Гартмен і П. Москал вважають, що змішане навчання варто розглядати як певний підхід, що ефективно поєднує активну роботу в аудиторії з технічними можливостями всесвітньої мережі Інтернет [3]. У «Глосарії з дистанційної освіти» змішане навчання окреслюється як об'єднання у навчальному процесі двох чи більше способів, форм і методів навчання: очного та дистанційного; синхронного та асинхронного; формального та неформального; самоосвіти [4]. Під змішаним навчанням Н. Рашевська розуміє навчання за традиційними та інноваційними технологіями [5]. Таким чином, беручи до уваги науковий доробок зазначених вище авторів, ми розглянемо переваги і недоліки змішаного навчання, пов'язані з органічним поєднанням традиційного навчання з інноваційними технологіями електронного, дистанційного і мобільного навчання.

Виклад основних результатів дослідження. На перший погляд, основна відмінність змішаного навчання від звичайної системи – активне використання технологій, щоб знайти матеріал і отримати нові знання. Так, технології стають повноцінною частиною навчального процесу. Проте йдеться також і про поєднання різних підходів, способів подачі матеріалу, видів роботи. Наприклад, частина інформації розподіляється на групову роботу, частина – на самостійне вивчення. Це не залежить від того, відбувається це в аудиторії чи дистанційно. Змішане навчання не тотожне електронному (або онлайн-) навчанню. Онлайн-навчання не передбачає

особистої комунікації між студентами і викладачем. Це водночас його основна перевага і недолік у порівнянні зі змішаним навчанням. Адже студенти, які навчаються онлайн, не мають можливості особисто спілкуватись і розвивати навички роботи в команді. Натомість система змішаного навчання дозволяє вирішити цю проблему.

Дослідник у сфері освіти, автор посібника по впровадженню змішаного навчання Чарльз Грехем виділяє три основні переваги системи такого навчання, які полягають, по-перше, у покращенні навчального процесу. Змішане навчання може дати можливість навчальним стратегіям, які важко застосувати у традиційних умовах. Ці стратегії можуть призвести до поліпшення залучення студентів та підвищення результатів навчання. По-друге, перевага змішаного навчання у збільшеному доступі та гнучкості. Змішане викладання може забезпечити більшу гнучкість та доступ до навчального досвіду, розширюючи навчання поза межами аудиторії. І по-третє, це підвищена економічна ефективність, оскільки змішане навчання також може призвести до певної економічної ефективності з точки зору часу та грошей для викладачів та студентів [6].

Міністерство освіти і науки України в Рекомендаціях щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти вказує, що «крім переваг у вивченні певних дисциплін, всеохопне впровадження змішаного навчання у закладах освіти також дозволить забезпечити: узгодження змісту освітніх програм; забезпечення постійного моніторингу якості освіти; демонстрацію окремих курсів потенційним вступникам; можливу комерціалізацію навчального контенту» [7].

Студенти, які навчаються самодисципліновано, можуть прогресувати у своєму власному темпі навчання, і, швидше за все, вони будуть висококласними виконавцями. Активна участь, яка дає студентам сильніше почуття залученості та краще сприймає якість навчання, є ключовим фактором для успішного навчання студентів на змішаних курсах навчання.

Разом з тим, під час організації навчального процесу за моделлю змішаного навчання варто враховувати можливі труднощі. Наприклад, необхідність оснащення університетів достатньою кількістю комп'ютерів, оновлення програмного забезпечення, наявність технічних проблем та рівень комп'ютерної грамотності студентів і викладачів; значні затрати часу на підготовку до занять із використанням інноваційних технологій; майже повна відсутність спеціального програмного забезпечення для створення навчальних матеріалів; визначення оптимального місця інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі [8].

Також варто зазначити ще деякі недоліки змішаного навчання, які на даний момент не вирішено. Наприклад, змішане навчання як термін або метод відсутній у державних освітніх документах, а також відсутні офіційні освітні програми; у закладах вищої освіти ефективно використовуються лише деякі віддалені/віртуальні/цифрові елементи (соціальні мережі, ігрові додатки, вебсайт). Також освітяни застосовують різноманітні практики та інформаційно-комунікаційні ресурси без урахування методологічних аспектів організації змішаного навчання, а значна частина викладачів недостатньо обізнані з методичними особливостями ефективного використання змішаного навчання у щоденній практичній діяльності. Багатьом викладачам бракує технологічних навичок та досвіду впровадження моделей і компонентів змішаного навчання у практичній освітній діяльності. Освітні програми містять окремі цілі та політики формування цифрових компетентностей студентів, але переважно вони мають теоретичний характер [9].

Висновки. Підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що навчання в умовах змішаного навчання являє собою нову організацію освітнього середовища та має свої особливості. Було визначено переваги та труднощі змішаного підходу до навчання, і ми побачили, що незважаючи на труднощі, змішане навчання має багато переваг. Водночас залишаються деякі питання, які необхідно вирішити в подальшому, щоб ефективність змішаного навчання максимально підвищилась.

Список використаних джерел:

1. Романовська О. О. Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки ХХ–ХХІ століть / О. О. Романовська, Ю. Ю. Романовська, О. О. Романовський. – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. – 240 с.
2. Шуневич Б. І. Тенденція розвитку складових частин організації дистанційного навчання / Б. І. Шуневич. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка" Видавництво ЛНУ. – 2009. – №653. – С. 231–239.
3. Dziuban C. D. Blended Learning [Електронний ресурс] / C. D. Dziuban, J. L. Hartman, P. D. Moskal // Center for Applied Research. Research Bulletin. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: Mode of access: <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ERB0407.pdf>.
4. Глосарій з дистанційної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.websoft.ru.
5. Рашевська Н. В. Змішане навчання як психолого-педагогічна проблема / Н. В. Рашевська. // Вісник Черкаського університету. Серія "Педагогічні науки" – Черкаси: ЧНУ. – 2010. – №191. – С. 89–96.
6. K-12 Blended Teaching: A Guide to Personalized Learning and Online Integration [Електронний ресурс] / C. R. Graham, J. Borup, C. R. Short, L. Archambault // EdTech Books. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: Mode of access: <http://bit.ly/k12blended-v1-1b-pdf>.
7. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-vprovadzhennya-zmishanogo-navchannya-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti>.
8. Максак І. В. "Blended learning" як інноваційний підхід у формуванні професійної компетентності вчителя англійської мови початкової школи / І. В. Максак. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки.. – 2013. – №110. – С. 247–249.
9. Дениско О. Переваги та перспективи впровадження змішаного навчання у практику закладів вищої освіти в умовах пандемії / О. Дениско. // Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». – 2021. – №4. – С. 490–492.

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ОЧІЛЬНИКА КАФЕДР ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Іотковська Марина Олександрівна

аспірантка кафедри педагогіки вищої школи

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Історично склалося, що дедалі характернішим стає ускладнення цілей і завдань реформування вітчизняної освітньої галузі. Саме тому, інтерес науковців не є випадковий, оскільки відбувається й інтенсивний розвиток системи управління в освіті, зокрема кафедрами дошкільної педагогіки закладів вищої педагогічної освіти, що спричинило позитивні зміни, стимулювало розвиток керівництва в напрямку гуманізації та демократизації.

Зауважимо, що характер роботи педагогічних кафедр, зокрема дошкільних, значно ускладнився, підтримувати їх діяльність та управління стає дедалі складніше [1]. З одного боку, це вимагає підвищення відповідальності і професіоналізму керівництва, також розширення кола його повноважень і завдань, а з іншого – формування самоусвідомлення та відповідальності за результат роботи кафедри та її колективу: аспірантів, лаборантів, викладачів, наукових співробітників, адже саме узгоджена та налагоджена робота сприятиме повноцінному виконанню всіх функцій кафедри в структурі сучасного педагогічного закладу вищої освіти.

У ході дослідження з'ясовано, що кафедра дошкільної педагогіки є основною навчальною організацією, котра безпосередньо здійснює навчально-методичну й науково-дослідну роботу за однією або кількома щільно зв'язаними між собою дисциплінами. Серед обов'язків очільника кафедр постає: читання лекцій, керівництво й систематичний контроль за якістю лекційних, та практичних занять, консультацій та інших видів навчальної роботи, що проводиться працівниками кафедри; керівництво самостійною роботою студентів, контроль їх успіхів; керівництво виробничою практикою; розробка тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри й керівництво його виконанням; безпосереднє керівництво роботою аспірантів і підвищенням кваліфікації працівників кафедри; добір працівників кафедри й аспірантів і подання їх на затвердження. Загальновідомо, що очільник кафедри – особистість, на яку офіційно покладені функції управління професорсько-викладацьким колективом. Завідувач кафедри, тобто лідер, очільник – покликаний керувати певними базовими перспективами розвитку свого колективу, основними напрямками прогресивного оновлення освітньої та культурної сфери людства [2].

Таким чином, завідувач кафедри організовую роботу свого підрозділу, забезпечує належний рівень й організацію освітнього процесу, наукової, методичної та виховної роботи, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників кафедри, дотримання правил внутрішнього розпорядку, створення безпечних і нешкідливих умов праці членів кафедри, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін, здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичної та наукової діяльності викладачів, несе відповідальність за виконання покладених на нього завдань. Прийнято вважати, що очільник кафедри підпорядковується ректору, декану факультету і здійснює керівництво кафедрою в тісному контакті з трудовим колективом і громадськістю.

Список використаних джерел:

1. Башкір, О.І. (2017). Науково-педагогічна діяльність кафедри педагогіки у вищих навчальних закладах України: історико-педагогічний аспект: монографія. Харків: Видавництво Іванченка І. С.518.
2. Біницька, К. (Ред.). (2013). Педагогічна історіографія – сучасний стан напрямку історико-педагогічних досліджень. Педагогічний дискурс: збірник наукових праць. Хмельницький: ХГПА, (15). 58-62.

РЕФЛЕКСІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Полонська Тамара Костянтинівна

ORCID ID: 0000-0002-5717-1041

канд. пед. наук, старш. наук. співроб.,
провід. наук. співроб. відділу навчання іноземних мов
Інститут педагогіки НАПН України, Україна

Одним із пріоритетних напрямів сучасного вітчизняного освітнього процесу є формування та розвиток критичного мислення учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), у тому числі й гімназії, яка забезпечує базову середню освіту в 5–9 класах. Особливу актуальність проблема набула у зв'язку з проведенням реформи Нової української школи (НУШ). Зокрема, у Концепції НУШ [1] указано на необхідність розвитку критичного мислення як наскрізного вміння, що розвивається засобами усіх навчальних предметів, і є підґрунтям для формування компетентностей учнів. Цю ідею відображено також в Державному стандарті базової середньої освіти [2], де в результатах навчання учнів усіх освітніх галузей зафіксовано набуття ними навичок критичного мислення. Так, наприклад, освітня галузь іншомовної освіти має на меті *навчити учнів сприймати інформацію, висловлену іноземною мовою в умовах безпосереднього й опосередкованого міжкультурного спілкування, та критично оцінювати таку інформацію.*

Під критичним мисленням ми розуміємо здатність особистості до самостійного оцінювання дійсності, інформації, знань, думок і тверджень інших людей, уміння знаходити ефективні вирішення певних життєвих ситуацій.

Засобами іноземної мови, як і інших навчальних предметів, в учнів можна формувати риси критично мислячої людини, яка:

- завжди ясно розуміє мету, що стоїть перед нею, і питання, що обговорюється;
- ставить запитання щодо інформації, висновків чи поглядів;
- формує і висловлює думку незалежно від думок інших, самостійно;
- намагається бути зрозумілою, точною у висловлюваннях, ретельно добирати необхідну інформацію;
- використовує переконливу аргументацію, засновану на достовірній інформації, на фактах;
- прагне думати глибше, бути логічною і безпристрасною [3, с. 13].

Базова модель технології критичного мислення передбачає послідовність трьох етапів роботи з навчальним матеріалом на уроці: 1) виклику (стадія актуалізації наявних знань); 2) осмислення (стадія опанування нового матеріалу); 3) рефлексії (стадія закріплення вивченого матеріалу та підбиття підсумків).

Третій етап є вирішальним у розвитку критичного мислення учнів, оскільки його основними завданнями є не лише узагальнення та систематизація вивченого матеріалу, а також рефлексія (розмірковування) щодо процесу і результатів навчальної діяльності як власних, так і інших учнів.

У психології рефлексія визначається як розумовий процес, спрямований на аналіз, розуміння, усвідомлення себе (власних дій, поведінки, мовлення, досвіду, почуттів, станів, здібностей, характеру, ставлень до своїх завдань, призначення тощо). Тобто, рефлексія – це не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, а

й з'ясування того, як інші знають і розуміють його особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні уявлення, пов'язані з пізнанням.

Американська дослідниця питань критичного мислення Д. Халперн (D. Halpern), яка розробила популярну в США програму навчання критичного мислення, описує якості критично мислячої людини, котрі можна опанувати у ЗЗСО. Це, зокрема:

1. Готовність до планування (як «невидимий і дуже важливий крок до критичного мислення», послідовний розгляд кроків).

2. Гнучкість (як «готовність розглядати нові варіанти, намагатися зробити щось інше, змінювати свою точку зору»).

3. Наполегливість (як «готовність взятися за вирішення завдання, що вимагає напруження розуму»).

4. Готовність виправляти свої помилки (як прагнення до пошуку причин власних помилок, здатність «визнати свої стратегії дії неефективними і відкинути їх, обираючи нові й удосконалюючи своє мислення»).

5. Усвідомлення (як рефлексія власного розумового процесу, «спостереження за власними діями при просуванні до мети»).

6. Пошук компромісних рішень (як вміння «знаходити рішення, які могли б задовольнити більшість») [4, с.17–18].

Особливої уваги серед описаних якостей заслуговує, на нашу думку, рефлексивний компонент критичного мислення. Р. Бустром (R. Bostrom) у книзі «Розвиток творчого і критичного мислення» рефлексивне мислення вбачає у фокусуванні уваги людини, що означає ретельне зважування, оцінку і вибір. У процесі рефлексії та інформація, що була новою, стає привласненою, перетворюється у власне знання [5, с. 122].

Аналізуючи функції двох перших фаз технології розвитку критичного мислення, можна зробити висновок про те, що, по суті, рефлексивний аналіз та оцінка пронизують усі етапи роботи. Однак рефлексія на фазах виклику та реалізації має інші форми і функції. На третьому етапі рефлексія процесу стає основною метою діяльності учнів і вчителя. Важливо, щоб у процесі рефлексії учні самостійно могли оцінювати свій шлях від пред'явлення нового матеріалу до його осмислення, формувати особисту думку щодо навчального матеріалу тощо. Рефлексія передбачає вміння учнів не лише аналізувати отриману інформацію, а й уміти її застосовувати в реальному житті.

На рефлексивному етапі на уроках іноземної мови в гімназії доцільно використовувати такі методи критичного мислення: *Сінквейн. Кластер. ПРЕС. Шкала думок. Риб'яча кістка. Займи позицію. ПМЦ («Плюс–Мінус–Цікаво»)*. Підведення підсумків. Есе та інші.

Цікавим, на нашу думку, є прийом рефлексії у формі **сінквейна** (від фр. *Cinq* – п'ять), тобто вірша з п'яти рядків, написаного за певними правилами, а саме:

перший рядок – назва теми одним словом (як правило, іменником, але можна і займенником);

другий рядок – опис теми двома словами (прикметниками або дієприкметниками);

третій рядок – опис дії в межах теми трьома словами (дієсловами);

четвертий рядок – фраза з чотирьох слів, що показує відношення до теми (почуття однією фразою);

п'ятий рядок – резюме, висновок (зазвичай, синонім першого слова, виражений будь-якою частиною мови).

Наприклад: Сінквейн “Madonna” (Мадонна).

1. Madonna (Мадонна).
2. Persistent, talented (Наполеглива, талановита).
3. Sings, dances, creates (Співає, танцює, творить).
4. Changed pop music forever (Змінила поп-музику назавжди).
5. Pop-star (Поп-зірка).

Лаконічність форми зазначеного вище методу розвиває здатність резюмувати інформацію, висловлювати думку декількома значущими словами, ємними і короткими висловами. Сінквейн можна пропонувати як індивідуальне самостійне завдання, так і для роботи в парах.

Використання методів критичного мислення на стадії рефлексії, як і на двох перших етапах, активізує пізнавальну діяльність учнів гімназії, мотивує їх до вивчення іноземної мови, підвищує результативність навчання, сприяє розвитку творчих здібностей, навчає критично оцінювати інформацію та розв’язувати певну проблему, формує предметну та ключові компетентності підлітків для майбутнього життя.

Список використаних джерел:

1. *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти.* (2016). Київ: МОН України.
2. *Державний стандарт базової середньої освіти.* № 898. (2020). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
3. Пометун, О. І. (2020). *Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи.* Київ: Вид. дім «Освіта».
4. Halpern, D. (2003). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
5. Бустром, Р. (2000). *Развитие творческого и критического мышления.* Москва: Открытое общество.

РОЛЬ КРОСДИСЦИПЛІНАРНИХ НАВИЧОК У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Прилепа Іван Миколайович

аспірант

*Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка,
Україна*

Науковий керівник: Ковальчук Василь Іванович

д-р. пед. наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти
та технологій сільськогосподарського виробництва

*Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка,
Україна*

Глобалізаційні процеси, які відбуваються в усьому світі спонукають людину до постійного саморозвитку й самоудосконалення. Ринок праці постійно оновлює запити щодо необхідних навичок і компетентностей фахівців. Причиною цього є науково-технічний прогрес, розвиток цифрових технологій та їх імплементація в усі сфери життєдіяльності, в тому числі й освіти. Це сприяє оновленню компетентностей якими повинен володіти сучасний педагог. На цьому й акцентується в Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти "Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта" на період до 2027 року [4].

Ефективність системи освіти безпосередньо залежить від якості педагогічної діяльності. Педагог нової епохи має: здійснювати професійний розвиток; розвивати техніки запитань, які стимулюють навчання учнів; розвивати стратегії відповідей на запитання чи коментарі учнів; заохочувати учнів міркувати про своє навчання; спостерігати за поведінкою учнів; надавати ефективний зворотний зв'язок [2].

В системі підготовки робітничих кадрів ключова роль відведена майстру виробничого навчання / педагогу професійного навчання, який організовує та здійснює педагогічну діяльність в закладі професійної (професійно-технічної) освіти. До загальних компетентностей, якими повинен володіти педагог відносять здатності: адаптуватися до умов освітнього середовища, до академічної та професійної мобільності, нести персональну відповідальність за результати прийняття професійних рішень, до комунікацій у межах професійної діяльності, ефективно управляти робочим часом, виявляти лідерські здатності, виконувати звичні професійні дії ефективнішим способом, діяти в нестандартних ситуаціях, працювати в команді, запобігати конфліктним ситуаціям, саморозвиватися і самовдосконалюватися [7]. Окрім того, в умовах швидко мінливого ринку актуалізується потреба розвитку кросдисциплінарних навичок. Кросдисциплінарність - метод, який виводить учня поза межі окремої дисципліни, але без співробітництва (кооперації) чи об'єднання (інтеграції) з відповідними дисциплінами.[1].

Висококваліфіковані та мобільні кадри є ключовим елементом конкурентоспроможності будь-якої організацій і мають критичне значення для економічного зростання країни. Країни можуть підвищувати власну конкурентоспроможність завдяки умінням та навичкам своїх громадян. Завдання полягає у забезпеченні наявності необхідних навичок, відсутність яких може

обмежувати економічне зростання. Під навичками не слід розуміти фахову кваліфікацію. Рівень отриманої освіти не є ідентичним навичкам, набутим людиною. Людина з високим рівнем фахової освіти може вважатися низькокваліфікованою, якщо її фахова спроможність є неактуальною для ринку праці [5].

Сьогодні компетентність поєднує в собі знання з різних дисциплін, що продиктовано розвитком ринку праці та багатофункціональністю працівників. Звертаючи увагу на постійні зміни педагог професійного навчання під час формування необхідних компетентностей повинен враховувати наявні тенденції та використовувати сучасні підходи до формування навичок. Ці навички ґрунтуються на знаннях з різноманітних галузей де знаходять причинно-наслідкові зв'язки, як у суміжних, так і зовсім різних дисциплінах. Ці зв'язки й підштовхують спеціалістів до формування нових методів навчання задля підвищення рівня компетентності фахівців.

Підвищення рівня компетентності педагога професійного навчання впливає неможливе без постійного розвитку який становить рушійну силу конкурентоспроможності на ринку праці та займаній посаді. Дослідники відокремлюють деякі особливості професійного розвитку педагогічних працівників [3], а саме: професійний розвиток педагогічних працівників є безперервним процесом; його мета полягає у забезпеченні високої якості освітнього процесу; професійний розвиток педагогічних працівників зазвичай здійснюється в умовах відповідного середовища через реалізацію різноманітних форм, методів, технологій навчання.

Кросдисциплінарні навички допомагають пришвидшити професійний розвиток педагогів професійного навчання оскільки основою кросдисциплінарності є поєднання знань і фактів з різних дисциплін для знаходження правильного вирішення поставленого завдання [8]. Кросдисциплінарність допомагає спеціалістам мати гарні знання у суміжних сферах їхньої професійної діяльності, адже професіонал який має у своєму розпорядженні велику кількість знань з різних дисциплін, має і більшу кількість інструментів для якісного виконання роботи. Складовою кросдисциплінарного підходу є і те, що кросдисциплінарність усуває кордони різних навчальних дисциплін задля знаходження правильного і об'єктивного вирішення поставленого завдання [8] і це в кінцевому результаті формує кросдисциплінарні навички.

Варто зазначити про те, що кросдисциплінарні навички допомагають сформуванню знання та уміння, які є необхідними для використання педагогом у його професійній діяльності, нові виробничі функції та розвивати його персональні здібності.

Кросдисциплінарні навички у педагогічній діяльності сприяють швидкому знаходженню нових і правильних рішень у найрізноманітніших ситуаціях за найкоротший проміжок часу. Рішення в будь-якому разі є пов'язані з ризиком, але збільшуючи кількість та якість знань можна суттєво змінити результат рішення. Готовність приймати правильні рішення є однією з умов досягнення успіху.

Наявність кросдисциплінарних навичок допомагають педагогу ефективно працювати у будь-якому оточенні, оскільки учнівський колектив характеризується своєю різноманітністю. Це вдається завдяки врахуванню безлічі індивідуальних та соціальних факторів для створення гарних особистісних стосунків [6].

Неодмінним елементом кросдисциплінарності є формування мультифункціонального працівника. Мультифункціональні працівники займають основну нішу людської мобільності в умовах глобалізації суспільства. Такі

працівники здатні швидко пристосовуватися до змін, які відбуваються навколо них. Сьогодні такі працівники є основою економіки та здійснюють реальну та ефективну роботу.

Сучасний фахівець повинен іти в ногу з часом та постійно працювати над собою та над власним розвитком. Розвиваючи кросдисциплінарні навички у педагогів професійного навчання під час виконання професійної діяльності, відбувається створення системи безперервного навчання. Це допомагає найбільш відповідно формувати працівника до виконання його професійної діяльності, враховувати інтереси та підвищувати професійний рівень.

Сучасний ринок праці потребує працівників з набором технічних, м'яких та соціальних навичок, здатних змінюватися відповідно до вимог, пов'язаних з роботою. Інвестиції у розвиток навичок є критично важливим фактором економічного зростання країни та її конкурентоспроможності. Водночас постійним викликом для урядів багатьох країн є забезпечення балансу між сильними фундаментальними навичками та специфічними навичками для конкретних професій.

Заклади вищої освіти мають гнучко орієнтуватись на суспільні потреби щодо підготовки фахівців, організації освітнього процесу, адаптувати навчальні плани, впроваджувати нові напрямки підготовки затребувані на ринку праці. При цьому виникає перехрещення наукових напрямків і систем наукових знань в формах міждисциплінарного, багато- і трансдисциплінарного змісту навчального контенту, що характеризується як кросдисциплінарний. Кросдисциплінарність виникає на ґрунті асиміляції виробничих технологій в предметні сфери різних освітніх компонентів.

Список використаних джерел:

1. The Disunity of science : boundaries, contexts, and power / edited by Peter Galison and David J. Stump. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1996. – xiv, 567 p. (150).
2. Ковальчук В. І. Тенденції розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в умовах ринку праці. *Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій: Матеріали II Всеукраїнського науково-методичного семінару, 1 листопада 2018 року*. Суми: Вінниченко М.Д., 2018. С. 16–19.
3. Ковальчук В. І., Масліч С. В. Створення середовища професійного розвитку педагогічних працівників закладу професійної (професійно-технічної) освіти. *Вісник Глухівського НПУ ім. О. Довженка*. 2020. Випуск 2 (43). С. 29–37.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти "Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта" на період до 2027 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://u.to/-JqUGw>
5. Крос-секторальна експортна стратегія «вдосконалення навичок» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://u.to/QJuUGw>
6. Необхідні навички для працівника майбутнього. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://u.to/vpqUGw>
7. Професійний стандарт "Педагог професійного навчання" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://u.to/ipqUGw>
8. Роль міждисциплінарного підходу під час навчання майбутніх фахівців у закладі фахової перед вищої освіти. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://u.to/6JqUGw>

СТАРТАП-ПРОЄКТ РЕГІОНАЛЬНОГО АКСЕЛЕРАТОРА GCIP ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Лихолат Олена Віталіївна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії і практики технологічної та професійної освіти

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Рукасова Світлана Олександрівна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії і практики технологічної та професійної освіти

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується певною невизначеністю та постійними змінами. Зміна реальних умов життя залежить зокрема від розвитку науки, техніки і технології. Наукові дослідження пов'язані з певним способом мислення, способом пізнання та прагненням до розширення і використання знань, з логікою вирішення проблем, пошуком істини [3, с.5-14]. Від розвитку науки також залежать форми існування та способи функціонування різноманітних інституцій суспільства, в тому числі і освіти. Освіта є одним із найдавніших і найважливіших багатоаспектних інститутів суспільства, який надає сталості та визначеності суспільним відносинам на основі інтегративної функції традицій і інновацій [1].

Інновації вітчизняної освіти останнім часом пов'язані з модернізацією та трансформацією навчального процесу закладів освіти, що передбачає пошук методологічної основи діяльності та форм організації навчального процесу, впровадження нових освітніх технологій, поглиблення профільної диференціації та спеціалізації, удосконалення окремих засобів і методів роботи [2]. З метою інтенсифікації освітнього процесу, інтеграції в європейський інноваційний простір останнім часом набули актуальності технології стартапів. В нашій країні ця ланка щодо залучення інвестицій у процес реалізації проєктів, спрямованих на навчальний процес ще малорозвинена, хоча є надзвичайно перспективною.

В перекладі з англійської стартап (startup) означає «запустити». В умовах децентралізації закладів вищої освіти стартап-проєкт дає можливість на новому, більш ефективному рівні, організувати навчальний процес. Участь і перемога у конкурсі стартап-проєктів допомагає не тільки доєднатись до глобальної інноваційної програми чистих технологій, але і сприяє модернізації змісту фахової підготовки студентів та активізації професійних якостей викладачів та фахових компетенцій здобувачів освіти.

Цього літа команда факультету початкової, технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» прийняла участь у першому онлайн-конкурсі стартап-проєктів регіонального акселератора GCIP для інновацій, технологій та стартапів у Донецькій обл., що проводився під егідою ООН з промислового розвитку (UNIDO) і розділила з іншою командою 2-3 місце, що дало можливість отримати фінансування для реалізації стартап-проєкту у життя. Інноваційна розробка нашої команди представляла собою дизайн-проєкт «Торба-трансформер» з інформаційним доповненням».

Разом з іншими десятима півфіналістами цього конкурсу наша команда протягом трьох триденних сесій, розтягнутих за часом на півтора місяці, вивчала 20 бізнес-елементів глобальної інноваційної програми чистих технологій: опис бізнесу; біль чи проблема; продукт і його цінність; технологія (переваги і інтелектуальне право); сегментація клієнтів; перший сегмент ринку і пілотні клієнти; дотичні сегменти; конкуренція і конкуренти; модель прибутку і ціноутворення; повністю доступний ринок; тактики виходу на ринок/продажі; шляхи дистрибуції; стратегічні партнери; критичні перехідні моменти; фінансування; команда; 3-х річний звіт про прибутки і збитки; державне регулювання; сталість та вплив; масштабування та вихід на світові ринки. За результатами навчання щодня необхідно було створювати окремий слайд презентації стартап-проєкту і презентувати його. В роботі допомагали прикріплені ментори та асистенти акселератору. Проте заключна презентація, яка приймала участь у конкурсі мала бути консолідованою і містити до 13 слайдів: заголовок; огляд; проблема; рішення; розмір ринку/ріст; план виходу на ринок; конкуренція; продукт; технологія; сталість/вплив; бізнес модель; команда; фінанси; заключний слайд. Саме ця презентація в повній мірі розкривала сутність проєкту і давала можливість журі зробити висновок щодо інвестуванні проєкту, тобто вибирало 5 фіналістів. Нашій команді вдалося увійти у п'ятірку переможців.

Основною метою нашої участі у проєкті було отримання фінансування на проведення технологічної практики здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня за спеціальністю 015 «Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості)» в умовах навчальних майстерень. Метою практичної підготовки студентів є завершення формування у них професійної компетентності педагога закладу професійної освіти, поглиблення теоретичних знань і практичних навичок, отриманих в процесі вивчення циклу спеціальних дисциплін, ознайомлення з виробничим процесом та технологічним циклом виробництва.

Завдяки перемозі на конкурсі стартап-проєктів цього навчального року студенти під керівництвом викладачів кафедри мають змогу в повній мірі втілити у практику ідею «Інноваційного ліфту», що, крім іншого, передбачає розвиток підприємницького мислення, критичного мислення, інноваційності, лідерства, креативності, які і є основою нових ідей для стартапів. Впровадження технології стартапів у навчальний процес підготовки педагога закладів професійної освіти продукує можливість вибудовування нової парадигми навчання, що покладає надію на забезпечення подальшої мобільності викладача і студента, активізацію їх умінь щодо орієнтування в сучасному навколишньому середовищі, дасть можливість розширити арсенал ролей педагогічної практики, відчути себе лідером, підкріпить кожного з учасників навчального процесу в самоусвідомленні можливості реалізації у практику нових ідей, які мають спільну користь, сприяють збереженню природи, дають можливість використовувати сучасні гаджети.

Список використаних джерел:

1. Абизова Л. В. Засади корегування вітчизняного освітнього простору. *Сучасна освіта – доступність, якість, визнання*: збірник наукових праць XI Міжнародної науково-методичної конференції, 13-14 листопада 2019 року. Краматорськ : ДДМА, 2019. С. 11-14.
2. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики*: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28.
3. Основи наукових досліджень: навч. посібн. / за заг.ред. Т.В.Гончарук. Тернопіль, 2014. 272 с.

СУЧАСНІ ЗАКОРДОННІ ПРАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Бурак Валентина Геннадіївна

ORCID ID: 0000-0001-5097-6536

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу

Херсонський державний університет, Україна

Індустрія гостинності та туризму пропонує численні можливості працевлаштування студентам, які хочуть розвивати кар'єру в одній із цих галузей знань і діяльності людини. Сучасні закордонні практики професійної підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи надзвичайно різноманітні та мають столітні традиції. Потрапляючи до світових рейтингів, університети репрезентують свою спроможність готувати затребуваних на сучасному ринку праці фахівців.

Так, Рейтинг світових університетів QS у рубриці «Інструменти, які розглядає Лоаоп – Гостинність та дозвілля – 2021 рік» подає статистику представленості закладів освіти в межах окремих країн. В означеній вище рубриці ранжовано 183 заклади освіти США, 79 Великобританії, 77 Китаю, 70 Індії, 66 Росії, 58 Франції, 58 Індонезії, 57 Японії, 55 Південної Кореї, 53 Іспанії тощо. Україна представлена 11 закладами (рис. 1).

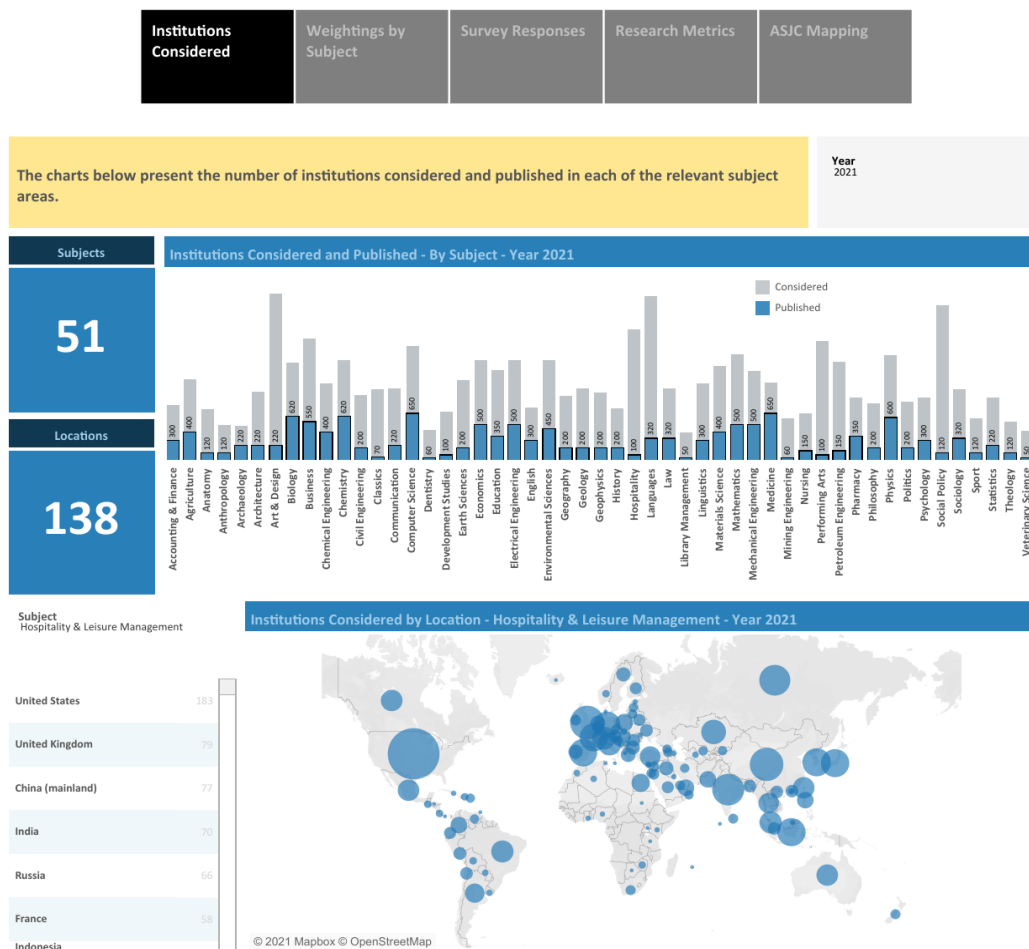

Рис. 1. Instuons Considered by Loacaon – Hospitality & Leisure Management – Year 2021

[7]

На основі рейтингів, створених TopUniversities, Шанхайським університетом та журналом CEOWORLD, можна визначити провідні університети й найкращі школи гостинності та менеджменту у світі.

Для ранжування університетів у рейтингу QS World University Rankings, що вважається найавторитетнішим, за темою 2021 використовуються чотири компоненти: академічна репутація, репутація роботодавця, цитати дослідження за статтями, H-індекс. Проаналізуємо їх детальніше.

1. Академічна репутація. Глобальне опитування науковців QS є основою рейтингу QS World University Rankings® з моменту заснування 2004 року. 2021 року він спирається на відповіді понад 100 000 вчених з усього світу щодо країни, регіону та закладів освіти, з якими вони найбільше знайомі, та до двох вузьких предметних дисциплін, у яких вони мають знання. Для кожного з (до п'яти) факультетів, які вони визначають, респондентів просять перелічити до 10 вітчизняних та 30 міжнародних установ, які, на їхню думку, є чудовими для досліджень в означеній галузі.

2. Репутація роботодавця. Світовий рейтинг університетів QS є унікальним, оскільки враховує працевлаштування як ключовий фактор оцінки міжнародних університетів. У 2021 році рейтинг QS World University Rankings за тематикою спирається на майже 50 тис. відповідей на опитування від роботодавців у всьому світі. Працедавців просять визначити до 10 вітчизняних та 30 міжнародних установ, які вони вважають відмінними для набору випускників. А також визначити дисципліни, із яких вони віддають перевагу під час найму фахівця. Вивчаючи перетин цих двох питань, можна зробити висновок про ступінь досконалості в означеній дисципліні.

3. Цитати дослідження за статтями. Для рейтингу QS World University Rankings by Subject вимірюються цитати на статтю, а не цитати на одного викладача. Це пов'язано з недоцільністю надійного збору чисельності викладачів, розбитих за дисциплінами для окремого закладу. Для кожного предмета встановлюється мінімальний поріг публікації, щоб уникнути можливих аномалій, що виникають внаслідок невеликої кількості високоцитованих статей. І мінімальний поріг публікацій, і зважування, застосовані до показника цитат, адаптовані для того, щоб найкращим чином відобразити поширені публікації та шаблони цитування в певній дисципліні. Усі дані цитат надходять із Scopus за 5-річний період.

4. H-індекс. Починаючи з 2013 року, оцінка на основі «h-індексу» також була включена до рейтингу QS World University Rankings by Subject. H-індекс – це спосіб вимірювання продуктивності та впливу опублікованої праці вченого. Індекс базується на наборі найбільш цитованих наукових праць та кількості цитат, які вони отримали в інших публікаціях. Індекс h також може бути застосований до продуктивності та впливу групи вчених, таких як відділ, університет чи країна, а також до наукового журналу.

На основі оцінок за чотирма компонентами було сформовано Рейтинг світових університетів QS 2021 за темами, зокрема актуальною в дослідженні галуззю «Гостинність та менеджмент дозвілля». Означена інформація детальніше представлена в таблиці 1 «Рейтинг світових університетів QS 2021. Гостинність та менеджмент дозвілля. Топ-десять». Тож проаналізуємо якість і унікальність підготовки фахівців гостинності та менеджменту дозвілля в перших десяти закладах освіти вищезазначеного рейтингу.

**Рейтинг світових університетів QS 2021.
Гостинність та менеджмент дозвілля. Топ-десятька**

Місце	Заклад освіти	Академічні програми
1	 EHL - Ecole hôtelière de Lausanne Lausanne, Switzerland Загальний бал – 99.4 https://www.ehl.edu/?utm_campaign=ehl-portal&utm_medium=referral&utm_source=topuniversities.com	Школа готельної справи в Лозанні (Швейцарія) – провідний у світі університет гостинності. <i>Академічні програми:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр наук з міжнародного менеджменту гостинності; • Швейцарський професійний ступінь з менеджменту готелів та ресторанів (HF); • Магістр у галузі глобального гостинного бізнесу; • Магістр у галузі вина та гостинності; • MBA у сфері гостинності (80% онлайн); • Виконавчий MBA; • Гостинність Executive MBA (у Китаї, з CEIBS); • Онлайн курси управління готелями; • Сертифікат кулінарної та ресторанної справи; • EHL Junior Academy (довузівська програма).
2	 University of Nevada - Las Vegas Las Vegas, United States Загальний бал – 89.1 https://www.topuniversities.com/universities/university-nevada-las-vegas	Університет Невади – Лас-Вегас (UNLV) – це заклад освіти, що надає докторські ступені. <i>Академічні програми бакалавра:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр мистецтв; • Бакалавр образотворчого мистецтва; • Бакалавр ландшафтної архітектури; • Бакалавр музики; • Бакалавр наук; • Бакалавр наук з адміністрації бізнесу; • Бакалавр технічних наук; • Бакалавр соціальної роботи. <i>Академічні програми магістра та доктора PHD:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Доктор філософії; • Доктор фізіотерапії; • Спеціаліст з освіти; • Виконавчий майстер ділового адміністрування; • Магістр архітектури; • Магістр ділового адміністрування; • Магістр адміністрації охорони здоров'я; • Магістр державного управління; • Магістр наук.
3	 Glion Institute of Higher Education Glion-sur-Montreux, Switzerland Загальний бал – 83.8 https://www.topuniversities.com/universities/glion-institute-higher-education	Інститут вищої освіти Гліона – заклад із найвищими стандартами академічної якості та гостинності. <i>Академічні програми:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр у галузі міжнародного гостинного бізнесу. Останні семестрові спеціалізації бакалавра на вибір: <ul style="list-style-type: none"> • Стратегія бренду розкоші; • Міжнародний готельний розвиток та фінанси; • Міжнародний менеджмент подій; • Магістр міжнародного готельного бізнесу; • Магістр нерухомості, фінансів та розвитку готелів; • Магістр у сфері гостинності, підприємництва та інновацій; • Магістр менеджменту розкоші та досвіду гостей.

Продовження табл. 1

Місце	Заклад освіти	Академічні програми
4	 <p>Les Roches Global Hospitality Education Crans-Montana, Switzerland Загальний бал – 83.6 https://www.qschina.cn/en/universities/les-roches-global-hospitality-education</p>	<p>Les Roches Global Hospitality Education (Глобальна освіта у сфері гостинності Les Roches, Швейцарія) входить до трійки світових найкращих установ у галузі обслуговування з питань репутації роботодавців.</p> <p><i>Академічні програми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр у галузі глобального менеджменту гостинності; • Бакалавр з міжнародного готельного менеджменту; • Магістр стратегії гостинності та цифрової трансформації; • Магістр з міжнародного менеджменту гостинності; • Магістр маркетингу та менеджменту розкішного туризму; • Магістр міжнародного готельного менеджменту; • Доктор PHD з ділового адміністрування в галузі глобального менеджменту гостинності. <p>Останні семестрові спеціалізації доктора PHD на вибір:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розширене управління доходами та ефективністю; • Підприємництво у сфері гостинності та розвиток бізнесу.
4	 <p>SHMS - Swiss Hotel Management School Leysin, Switzerland Загальний бал – 83.5 https://internobmen.bg/en</p>	<p>Швейцарська школа готельного менеджменту (SHMS) пропонує освіту готельного менеджменту світового рівня на основі спадщини традицій швейцарської гостинності.</p> <p><i>Академічні програми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Швейцарський диплом бакалавра з менеджменту гостинності; • Швейцарський вищий диплом бакалавра з менеджменту гостинності або з гостинності та менеджменту подій; • Бакалавр мистецтв (з відзнакою) в галузі міжнародного менеджменту гостинності або в галузі міжнародного гостинності та менеджменту подій (нагороджений Університетом Дербі/Великобританія); • Магістр міжнародного бізнесу в галузі готельного, курортного та оздоровчого менеджменту; • Магістр міжнародного бізнесу в галузі готельного менеджменту, нагороджений Університетом Дербі, Великобританія; • Магістр наук з міжнародного менеджменту гостинності, нагороджений Університетом Дербі, Великобританія; • Диплом аспіранта з міжнародного управління готельними операціями або міжнародного готельного та подійного менеджменту.
5	 <p>Hotel School The Hague The Hague, Netherlands Загальний бал – 79.2 https://drive.google.com/file/d/1xHh0cIdCrNIfmfWAjHznbQVLwug3jqy1/view?usp=sharing</p>	<p>Готельна школа в Гаазі (HTH) – «центр гостинності» з 1929 року та один з останніх незалежних університетів прикладних наук (UAS) в Нідерландах.</p> <p><i>Академічні програми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр у галузі менеджменту гостинності; • Міжнародна програма швидкої підготовки бакалавра (скорочений термін, ступенева освіта); • Магістр ділового адміністрування в галузі менеджменту гостинності (MBA.HM).

Продовження табл. 1

Місце	Заклад освіти	Академічні програми
6	 <p>Hotel Institute Montreux Montreux, Switzerland Загальний бал – 78.6 https://www.qschina.cn/en/universities/hotel-institute-montreux</p>	<p>Готельний інститут Монтрью (НІМ, Швейцарія) – заклад освіти з новітнім американським бізнес-менеджментом та витонченим швейцарським підходом.</p> <p><i>Академічні програми бакалавра:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр ділового адміністрування в сфері гостинності (зі спеціалізацією) акредитований Університетом Нортвуд, США. Спеціалізації бакалавра: <ul style="list-style-type: none"> • Спеціалізація з фінансового аналізу та управління багатством (схвалена Banque Privée Edmond de Rothschild та Swiss Sustainable Finance); • Спеціалізація людського капіталу та розвитку (схвалена Four Seasons Hotels and Resorts); • Спеціалізація з брендового менеджменту розкоші (схвалена La Mer, Jazz Festival Montreux, Tag Heuer та John Paul); • Управління індустрією для людей похилого віку (схвалено Resort Lifestyle Communities). <p><i>Академічні програми магістра:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Магістр міжнародного бізнесу в галузі менеджменту гостинності зі спеціалізацією. Спеціалізації магістра: <ul style="list-style-type: none"> • Спеціалізація з фінансового аналізу та управління багатством (схвалена Banque Privée Edmond de Rothschild та Swiss Sustainable Finance) • Спеціалізація людського капіталу та розвитку (схвалена Four Seasons Hotels and Resorts) • Спеціалізація з розкішного брендового менеджменту (схвалена La Mer, Jazz Festival Montreux, Tag Heuer та John Paul) • Управління індустрією для людей похилого віку (схвалено Resort Lifestyle Communities).
7	 <p>César Ritz Colleges Switzerland Lucerne, Switzerland Загальний бал – 77.4 https://www.qschina.cn/en/universities/cesar-ritz-colleges-switzerland</p>	<p>Група Коледжів Сезара Рітца (Швейцарія, Люцернський кампус, Люцерн) пропонують ступені бакалавра та магістра з основним акцентом на гостинність.</p> <p><i>Академічні програми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр міжнародного бізнесу в галузі управління готелями та туризмом, Коледжі Сезара Рітца, Швейцарія; • Бакалавр мистецтв у сфері готельного бізнесу (у партнерстві з Університетом штату Вашингтон); • Магістр мистецтв з підприємництва для світової індустрії гостинності та туризму (Університет Дербі / Великобританія).
8	 <p>Culinary Arts Academy Switzerland Le Bouveret, Switzerland Загальний бал – 71.7 https://www.qschina.cn/en/universities/culinary-arts-academy-switzerland</p>	<p>Академія кулінарного мистецтва Швейцарії (Кампус Ле Бувере, Ле Бувере, Швейцарія) є членом Швейцарської освітньої групи та пропонує навчання для студентів.</p> <p><i>Академічні програми бакалавра:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Вищий диплом з кулінарного мистецтва (5 термінів + 2 стажування); • Бакалавр мистецтв (з відзнакою). Ступінь кулінарного мистецтва (7 термінів + 2 стажування) присуджується Університетом Дербі); • Великий диплом Швейцарії з кулінарного мистецтва (3 терміни + стажування); • Великий диплом Швейцарії з випічки та шоколадного мистецтва (3 терміни + стажування); Швейцарський диплом з вегетаріанського кулінарного мистецтва (2 терміни + стажування).

Продовження табл. 1

Місце	Заклад освіти	Академічні програми
9	 <p>The Hong Kong Polytechnic University Hong Kong, Hong Kong SAR Загальний бал – 70.6 https://www.qschina.cn/en/universities/culinary-arts-academy-switzerland</p>	<p>Політехнічний університет Гонконгу (Хунг Хом, Коулун, Гонконг, Китай) має більш ніж 80-річну традицію та рейтинг серед 100 найкращих інститутів світу, орієнтується на науку, техніку та технології.</p> <p><i>Академічні програми бакалавра:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр із прикладної науки; • Бакалавр із бізнесу; • Бакалавр із будівництва та навколишнього середовища; • Бакалавр з інженерії; • Бакалавр з охорони здоров'я та соціальних наук; • Бакалавр із гуманітарних наук; • Бакалавр із дизайну та управління готелями та туризмом. <p><i>Академічні програми магістра та доктора PHD:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Магістр та аспірант із прикладної науки; • Магістр та аспірант із бізнесу; • Магістр та аспірант із будівництва та навколишнього середовища; • Магістр та аспірант з інженерії; • Магістр та аспірант з охорони здоров'я та соціальних наук; • Магістр та аспірант із гуманітарних наук; • Магістр та аспірант із дизайну та управління готелями та туризмом.
10	 <p>IHHTI School of Hotel Management Switzerland Загальний бал – 70.2 https://www.qschina.cn/en/universities/ihtti-school-hotel-management</p>	<p>Школа готельного менеджменту ІНТТІ (Швейцарія) пропонує інноваційні програми з поєднанням досліджень у сфері гостинності з принципами дизайну готелів, розкоші та брендингу.</p> <p><i>Академічні програми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Бакалавр мистецтв (з відзнакою) в галузі міжнародного менеджменту гостинності та дизайну нагороджений Університетом Дербі, Великобританія; • Магістр міжнародного бізнесу в галузі готельного та дизайнерського менеджменту; • Диплом аспіранта з готельного та дизайнерського менеджменту.

Створено за [6]

Здійснений попередньо аналіз закордонного досвіду підготовки майбутніх фахівців в галузі туризму та гостинності дозволяє виділити такі основні закономірності успішної й результативної навчально-пізнавальної діяльності закладів освіти:

– урахування тенденцій глобалізму для забезпечення спільного майбутнього світової індустрії гостинності з урахуванням діяльності транснаціональних компаній, що використовують загальносвітові тенденції галузі, та місцевих колоритів;

– інтегрованість міжнародних програм (Готельна школа в Лозанні здійснює підготовку фахівців у навчальних кампусах держав Швейцарії, Сінгурпуру, Гонконгу та США; Інститу вищої освіти Гліона – Швейцарії та Великобританії; Глобальна освіта у сфері гостинності Les Roches – Швейцарії, Іспанії, Китаю; Готельний інститут Монтрью – Швейцарії та США; Коледжі Сезара Рітца – Швейцарії, США та Великобританії тощо);

- освітня діяльність міжнаціональних студентських і викладацьких колективів, що утворює простір гармонії, гуманізму, толерантності й різноманіття для формування міжкультурної гнучкості й компетентності;
- паралельне формування та паритетне співвідношення твердих (професійних) та м'яких (соціальних) навичок для забезпечення майбутнього успіху та кар'єрного зростання;
- систематичні фахові різносторонні стажування (від 2–3 місяців на 1 та 2 курсах до 6 місяців на 3 та 4 курсах) на престижних підприємствах галузі туризму та гостинності різних країн світу;
- дієвість різносторонніх спеціалізацій для диференціації програм підготовки фахівців та забезпечення попиту на сучасних поліфункціональних працівників у швидкозмінюваних умовах сьогодення та майбуття;
- персоналізація навчання через підготовку фахівців за індивідуалізованими освітніми траєкторіями на замовлення конкретних підприємств з урахуванням специфіки їхньої діяльності;
- проходження вибірових курсів, розроблених спілками професіоналів-готельєрів, рестораторів, провідних компаній сфери гостинності;
- створення власних стартових проєктів із започаткування справи, модернізація існуючого готельно-ресторанного бізнесу, стійких стратегій, бізнес-моделей;
- спрямування на успішну кар'єру та реалізацію потенціалу випускників у галузі туризму та гостинності в будь-якому куточку світу незалежно від національності, віросповідання, політичних уподобань, психофізіологічних особливостей майбутніх фахівців.

Список використаних джерел:

1. Бурак, В. Г. (2020). Зарубіжний досвід підготовки фахівців готельно-ресторанної справи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 78, 39–43.
2. 10 найкращих закладів вищої освіти для успішної кар'єри в індустрії гостинності. URL: <https://mudra.ua/ua/articles/ne-var-to-stribati-v-ostannj-vagon-koli-mozhna-pochati-navchannya-za-kordonom/>
3. Best Tourism and Hospitality Schools in the World in 2021. URL: <https://www.mastersportal.com/articles/2776/best-tourism-and-hospitality-schools-in-the-world-in-2021.html>
4. Best Hospitality And Hotel Management Schools In The World For 2021. URL: <https://ceoworld.biz/2021/03/05/best-hospitality-and-hotel-management-schools-in-the-world-for-2021/>
5. The Best Hospitality Management Programs of 2021. URL: <https://thebestschools.org/rankings/bachelors/best-hospitality-degree-programs/>
6. QS World University Rankings 2021. Hospitality & Leisure Management. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2021/hospitality-leisure-management>
7. QS World University Rankings By Subject: Methodology. URL: <https://www.topuniversities.com/subject-rankings/methodology>

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЗАСТОСУВАННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Бойків Вікторія Ярославівна

здобувач вищої освіти гуманітарно-педагогічного факультету
Хмельницький національний університет, Україна

Останнім часом серед педагогів, батьків, підприємств та навчальних закладів набула популярності STEAM-освіта, яка є способом реалізації потреби підготовки молоді до креативного розв'язання проблем у будь-якій сфері [2].

В умовах застосування технології STEM у вищих навчальних закладах при підготовці майбутніх учителів трудового навчання основний акцент переноситься на: формування здатності майбутнього вчителя трудового навчання швидко орієнтуватися на ринку праці; аналіз розвитку світових технологій та їх доповнюваність знаннями з різних наук; володіння відповідними методиками і елементами технічного супроводу: створення презентацій, використання наочності, тощо) [5].

STEM-орієнтований підхід до навчання майбутніх вчителів трудового навчання сприяє популяризації серед учнів підвищенню поінформованості про можливості їх майбутньої професії та формуванню стійкої мотивації у вивченні навчальних дисциплін, на яких ґрунтується саме STEM-освіта. Даний напрям сприяє реалізації спільної мети підготовки творчої особистості, яка здатна швидко реагувати на соціальні й технічні зміни, а також критично мислити в будь-якій життєвій ситуації [3].

Як відзначають науковці, STEM-освіта – це категорія, яка визначає відповідний педагогічний процес формування і розвитку розумово-пізнавальних і творчих здібностей молоді, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці, а саме: здатність та готовність до розв'язання комплексних задач або, здатності критично мислити, здатності до творчої діяльності та пізнавально - мислительної гнучкості, співпраці, управління, здійснення інноваційної діяльності.

Використання провідного принципу STEM-освіти – інтеграції дозволяє здійснювати модернізацію методологічних засад, змісту, обсягу навчального матеріалу предметів природничо-математичного циклу, технологізацію процесу навчання та формування навчальних компетентностей якісно нового рівня. Це також сприяє більш якій підготовці молоді до успішного працевлаштування та подальшої освіти, яка вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять [6].

Основними складниками STEM-освіти є багатоскладова інтеграція, синтез знань, дослідницький підхід в опануванні знань, відкритий підхід до навчання, стимуляція високого рівня мислення, досвідченість, проектування, комп'ютерна обробка даних (аналіз, висновки), експерименти та лабораторні дослідження, створення інтерактивних моделей, конструювання[1].

STEM - це великий вибір можливостей професійного розвитку особистості, надання учням безмежного доступу до технологій. В наш час, коли світ тісно перетинається з комп'ютерними мережами, діти створюють цифровий контент, також обмінюються ним та використовують його в великих масштабах та в будь-яких ситуаціях, а саме: запускають веб-сайти, знімають фільми на телефони, створюють власні ігри [4].

Головна мета STEM-освіти полягає у реалізації державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту» щодо посилення розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх

рівнях; створенні науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді та професійної компетентності науково-педагогічних працівників [6].

Популярність STEAM-освіти пояснюємо тим, що для розв'язання більшості сучасних проблем необхідне інноваційне мислення, яке поєднує в собі інтелект науковця, технолога з уявою митця або дизайнера. Щоб не чекати, коли в Україні почнуть готувати вчителів для організації STEAM-освіти, пропонуємо почати з розроблення студентами педагогічних університетів STEAM-проектів, демонструючи переваги цього напрямку в освіті. У нашій практиці демонструємо майбутнім учителям трудового навчання, що STEAM-підхід дає можливість використовувати проектне навчання, яке поєднує різні науки, технології, інженерію, мистецтво й математичні розрахунки та сприяє створенню особливого навчального середовища, в якому всі учні можуть брати участь у розв'язанні конкретних практичних проблем [2].

Основою ефективності таких уроків/занять є чітке визначення мети і відповідне їх планування для забезпечення різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища з використанням навчальних засобів різних предметів.

План заходів щодо впровадження STEM-освіти в Україні на 2021-2022 роки передбачає створення STEM-центрів/лабораторій на базі загальноосвітніх (регіональних опорних шкіл), позашкільних навчальних закладів, наукових лабораторій, які мають відповідну матеріально-технічну, науково-методичну базу, фахівців для організації ефективної навчальної та науково-проектної діяльності. Робота STEM-центрів/лабораторій має регламентуватися чинним Положенням і бути спрямована на підтримку та розвиток STEM-освіти [6].

Висновки. Таким чином, активізація STEM-освіти в Україні має велике стратегічне значення для розвитку інноваційної освіти в країні. STEM-освіта сьогодні віддзеркалює потужний науковий потенціал, для ефективної реалізації якого необхідно створити національну політику STEM-освіти, впровадити пошуково-дослідницькі підходи при викладанні навчальних дисциплін і розробити єдині стандарти STEM-орієнтованого освітнього контенту. Об'єднання зусиль освітніх закладів, наукових установ і державних органів у поширенні здобутків у галузі STEM-освіти сприяє впровадженню елементів STEM у навчальних закладах України, пошуку шляхів для інновацій, виявленню проблем і прогнозуванню тенденцій STEM-навчання, вивченню особливостей розвитку STEM-освіти в різних країнах світу та використанню їхнього досвіду.

Список використаних джерел:

1. Журавель Т. О. & Н. О. Соколова. (2016) Інтегроване навчання – основний складник STEM-освіти. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. (12). 32-34.
2. Коломієць Д.І. & Бабчук Ю.М. & Бірюк О.О. (2017) STEAM-проекти на уроках трудового навчання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. (49) 28-31.
3. Коршунова О. В. & Гущина Н. І. & Василяшко І. П. (2018) STEM-освіта. Професійний розвиток педагога: збірник спецкурсів. К.: Видавничий дім «Освіта». 80 с.
4. Курносенко О. В. (2018) STEM-освіта: проблеми та напрямки впровадження. Вилучено з: <http://internet-confer.16mb.com/stattuchasnik-v-konferenc/-dinii-v-dkritii-osv-tn-i-prost-r-proble/stem-osv-ta-problemi-tanaprjamki-vprova.html>
5. Кух А. М. & Кух О. М. (2017) Stem-освіта та технологія уточнення компетентностей. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. (12). 170-179.
6. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. Лист ІМЗО № 21.1/10-1470 від 13.07.17 року

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ГОТОВНОСТІ ДО ОВОЛОДІННЯ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНИМ ЗМІСТОМ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Редько Валерій Григорович
 доктор педагогічних наук, доцент,
 заслужений діяч науки і техніки України,
 завідувач відділу навчання іноземних мов
 Інститут педагогіки НАПН України, Україна

Дидактичне поняття «початкова школа» в Україні визначається 1–4-м класами як першим етапом, на якому здійснюється навчання іноземної мови. За результатами психологічних досліджень, це саме той етап активного психофізіологічного розвитку особистості дитини, який знаменує важливі вікові психофізіологічні зміни в її житті. Кожен рік перебування в школі дітей молодшого шкільного віку характеризується значними якісними трансформаціями в різних сферах їхньої розумової діяльності. Вони по-різному відбиваються в їхній пам'яті, поведінці, мовленні, мотивах, діях, інтересах, ставленнях, оцінках тощо. У зв'язку з цим *дидактично недоцільно і методично невиправдано узагальнювати методи, форми, способи, види навчальної діяльності, що можуть бути типовими для всіх учнів початкової школи, а дотримуватися принципу їх диференціації відповідно до особливостей учнів кожного класу, оскільки до цього зумовлюють активні зміни в їхньому психічному розвитку, і те, що властиве учням 1-го класу, не завжди може бути адаптивним для учнів 4-го класу і навпаки та об'єктивно даватиме різний результат. А відтак кожен наступний рік просування дітей в навчанні у межах 1–4-го класів зумовлює пошуки різних дидактичних і методичних підходів до реалізації його змісту, у тому числі й до використання методів, форм і способів діяльності відповідно до певної педагогічної парадигми [1].* Саме ці сентенції доцільно покласти в основу розуміння зазначених питань, що зумовлює детально розглянути особливості психологічного розвитку дітей молодшого шкільного віку і виявити їх вплив на формування в них готовності до оволодіння іноземною мовою.

До найважливіших для вивчення іноземних мов психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку можна віднести питання їхнього інтелектуального розвитку, здібностей, мислення, пам'яті та використання її можливостей, механізмів говоріння, пізнавальних інтересів, уваги, сприймання, розвитку вольових якостей, переходу від ігрових форм діяльності до навчальних, уміння організувати та оцінювати власну діяльність тощо [2]. Розглянемо окремі з них під кутом зору оцінювання потенційних можливостей учнів цієї вікової категорії успішно оволодівати компетентісно орієнтованим змістом навчання іншомовного спілкування [6].

В учнів молодшої школи розвинуте переважно конкретне (образне і дійове) мислення, аналітико-синтетична діяльність перебуває на етапі становлення, через це їм ще складно помічати спільне та відмінне у граматиці, лексиці як рідної, так й іноземної мов, порівнювати, узагальнювати, мислити поняттями. Відповідно, іншомовну комунікативно спрямовану навчальну діяльність учнів доцільно вибудовувати на інструктивному, описовому, розповідному, пояснювальному та

аргументованому спілкуванні учасників процесу навчання, де певний час домінує інструктивно-навчальна роль учителя як його модератора.

Під впливом навчання учні поступово переходять від пізнання зовнішніх ознак мовних явищ до їх внутрішньої сутності (значення), тому більшість школярів успішно засвоює іншомовні лексичні одиниці та прості граматичні структури, упізнає їх і застосовує в комунікативній діяльності на основі мовних/мовленневих опор. Враховуючи ці особливості молодших школярів, програмою передбачено для вивчення лише окремі граматичні матеріали, знання яких обов'язкове для розуміння навчальних текстів, виконання вправ і завдань для формування досвіду в різних видах мовленнєвої діяльності. Найчастіше слід опиратися на схильність молодших учнів цілісно сприймати і запам'ятовувати слова, фрази, зразки граматичних структур (як окремі лексичні одиниці) та застосовувати їх у навчальних ситуаціях спілкування [3; 5].

Зазвичай діти молодшого шкільного віку запам'ятовують матеріал мимовільно. Ефективніше це відбувається у процесі ігрової діяльності, виконання нескладних вправ з лексичними одиницями та граматичними структурами, що ними вивчаються. Такий спосіб запам'ятовування методично доцільно здійснювати шляхом активізації навчального матеріалу в говорінні, аудіюванні, читанні, письмі, а також передбачати періодичне його повторення упродовж усього курсу навчання.

У процесі дорослішання учнів та набуття ними навчального досвіду збільшується обсяг матеріалу, що має ґрунтуватися на довільному запам'ятовуванні, використанню якого сприяють швидкий розвиток вольових якостей школярів, їхня здатність зосереджуватися на певній діяльності. Учителю варто постійно створювати відповідні умови: вводити рукописні словники, активніше застосовувати робочі зошити, де виконуються письмові види діяльності, практикувати нескладні творчі види роботи (мікровисловлення, мікродіалоги за вербальними та ілюстративними опорами) тощо. Особливо важливого значення слід надавати тренуванню артикуляційного апарату з допомогою вправ на аудіювання, читання, вимову шляхом тренування язика, губ, глибини дихання [4].

Цей процес легше і швидше відбувається в дитячому віці, потім уповільнюється. У зв'язку з цим на цьому етапі необхідно сформувати відповідні артикуляційні механізми, які поступово будуть удосконалюватись у процесі шкільного навчання й після нього. Цілеспрямована робота з оволодіння іноземною мовою у початковій школі сприяє успішному засвоєнню її в наступні роки навчання, уможливорює розширення світогляду молодших школярів, забезпечує розуміння ними власної культури та рідної мови.

Розглянемо деякі, найбільш важливі для вивчення іноземної мови, вікові особливості учнів початкової школи під кутом зору їхніх потенційних можливостей засвоювати компетентнісно орієнтований зміст навчання [7].

За свідченням психологів, навчальна діяльність у початковій школі набуває специфічного змісту, що зумовлено особливостями формування та розвитку пізнавальних інтересів учнів, емоційно-вольової та мотиваційної сфер, своєрідним характером навчальної роботи, спрямованої на оволодіння іншомовним спілкуванням і особливостями комунікативної поведінки. У цей віковий період розвитку особистості навчання стає її домінуючим видом зайнятості. Для молодших школярів одним із основних її видів є гра. Учні початкової школи активно грають, але навіть характер гри може змінюватися під впливом навчання. Особливо їм подобається гра за ролями, коли вони обирають поведінку (у тому числі й комунікативну) певного персонажу чи уявної особи. Гра повинна стати невід'ємним

компонентом навчальної роботи молодших школярів як під час презентації, так й активізації та контролю рівня засвоєння навчального матеріалу. Ігрові види діяльності доцільно використовувати як для засвоєння учнями окремого навчального об'єкту (лексики, граматики, певного мовленнєвого зразка), так і для узагальнення способів застосування певної групи навчальних матеріалів у спілкуванні. Ураховуючи тенденцію розвитку сучасної шкільної іншомовної освіти на взаємопов'язане оволодіння учнями іноземною мовою і культурою народу, що нею спілкується, уявляється доцільним вже з першого року навчання презентувати матеріали із соціокультурної сфери, раніше не знайомі школярам, оскільки усе нове завжди викликає інтерес. Це можуть бути завдання на елементарне порівняння сюжетних малюнків, на яких зображені об'єкти двох контрастуючих культур, вибір схожого і розбіжного, висловлення (за зразком або без нього) свого ставлення/інтересу до окремих чужомовних соціокультурних об'єктів спілкування тощо [8]. На уроках вчителю доцільно частіше використовувати у вправах і різних ситуаціях спілкування імена дітей та дорослих людей, назви міст, вулиць, окремих автентичних назв, предметів побуту та інших передбачених навчальною програмою сфер життєдіяльності. Це дозволяє створювати на уроках своєрідне іншомовне соціокультурне середовище, яке сприяє активному заглибленню учнів у реальний іншомовний світ.

Важливим підґрунтям для діяльності вчителя, котрий навчає іноземної мови молодших школярів, має бути положення про те, що урок іноземної мови у початковій школі обов'язково повинен бути оснащений яскравим і чітким унаочненням. А тому незаперечною умовою привернення уваги до об'єктів навчання дітей цього віку є широке і дидактично доцільне застосування ілюстрацій як у підручнику, так і під час проведення вчителем уроків. Втім у навчанні доцільно використовувати ті засоби, що впливають на мимовільну та вторинну увагу, особливо через яскраве зорове унаочнення, та які узгоджуються з цілями й завданнями навчання. Водночас ця особливість передбачає не зловживати ілюстративним матеріалом, не переважувати ним навчальний процес і зміст підручників, що, як засвідчує практика, не концентрує увагу школярів на головному, не сприяє формуванню умінь виділяти суттєве. До цього зобов'язує той факт, що домінувальним у цьому віці є образне мислення. Відповідно, будь-яке використання предметного або картинного унаочнення, що методично доцільно супроводжує, наприклад, певну іншомовну лексичну одиницю або зв'язне мікрОВисловлення тощо, повинно слугувати ефективним методом впливу на пам'ять і на процес усвідомлення значення такої навчальної одиниці. Отже, особливість уваги учнів цього віку має бути одним із визначальних чинників впливу на добір засобів навчання.

Аналіз стану пізнавальних інтересів, які відіграють значну роль у розумовому розвитку учнів початкової школи, також дозволяє зробити висновок про особливість цієї вікової категорії. За результатами досліджень психологів, перша функція, котра починає формуватись у дитини ще в ранньому дошкільному віці, — це сприймання. Вчитель повинен усвідомлювати, що, приступаючи до вивчення іноземної мови, учні початкової школи ще недостатньо володіють певними категоріями рідної мови, у них слабо сформовані навички й умінь щодо виконання окремих операцій і дій, характерних двом мовам. Цей факт зумовлює враховувати зазначену особливість і дотримуватися принципу випереджального вивчення рідної мови, ґрунтувати зміст навчання іноземної мови на досвіді, набутому школярами під час оволодіння першою мовою. Сприймання молодших школярів характеризується недостатньою диференційованістю: діти можуть неправильно ідентифікувати чужомовні літери

або слова, що сприймаються ними на слух, роблять помилки в їх написанні — часто спостерігається заміна іншомовних літер українськими. Цьому аспекту вчителеві необхідно приділити особливу увагу, щоб вже на початковому етапі сформувані відповідні механізми нормативного засвоєння аспектів чужої для учнів мови.

Відомо, що в пізнанні навколишнього світу пам'ять відіграє суттєву роль, і рівень її розвитку є однією з пріоритетних ознак готовності дитини до школи. Мимовільне запам'ятовування відіграє важливу роль у навчальній діяльності молодшого школяра. Дітей приваблюють та інтригують невідомі слова, пісні, тексти та інший матеріал, який стає їм у чомусь цікавим, незвичним і значущим. У зв'язку з цим, як засвідчує шкільна практика, методично виправдано використовувати на уроках іноземної мови і розміщувати у підручниках іншомовні короткі вірші, прислів'я, пісні, зміст яких містить поки ще не знайомі учням лексичні та граматичні одиниці, проте їх значення може розкривати вчитель, а школярі запам'ятовують їх механічно. Не є методичною помилкою сприяти механічному запам'ятовуванню дітьми цього віку усталених і нормативних мовленнєвих зразків, потреба в яких часто ситуативно виникає в усному спілкуванні на продуктивному та рецептивному рівнях, особливо у навчально-побутовій сфері, хоч лінгвістичні зв'язки між словами в них ще не доступні учням. Це можуть бути такі лексичні одиниці: *повтори/іть, скажи/іть, дай/те, не знаю, не можу, не вмю, допоможи/іть мені, покажи/іть, як тебе звати, скільки тобі, їй/йому років?, чи можна...?*

Для ефективного запам'ятовування навчального змісту є визначення раціонального співвідношення між вербальним і наочним способом його пред'явлення. Вчителю варто знати, що форма і зміст навчального завдання суттєво впливають на результати його виконання. Доцільно, щоб нова вербальна інформація супроводжувалась відповідними ілюстраціями, особливо це важливо, коли йдеться про нові для учнів знання із соціокультурної сфери. Зорове унаочнення не тільки розширює можливості глибшого усвідомлення навчального матеріалу, але й викликає більшу зацікавленість його змістом, і він довше зберігається у пам'яті.

Засвоєння явищ лінгвістики, як правило, не виділяється в окремий елемент навчання у початковій школі. Конкретність мислення молодших школярів не є абсолютною ознакою цієї вікової категорії, і, як засвідчує шкільна практика, абстрактні узагальнення їм даються дуже важко. Тому домінуючими видами навчальної діяльності на цьому етапі мають бути репродуктивні вправи і завдання, що різнобічно узгоджуються з віковими можливостями молодших школярів і виконуються з опорою на зразок як орієнтовну основу діяльності. Утім це не означає абсолютну відсутність окремих продуктивних видів роботи, кількість яких об'єктивно зростає до завершення 4-го класу.

Зазвичай майже всі іншомовні граматичні явища, що вивчаються у 1 і 2 класах, а також їх певна частина у 3 і 4, мають засвоюватися на рівні лексичних одиниць. Учні початкової школи ще досить складно усвідомлювати правила і закони формоутворення іншомовних граматичних явищ, оскільки молодші школярі ще не мають достатнього відповідного досвіду цієї роботи під час вивчення рідної мови. Втім учитель повинен подбати про те, щоб мовленнєві зразки, які містять певні граматичні форми, механічно засвоювались учнями і адекватно використовувались і впізнавались у нових ситуаціях спілкування. Для цього необхідно забезпечувати процес навчання такими видами діяльності, які були б адекватними рівню розвитку мислення учнів цих класів.

Важливим показником рівня мислення учнів початкової школи є їхня здатність класифікувати об'єкти, тим більше, що ця робота передбачає виконання операцій і дій

на порівняння, групування тощо, що характерно змісту навчання іноземних мов. Учням 6–10-річного віку властивий рівень перцептивної (лат.: *perceptio* — сприймання) класифікації, тобто групування об'єктів за певними ознаками, що активно і доступно ними сприймаються. Молодші школярі мало користуються порівняннями у визначенні суттєвих ознак, ще недостатньо диференціюють видові та родові поняття, втім їм стає доступним уміння визначати кольори, величини предметів, позитивно/негативно оцінювати окремі вчинки і дії, об'єднувати об'єкти вивчення за певними характеристиками тощо, що й передбачається чинною навчальною програмою з іноземних мов. Переважна більшість таких дій має виконуватися на репродуктивному рівні (за зразком/аналогією).

Важливо наголосити, що будь-які процеси мислення в цілому невіддільні від сфери інтересів дитини, її обізнаності з явищами навколишнього світу. На жаль, деколи помічаються випадки, коли у процесі навчання іноземних мов учнів початкової школи окремі вчителі та деякі автори підручників не завжди дотримуються положень вікової психології про обов'язкову відповідність навчальних вправ і завдань інтересам молодших школярів: не завжди вони добираються методично доцільно, у той час як кожний із цих засобів потрібно оцінювати, враховуючи природні мотиви навчальної діяльності дітей конкретної вікової групи, їхні потенційні можливості та інтереси. Зазвичай ефективними є вправи і завдання, котрі, окрім навчальної комунікативної функції, сприяють розвитку та вихованню школярів, виконуються в умовах, наближених до ігрової діяльності, коли учні, здійснюючи певні дії, можуть спостерігати за результатами своєї роботи, також існує змога оцінити власні здобутки на тлі всієї групи/всього класу.

Недосконалість аналітико-синтетичних видів роботи молодших школярів зумовлює неефективність пред'явлення нового матеріалу у вигляді правил та інструкцій абстрактного змісту, які остаточно можна усвідомити лише протягом тривалої навчальної практики. Фактично, ймовірність того, що учні відразу зрозуміють правило лінгвістики, досить мала: між формулюванням правила та його адекватним розумінням проходить певний проміжок часу. Цей факт має слугувати провідним принципом у виборі вчителем методів і форм презентації та активізації нового навчального матеріалу. Забезпечуючи умови для ефективної індуктивної та дедуктивної мислительної діяльності учнів, учитель за допомогою відповідних засобів унаочнення та вправ повинен організовувати навчальну роботу в такий спосіб, щоб викликати в учнів мовленнєву здогадку, або, зрештою, певними прийомами сприяти здійсненню школярами самостійних узагальнень, які, звісно, будуть поки ще примітивними, проте і для таких цілей потрібно навчати виконувати подібні дії за допомогою відповідних зразків-опор.

Аналіз психологічного стану і розумової діяльності молодших школярів визначив їхні значні когнітивні можливості, хоча, поряд із цим, виявив і відносну недосконалість окремих психічних процесів. Не маючи у розпорядженні ще цілої низки іншомовних вербальних можливостей, характерних дорослій особистості, діти у пізнанні дійсності, що їх оточує, покладаються на певні компенсаторні процеси, які дають їм змогу швидко й упевнено розвиватися. Тому вже в цьому віці і на цьому ступені навчання іноземних мов в учнів необхідно формувати уміння використовувати окремі компенсаторні засоби, прийняті в країні, мову якої вони вивчають, і які є адекватними певній ситуації спілкування. Відповідно, існує потреба у долученні до змісту навчального матеріалу відповідних зразків невербального спілкування, прийнятих у країні/країнах, мова якої/яких вивчається, і активізувати їх відповідними доступними для молодших школярів комунікативними завданнями у формі мікроситуацій.

Узагальнимо зазначені основні характеристики вікових особливостей учнів початкової школи через призму їх можливостей слугувати дидактичним та методичним підґрунтям для організації компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі. Отже, вчителі, які навчають іноземних мов учнів цієї вікової категорії, мають враховувати такі особливості їхнього розвитку:

- важливу роль образів у сприйманні та запам'ятовуванні;
- незначну кількість раціональних прийомів запам'ятовування, котрими володіють молодші школярі;
- мимовільність уваги, низький рівень її концентрації та орієнтація на сильний подразник;
- підвищену емоційність запам'ятовування інформації під впливом емоційних вражень та афективних переживань;
- можливість механічного запам'ятовувати поки ще не усвідомлюваної, проте ситуативно необхідної інформації;
- значну роль навчальної гри у процесі пізнавальної діяльності;
- схильність до копіювання та наслідування у діях;
- незбалансованість аналітико-синтетичної діяльності, недоступність абстрактних міркувань високого рівня, превалювання конкретного та наочно-образного мислення;
- недостатню розвиненість операцій планування, систематизації, узагальнення;
- екстенсивний характер пізнання світу, що їх оточує.

Саме ці вікові особливості молодших школярів є пріоритетними і можуть слугувати психологічним підґрунтям для визначення методів, форм і видів діяльності відповідно до компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі.

Список використаних джерел:

1. Концепція компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов учнів початкової школи: за наук. ред. В. Г. Редька. Київ, 2018. 36 с.
2. Дидактичні та методичні засади компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі: навч.-метод. посіб., В. Г. Редько, наук. ред. Київ, Україна: Конві Прінт, 2020. 288 с.
3. Полонська Т. К. Дидактична і методична сутність компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у сучасній початковій школі: цілі та зміст.
4. Редько В. Г. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів початкової школи: науково-методичний посібник / В. Г. Редько. Київ, 2006. 136 с.
5. Редько В. Г. Лінгводидактичні засади конструювання змісту компетентісно орієнтованого навчання іноземних мов у початковій школі. Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. Київ, 2017. № 2. С. 28–38.
6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe. Language Policy Unit, Strasbourg. 2011. 273 p.
7. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning.
8. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 22 May 2018 on Key Competences for Lifelong Learning. Official Journal of the European Union. 4.6.2018.

СЕКЦІЯ ХХІ. ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХІАТРІЯ

АДАПТАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СТРЕСУ

Вірна Ж.П.

доктор психологічних наук, професор
кафедри педагогічної та вікової психології
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Іванашко О.Є.

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогічної та вікової психології
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Готовність особистості до діяльності в умовах стресу тісно пов'язана з адаптаційними можливостями людини. Загалом коло проблем адаптаційної активності особистості можна звести до таких двох положень: 1. Адаптація є постійним процесом активного узгодження людиною своїх індивідуальних особливостей з умовами зовнішнього середовища, що забезпечують повноцінну особистісну самореалізацію в усіх сферах життєдіяльності; 2. Адаптація являє собою фазовий процес періодичних змін її форм, обумовлених динамікою сукупності біологічних, особистісних, професійних особливостей людини як суб'єкта діяльності.

Враховуючи різноманітність адаптаційних реакцій людини, в теорії психічної адаптації розрізняють такі поняття, як стійка адаптація, переадаптація, дезадаптація і реадаптація. Це дає змогу не тільки охопити і узагальнити безліч різноманітних фактів, що стосуються особливостей психічної діяльності людини, але і більш глибоко розкрити сутність адаптаційних реакцій як у звичайних, так і в екстремальних умовах. Під стійкою адаптацією розуміють ті регуляторні реакції, психічну діяльність, систему відносин тощо, які виникли в процесі розвитку людини в конкретних екологічних і соціальних умовах і не вимагають значної нервово-психічної напруги. Таке розуміння адаптації асоціюється з поняттями норми, здоров'я. У цих умовах не відбувається якісної зміни у фізіологічному і психологічному станах людини. З цієї точки зору основною ознакою адаптації є плавний перебіг регуляторних процесів, які забезпечують рівновагу організму як цілісної одиниці у зовнішньому середовищі. Адаптована поведінка людини не вимагає від неї вираженого напруження регуляторних механізмів. Матеріальним субстратом такого стану є, вироблений людиною динамічний стереотип.

При тривалому або сильному впливі екстремальних факторів психофізіологічні і соціально-психогічні механізми, вичерпавши резервні можливості, не можуть більше забезпечувати адекватне психічне відображення, регуляторну діяльність організму. Відбувається подолання адаптаційного бар'єру, руйнування сформованих динамічних стереотипів у центральній нервовій системі, і настає психічна дезадаптація або криза. Все це супроводжується негативними переживаннями, які зумовлюють нездатність реально оцінювати ситуацію і знаходити раціональний вихід з неї.

При зміні умов існування людина у певних випадках здатна пристосуватися до них. У цьому випадку відбувається психічна переадаптація. Вона проявляється у виробленні захисних (компенсаторних) реакцій у відповідь на вплив екстремальних (психогенних) факторів. Особливості процесу переадаптації полягають, по-перше, у формуванні нових функціональних систем в центральній нервовій системі, що дозволяють адекватно відображати реальну дійсність в незвичайних умовах, а по-друге, особливість даного процесу полягає в актуалізації звичних потреб та виробленні захисних механізмів на вплив стрес-факторів. Психічна переадаптація часто супроводжується вирішенням проблем простору і часу, появою незвичних психічних станів (тривожність, страх, емоційна лабільність, мрії, нестійкість та ін.), вираженими вегетативними порушеннями, встановленням нової системи цінностей, зміною критеріїв суджень тощо. Знову сформовані динамічні системи, що регулюють поведінку людини і її активність, мірою збільшення часу перебування у змінених умовах перетворюються в стійкі стереотипи. Попередні адаптаційні механізми, які виникли у звичайних умовах, забуваються і втрачаються.

При поверненні людини зі змінених у звичайні умови, нові сформовані динамічні стереотипи руйнуються і виникає потреба відновити попередні. Відбувається процес психічної реадаптації, реабілітації. Стає зрозумілим, що чим довший термін перебування в змінених умовах, тим важче і довше відбувається реадаптація.

Зазначимо, що в процесі адаптації, її подальшої переадаптації і реадаптації можна виокремити такі етапи, які характеризуються зміною емоціональних станів і появою незвичайних психологічних феноменів. Такими етапами є: підготовчий; стартової психічної напруги; гострих психічних реакцій виходу; переадаптації; завершальної психічної напруги; гострих психічних реакцій виходу, реадаптації.

У походженні та розвитку незвичайних психічних станів, що характеризують адаптаційні процеси, чітко спостерігається адаптація в ситуаціях інформаційної невизначеності (етап початкової психологічної напруги і завершальний етап); руйнування функціональних систем аналізаторів, сформованих протягом життя людини та тривалого перебування в екстремальних умовах, порушення в протікання психічних процесів і зміни системи взаємовідносин (етап гострих психічних реакцій входу і виходу); активна діяльність особистості спрямована на вироблення захисних реакцій (етап переадаптації) або відновлення колишніх стереотипів реагування (етап реадаптації). Переважна більшість з цих станів дозволяє віднести їх до закономірних реакцій, які вкладаються в межі психологічної норми для зміни умов діяльності. У той же час при збільшенні часу перебування у змінених умовах і сильному впливі екстремальних факторів, а також при недостатній нервово-психічній стійкості, високій ригідності і тривожності й при відсутності заходів психічної профілактики ці реакції і стани можуть перейти в розряд патологічних.

Реакції людини стрес відображаються у її копінг-поведінці – це форма поведінки, що відображає готовність індивіда вирішувати життєві проблеми, спрямована на пристосування до обставин і передбачає сформоване вміння використовувати певні ресурси для подолання емоційного стресу.

При виборі активних дій підвищується вірогідність усунення впливу стресорів на особистість. Така поведінка реалізується за допомогою застосування різних копінг-стратегій на основі ресурсів особистості та середовища. Одним з найбільш важливих ресурсів середовища є соціальна підтримка. До особистісних ресурсів відносяться адекватна «Я-концепція», позитивна самооцінка, низький нейротизм, інтернальний локус контролю, оптимістичний світогляд, емпатичний потенціал, афіліативна тенденція (здатність до міжособистісних зв'язків) та інші психологічні конструкти.

Процеси подолання стресових ситуацій (адаптації) є частиною емоційної реакції [3]. Від них залежить збереження емоційної рівноваги. Вони спрямовані на зменшення, усунення чи видалення чинного стресора. На цьому етапі здійснюється повторна оцінка останнього. Результатом повторної оцінки стає один з трьох можливих типів стратегії подолання: безпосередні активні вчинки індивіда з метою зменшення або усунення небезпеки (напад чи втеча, захоплення чи любовна насолода); непряма або розумова форма без прямого впливу, неможливого через внутрішнє або зовнішнє гальмування, наприклад витіснення, переоцінка, переключення на іншу форму активності, зміна напрямку емоції з метою її нейтралізації тощо; подолання без емоцій, коли загроза особистості не оцінюється як реальна.

Вважається, що кожна стратегія копінга, що використовується людиною, може бути оцінена за усіма перерахованими вище критеріями, хоча б тому, що людина, яка опинилася у важкій ситуації, може використовувати як одну, так і кілька стратегій поведінки в екстрених ситуаціях. Таким чином, можна припустити, що існує взаємозв'язок між тими особистісними конструктами, за допомогою яких людина формує своє ставлення до життєвих труднощів, і тим, яку стратегію поведінки при стресі вона обирає. Способи адаптації містять необхідність прояву конструктивної активності, а саме проходження через ситуацію, переживання події, не ухиляючись від неприємностей. Можна сказати, що предметом психології пристосування, як спеціальної області дослідження, є вивчення механізмів емоційної та раціональної регуляції людиною своєї поведінки з метою оптимальної взаємодії з життєвими обставинами або їх перетворення у відповідності до своїх намірів [2]. У цьому контексті варто згадати підхід до вивчення механізмів формування поведінки пристосування особистості, запропонований В. Аршавським та В. Ротенбергом: людині властивий інстинкт пристосування, однією з форм прояву якого є пошукова активність, що забезпечує участь еволюційно-програмних стратегій у взаємодії суб'єкта з різними ситуаціями [1]. На пристосування впливають індивідуально-психологічні особливості: темперамент, рівень тривожності, тип мислення, особливості локусу контролю, спрямованість характеру. Виразність тих чи інших способів реагування на складні життєві ситуації ставиться в залежність від ступеня самоактуалізації особистості.

У завершенні зазначимо, що перешкоди, що зустрічаються в житті людини, мають джерело не тільки в зовнішніх (специфіка середовища), але і внутрішніх (індивідуальні передумови) умовах. Стилі реагування пов'язані з установками й переживаннями, ставленням до себе та інших, зі структурою життєвого досвіду, тобто з когнітивними, емоційними і поведінковими рівнями ієрархічної структури психіки.

Тому проблема адаптації найтіснішим чином пов'язана з проблемою здоров'я або хвороби. Цей континуум невід'ємний від життєвого шляху особистості. Багатофункціональність і різнонаправленість життєвого шляху обумовлюють взаємозв'язок і взаємообумовленість процесів соматичного, особистісного і соціального функціонування. Таким чином, адаптаційний процес включає в себе різні рівні людської життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Аршавский В.В., Ротенберг В.С. Поисковая активность и адаптация. Москва : Медицина, 1984, 176 с.
2. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. Психологическая антропология стресса. Москва: Академический проект, 2009. 943 с.
3. Lazarus R., Folkman S. Stress, appraisal and coping. New York : Springer, 1984. 456 p.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТИСТОЯННЯ ОСОБАМИ РІЗНОГО ВІКУ ЖИТТЄВИМ ТРУДНОЩАМ ЯК ПОДІЯМ

Дикий Ярослав Олегович

магістрант кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет, Україна

Науковий керівник: Фурман Анатолій Васильович

д-р. психол. наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет, Україна

Наше особисте становлення, соціальні успіхи і невдачі, як і життєвий шлях загалом, невіддільні від оточення. І будь-які зримі зміни в ньому по-різному впливають на наше фізичне і психічне здоров'я: одні сприяють духовній мобілізації і соціальному комфорту, інші, навпаки, призводять до фізичного виснаження і внутрішнього травмування. Американські лікарі Холмс і Раге, вивчаючи залежність інфекційних захворювань і травм від різних стресогенних життєвих подій у п'яти тисяч пацієнтів, дійшли висновку, що психічним і фізичним хворобам здебільшого *передують певні серйозні зміни*, а точніше сукупність змін у житті людини (наприклад, смерть рідної людини, розлучення, звільнення з роботи та ін.). На основі свого дослідження вони склали шкалу, в якій кожній важливій події відповідає певна кількість балів залежно від їх *стресогенності*, тобто ймовірності викликати стрес чи дистрес – неприємний стан надмірного психічного напруження, котре явно не шкодить чи очевидно шкодить психічному здоров'ю людини (див. [1]).

Тому успішність чи неуспішність адаптації визначається виключно складовими докільця та психодуховного світу людини як суб'єкта особистості, індивідуальності та універсуму й конкретизується у трьох різновидах пристосовницьких процесів [2]:

а) **адаптованість** як справжня чи відносна гармонійність між суб'єктивними цілями і кінцевими результатами, що супроводжується позитивним ставленням (оцінкою, розумінням, прийняттям тощо) особи до навколишнього світу і самої себе, що знаходить відображення у сформованій позитивній Я-концепції як центральній ланці її самосвідомості;

б) **неадаптованість** як більшою чи меншою мірою усвідомлена невідповідність між цілями і результатами діяльності, що породжує суперечливі почуття й оцінки, але яка не справляє психотравмуючого впливу на особистість та її індивідуальне життя, Я-концепція здебільшого є ситуативно невизначеною, хоча їй властива тенденція до позитивного розвитку;

в) **дезадаптованість** як певна дисгармонія між цілями і результатами, що є джерелом психічного напруження (дистрес, психічний зрив, шок, паніка та ін.), внутрішнього дискомфорту і нестабільності перебігу психодуховних процесів (страх, депресія, фрустрація, внутрішня готовність до суїцидальних дій), що внутрішньо спричинюються також параметрами негативної Я-концепції.

Універсальний закон соціально-психологічної дезадаптації можна сформулювати так: значні ускладнення докільця, що відбуваються за короткий період часу, помножені на стрибкоподібні якісні зміни у психодуховному світі особистості завжди зумовлюють психотравмування, а почасти й призводять до зтяжних життєвих криз.

Інтерпретація отриманих результатів здійснювалася за класифікацією показників соціально-психологічної адаптації і відповідного ступеня психологічного опору стресогенним психологічним подіям у житті конкретної людини, що відбулися за останній рік. Загальна сума балів (від кількох десятків до кількох сотень) визначає стресогенність і водночас рівень психологічного опору стресу [2, с. 46]. Чим більший кількісний показник, тим більша ймовірність хвороби. Це – тривожний сигнал, який попереджає про небезпеку. Так, для більшості людей, як установили американські лікарі, 150 балів означає 50% імовірність виникнення певного захворювання, а в ситуації 300 балів вона зростає до 90%. В останньому випадку реально загрожує психосоматичне захворювання, тому що психіка перебуває у фазі нервового виснаження. Зазначену методику ми проводили із різними віковими групами (від 11 років до 65). Вибірка становила 50 осіб. За результатами тестування (табл. 1) встановлено такі емпіричні факти.

Таблиця 1

Зведені результати вивчення особистісного протистояння життєвим труднощам як фактам-подіям особами різних вікових категорій (Тернопільська область, грудень 2020 – січень 2021, вибірка 50 осіб)

Психологічний вік	Віковий діапазон (років)	Кількість осіб	Індивідуальні індекси соціально-психологічної адаптованості (у балах)	Середні значення (у балах)	Визначення ступеню психологічного опору стресу
Підлітки	11-15	6	211/96/96/114/134/99	125,0	Дуже висока, оптимальна адаптованість
Юнаки і дівчата	16-19	7	195/144/139/203/178/165/147	167,3	Висока, допустима адаптованість
Рання зрілість	20-25	17	115/110/85/140/208 173/153/54/159/ 134/122/156/88/139/171/144/152	135,5	Дуже висока, оптимальна адаптованість
Середня зрілість	26-45	14	200/104/170/170/242 71/320/183/285/ 138/189/208/294/256/227	218,4	Передкритична, межова неадаптованість
Старша зрілість	46-65	6	160/135/132/145/162/129	143,8	Дуже висока, оптимальна адаптованість
Усереднений результат (у балах)				158,0	-

1. Кількісно кожна із п'яти вікових категорій має різний усереднений індекс протистояння її представниками життєвим труднощам як значущим подіям життя. Так, найбільш проблемною є середня зрілість, що визначається діапазоном від 26 до 45 років – 218,4 бали. Мовиться про межову, передкритичну неадаптованість суб'єктів цієї групи, що певною мірою закономірно, адже чимало подій їхнього життя (весілля, звільнення з роботи, вагітність тощо) часто мають навіть дезадаптаційний характер. Зокрема, із 14 осіб цієї групи одному притаманна критична вразливість (320 балів), а трьом – явно виражена передкритична неадаптованість (294, 285 і 256 балів).

2. Оскільки встановлено, що 150 балів означає 50% імовірність виникнення захворювання, то, по-перше, для більшої частини представників середньої зрілості (218,4 середній бал) та юнаків і дівчат (167,3 середній бал) реальною є така невтішна перспектива; по-друге, загальний усереднений результат (158,0 балів) також

видається невтішним, адже імовірність серйозного психосоматичного захворювання становить кожний другий випадок.

3. Звертає увагу широкий діапазон кількісних даних фактично у кожній віковій категорії респондентів, де певним винятком є хіба що підлітково-юнацький вік (різниця становить 42,3 бали) та старша зрілість (143,8 середній бал). Натомість інші вікові групи мають кількісні розбіжності у 100, 200 і навіть більше балів. Це вказує на те, що на будь-якому етапі життя людину можуть спіткати події і ситуації, котрі спроможні вивести її із внутрішньої рівноваги і спричинити психосоматичне захворювання. У цьому контексті професійна діяльність соціального працівника є винятково суспільно значущою і громадянськи важливою.

Отже, емпіричне дослідження особистісного протистояння життєвим труднощам як неминучим подіям людського повсякдення виявило у респондентів широкий діапазон первинних даних щодо того, як сприймають проблемні чи травмуючі ситуації повсякдення люди різного віку. Так, найризикованішою стосовно можливості психосоматичного захворювання є середня зрілість (26-45 років), що певною мірою парадоксально, адже саме цей вік – це розквіт фізичних сил людського організму, тоді як соціальне довкілля активізує в осіб цього віку низку найскладніших особистих проблем. Крім того, досить критичним є юнацький вік – час вибору реального життєвого шляху та його супутників у повсякденні і професійному зреалізуванні. До того ж імовірність серйозного психосоматичного захворювання становить кожний другий випадок у низці соціетальних зв'язків, фактично починаючи з підліткового віку.

Список використаних джерел:

1. Фурман А.В. (2018) Психодіагностика: навч.-метод. Модульний комплекс із дисципліни. Четверте вид. Тернопіль: ТНЕУ.
2. Фурман А.В. (2014) Психодіагностика особистісної адаптованості: наук. вид. 2-е, скор. Тернопіль: Економічна думка.

ОСОБЛИВОСТІ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ЯКІ МАЮТЬ РОЗУМОВІ РАДИ ТА МОВЛЕННЄВІ ПОРУШЕННЯ

Крецул Ольга Георгіївна

здобувач вищої освіти спеціальної та інклюзивної освіти
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Україна

Науковий керівник: Базима Наталія Валентинівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та логопсихології
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Україна

Психолого-педагогічний супровід дітей з мовними порушеннями відноситься до числа найбільш складних видів надання психолого-педагогічної допомоги дітям. У сучасній корекційній педагогіці одним з актуальних напрямків є створення умов для формування у дітей здатності до оволодіння мовними навичками.

Мова відіграє найважливішу роль в розвитку психіки дитини, пізнавальної діяльності, понятійного мислення. Сформовані мовні навички складають необхідну умову здійснення міжособистісних контактів, що сприяє розширенню уявлень дитини про навколишній світ. Дослідники відзначають, що кількість дітей з різними порушеннями мовного розвитку зростає і, оскільки мова має принципове значення для розвитку мислення і діяльності дитини в цілому, актуальним є питання профілактики та корекції порушень мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Логопедична робота з розумово відсталими дітьми першого класу на етапі формувального експерименту була спрямована на розширення знань і уявлень про навколишній світ, накопичення соціального досвіду, розвиток пізнавальної діяльності й активності учнів, а також, насамперед, на подолання дефектів, що є перепорою у навчанні дітей: формування значення слова, граматичних категорій і понять, розуміння мовлення і зростання на цій основі імпресивного мовлення, збагачення словника, подолання аграматизмів та розвиток мовлення. Значну роль варто відвести корекції фонематичного розвитку, фонематичному аналізу, формуванню чітких фонематичних уявлень, подоланню дефектів звуковимови і попередженню дисграфій [12, с.87].

Ураховуючи положення щодо формування і розвитку усного мовлення розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку на логопедичних заняттях (О.Граборов, М.Караєв, Л.Оршанський В.Синьов,, Є.Соботович, В.Тарасун, М.Хватцев) та проаналізувавши корекційно-педагогічну і навчально-методичну літературу, навчальні програми освітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей першого класу [13, с.34]. Логопеди та корекційні педагоги складаючи план роботи з дітьми, які мають розумові вади враховували наступні логопедичні завдання:

1. Розвиток розуміння мовлення: виховання вміння спостерігати й осмислювати (аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати) предмети і явища навколишньої дійсності, що дає можливість уточнити і розширити запас конкретних уявлень дитини; формування узагальнюючих понять, практичних навичок словотворення і словозміни.

2. Формування правильної вимови звуків: розвиток фонематичного слуху та сприйняття (через порівняння); закріплення навичок промовляння слів різної звукоскладової структури; контроль за виразністю мовлення; підготовка до засвоєння елементарних навичок звукового аналізу та синтезу.

3. Навчання дітей самостійного висловлювання; на основі сформованих навичок використання різних типів речень у дітей виробляють уміння передавати враження про побачене, події навколишньої дійсності [1, с.29].

4. Розвиток артикуляційного апарату та дрібної моторики руки на основі використання артикуляційних, дихальних вправ, чистомовок, швидкомовок, застосування корекційної дошки.

Вивчаючи зазначену проблему ми керувались основними принципами логопедичної роботи, т.т. загальними вихідними положеннями, що визначають діяльність логопеда і дітей у процесі корекції порушень мовлення [2, с.24]. Так, при організації коригуючого навчання велике значення надають загально-дидактичним принципам: виховному характеру навчання, наочності, системності та послідовності, доступності, свідомості й активності, міцності, індивідуального підходу та ін.. [там само, 9].

Загальновідомо, що логопедичний вплив спирається і на спеціальні принципи: етіопатогенетичний (принцип обліку етіології та механізмів мовленнєвого порушення), системності й обліку структури мовленнєвого порушення, комплексності, диференційованого підходу, поетапності, розвитку онтогенетичного обліку особистісних особливостей, діяльнісного підходу, використання обхідного шляху, формування мовленнєвих навичок в умовах природного мовленнєвого спілкування [14, с. 81].

Плануючи зміст завдань, ураховували сукупність етіологічних факторів, що обумовлюють їх виникнення, як-от: зовнішні, внутрішні, біологічні та соціально-психічні.

Варто зазначити, що логопедичний вплив у ряді випадків поєднується з різними видами медичного впливу (медикаментозного, психотерапевтичного та ін.).

Зміст логопедичного впливу залежить від механізму порушень когнітивних функцій у дитини. При однаковій симптоматиці порушень мовлення можливі різні механізми впливу.

Метою логопедичної роботи з розвитку усного мовлення розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку, за визначенням Р.Левіної, є не тільки стимулювання й активізація мовленнєвого процесу, а й розвиток загальної культури мислення дітей [11, с.33].

Найкращого результату в навчанні дітей з вадами розумового розвитку можна досягти на заняттях з одним-двома дітьми (у перші два місяці навчання). Це пояснюється тим, що діти набагато краще сприймають новий матеріал тоді, коли він звернений безпосередньо до кожного з них.

Відомо, що велике значення для мовленнєвого й інтелектуального розвитку дитини має спеціально організована корекційна робота відповідно до її індивідуальних особливостей [8, с. 85].

При цьому особливу увагу слід приділити й організації самих занять. З самого початку навчального року необхідно виховувати в дітей організаційні навички, що дозволяють втілювати колективну мовленнєву діяльність [16, с.54]. Важливо протягом усього заняття підтримувати мотивацію спілкування. Логопед повинен орієнтуватися на загальні інтереси дітей, що дозволить активізувати їхнє мислення.

При визначенні структури заняття необхідно розподілити емоційні моменти таким чином, аби найбільш цікаві фрагменти роботи припадали на період наростання втоми [16, с. 63].

У процесі роботи в дітей виникають труднощі й помилкові відповіді. У таких випадках логопед не повинен робити зауважень, здатних викликати в дитини негативну реакцію. При цьому можливі різні варіанти виправлення помилок: а) делікатно, по ходу заняття, виправити відповідь дитини; б) привернути увагу всіх дітей до даної відповіді, взначити її правильність або помилковість; в) запропонувати комусь із дітей виправити помилку; г) повторити правильну відповідь хором, а потім індивідуально з дитиною, яка допустила помилку.

Крім того необхідно, аби робота дітей над помилками набувала свідомого характеру й носила форму колективного розбору [15, с.34–35].

Однією з обов'язкових умов формування правильного, чіткого та виразного мовлення є виховання активної довільної уваги до мовлення. Оскільки весь процес корекційного навчання має чітку комунікативну спрямованість, то засвоювати елементи мовної системи учні повинні через включення в безпосереднє спілкування. Важливо навчити дітей застосовувати відпрацьовані мовленнєві операції в аналогічних або нових ситуаціях, творчо виконувати отримані навички в різних видах діяльності.

Варто зазначити, що при підготовці до логопедичних занять педагог має чітко дотримуватися таких правил: - визначити тему і мету заняття; - визначити основні етапи заняття, показавши їх взаємозв'язок і взаємозумовленість, сформулювати мету кожного етапу; - узгодити зміст занять зі шкільними програмами; - при доборі програмового матеріалу враховувати зону розвитку учня, знання й уміння, здобуті на попередніх заняттях, потенційні можливості для розвитку розумової діяльності, складних форм сприйняття, уяви; - передбачити прийоми, що забезпечують індивідуальний підхід до дітей, залучення їх в активну роботу та пізнавальну діяльність; - забезпечити поступове ускладнення мовленнєвих завдань; - включити до заняття регулярне повторення засвоєного мовного матеріалу; - дібрати лексичний та граматичний матеріал відповідно до теми і мети занять, етапів корекційного навчання й індивідуального підходу до мовленнєвих і психічних можливостей дітей; - виділити предметний і дієслівний словники, словник ознак, які діти повинні засвоїти в активній формі; - дібрати відповідно до лексичного та граматичного матеріалу дихальні й артикуляційні вправи; - включити до заняття різноманітні ігрові та дидактичні вправи з елементами змагання.

Ураховуючи загальнорозвивальні та корекційні завдання, логопед, насамперед, має враховувати провідний принцип навчання, що передбачає особистісно-орієнтований підхід до кожної дитини [7, с.429].

Визначаючи зміст логопедичних занять, важливо акцентувати увагу на пред'явленні посильних вимог до дитини. Великий інтерес до заняття учні виявляють тоді, коли створюються цікаві ігрові сюжети, в яких вони самі є активними учасниками. Слід розвивати в дітей пізнавальний інтерес. Для цього можна використовувати сюрпризні моменти, різні форми заохочення. Все це в сукупності допомагає активізувати мовленнєву діяльність школярів.

В якості заохочення можуть виступати малюнки, прапорці, зірочки, хрестики, різні символи, фішки, медальйони; публічна оцінка логопедом, дітьми (оплески), усна похвала, рукостискання лялькового персонажа; трудові підкріплення (роздача і збір наочного матеріалу, іграшок), контроль за виконанням завдань і т.п.

Постійно слід звертати увагу на соматично ослаблених дітей, які швидко втомлюються, а їхня працездатність знижується. Тому в середині заняття варто проводити динамічні паузи для зняття м'язового напруження. Для цього можна застосовувати фізкультхвилинки (рухливі, зорові, дихальні), пальчикову гімнастику та інші прийоми з мовним ритмічним супроводом [4, с. 45].

На думку вчених (А.Богущ, Р.Лалаєвої, Т.Туманової) *необхідною умовою для проведення занять є тісний контакт з дитиною на тлі позитивно-емоційного настрою, її бажання говорити й наслідувати логопеда. Заняття повинні включати різноманітні методичні та ігрові прийоми, а також розумне чергування різних видів роботи. Безмовні діти, перш за все, вчать розумінню зверненого до них мовлення. Логопед включає у свої завдання назви предметів, дій, ознак (за основу беруть узагальнюючі теми – одяг, частини тіла, продукти харчування, іграшки, тварини, меблі, транспорт і т.п.). Як засвідчує практика, при цьому нерідко спостерігається односторонній діалог, в якому логопед ставить запитання і сам же на нього відповідає, тоді як дитина мовчки виконує запропоновані йому завдання.*

Логопед повинен говорити чітко, вимовляючи нескладні фрази, що складаються з кількох слів, речення, причому не допускати скандування вимови, вживання лепетних або сюсюканих слів. Речення слід повторювати кілька разів, подані слова вживати в різних відмінкових формах. [6, с.65].

Ураховуючи той факт, що формування особистої активної мовленнєвої діяльності дитини являє собою оволодіння лексико-граматичною стороною мови і розвитком форм та функцій мовлення, слід зауважити, що воно не можливе без розвитку мислення учня. Саме тому основні методи корекційно-педагогічної роботи визначаються розвитком мисленням дітей, що має наочно-дійовий та наочно-образний характер.

Добір прийомів корекційно-педагогічної роботи здійснювався нами з урахуванням особливостей розвитку розумово відсталих дітей. Оскільки такі діти не вміють абстрактно мислити, їм необхідні наочно-образні матеріали, обов'язкове співвідношення слова з позначуваним предметом, дією чи ознакою, багаторазове повторювання нового слова логопедом, виконання дій з предметами, що позначають нове слово. Розвиток усного мовлення учнів відбувається в процесі ознайомлення з предметами та явищами навколишнього середовища [5, с.79].

До характерних прийомів корекційно-логопедичної роботи варто віднести такі:– показ і розгляд предмета;– виконання дій з предметами; – прохання, доручення;– повторення за дитиною слів, словосполучень, речень;– питання – відповіді; – багаторазове промовляння мовного матеріалу;– коментування дій;– додавання слова в знайомій дитині ситуації, підказуючи потрібне слово;– відповіді на чіткі питання Хто це? Що це? Що робить? Який предмет за розміром (за формою, кольором)?;– представлення мовленнєвого зразка.

Варто пам'ятати, що жодне логопедичне заняття не має обходитися без використання наочного матеріалу. Реальні предмети, іграшки, муляжі, картини повинні бути в кожного логопеда. Добір наочного матеріалу ми здійснювали за окремими вимогами [3, с.54]. Перевагу надавали природним матеріалам, однак якщо натуральної опори не було, тоді добирали іграшки, муляжі, що хоч би умовно передавали характерні зовнішні ознаки предмета (наприклад, іграшковий зайчик повинен бути білого чи сірого кольору, з м'якого матеріалу, з довгими вухами та коротким хвостиком).

Це дозволяє формувати в дитини не тільки правильні реалістичні уявлення про предмет, але й максимально розвивати мовні засоби. Чим реальніше виглядає іграшка, тим більше вона збагачує можливості мовлення і знання учня.

В якості натуральної наочної опори на логопедичних заняттях використовували всі предмети дитячого одягу та взуття для різних сезонів, предмети побуту, посуду, рослин (дерева та кущі на майданчиках, кімнатні рослини в кабінеті); з домашніх тварин використовували звірів з живого куточка (риб в акваріумі, кролика, щура, хом'ячка).

Ілюстративний матеріал ми використовували після ознайомлення дітей з іграшками. Бажано використовувати кольорові зображення, оскільки чорно-білі не дозволяють знайомити дітей з кольором.

При доборі предметних малюнків для одночасного демонстрування звертали увагу на їх співвідношення за розміром, адже не можна ставити в одному рядку малюнки із зображенням, наприклад, дуба та берези маленького розміру, а із зображенням тюльпану та конвалії – великого. Оскільки діти сприймають предмет у співставленні його з іншими предметами за різними ознаками, у тому числі й за розміром.

Логопеду слід бути уважним, бо при неправильному доборі картинок, у дітей формується перекручене уявлення про розмір предмета, оскільки наслідок таких розбіжностей неодмінно відтвориться на формуванні понять та розвитку мовних засобів [10, с.94].

У корекційно-педагогічній роботі велике значення приділяли дидактичним вправам. Педагогічною наукою визначено вимоги до цих вправ, що використовують у корекційній роботі з дітьми-логопатами: - правильний добір дидактичних вправ відповідно до помилок, що зустрічаються в мовленні дитини; - дидактична вправа повинна мати чітко визначену мету, основне навчальне завдання (наприклад, дидактична гра на засвоєння дітьми іменників, складової частини слова); - матеріал до дидактичної вправи слід добирати таким чином, аби діти мали можливість зіставити правильні і неправильні форми; аби були дібрані не тільки ті граматичні форми, в яких діти припускаються помилок, а й інші близькі граматичні форми, раніше засвоєнні дітьми (*велике місто, велика миска, великий глечик*); - кожна дидактична вправа повинна збуджувати дитячу думку, сприяти розвитку мислення; - будувати дидактичну вправу потрібно на знайомому дітям матеріалі, пов'язаному з їхнім життям і діяльністю; - у дидактичних вправах необхідно передбачити наочний матеріал; - дидактичні вправи слід проводити жваво, цікаво, з використанням ігрового прийому.

Таким чином, усунення мовленнєвих порушень у розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку має позитивний результат лише за умов послідовно побудованої корекційної роботи та правильного добору й застосування відповідних методів і прийомів роботи.

Список використаних джерел:

1. Артюх М. А. Логопедична допомога дітям з фонетико-фонематичними вадами мови. Звуки «л» і «р»: метод. рекомендації. Київ: ІЗМН, 2006. 100 с.
2. Беляєва О., Котлярова Т. Розвиток зв'язного мовлення дітей зі складним дефектом. *Дефектолог.* 2008. № 6. С.24–28.
3. Быстрова Г. А., Сизова Э. А., Шуйская Т. А. Логопедические игры и задания. Санкт-Петербург: Каро, 2008. 96 с.
4. Вайзман Н. П. Психомоторика умственно отсталых детей. Москва: Аграф, 2008. 122 с.
5. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. 200 с.
6. Горецкий В. Г. Методическое пособие по обучению грамоте и письму. Москва: Просвещение, 2001. 128 с.

7. Детская психиатрия : учебник / под ред. Э. Г. Эйдемиллера. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 1120 с.
8. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения : сб. метод. рекомендаций. Санкт-Петербург : Детство-Пресс, 2001. 240 с.
9. Ефименкова Л. Н., Мисаренко Г. Г. Организация и методы коррекционной работы логопеда на школьном логопункте : пособие для логопеда. Москва : Просвещение, 2008. 239 с.
10. Зикеев А. Г. Развитие речи учащихся специальных (коррекционных) образовательных учреждений : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2004. 204 с.
11. Логопедия : учебник для студентов дефектол. фак. пед. высш. учеб. заведений / под ред. Л. С. Волковой. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : ВЛАДОС, 2004. 704 с.
12. Основы логопедической работы с детьми / под ред. Г. В. Чиркиной. Москва : АРКТИ, 2002. 240 с.
13. Програма загальноосвітніх спеціальних закладів для розумово відсталих дітей. «Українська мова. Підготовчий та перший класи». Київ : Богдана, 2005. 76 с.
14. Филичева Т. Б., Чевелёва Н. А., Чиркина Г. В. Основы логопедии. Москва : Просвещение, 2009. 222 с.
15. Шибаева Н. М. Некоторые пути повышения познавательной активности умственно отсталых учащихся на уроках развития речи. *Дефектология*. 2008. № 6. С. 34–38.
16. Эльконин Д. Б. Развитие устной и письменной речи учащихся / под ред. В. В. Давыдова, Т. А. Нежной. Москва : ИНТОР, 2008. 112 с.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Ципищук Ольга Володимирівна

студентка IV курсу групи «Б» (9)

ОПП «Сестринська справа»

Чернівецький медичний фаховий коледж, Україна

Науковий керівник: Українець Людмила Петрівна

кандидат психологічних наук

Чернівецький медичний фаховий коледж, Україна

Сучасні тенденції розвитку освіти та реформування медицини невпинно вимагають від майбутніх спеціалістів якісного здобуття теоретичних знань та розвитку практичних навичок. Якщо донедавна в Україні навчальний процес тісно пов'язувався з безпосереднім здобуттям знань у стінах закладу освіти, то тепер все більше зростає важливість самостійної роботи студентів, а в умовах дистанційного навчання – навіть перевищує звичне усім спілкування у навчальних аудиторіях.

Дослідженням значення самостійної роботи студентів займалося чимало науковців. Так, цій проблематиці присвятили свої роботи С. Цюра, А. Такзалова, І. Шимко, О. Нестеренко, О. Хміль, Л. Каськова, Д. Хміль, Е. Колот, О. Бережна, Ю. Солошенко, В. Лучкевич, Г. Кемінь та чимало інших.

Як влучно зазначає О. Нестеренко, підготовка студента до самостійної роботи має пройти кілька стадій: від «отримання інформації до знання, а потім – до розуміння, які потрібно перетворити в керівництво для практичних дій» [1, с. 79].

С. Крамар та Д. Назарова, у свою чергу, наголошують, що сучасна педагогічна психологія виділяє декілька рівнів самостійної роботи студента:

1. копіювання дій за зразком;
2. репродуктивна діяльність, спрямована на сприйняття інформації про властивості об'єктів, процесів та явищ;
3. продуктивна діяльність, тобто застосування отриманих знань для вирішення більш складних самостійних завдань, які потребують здатності до індуктивних та дедуктивних висновків та узагальнень;
4. творча діяльність, що припускає творче мислення, застосування отриманих навичок і знань для вирішення нових складних завдань не стандартним чином [2, с. 270].

По суті, така кваліфікація, сформована зазначеними авторами, є досить близькою. На нашу думку, якщо їх порівняти, позиція С. Крамаря та Д. Назарової деталізує думку О. Нестеренко.

Як зазначено в Законі України «Про вищу освіту», самостійна робота студентів є однією з найважливіших форм організації освітнього процесу у закладі вищої освіти [3]. У Чернівецькому медичному фаховому коледжі навчальний час, відведений для самостійної роботи здобувача освіти, регламентується робочим навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу здобувача освіти, відведеного для вивчення конкретної дисципліни, тобто досить вагому частину навчання [4]. При цьому, під «самостійною роботою» не варто розуміти повне відокремлення студента від викладача. У такому випадку йдеться про деяку зміну відносин між цими особами, а саме те, що на студента покладається обов'язок детального опрацювання навчального матеріалу, а викладач фактично стає керівником та контролює даний процес, покращуючи роботу студента.

Враховуючи це, самостійна робота реалізується:

- безпосередньо на аудиторних заняттях як практична частина засвоєння теми;
- під час консультації з викладачем, індивідуальної творчої та наукової роботи студента;
- під час підготовки домашніх завдань та практичної роботи, зокрема, яка проводиться у лікарнях.

За результатами останнього анкетування щодо організації самостійної роботи, проведеного у Чернівецькому медичному фаховому коледжі, 88% студентів позитивно ставляться до самостійної роботи, 9% - нейтрально і лише 3% негативно [5].

Серед вмінь самостійної пізнавальної діяльності, які уже сформовані, студенти найбільше виділяють вміння працювати в мережі Інтернет (72% опитуваних).

Найбільш ефективним засобом для самостійної роботи, відповідно до 75% відповідей, є електронні підручники та посібники, а завданнями, що найкраще сприяють самостійному опрацюванню навчального матеріалу було обрано тренінги та майстер-класи з результатом 71% і 10% відповідно. При цьому, найменш ефективним, на думку студентів, є конспектування матеріалу, що в сучасному інформаційному суспільстві є цілком прогнозованим. 95% осіб, що взяли участь в анкетуванні, відповіли, що задоволенні методами організації самостійної роботи, 5% сумніваються та жоден студент не вказав своє незадоволення.

Надзвичайно позитивним є те, що практично всі студенти вважають, що освіта протягом усього життя – важливий чинник успішного працевлаштування та власного саморозвитку

Враховуючи це, можемо зробити висновок, що у Чернівецькому медичному фаховому коледжі самостійна робота студентів відбувається ефективно та якісно, проте, звичайно, потребує удосконалення задля покращення результатів, зокрема, шляхом розвитку інтернет-ресурсів, збільшення кількості зустрічей з практикуючими медиками та за допомогою створення цікавих інтерактивних завдань.

Список використаних джерел:

1. Нестеренко О.Б. (2017) Підвищення ефективності самостійної роботи студентів. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Педагогічні науки. №14(36). С. 78–82
2. Крамар С.Б. и Назарова Д.І. (2018) Організація самостійної роботи студентів вищих медичних навчальних закладів як форма методичної роботи кафедри та викладача. Український журнал медицини, біології та спорту, Т. 3 (№ 6). С. 269-274
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Положення про організацію самостійної роботи студентів в Чернівецькому медичному коледжі БДМУ. Вилучено з: <https://www.medkol.cv.ua/wp-content/uploads/2020/02/14-%...>
5. Результати опитування здобувачів вищої освіти щодо якості організації самостійної роботи. Вилучено з: <https://www.medkol.cv.ua/wp-content/uploads/2020/01/13-%...>

СЕКЦІЯ XXII. МЕДИЧНІ НАУКИ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

ВІДДАЛЕНІ НАСЛІДКИ ВПЛИВУ НА РЕПРОДУКТИВНУ СИСТЕМУ ТВАРИН СУБТОКСИЧНИХ ДОЗ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ОРГАНІЧНИХ СУМІШЕЙ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА

Сіренко О.В.

ORCID ID: 0000-0002-1231-2509

канд. мед. наук, доцент кафедри клінічної лабораторної діагностики
ХМАПО, Україна

Кучеренко Е.О.

ORCID ID: 0000-0002-5808-3123

канд. мед. наук, доцент кафедри клінічної лабораторної діагностики
ХМАПО, Україна

Глущенко А.В.

канд. фарм.наук, доцент кафедри клінічної лабораторної діагностики
ХМАПО, Україна

Короп О.Г.

канд. мед. наук, доцент кафедри клінічної лабораторної діагностики
ХМАПО, Україна

Бойко Л.Т.

канд. мед. наук, доцент кафедри клінічної лабораторної діагностики
ХМАПО, Україна

Беляєва Ю.В.

асистент кафедри клінічної лабораторної діагностики
ХМАПО, Україна

Активне виробництво нових найменувань продуктів хімії органічного синтезу, які широко використовують у побуті та народному господарстві, призводить до потрапляння у навколишнє середовище хімічних речовин з невідомими токсичними властивостями, що негативно впливає на громадське здоров'я та потребує вивчення можливих наслідків у подальшому [1]. Особливої уваги потребує визначення віддалених ефектів впливу на організм, у тому числі, на репродуктивну функцію [2]. До органічних сумішей, безпечні рівні яких потребують гігієнічної регламентації, належать гальмівна рідина «Роса» (ГР) та проміжні продукти її синтезу: метилцелозольв (МЦ) і метилкарбітол (МК), які здатні забруднювати водні екологічні системи та негативно впливати на здоров'я людини.

Метою роботи було дослідження ембріотоксичної, гонадотоксичної та мутагенної дії ГР, МК та МЦ на репродуктивну систему теплокровних тварин.

Методи та матеріали. У хронічному експерименті використовували 5 груп по 12 білих безпородних щурів (самці та самиці), вагою 180-200 г., які протягом 2,5 місяців отримували внутрішньошлунково водні розчини (1/100 DL₅₀ та 1/1000 DL₅₀), що склало 0,16; 0,016 г/кг ГР, 0,015 та 0,0015 г/кг МЦ та 0,01 і 0,01 г/кг МК співвідносно. Наприкінці експерименту щурів забивали методом цервікальної дислокації під ефірним наркозом, дотримувались загальних етичних вимог до експериментів на хребетних тваринах [3]. Гонадотоксичну дію речовин вивчали мікроскопічно за загальноприйнятими методиками шляхом оцінювання функціонального стану сперматоцитів за їх рухомістю, кількістю, осмотичною та кислотною резистентністю і наявністю дегенеративних форм клітин [4]. Сім'яники оцінювали за масою, коефіцієнтами маси та морфологічним станом сперматогенного епітелію, а саме: числом сперматогоніїв, каналців зі злуценом епітелієм та 12-й стадією мейозу, індексом сперматогенезу [5]. Ембріотоксичну дію досліджували на 20-ту добу затравки вагітних самиць шляхом реєстрації числа та маси живих ембріонів, маси плацент, числа місць імплантації, постімплантаційну загибель [6]. Для дослідження мутагенної дії речовин використовували клітини червоного кісткового мозку, для чого за 2 години до забою щурам вводили колхіцин з розрахунку 2,5 мг/кг, готували препарати, які фарбували за Романовським-Гімза. Аналізували 100 метафаз від кожної тварини, враховували поодинокі та парні фрагменти, транслокації, дицентрики, делеції, коловидні хромосоми за виключенням пробілів.

Результати та обговорення. Було виявлено, що вплив 1/100 DL₅₀ речовин в усіх випадках гальмував функціональну активність сперматоцитів (табл. 1).

Таблиця 1

Функціональний стан сперматозоїдів щурів (M ± m)

Речовина	Доза DL ₅₀	Термін рухомості сперматоцитів (хв)	Кількість сперматоцитів (млн/мл)	Кількість мертвих клітин (%)
Контроль		152,1 ± 3,8	12,7 ± 1,2	5,3 ± 1,2
ГР	1/100	115,3 ± 10,2*	7,9 ± 1,1*	11,2 ± 2,7*
	1/1000	150,0 ± 7,1	11,2 ± 1,4	7,5 ± 2,2
МЦ	1/100	117,5 ± 6,1*	6,7 ± 0,7*	9,1 ± 1,3*
	1/1000	155,3 ± 14,1	11,3 ± 0,7	5,7 ± 1,8
МК	1/100	112,0 ± 11,9*	7,7 ± 0,3*	10,9 ± 2,5*
	1/1000	148,1 ± 15,7	10,9 ± 1,3	7,1 ± 3,3

Нотатка: * - різниця показників вірогідна, $p < 0,05$ [авторська розробка]

Дія 1/100 DL₅₀ органічних речовин призводила до зменшення числа сперматозоїдів у суспензії придатків щурів та зменшенню терміну їх рухомості, тоді як 1/1000 DL₅₀ не викликала статистично значущих змін функціональної активності. Максимальних значень зниження показників сягало при дії МК – час рухомості сперматоцитів зменшувався у 1,3 рази ($p < 0,05$), число клітин у суспензії придатків щурів знижувалося у 1,8 рази ($p < 0,05$), кількість мертвих форм збільшувалася у 1,9 рази у порівнянні з контролем. Дія обох доз ГР не впливала на осмотичну та кислотну резистентність сперматоцитів, а МК і МЦ незначно зменшували значення даних показників. Вплив органічних речовин на морфологічні показники сперматогенезу також був дозозалежним (табл.2).

Таблиця 2

Дія органічних речовин на морфологічні показники сім'яників щурів, (M ± m).

Речовина	Доза DL ₅₀	Морфологічні показники			
		Індекс сперматогенезу	Кількість сперматогоній	Канальці з 12-стадією мейозу	Канальці зі злущеним епітелієм
ГР	1/100	3,71± 0,09	62,1 ± 1,6*	2,3 ± 0,2	3,6 ± 0,33
	1/1000	3,73 ± 0,2	68,4 ± 1,7	2,9 ± 0,4	3,5 ± 0,40
МЦ	1/100	3,48±0,05*	56,4 ± 1,3*	2,1± 0,31*	5,5 ± 0,41*
	1/1000	3,69 ± 0,07	69,1 ± 1,7	2,7 ± 0,5	3,4 ± 0,30
МК	1/100	3,71 ± 0,30	56,7± 1,32*	2,2 ± 0,2*	5,1 ± 0,32*
	1/1000	3,75 ± 0,08	67,1 ± 2,2	2,9 ± 0,3	2,8 ± 0,41
Контроль		3,84 ± 0,06	70,2 ± 1,2	3,42 ± 0,35	3,15 ± 0,25

Нотатка: * - різниця показників вірогідна, $p < 0,05$ [авторська розробка]

Дія ГР не викликала суттєвих відхилень від даних контрольної групи, за виключенням вірогідного зниження кількості сперматогоній. У той же час, МК і МЦ у дозі 1/100 DL₅₀ посилювали десквамацію сперматогенного епітелію, знижували число каналців з 12-й стадією мейозу, зменшували кількість сперматогоній і збільшували число дегенеративно змінених клітин, що свідчить про їх високу токсичність для сім'яників щурів [5]. Вплив МК призводив до збільшення показників загальної ембріональної загибелі у 2,8 рази у порівнянні з контролем, а найменш значними були ембріотоксичні ефекти, обумовлені Гр. Ступінь вираженості ембріотоксичної дії в усіх випадках залежав від дози, так 1/100 DL₅₀ практично в усіх випадках викликала статистично значуще збільшення числа резорбцій, зниження маси плодів та їх розмірів, збільшення маси плаценти, а також зростання показників ембріональної загибелі. Морфологічне дослідження специфічних ембріотоксичних ефектів не виявило, що дозволяє зробити висновок про те, що віддалені ефекти впливу органічних речовин знаходяться на рівні загальнотоксичних [5].

Цитогенетично не визначено статистично значущих відхилень показників від контролю при впливі 1/1000 DL₅₀. У той же час, дія 1/100 DL₅₀ викликала вірогідне зниження мітотичної активності клітин червоного кісткового мозку, появлення хромосомних аберацій (пробілів, делецій, дицентриків), а саме - неспецифічну мутагенну дію [7]. Вплив ГР, МК та МЦ на організм білих щурів проявлявся вірогідним зниженням числа генеративних клітин різних ступенів зрілості, викликав як морфологічні, так і функціональні порушення в репродуктивному апараті тварин, збільшення ембріональної загибелі, зниження маси плодів, що дозволяє віднести досліджувані органічні речовини до потенційно небезпечних продуктів органічної хімії.

Список використаних джерел:

1. Галимов Ш.Н, Громенко Д.С., & Абдуллина А.З., Галимова Э.Ф. (2008). Спермотоксические свойства приоритетных загрязнителей окружающей среды класса полихлорбифенилов. *Медицина труда и промышленная экология*, (10), 31-33.
2. Божедомов В.А., Громенко Д.С. & Ушакова И.В. и др. (2008). Причины оксидативного стресса сперматозоидов. *Проблемы репродукции*, (6), 67-73.
3. Руднева Е. Хельсинская декларация этических принципов: версия 2008 г. (2008). *Український медичний часопис*, (1 (69), I/II), 107 - 112.
4. Сапожкова Ж.Ю., Шабалова И.П., & Касоян К.Т. (2017). *Исследование осадка зякулята в диагностике инфекций, передаваемых половым путем: учебное пособие*. М.: Триада.

5. Гончаров Н.П., Добрачева А.Д., & Попова Г.М. и др. (2018). *Атлас морфологических форм сперматозоидов*. М.: МИА. (УРО).
6. Шабалова И.П., & Полонская Н.Ю. (2018). *Теория и практика лабораторных цитологических исследований: учебник для мед. училищ*. - М.: ГЭОТАР-Медиа. (ЦИТ).
7. Резуненко Ю. К. Оцінка токсичності метилкарбітолу та метилцеллозольву з використанням різних тест-систем. (2011). *Мед. хімія: Науковий журнал, Укрмедкнига*. (Т. 13, (1)), 14-18.

НАГАЛЬНА ПРОБЛЕМА - РЕАБІЛІТАЦІЯ ПІСЛЯ COVID-19

Грицко Роман Юліанович

доктор наук державного управління,
кандидат медичних наук, доцент
м. Львів, Україна

В даний час важко визначити, наскільки значною соціальною проблемою буде здоров'я населення після COVID-19. Тривале спостереження таких станів дозволять надійно оцінити частоту, тяжкість та тривалість симптомів. Безумовно, у міру продовження пандемії, з огляду на збільшення кількості людей, які перенесли COVID-19, кількість пацієнтів, які потребуватимуть постійної, багатопрофільної медичної та реабілітаційної допомоги, буде зростати. Це призведе до збільшення тягара спеціалізованої допомоги, особливо в кардіології, пульмонології, неврології та психіатрії [1-3]. Професійна реабілітація допоможе відновити повноту/якість здоров'я після перенесеного COVID-19.

За оцінками експертів, щонайменше у третини пацієнтів виникають ускладнення після коронавірусної хвороби. Найпоширеніші з них: проблеми з дихальною системою, зниження загальної фізичної форми та толерантності до фізичних вправ, біль у м'язах та суглобах, тривожні та депресивні розлади, хронічна втома [4] тощо. Останнім часом все більше пацієнтів потребують і звертаються за реабілітаційною допомогою. Здебільшого лікарі (сімейні) розгублені у цих питаннях. Їм не вистачає чітких настанов. Тому постає слушне питання розробки комплексної програми реабілітації після COVID-19, яка повинна реалізуватися не лише в стаціонарному режимі але і санаторно-курортному лікуванні. Так вже існують центри які надають послуги по реабілітації таким хворим, але в своїй більшості це приватні установи, а мова йдеться про державну підтримку і повинні охоплювати не лише великі міста а і малі, віддалені від центрів, громади [5]. Щоденно збільшується кількість людей які потребують реабілітації не лише стаціонарної але амбулаторної (під спостереження і за рекомендацій сімейного лікаря).

На етапі масштабного впровадження реабілітації пост ковідних хворих на всіх щаблях необхідно вивчити проблеми які гальмують ці процеси в суспільстві. На сам перед необхідно розробити комплексну програму реабілітації пацієнтів, хворих на COVID-19 яка б чітко окреслила коли доцільно розпочинати реабілітацію і за якими критеріями функціонального стану відбирати пацієнтів. Наприклад МОЗ оголосив, що реабілітацію зможуть отримати всі однак згодом виявилось, що не зовсім. Тому напевне необхідно розглянути джерела фінансування (компенсації з фонду) санаторіям (втому числі приватним) які будуть проводити таку реабілітацію. Переглянути оплату сімейних лікарів і передбачити оплату роботи проведеної з реабілітації. Так в НЦЗУ передбачені умови надання послуг з реабілітації взагалі, але в своїй більшості вони не можуть бути реалізовані амбулаторія (зокрема «периферійними»). Тому і виникає ситуація, що скажемо дрібні амбулаторії не можуть проводити такого виду роботи. До того ж спостерігається плутанина щодо того, які документи повинні видаватися. Не існує конкретних вказівок, і це викликає багато запитань і є проблематичним, перш за все, для пацієнтів.

Сьогодні амбулаторна реабілітація - мало кого цікавить, а правильніше сказати взагалі не цікавить. Це відмічається, як і збоку МОЗ так і безініціативність самих

амбулаторій. Немає розуміння проблеми і тому вони її не висвітлюють і роблять вигляд, що проблеми немає [7]. Майже кругом відсутні фізіотерапевтичні кабінети а там де вони залишилися вони в жахливому стані (нестача коштів, обладнання, ліцензій). Так є багато об'єктивних умов, але на сам перед це байдужість до пацієнтів і відсутність стратегічного бачення у керівництва більшості амбулаторій. Не розуміння важливості здоров'я громадян для громади. Напевно необхідно розробити програми реабілітації не лише в самій амбулаторії, але і винайти можливості для надання такої допомоги в дома пацієнта. Хоча б навчити людей з проведення таких реабілітаційних вправ, доведення до людей методичних рекомендацій ВООЗ з цього питання. Але щоб навчати необхідно самому знати. Значить виникає питання навчання лікарів та медсестер, що сьогодні не передбачено в навчальних програмах. Закупівля обладнання для фізіотерапевтичних кабінетів з можливістю видачі їх у позику пацієнтам на час реабілітації до дому. Реабілітаційні програми постковідних хворих просувається недостатньо, і мало хто з лікарів загальної практики про це знає, що вже говорити про пацієнтів. Недолуга політика призвела до зменшення кількості спеціалізованих реабілітологів, а лікар загальної практики не може охопити всі аспекти роботи які на нього покладаються. Наприклад це і лікування, рання діагностика туберкульозу, серцево-судинних захворювань, інсультів, боротьба з ожирінням, профілактика, вакцинація, а ще й і реабілітація. На прийом виділяється 15 хвилин.

Ситуація з реабілітації дітей взагалі виглядає катастрофічною. Хоча діти хворіють рідше, але вони є основними переносниками. Основними недугами, які спостерігаються є порушення концентрації уваги, труднощі з навчанням, хронічна втома. неврологічні довготривалі ушкодження, серцево судинні впливають на їх розвиток, навчання в школі, а це не враховується. Діти після COVID-19 дуже легко і швидко втомлюються, їх фізична працездатність знижується. Можливо є необхідність працювати з такими дітьми в школі, розробити для них індивідуальні плани навчання, лікування, реабілітації тощо. В результаті пандемії та ізоляції, у дітей відмічається значне перевищення маси тіла. Ще один дуже небезпечний симптом.

Люди які перенесли COVID-19 мають пройти реабілітацію за рахунок держави з ковідного фонду. Тим паче, що мова йде про третину перехворілих. Чому? Тому, що ці недуги значно обмежують активність у суспільному та професійному житті. Саме тому необхідно підготувати національну комплексну програму реабілітації для пацієнтів, які перенесли COVID -19, і напевне вони повинні ґрунтуватися на вказівках ВООЗ. Завдяки реабілітації пацієнти швидше повернуться до нормального життя як власного так і громадського. Комплексна реабілітаційна програма повинна включати: кінезотерапію з особливим акцентом на тренуваннях на витривалість, дихальні вправи, ефективні вправи від кашлю, загальні фітнес -вправи, вправи на свіжому повітрі; інгаляції; терапія, навчання ходьбі; гідротерапія, лікувальна фізкультура - за індивідуальними показаннями; бальнеотерапія - за індивідуальними показаннями; масаж - за індивідуальними показаннями; медична освіта та зміцнення здоров'я, включаючи, наприклад, вивчення правильної техніки використання інгаляторів, усунення залежностей та інших факторів ризику цивілізаційних хвороб, зміну способу життя, що сприяє здоров'ю; тренування релаксації; дієтичне лікування - за індивідуальними показаннями; реабілітаційна підтримка супутніх захворювань; психологічна терапія; перелік діагностичних тестів, ліки, медичну апаратуру, які є необхідними для отримання найкращих результатів. Відокремити рекомендації для проведення реабілітації в стаціонарі, амбулаторії та дома. Відповідно передбачити оплату персоналу, який цим

займається. Зазначити чіткі критерії функціонального стану відбору пацієнтів для реабілітації. Розписати етапи (створити алгоритми) проведення реабілітації. Широко впроваджувати рекомендації ВООЗ для пацієнтів [7, 8].

Проблематика цієї теми багатогранна і є не лише медичною але і соціальною. Потребує швидкого вирішення і реалізації в життя. Здоров'я громадян має бути пріоритетом державної політики.

Список використаних джерел:

1. Грицко Р.Ю. COVID-19 захворювання з мультисистемним ураженням // Сучасний вимір медичної науки та практики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 7-8 травня 2021 р.). – Дніпро: Організація наукових медичних досліджень «Salutem», 2021. – 76 с. – С. 25-30.
2. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/risk-comms-updates/update-36-long-term-symptoms.pdf?sfvrsn=5d3789a6_2
3. What is ME/CFS? Myalgic Encephalomyelitis/Chronic Fatigue Syndrome, CDC, www.cdc.gov
4. Грицко Р.Ю. Наслідки впливу на систему охорони здоров'я пандемії COVID-19 // Вплив науково-технічного прогресу на розвиток медичної науки та практики: реалії сьогодення: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 9-10 липня 2021 р.). – Київ : «Київський медичний науковий центр», 2021. – 72 с. – С. 40-49
5. Ji, Y., Shao, J., Tao, B., et al. (2021). Are we ready to deal with a global COVID-19 pandemic? Rethinking countries' capacity based on the Global Health Security Index. *International Journal of Infectious Diseases*. doi:10.1016/j.ijid.2021.03.089.
6. Грицко Р.Ю., Фуртак І.І., Грицко О.М. Безпека пацієнта – головне завдання роботи керівника закладу охорони здоров'я // «Чорноморські наукові студії»: матеріали VII Всеукраїнської мультидисциплінарної конференції, м. Одеса, 14 травня 2021 року. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, Видавничий дім «Гельветика». - 2021. – 268 с. – С. 78-83.
7. <https://www.nfz.gov.pl/aktualnosci/aktualnosci-centrali/znamy-szczegoly-programu-rehabilitacji-po-przebytej-chorobie-covid-19,7959.html>
8. <https://www.nfz.gov.pl/aktualnosci/aktualnosci-centrali/rehabilitacja-po-przebytej-chorobie-covid-19-jeszcze-blizej-pacjenta,7967.html>

ПЕРЕБІГ COVID-19 ІНФЕКЦІЇ У ПАЦІЄНТІВ З АУТОІМУННИМИ РЕВМАТИЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ НА ТЛІ ІМУНОСУПРЕСИВНОЇ ТЕРАПІЇ

Грішина Олена Ігорівна

канд.мед.наук, провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова
НАМН України», Україна,

Менкус Олена Валеріївна

науковий співробітник
ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова
НАМН України», Україна,

Акименко Артем Володимирович

лікар вищої категорії
КНП «Міська багатопрофільна лікарня №18» ХМР, Україна

Перебіг COVID-19 інфекції у пацієнтів з аутоімунними ревматичними захворюваннями (АРЗ) неоднозначно оцінюється різними дослідниками. Так, наприклад, за даними одного з досліджень [1], важкий перебіг, який визначався, як смерть, інвазивна вентиляція легень, госпіталізація до відділень інтенсивної терапії або серйозні ускладнення, були характерні для системних захворювань сполучної тканини (системний червоний вовчак (СЧВ), синдром Шегрена, системна склеродермія, ревматична поліміалгія, васкуліти), але не для хронічних запальних артритів (псоріатичний, ревматоїдний, спондилоартрит). Також імуносупресивна терапія не асоціювалася з тяжким перебігом COVID-19. В іншому дослідженні предиктором поганого прогнозу у пацієнтів з АРЗ називається тільки вік [2].

Метою цього дослідження була оцінка клінічного перебігу COVID-19 інфекції у пацієнтів з АРЗ на тлі імуносупресивної терапії.

Матеріали та методи. Дана робота є фрагментом моноцентрового ретроспективного дослідження, яке було проведено з дотриманням чинного законодавства і схвалено Комісією з питань етики.

Дослідження проводилося на базі Комунального некомерційного підприємства «Міська багатопрофільна лікарня №18» Харківської міської ради терапевтичне відділення, Державна установа «Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України», лабораторія та клінічний відділ молекулярної імунофармакології.

Діагноз COVID-19 інфекції був підтверджений позитивним ПЛР-тестом або появою антитіл IgM/IgG до SARS-CoV-2 після відповідної клінічної картини. COVID-19 пневмонія була підтверджена даними комп'ютерної томографії.

Серед пацієнтів, які спостерігалися з приводу АРЗ і отримували імуносупресивну терапію, зі скаргами на симптоми гострого респіраторного захворювання звернулися 42 особи. У 32 з них була діагностована COVID-19 інфекція. За нозологічними формами пацієнти розподілилися наступним чином: ревматоїдний артрит - 11 (34.4%) пацієнтів, псоріатичний артрит - 7 (21.9%), анкілозуючий спондиліт - 7 (21.9%), нерадіологічний аксіальний спондиліт - 3 (9.4%), СЧВ - 2 (6.25), дерматоміозит (ДМ) -

1 (3.1%), поліоміозит (ПМ) - 1 (3.1%). Розподіл за статтю: 17 (53.1%) жінок і 15 (46,9%) чоловіків. Середній вік пацієнтів склав $53,4 \pm 14,2$ року. Індекс маси тіла (Медіана, ранги) - 29 (15 - 41) кг/м². Дев'ятнадцять пацієнтів (59.4%) мали низьку активність основного захворювання і 13 (40,6%) перебували в стадії ремісії. Отримана пацієнтами терапія представлена в таблиці 1.

У таблиці 2 наведена клінічна симптоматика COVID-19 інфекції у наших пацієнтів. Важкий перебіг спостерігався тільки у 1 пацієнтки з поліоміозитом, яке зажадало госпіталізації у відділення інтенсивної терапії і неінвазивної вентиляції легенів. У неї ж захворювання ускладнилося некротизуючим васкулітом, що призвело до ампутації пальців стопи.

Таблиця 1

Терапія АРЗ на момент захворювання на COVID-19 інфекцію

Терапія, що отримували пацієнти	Частота
Інгібітори фактору некрозу пухлини (ФНП)	4 (12.5%)
Інгібітори ФНП + метотрексат	4 (12.5%)
Інгібітори інтерлейкіну 23	2 (6, 25%)
Інгібітори інтерлейкіну 23 + метотрексат	3 (9,4%)
Інгібітори інтерлейкіну 17	1 (3.1%)
Інгібітори Янус кінази	6 (18.75 %)
Метотрексат	3 (9,4%)
Метотрексат+гідроксихлорохін+глюкокортикостероїди	3 (9,4%)
Метотрексат + ГКС	4 (12.5%)
Метотрексат + сульфасалазин	2 (6,25%)

Таблиця 2

Клінічна симптоматика COVID-19 інфекції у пацієнтів з АРЗ

Симптоми	Частота
Температура до 38°C	16 (50%)
Температура вище 38°C	16 (50%)
Кашель	27 (84.4 %)
Закладеність носа	6 (18.7%)
Біль в горлі	8 (25%)
Артралгії	17 (53.1%)
Міалгії	13 (40.6%)
Втрата нюху	21 (65.6%)
Втрата смаку	4 (12.5%)
Головний біль	5 (15.6%)
Пневмонія	14 (43.7%)
Діарея	1 (3.1%)

Дискусія.

Загалом складається враження про те, що провідну роль в несприятливому прогнозі грає не тільки (а може бути і не стільки) АРЗ, а його висока активність. Наші пацієнти з низькою активністю захворювання або стадією ремісії можуть вважатися, як ті, що благополучно пройшли випробування COVID-19, звісно, в порівнянні з пацієнтами інших груп ризику. Це узгоджується з даними реєстра COVID-19 Глобального Ревматологічного Альянсу, де було показано, що прийом ГКС ≥ 10

мг/день пов'язаний з більш високими шансами госпіталізації, а терапія інгібіторами ФНП - з меншими шансами госпіталізації у пацієнтів з АРЗ. Терапія базисними препаратами і нестероїдними протизапальними препаратами не підвищувала ризик госпіталізації [3]. В роботі R. Hasseli і співавт. [4] було показано, що у пацієнтів з АРЗ ризик госпіталізації підвищує не імуносупресивна терапія, а вік, наявність супутніх захворювань серцево-судинної системи, нирок, хронічне обструктивне захворювання легенів, поточне або попереднє лікування ГКС і висока активність АРЗ. Повертаючись до даних реєстра COVID-19 Глобального Ревматологічного Альянсу і ще одного його аналізу [5] слід звернутися до висновків, які полягають в наступному. «Серед людей, які страждають на ревматичні захворювання, смерть, пов'язана з COVID-19, залежала від відомих загальних факторів (похилий вік, чоловіча стать і конкретні супутні захворювання) і факторів, специфічних для захворювання (активність захворювання і конкретні ліки). Зв'язок з помірною / високою активністю захворювання підкреслює важливість адекватного контролю захворювання за допомогою базисних препаратів, переважно без збільшення дозування глюкокортикоїдів. З обережністю може знадобитися ритуксімаб, сульфасалазин і деякі імунодепресанти».

Висновок: Нам необхідні подальші дослідження цієї групи пацієнтів, пов'язані, як з клінічними результатами, так і з ефективністю вакцинації, перебігом основного захворювання після вакцинації, можливо розробкою інших схем вакцинації при наявності АРЗ, ніж для здорових осіб. Сьогодні ми можемо говорити про те, що лікування, що сприяє підтримці низької активності АРЗ або її ремісії, не повинно бути зупинено. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Список використаних джерел:

1. Pablos JL, Galindo M, Carmona L. et al. Clinical outcomes of hospitalised patients with COVID-19 and chronic inflammatory and autoimmune rheumatic diseases: a multicentric matched cohort study. *Ann Rheum Dis.* 2020;79(12). P. 1544–1549. Doi: 10.1136/annrheumdis-2020-218296.
2. Haberman R., Axelrad J., Chen A. et al. Covid-19 in immune-mediated inflammatory diseases—case series from New York. *N Engl J Med.* 2020;383(1). P. 85–88. Doi: 10.1056/NEJMc2009567.
3. Gianfrancesco M, Hyrich K., Al-Adely S. et al. Characteristics associated with hospitalisation for COVID-19 in people with rheumatic disease: data from the COVID-19 Global Rheumatology Alliance physician-reported registry. *Ann Rheum Dis.* 2020;79(7).P. 859–866. Doi: 10.1136/annrheumdis-2020-217871.
4. Hasseli R., Mueller-Ladner U., Hoyer B. et al. Older age, comorbidity, glucocorticoid use and disease activity are risk factors for COVID-19 hospitalisation in patients with inflammatory rheumatic and musculoskeletal diseases. *RMD.* 2021;7:e001464. Doi:10.1136/rmdopen-2020001464pmid:http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/33479021
5. Strangfeld A., Schafer M., Gianfrancesco M. Factors associated with COVID-19-related death in people with rheumatic diseases: results from the COVID-19 global rheumatology alliance physician-reported registry. *Ann Rheum Dis.* – 2021. Doi:10.1136/annrheumdis-2020-219498

ХОЛЕЦИСТОКАРДІАЛЬНИЙ СИНДРОМ АБО КАРДІОЛОГІЧНА МАСКА ХОЛЕЦИСТИТУ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Сапричова Лариса Віталіївна

асистент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини і фізичної реабілітації
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Шмідт Олена Юріївна

асистент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини і фізичної реабілітації
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Медвідь Олена Петрівна

завідуюча відділенням інтервенційної радіології, лікар вищої категорії
ХКЛ ЗТ №1 Філії «ЦОЗ» АТ «Укрзалізниця», Україна

Прилуцька Катерина Юріївна

лікар з функціональної діагностики
Харківська клінічна лікарня на залізничному транспорті №1 філії «Центр охорони здоров'я» Акціонерного товариства «Українська залізниця», Україна

Пасюра Ігор Миколайович

кандидат медичних наук, медичний директор
Харківська клінічна лікарня на залізничному транспорті №1 філії «Центр охорони здоров'я» Акціонерного товариства «Українська залізниця», Україна

Вступ. В останні роки збільшується кількість хворих на ЖКХ [5,10,14]. Біля 10-20% населення розвинутих країн страждає на цю патологію. Частота захворюваності на ЖКХ збільшується з віком та досягає 45-50 % у літніх пацієнтів [1,17]. Крім класичних проявів (напади біліарної коліки та гострого холециститу), клінічна картина ЖКХ може мати атипів прояви (так звані, маски), одна з яких відома, як холецистокардіальний синдром (ХКС), або холециститне серце, синдром Боткіна, синдром Ремхельда.

ХКС - це симптомокомплекс, що клінічно проявляється кардіалгіями, задишкою, порушенням ритму та провідності, змінами на електрокардіограмі (ЕКГ), нападами стенокардії, та виникає внаслідок рефлекторної або токсичної дії на серцевий м'яз при ураженні гепатобіліарної системи (ГБС) [1,3,12,13]. Даний симптомокомплекс відомий ще з першої половини дев'ятнадцятого сторіччя, коли відомий діагност С.П. Боткін почав займатися проблемами рефлекторної дії на серцевий м'яз у хворих, що мали ураження жовчного міхура. Сам С.П. Боткін з 25 років страждав на жовчокам'яну хворобу (ЖКХ), що клінічно проявлялась нападами стенокардії. Після багаторічних спостережень Боткін прийшов до висновку: «нерідко холелітіаз (ХЛ) виражається в явищах, що зосереджуються переважно в області серця, особливо в тих випадках, коли пересування каменю відбувається в протоки міхура. Ви не почувете скарг на розлад травлення, біль, здуття живота, хворий буде скаржитися переважно на напади болю в боці серця, що йдуть з явними змінами його функції, аритмією, утрудненням дихання, одним словом, з ясною картиною стенокардії» [2,4,10].

ХКС може привести до помилкового діагнозу «гострий коронарний синдром», особливо у випадках, коли на ЕКГ з'являються неспецифічні зміни (депресія сегменту ST або інверсія зубця T). Механізми змін ЕКГ на тлі ХКС включають зниження коронарного кровотоку через розширення жовчної протоки, тахікардію, підвищення артеріального тиску і підвищення рівня реніну, а також коронарний вазоспазм, опосередкований вагусним рефлексом (кардіобілярний рефлекс) [18,19,20].

В даній статті ми вирішили проілюструвати клінічний випадок помилкової діагностики серцевої патології у пацієнта з жовчно-кам'яною хворобою.

Матеріали дослідження: матеріалом дослідження були результати обстеження та лікування хворої, що була госпіталізована до кардіологічного стаціонару. Використовувались скарги пацієнта, дані анамнезу, об'єктивного огляду, лабораторні та інструментальні методи діагностики.

Результати: хвора, 57 років, була доставлена до кардіологічного стаціонару з діагнозом: ішемічна хвороба серця (ІХС), нестабільна стенокардія, de novo. Артеріальна гіпертензія 2 стадії, 2 ст. На момент госпіталізації пред'являла скарги на загальну слабкість та біль в міжлопатковій ділянці з іррадіацією за грудиною.

Анамнез хвороби: впродовж 10 років хворіла на гіпертонічну хворобу з максимальним рівнем артеріального тиску (АТ) 200/110 мм рт ст. Адаптована до АТ на рівні 140-150/90 мм рт ст. Не лікувалась, гіпотензивні препарати приймала ситуативно (каптоприл з гідрохлортіазидом). Захворіла раптово, коли вперше в житті у хворої з'явився давлячий біль в міжлопатковій ділянці з іррадіацією за грудиною. Біль посилювався на тлі підвищення АТ до 200/110 мм рт ст. та зменшувався в колінно-ліктьовому положенні. Була викликана швидка, надана допомога: сульфат магнію, нітрогліцерин, стан покращився. Однак через дві години у хворої повторився напад болю, була одноразова блювота. Повторно викликана швидка та хвора госпіталізована до кардіологічного стаціонару з діагнозом нестабільної стенокардії.

Об'єктивний статус при надходженні до стаціонару: стан хворої середнього ступеня важкості, свідомість ясна. Підвищеного харчування. Шкіра та видимі слизові оболонки звичайного кольору, периферійних набряків немає. Щитоподібна залоза та периферійні лімфовузли не пальпуються. Над легенями вислуховується везикулярне дихання, хрипів немає. Тони серця приглушені, діяльність ритмічна. АТ 150/100 мм рт. ст., ЧСС 68 за хвилину, ЧД 18 за хвилину. Живіт м'який, чутливий при пальпації в епігастральній ділянці та правому підребер'ї, збільшений в розмірах за рахунок жирової клітковини. Печінка безболісна, не виступає з-під краю реберної дуги. Симптом Пастернацького негативний з обох боків. Фізіологічні випорожнення без особливостей.

Додаткові методи дослідження:

- клінічний аналіз крові: еритроцити- 4.63×10^{12} /л, гемоглобін-139г/л, тромбоцити- 317×10^9 /л, лейкоцити- 9.8×10^9 /л, ШОЕ-32 мм/год, нейтрофіли: паличкоядерні-6%, сегментоядерні-65%, еозинофіли-2%, лімфоцити 19%, моноцити-8%.

- клінічний аналіз сечі: кількість-100 мл, колір-жовтий, питома вага-1015, білок, глюкоза-не виявлені, лейкоцити-0-1 в п/з, еритроцити-поодинокі

- аналіз крові на вміст глюкози:-5.8 ммоль/л,

- біохімічний аналіз крові: креатинін-64 мкмоль/л, АлАТ-42 О/л, АсАТ-26.9 О/л, СК-МВ-21 Е/л.

- тропонін- <1.5 нг/л (≤ 11 нг/л)

- ліпідний спектр-ХС 5.68 (норма до 5.2ммоль/л), ХСЛПВП-1.23 (норма <1 ммоль/л), ХСЛПНП-3.86 (норма ≥ 0.9 ммоль/л), тригліцериди 1.31 (норма до 2.3ммоль/л), Ка-3.6179 (норма до 3.0ммоль/л)

- ЕКГ: ритм синусовий, поодинокі передсердні екстрасистоли, негативний зубець Т в III відведенні. Гіпертрофія міокарда лівого шлуночка.

- Ехокардіографія з доплерівським аналізом: склеротичні зміни аорти, стулок аортального та мітрального клапанів. Порожнини шлуночків не збільшені. Сегментів з зоною гіпокінезії не виявлено. Показники скоротливості міокарду лівого шлуночка збережені. Мітральна регургітація 1 ступеню. Трикуспідальна регургітація 1 ступеню. Фракція викиду 71%.

- Рентгенограма органів грудної клітини-вогнищевих та інфільтративних змін не виявлено, корені структурні, синуси вільні.

Хворій було виставлено діагноз: ІХС. Нестабільна стенокардія, *de novo*. Артеріальна гіпертензія 2 стадії, 3 ступеню, високий кардіоваскулярний ризик. Гіпертонічний криз. СН 1 стадії, ФК 0.

У зв'язку за встановленим диягнозом, хворий була проведена коронарографія. Висновок: правий тип коронарного кровопостачання. ЛКА-стовбур без особливостей, субоклюзія ПНА ЛКА у середньому сегменті, ОА ЛКА без особливостей. Стеноз ПКА до 50%, геодинамічно не значущий.

Після процедури коронарографії хвора продовжувала скаржитись на помірний біль у нижній третині грудини, біль в правому підребер'ї, нудота. Пацієнтці були призначені спазмолітичні препарати: дротаверин. Однак стан не покращився, через що була проведена УЗД органів черевної порожнини: виявлено виражений пневматоз кишківника, ознаки калькульозного холециститу. Дилатація та застійні зміни в жовчному протоку. Гепатомегалія.

Повторно виконані:

- біохімічний аналіз крові: АлАТ-100.1 О/л, АсАТ-146.7 О/л, білірубін 29.7 мкмоль/л

- клінічний аналіз крові: еритроцити- 4.41×10^{12} /л, гемоглобін-128г/л, тромбоцити- 438×10^9 /л, лейкоцити- 11.3×10^9 /л, ШОЕ-57 мм/год, нейтрофіли: паличкоядерні-6%, сегментоядерні-71%, еозинофіли-2%, лімфоцити 16%, моноцити-5%.

Хвора консультована хірургом: ЖКХ III стадії, гострий холецистит. Хвора для подальшого лікування переведена до хірургічного відділення.

Висновки: даним клінічним випадком ми хотіли звернути увагу лікарів на те, що одні хвороби можуть маскуватися симптомами інших [7,8,9,15,16]. Це може відтермінувати встановлення остаточного діагнозу, затримати вибір правильної лікувальної тактики, або призначити лікування, що погіршить стан хворого. Також має значення економічний аспект цього питання. Щоб уникнути ситуацій, подібних до наведеної у статті, лікар будь якої спеціальності повинен комплексно розглядати кожного пацієнта, використовуючи диференціально-діагностичний підхід та пам'ятаючи слова наших вчителів, що потрібно лікувати хворого, а не хворобу.

Список використаних джерел:

1. Панфилов Б.К. Билиарно-кардиальный синдром-холециститное сердце: Монография/Б.К. Панфилов.-М.:Изд-во УДН, 1986.-242с.
2. Кушнир В.Е. О холецисто-кардиальном синдроме/В.Е. Кушнир, Л.А. Сидорова, Ю.И. Кухля//Врач. дело.-1987. №11.-С.44-46.
3. Ветшев П.С. Холецистокардиальный синдром в клинической практике/П.С. Ветшев, В.А. Сулимов, П.В. Ногтев/Клин. Перспективы гастроэнтерологии, гепатологии-2004. - №6-С. 15-20.
4. Гасанов А. Холецисто-кардиальный синдром/А. Гасанов, В. Добрынина, Л. Либова/Харківська хірургічна школа.-2008.-№4.-С.94-96

5. Оревкова О.Д., Хронический холецистит (клинический случай)/ О.Д. Оревкова, А.А. Галаганова, С.Н. Стяжкина/Вопросы науки и образования/2017.№ 11(12), С.209-212
6. Nagappa M. Cholecysto-cardiac link: The heart of the matter./ Nagappa M., Taly AB./ Neurol India/2019; 67:391-2
7. Tana, M. Acute acalculous cholecystitis and cardiovascular disease: a land of confusion./Tana, M., Tana, C., Cocco, G. et al./ J Ultrasound/2015 (18), 317–320
8. Ozeki M. Acute cholecystitis mimicking or accompanying cardiovascular disease among Japanese patients hospitalized in a Cardiology Department./ Ozeki M., Takeda Y., Morita H. et al./BMC Res Notes/2015(8), 805
9. O. Jolobe. More on the association of acute cholecystitis and cardiovascular disease/ O. Jolobe/ QJM: An International Journal of Medicine, Volume 103, Issue 5, May 2010, Page 359
10. Fairfield, C.J. Gallstone Disease and the Risk of Cardiovascular Disease./ Fairfield, C.J., Wigmore, S.J. & Harrison, E.M. /2019 (Sci Rep 9), 5830
11. Koya Yasukawa. Clinical characteristics and management of acute cholecystitis after cardiovascular surgery/ Koya Yasukawa, Akira Shimizu, Koji Kubota, Tsuyoshi Notake, Shinsuke Sugeno, Kiyotaka Hosoda, Hikaru Hayashi, Ryoichiro Kobayashi, Yuji Soejima, / Journal of Hepato-Biliary-Pancreatic Sciences/2020(10),p.872, 28, 2, (211-220)
12. Meelu OA. Acute cholecystitis and myocardial infarction: a case study with coronary involvement/ Meelu OA., Baber U, Theodoropoulos K, Mennuni MG, Kini AS, Sharma SK./ Clin Case Rep./ 2016;4(8):793-796
13. Upala S. Gallstone Disease and the Risk of Cardiovascular Disease: A Systematic Review and Meta-Analysis of Observational Studies./ Upala S., Sanguankeo A, Jaruvongvanich V. Scand J Surg. 2017 Mar;106(1):21-27
14. Zhao SF. Association between gallstone and cardio-cerebrovascular disease: Systematic review and meta-analysis./ Zhao SF, Wang AM, Yu XJ, Wang LL, Xu XN and Shi GJ: Expert Therapeutic Medicine 17: 2019, 3092-3100
15. Seabra. Abdominal Pain: an Uncommon Presentation of Myocardial Rupture./ Seabra, Daniel, Neto, Ana, Oliveira, Inês, Santos, Rui Pontes dos, Azevedo, João, & Pinto, Paula. Arquivos Brasileiros de Cardiologia, 114(2), 319-322. Epub March 20, 2020
16. Paulo Cabrera. Type 2 myocardial infarction in a patient with acute abdomen due to an incarcerated Amyand's Hernia/ Paulo Cabrera, Carlos Roman, Silvia Barbosa, Fabian Alvarado, Esteban Diaz, Mayerlin Martinez, International Journal of Surgery Case Reports, Volume 70, 2020, Pages 28-32
17. Свиштунов А.А. Желчнокаменная болезнь как клинический маркер метаболического синдрома/ Свиштунов А.А., Осадчук М.А., Киреева Н.В., Осадчук А.М. // Ожирение и метаболизм. — 2018. — Т.15. — №. 3 — С. 3-8.
18. Оганезова И. А., Холецистокардиальный синдром: проблемы дифференциальной диагностики/Оганезова И. А., Егорова С. В., Скворцова Т. Э., Медведева О. И. / Экспериментальная и клиническая гастроэнтерология /2018;150(2): 110–114
19. Улюкин И.М. Особенности клинического проявления холецистокардиального синдрома/ Улюкин И.М., Пережогин С.А, Орлова Е.С../Здоровье – основа человеческого потенциала: проблемы и пути их решения.2020. №1, с 632-639

СЕКЦІЯ ХХІІІ. ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЯ

АНАЛІЗ ПІДРОЗДІЛУ «НАСЕЛЕННЯ» В КНИЗІ «СТАТИСТИЧНИЙ ОГЛЯД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ» 1874 РОКУ

Яковлєв І.В.

канд. іст. наук, старший викладач кафедри
міжнародних відносин та права
Державний університет «Одеська політехніка», Україна

Реутський В.А.

аспірант кафедри історії та етнографії України
Державний університет «Одеська політехніка», Україна

Карпеченкова А.О.

аспірант кафедри культурології
мистецтвознавства та філософії культури
Державний університет «Одеська політехніка», Україна

Архівні книги мають значний інтерес як для науковців так і для пересічних дослідників вітчизняної історії. Сьогодні ми робимо огляд одного з експонатів під назвою «Статистичний огляд Російської імперії» 1874 року. В даній праці зібрані детальні статистичні дані за 1872 рік в з питань: території, державного устрою, фінансової системи держави, мануфактурної промисловості, торгівлі, сільського господарства, гірничої промисловості, особливий акцент робиться на статистичних показниках населення Російської імперії та її збройних силах. Крім цього наводяться дані кримінальної статистики і інформація щодо народної освіти.

Сама книга зберіглась в чудовому стані і може послужити безцінним джерелом інформації при написанні наукових праць з історії України. Її автор В. де Ливрон член Імператорського Руського географічного товариства. Праця отримала дозвіл цензури на друк 10 вересня 1874 року в м. С-Петербург і була видана картографічним закладом А. Ільїна. Інформація, що міститься на сторінках даного експонату в повній мірі відображає всю суть Російської імперії тодішнього періоду, так як зачіпає всі сфери життєдіяльності. І дозволяє отримати відповіді на питання пов'язані з процесом функціонування держави.

Розглядаючи більш детально кожний із зазначених розділів, ми можемо зробити для себе певні висновки. В розділі населення, відмічається, що на період 1872 року населення Російської імперії складало понад 81 мільйон підданих Російської імперії, переважна більшість з яких проживала на території європейської Росії (понад 65 мільйони осіб). В підрозділі племінний склад населення зазначаються наступні статистичні дані: Руські – 51.7 мільйона осіб; Фіни – 4.5 мільйона осіб; Поляки – 4.4 мільйона осіб; Литовці – 2.6 мільйона осіб; Євреї – 2.3 мільйона осіб; Татари – 1.4 мільйона осіб; Киргизи 1.2 мільйона осіб; Башкири – 1 мільйон осіб; Німці – 0.9

мільйона осіб; Румуни – 0.85мільйона осіб; Грузини 0.8мільйона осіб; Перси і турки – 0.8мільйона осіб. Як бачимо, українців не відокремлювали в окрему племінну групу, всі хто проживав на території сучасної України, що входила до складу Російської імперії, були руськими як за підданством так і за родовим ознаком.

Якщо говорити про релігійний склад держави, то абсолютна більшість населення сповідувала православне християнство – понад 56 мільйонів осіб; католицизм – понад 7 мільйонів осіб; іслам понад 5 мільйонів осіб; протестантизм – 4.3. мільйона, та понад 2.5 мільйона осіб сповідували іудаїзм.

Розподіл населення статусу має наступні показники: дворянство в загальній кількості близько одного мільйона осіб; духовенство майже 700 тис. осіб; міське населення понад сім мільйонів, також понад чотири мільйони військових, та шістьдесят чотири мільйони сільського населення.

Крім цього в підрозділі населення наводяться показники населення по регіонам, областям та містам. Слід відмітити, що Одеса знаходилась на четверті позиції після С.-Петербургу, Москви та Варшави. Не дивлячись на незначний вік даного міста, яка на той момент підходило до відмітки в сто років.

Отже, аналіз підрозділу населення в книзі «Статистичного огляду Російської імперії» 1874 року. Дав нову цікаву інформацію, яка може бути використана при подальшій розробці досліджень з вітчизняної історії

Список використаних джерел:

1. В. де Ливрон, Статистичний огляд Російської імперії. м. С-Петербург 1874. 370 с.

МИГРАЦИОННИЙ ПРОЦЕС ЦЕНТРАЛЬНО АЗИАТСКИХ СКОТОВОДЧЕСКИХ ПЛЕМЕН НА ЮГ

Икром Джураев

Преподаватель

Гулистанский государственный университет, Республика Узбекистан

Аннотация: В данной статье отражены археологические материалы и литература по проблемам развития культурных и экономических связей между племенами Средней Азии и степями Евразии, которые наиболее явно произошли в бронзовом веке после миграции степных племен с севера на юг. в статье раскрывается социально-экономическая и культурная жизнь переселяемого населения, а также проблемы миграционного движения племён бронзового века.

Движение тюркоязычных народов степей было грандиозным событием в истории человечества. Это переселение-миграцию древних народов в науке получило название Великим, так как это было массовое переселение тюркоязычных народов и охватывало огромную часть Евразии. Как известно, по археологическим данным, во второй половине второго тысячелетия до н.э. в Средней Азии появляются новые этнические группы скотоводческих племён, резко отличающихся от культуры местных жителей. Они в археологических литературах известны как ираноязычные племена, связанные с названиями тазабагябских⁹, кайракумских и андроновских¹⁰ культур. Их материальная культура и антропологический тип ничем не отличались от горно-алтайской тюркоязычной андроновской культуры. Только когда китайские и японские учёные стали глубоко изучать источники древне-китайской письменности стало ясно, что скотоводческие племена, жившие в бронзовом веке на границах Алтайских районов говарили на различных диалектах тюркского языка¹¹. Их соплеменниками являлись носители вышеуказанных археологических культур, которые в бронзовом веке мигрировали в Среднюю Азию.

Как нам известно, кочевые племена и народности никогда не имеют постоянного места жительства. Они постоянно находятся в передвижении, так как этого диктует и образ жизни и основа хозяйства. По культурным ценностям и источникам письменности, местность Дашти-Кипчак хотя и своим естественно-географическим условием была первоначальной родиной кочевых племён, жившие там хунны и усунь, карлуки и чигилы, аргуны и тухси, калтатой и кангли, киргизы и уйгуры, алтайские турки и их предки, ху, ди, рунг и сако-скифские племена никогда не поселялись надолго в одном месте. Они обитали не только в бескрайних тюркских равнинах, а также проникали в общинных древних земледельцев в Средней Азии и занимались обработкой земли в дельтах реки и жили в степях, где пасли кочевой скот. Они занимались и горным ремеслом. Начавшийся в эпохи бронзы миграционный процесс, скоро дал свой результат, т.е. происходило расселение андроновских племен по всей территории Средней Азии. Этот процесс непрерывно продолжался в течение нескольких столетий. В результате чего, начиная с бронзового века это приводит к превращению тюркоязычных племён в местных жителей Турана. Саки Средней Азии (В Авесте-туры, их верхушка арийцы) в свою

⁹ Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта. М.1962.с.47-60.

¹⁰ Кузьмина Е.Е. Откуда пришли индоарии. М.1994. с.226-237.

¹¹ Ходжаев А. Кадымги хитой мамбаларидаги туркий халкларга оид айрим этнонимлар. УТ.№1. Т. 2003. с.3-11

очередь, прошли через центр великої тюркської степи по Восточному Казахстану, горному Алтаю, Уралу, Енисею и доходят до дельты берегов реки Орхон и там под влиянием тюркского языка приобщаются к тюркам. Значит, утверждение о том, что свойственное сако-скифским племенам двуязычие – это результат экономического, политического и этнокультурного процесса, произошедшего на широкой тюрко-согдийском этнопространстве ближе к действительности.

В середине II тысячелетия до н.э. арийские племена Евразии начали двигаться на юг для поиска новых полей для скота, и доходят не только до внутренних районов Средней Азии, и до адыров иранской низменности. Это нам доказывают археологические памятники бронзового века¹².

В последней четверти II тысячелетия до н.э. часть их, по данным Авесты, доходят до Ирана и Северной Индии. Приход скотоводческих ариев в южную часть Среднего Востока и место проживания их в иранских предгорьях в Авесте называется Арианой. Ариана – это прототип термина Иран. Принадлежность кочевых племён к тюркам подтверждает и Мурад Аджи¹³. Кочевые племена шли по степи как по натянутому над пропастью канату – осторожно и уверенно. Делали непосильное для других народов дело: масса замечательных изделий появилось тогда. Они облегчали жизнь, вселяли уверенность. Собственно, эти изобретения и помогли тюркскому народу выжить в безжизненной степи. У брички, например, появилась крыша – навес. Получилась кибитка – удобный домик на колесах. Утеплили кибитку войлоком, получилась избушка, в ней стало тепло и зимой. Когда несколько избушек собиралось на ночлег, их выстраивали кругом. Вырастал настоящий городок на колесах. За считанные минуты вырастал он в степи. А это и крепость, и место жительства. Войлок у тюрков обрел новое качество, он стал строительным материалом. По словам Аржи М. Войлок является бесспорная визитная карточка тюркоязычного народа¹⁴.

Миграция тюркоязычных народов явно было не движением голодных и оборванных орд, как это видится иным учёным, то было продвижение и развитие культуры Алтая на территорию Евразии. Хотя по источникам лошадь¹⁵ является основным попутчиком, во время переселения широко использовалась сила безрогого быка. Лошадь же использовалась только как средство передвижения. Роль лошадей была особенно большой во время войн, так как всадники считались основной силой армии.

Из вышеперечисленного можно прийти к выводу, что первоначальной родиной тюркских народов была великая тюркская степь. В настоящее время эту древнюю родину тюркских племён и народностей в литературе называют Евразийскими степями. Её территориальный круг очень широк, она состоит из пустынь и степей распространившихся на западе – от северо-восточных берегов Черноморья, на востоке – до южного Байкала. Её северная граница доходит до реки Урал, и ещё севернее – до плотных русских лесов. Греческие авторы античного периода прямо высказываются о том, что на Нижнем течении Сырдарьи проживали племена тюркоязычных и ираноязычных согдийцев. Приход тюркоязычных племён в Среднюю Азию периодизируется ко II тысячелетию до н.э.¹⁶. Именно с этого периода и начинается этногенез узбекского народа¹⁷.

¹² Асаков А.А. Об исконной родине населения древних тюрков. ИМКУ. Вып.3а, Т.2001. стр.69-72.

¹³ Аджи М. Европа. Тюрки. Великая степь. М. 2004. Стр.26-27.

¹⁴ Там же. Стр.86

¹⁵ Геродот кн. I, 215 сл. В.В.Латышев, Известия древних писателей, Т-1. стр. 7

¹⁶ Аскарлов А. Мустакиллик йилларида тарих, археология ва этнология. Журнал «Узбекистонда ижтимоий фанлар», №6, Т.1996. стр.71.

¹⁷ Аскарлов А. Узбек халки этногенези ва этник тарихининг баъзи бир назарий ва илмий – методологик масалалари. «Узбек халкининг келиб чикиши: илмий- методологик йондашувлар, этногенетик ва этник тарих». Республика семинари материаллари. Т.2004. стр.9

Список использованных источников:

1. Аскарлов А. Узбек халки этногенези ва этник тарихининг баъзи бир назарий ва илмий – методологик масалалари. «Узбек халкининг келиб чиқиши: илмий- методологик ёндашувлар, этногенетик ва этник тарих».
2. Аскарлов А.А. Об исконной родине населения древних тюрков. ИМКУ. Вып.3а, Т.2001. стр.69-72.
3. Аджи М. Европа. Тюрки. Великая степь. М. 2004. Стр.26-27.
4. Республика семенари материаллари. Т.2004. стр.9
5. Толстов С.П. По древним дельтам Окса и Яксарта. М.1962.с.47-60.
6. Кузьмина Е.Е. Откуда пришли индоарии. М.1994. с.226-237.
7. Геродот кн. I, 215 сл. В.В.Латышев, Известия древних писателей, Т-1. стр. 7
8. Аскарлов А. Мустакиллик йилларида тарих, археология ва этнология. Журнал «Узбекистонда ижтимоий фанлар»,№6, Т.1996. стр.71.
9. Ходжаев А. Кадимги хитой мамбаларидаги туркий халкларга оид айрим этнонимлар. УТ.№1. Т. 2003. с.3-11

СЕКЦІЯ XXIV. АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

ОСНОВНІ ДОКУМЕНТИ ТА ІНІЦІАТИВИ ЄС ЩОДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЕЛЕНЬ

Селіхова Яна Вікторівна

ORCID ID: 0000-0002-4435-6557

аспірантка кафедри Міського будівництва та господарства

*Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова,
Україна*

Сучасній епосі притаманний високий рівень урбанізації, який несприятливо впливає на природне середовище, тим самим зменшуючи біорізноманіття і, зрештою, загрожує добробуту людини. Тому слід зосередити увагу на комплексних та цілісних підходах у сфері міського планування, які допоможуть вирішити сучасну несприятливу екологічну ситуацію та сприяти сталому розвитку територій (рис. 1). В основі енергоефективних екологічних поселень є рух Нового урбанізму в поєднанні з містобудівною концепцією сталого розвитку.

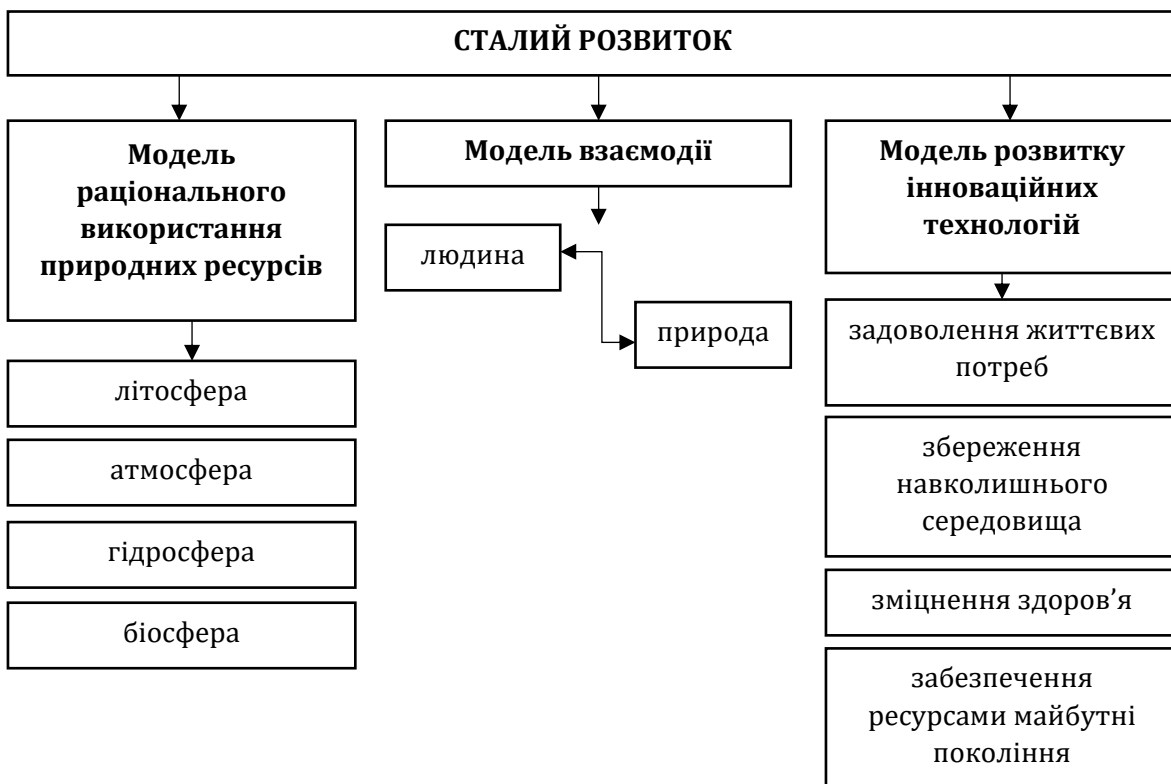

Рис. 1. Сталий розвиток територій

Отже, енергоефективні екологічні поселення – це містобудівні утворення (чисельність населення яких перевищує 500 чоловік) повністю інтегровані в

оточуюче природне середовище (міське або сільське) і є незалежними від зовнішніх джерел, базовими основами яких є екологічні та енергетичні чинники. Через систематичний огляд літератури, в дослідженні виявлено основні документи та ініціативи ЄС, які могли б лягти в основу нової парадигми «енергоефективних екологічних поселень». У такому контексті основною метою в містобудуванні стає енергетична незалежність та екологічна стабільність, яка є важливою для досягнення сталого розвитку населених пунктів [1] та діяльності людей. У цій роботі розглядається теоретична модель, яка пов'язує містобудівні аспекти організації енергоефективних екологічних поселень та використання енергії в міських та сільських умовах, спираючись на концепцію сталого розвитку, а саме на цілі: 7 – «Відновлювана енергія» [2] та 11 – «Сталий розвиток міст та спільнот» [3].

На відміну від домінуючих підходів до енергоефективності на місцевому рівні, концепція сталого розвитку енергоефективних екологічних поселень відображає модель автономного поселення, заснованого на переплануванні існуючих міських територій та впровадженні нових містобудівних рішень (рис. 2), що проводяться з метою зменшення споживання електроенергії та сприянні широкій інтеграції сонячної енергії.

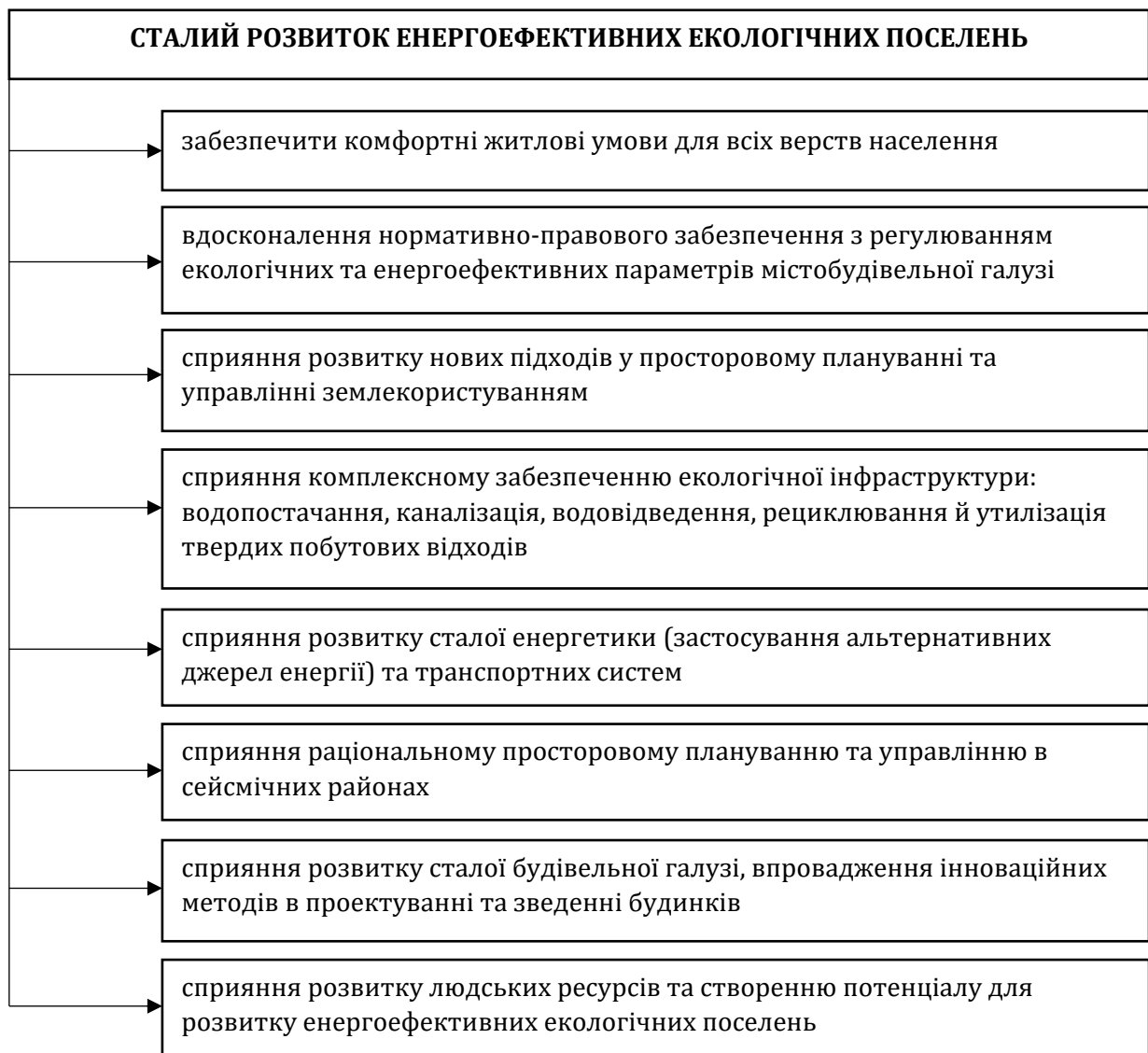

Рис. 2. Сприяння сталому розвитку енергоефективних екологічних поселень

Впровадження містобудівної політики та застосування інноваційних технологій та планувальних рішень є ключовим аспектом для створення нових можливостей.

Нижче, в таблиці 1, представлені основні керівні документи та ініціативи ЄС в містобудуванні для впровадження, розвитку та адаптації енергоефективних екологічних поселень в світі.

Таблиця 1

Основні документи та ініціативи ЄС в містобудуванні

Період	Назва документу
1976 рік	Ванкуверська декларація (Хабітат I) [4]
1985 рік	Всесвітній день середовища існування [5]
1987 рік	Наше спільне майбутнє (Глава 6) [6]
1992 рік	Порядок денний 21 (Глава 7) [7]
1996 рік	Порядок денний Хабітату - Стамбульська декларація про населені пункти [8]
2001 рік	Стамбул +5 [9]
2002 рік	Всесвітній міський форум- 7-а сесія [10]
2015 рік	Порядок денний на 2030 рік: ціль сталого розвитку 11. [11]
Постанови та рішення	
2015 рік	A/70/473 - Впровадження результатів Конференції Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів (Хабітат II) та зміцнення Програми ООН з населених пунктів (ООН - Хабітат): Звіт Другого Комітету [12]
Підсумкові документи	
2017	Хабітат III - Нова міська програма [13]
2018	Підсумки Всесвітнього міського форуму 2018: Куала - Лумпурська декларація [14]

дані сформовано з [15]

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховної Ради України. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text>;
2. Концепція сталого розвитку. Ціль 7 – «Відновлювана енергія». Електронний ресурс: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals/goal-7-affordable-and-clean-energy.html>;
3. Концепція сталого розвитку. Ціль 11 – «Сталий розвиток міст та спільнот». Електронний ресурс: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals/goal-11-sustainable-cities-and-communities.html>;
4. Ванкуверська декларація (Хабітат I) Електронний ресурс: https://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/The_Vancouver_Declaration.pdf;
5. Всесвітній день середовища існування. Електронний ресурс: <https://unhabitat.org/financing-sustainable-urban-development-0>;
6. Наше спільне майбутнє (Глава 6). Електронний ресурс: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>;
7. Порядок денний 21 (глава 7). Електронний ресурс: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>;
8. Порядок денний Хабітату - Стамбульська декларація про населені пункти. Електронний ресурс: <https://mirror.unhabitat.org/downloads/docs/Istanbul%20Declaration.pdf>;
9. Стамбул +5. Електронний ресурс: <http://www.nzdl.org/cgi-bin/library.cgi?e=d-00000-00---off-0cdl--00-0----0-10-0---0---0direct-10---4-----0-1l--11-en-50---20-about---00-0-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&a=d&c=cdl&cl=CL1.108&d=HASH2f043eaa89fb3bb91a3d4d.9#HASH2f043eaa89fb3bb91a3d4d.9>;

10. Всесвітній міський форум- 7-а сесія/ Електронний ресурс:
<http://wuf7.unhabitat.org/pastsessions>;
11. Порядок денний на 2030 рік: ціль сталого розвитку 11. Електронний ресурс:
https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R
12. Електронний ресурс:
https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/473&Lang=R;
13. Електронний ресурс:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/17761NUAEnglish.pdf>;
14. Електронний ресурс:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/17765document.pdf>
15. Електронний ресурс: <https://sustainabledevelopment.un.org/topics/sustainablecities>.

ЩОДО ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОБСТАНОВКИ І ОХОРОНИ ЛАНДШАФТІВ СЕЛЬБИЩНИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Волков Віктор Андрійович
ORCID ID: 0000-0001-6473-3834

аспірант

Національна Академія Образотворчого Мистецтва і Архітектури, Україна

Сучасна організація природокористування на основі рішення еколого-економічних проблем, що виникають при використанні природних ресурсів, не завжди є однозначною. Деякі галузі і напрямки природокористування, в тому числі і природокористування на сельбищних територіях у великих містах, вимагають особливого підходу в регулюванні механізмів управління – впровадження системно-синергетичного механізму. Системно-синергетичній парадигмі відповідає концепція сталого розвитку, яка в питанні екологічної обстановки і охорони ландшафтів сельбищних територій реалізується через коадаптивну парадигму природокористування. Географічна сутність коадаптивної концепції природокористування полягає в такій організації території, при якій регіон функціонував би як цілісна стійка система, де господарська підсистема узгоджена з природною за принципом сумісності компонентів природи природного ландшафту (Царик, 2015). При організації екологічної обстановки і охорони ландшафтів сельбищних територій доцільно здійснити оцінку механізму коадаптації (ступеня сумісності господарської підсистеми з природною). В цілому оцінка механізму коадаптації базується на трьох складових частинах: сумісність в межах юридичних меж об'єктів ландшафту сельбищних територій, сумісність об'єктів сельбищних територій із середовищем і аналіз середоутворюючих властивостей як однієї з умов сталого розвитку регіону. Оцінити геоекологічну коадаптивність можна, використовуючи такий показник як ступінь коадаптивності, що відображає кількісно або якісно реальний рівень коадаптивності (сумісності) господарської підсистеми з природною в заданому просторово-часовому зрізі на відокремленій сельбищній території. Екологічна обстановка і охорона ландшафтів на найближчі роки і перспективу повинна визначатися як вдосконаленням структури управління в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування враховуючи реальний рівень коадаптивності, так і виконанням комплексу конкретних природоохоронних та містобудівних заходів. Це вдосконалення технологій виробництва, оснащення джерел забруднення газопилоуловлюючими установками, відведення стоків на очисні споруди, видалення та знешкодження всіх видів відходів. Одне з основних завдань сталого розвитку території – формування зеленого каркаса, а також дотримання режиму використання зелених насаджень великого міста. Основними елементами зеленого каркасу міста є парки, сади, озеленені території житлових районів та санітарно-захисні зони промислових районів, набережні, бульвари, сквери. Система озелених просторів міста пов'язує його окремі зони (житлові райони, виробничі підприємства, громадські центри, транспорт) (Царик, 2015) у вигляді різноманітних архітектурно-ландшафтних об'єктів і разом з акваторіями і природними елементами є вагомою складовою екологічного каркасу міста і водночас значною мірою визначає його архітектурно-художню естетику (Царик, 2015). Створення систем озеленення в містах з

урахуванням діючих містобудівних норм і правил, агоробіологічних та інженерних вимог і заходів повинно ґрунтуватись в першу чергу на основі екологічних принципів та з врахуванням основ системно-синергетичного механізму.

Список використаних джерел:

1. Царик, П.Л. (2015). *Рекреаційне природокористування*: навчальний посібник. Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ, С. 325-330.
2. Кузик, І. (2019). Теоретико-методологічні засади дослідження комплексної зеленої зони міста. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2 (47), 21-32.

СЕКЦІЯ XXV. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

ВІЗУАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЯК «МИСТЕЦТВО ЗНИКНЕННЯ»

Протас Марина Олександрівна

ORCID ID: 0000-0001-8137-0342

доктор мистецтвознавства, ст. н. с., провідний науковий співробітник відділу
кураторської виставкової діяльності та культурних обмінів

*Інститут проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України, Україна*

Мистецтвом зникнення визначив Жан Бодрійяр у бесіді з професором історії та теорії мистецтв Р. Батлером діяльність людини в сучасному світі, коли культуротворчі зусилля спрямовані не на протистояння природним стихіям, як колись, не на духовне та ментальне самовдосконалення особистості, а на виробництво нескінчених потоків інформації, беззмістовного, часто безглузлого, накопичення контенту, в якому губиться і зникає сама людина. З часом, у британській монографії «Stanley Cavell and the Arts» (2020) Батлер аналізує позицію С. Кейвела про занепад постмодернної візуальної культури, вважаючи, що «Кейвел став однією з найважливіших фігур для переосмислення візуального мистецтва, кіно та театру» [1]. Думка Кейвела, «якщо ви нічого не бачите без пояснень, то далі немає чого обговорювати», отримує чималий резонанс. Про складну ситуацію сучасної культури і мистецтва розмірковує низка фахівців, зокрема Ф. Кайзер, відомий куратор візуальних арт-проектів [2], який констатує: мистецтво стало масовізованим, його визначає не справжня якість, а ринкова кон'юнктура, і саме «бізнесова модель арт-ринку» керує змінами в умовах глобалізованого капіталізму [3]. З огляду на те, що «існує необмежена кількість різних способів підходу до культурних продуктів», наголошує Ендрю Боуї, можна стверджувати: особливість розуміння сучасного мистецтва визначається різнобічністю меркантильної філодоксії; та, коли мова йде про філософію мистецтва, то, всупереч тезі Фрідріха Шлегеля, який критикував останню у відсутності або філософії, або мистецтва, сьогодні в більшості спекулятивних міркувань критиків і митців немає ані філософії, ані мистецтва. Сутнісну порожнечу легітимує ідеологія культуріндустрії та культ дизайнізації, коли мистецтвом може бути все що завгодно, а посилення на Канта чи Гегеля є маніпулятивними; тому мистецтво анігілює, позаяк «культура процвітає лише на ґрунті критичного судження, а критика потребує моделей не фетишизованих, що можуть виявляти недоліки неякісного культурного виробництва», в іншому випадку «культурна напруга становлення» знецінюється [4].

Так, приховані хитрощі комерційного артизму виявив під час експонування протягом 2021 року в Нью Йорку, Флоренції, Москві 12 метровий алюмінієвий public art «Велика глина № 4» Урси Фішера, що викликало палку суперечку прихильників і противників сучасного глобалізованого мистецтва, в українських медіа-просторах також. Адвокати анігіляції мистецтва, принижуючи опонентів, обстоюють геніальність подібних творів, спираючись на феноменологію речі. При цьому вони не покидають «міметичної зони», і, не дозволяючи апелювати до традиційного

фігуративу, самі не гребують асоціаціями з ужиткової царини, хоч величезний масштаб і провокує когнітивний дисонанс. Та чи є рівноцінною заміна трансцендентної глибини твору спонтанними алюзіями з побутовими речами, дактилоскопічними тактильно-зоровими відчуттями, гастрономічними смаками (завжди пригадую Л. В. Владича, який на лекціях вимагав від студентів не підмінювати мистецтво гастрономією, якщо мова йде про витончені смаки)? Наївна редуковано-інструментальна логіка комодифікованого митця-неофіта із викривленим глокальним розсудком циркулює у суто позитивістських межах матеріального світу. Чому ж тоді захисники продукції *contemporary art* не дозволяють навіть згадувати про якісну фігуративну пластику минулого, тавруючи її застарілим і віджилим? Деградація свідомості схильна до агресії, а в умовах постколоніальної травми тим паче, адже, пасивно наслідуючи західну модель творчого занепаду, відчуває програш за енергетикою естетичного наповнення, крім того фігуративне мистецтво має шкалу версій: від натуралізму, з яким боровся історичний авангард, до трансцендентної безмежності позачасового духу, яким марив авангард. Тому й ігнорується критика таких, як П. Бюргер, Г. Енценсбергер, Г. Фостер, Ш. Бадлер та ін. Тому вельми незручною є теза В. Кандинського про те, що абстракція, будучи розсудливою акробатикою епігонів, опиняється недолугім натуралізмом, що існує у мертвому часі. Втім, теорема Геделя про неповноту, підтверджуючи ідеї Платона, доводить: аби зрозуміти реальність, необхідне знання вищого за рівнем час-просторового континууму, тобто царини Абсолюту. Іронія у тому, що традиційний естетичний досвід має змогу дістатися абсолюту, а *contemporary* візуалізм — ні.

Між тим індивідуалізм самовдосконалення, плеканий метафізичними інтенціями модерністів, але спалюваний постмодерністами в «індивідуалізм без індивідуальності», залишається підґрунтям діалектичного розвою цивілізаційної культури; а деперсоналізований масовізований вислів не містить еволюційної користі, оскільки відсутність неповторного самовдосконалення творчої особистості тягне візуальні практики в безодню гістерезису. В добу діджиталізації інформація, як різновид енергії арт-вислову, також має розвивати найтонші почуття, інакше, наголошує А. Магарадж, девальвується сенс естетичної сили мистецтва, позаяк когнітивний поси́л дублюють немистецькі способи повідомлення [5]. Магарадж прагне відродити «майже забутий естетичний дискурс, заклавши концептуальну основу для діалектичного осмислення мистецтва, уникаючи тривіальних крайнощів естетичної теології та огульного відкидання естетичного виміру». Аналізуючи «екстравагантні спекуляції четвертим виміром мистецтва» К. Малевича та В. Кандинського, зокрема у книзі «Про духовне в мистецтві», дослідник фіксує синтез «найелементарніших сподівань і страхів естетичного модернізму», викликаних пануванням позитивістських поглядів, через що модернізм розхитувався між відчайдушною вірою та повним розчаруванням; але сьогодні маємо протистояти ситуації суцільних підозр, зневіри, духовної порожнечі, що прискорює колапс «кошмаром матеріалізму, який перетворив життя на недобру безглузду гру» [5].

Проблема в тому, що, за Г. Франкфуртом, адепти культуріндустрії не зацікавлені у пошуках істини, краси і гармонії, без яких розвиток культури неможливий, хоча меркантилізм виправдовує ринкова ідеологія, культивує «парадигму без парадигми», що Ф. Шеллінг, діагностував підміною високого натхнення духу розсудливим прагненням економічних привілеїв, де догматизм будує «пояснення лише на зникаючому в нескінченності регресивному русі» [6]. Тож комодифікована сервільність реплікує ескапади проти традиційної мистецької краси як свободи самовдосконалення духу, і задовольняється псевдо-концептуалізмом посередньої

культурно-мистецької освіченості. Наприклад, нині під гучною назвою «Імена твої, Україно» триває виставка в Музеї сучасного українського мистецтва Корсаків у Луцьку, експозиція якої викриває усі неприглядні проблеми contemporary art, але незаангажована критика мовчить.

Обговорюючи на одному з семінарів ІПСМ НАМУ ситуацію в сучасному мистецтві, Ігор Ісиченко, кандидат наук, який пройшов стажування за програмою «Gaude Polonia» у Польщі, та «Rutaguna» в Швеції, висловив слушну думку, з якою я погоджуюсь, і наводжу у заключення. «Фішер апелює до глини як творчого акту, але сам творчій процес змінився настільки, що в нинішніх умовах його твір скоріше віддзеркалює аморфність contemporary art як простору відсутності будь яких чітких системоутворюючих і структуруючих принципів. "Економічна доцільність" такого мистецтва ховається в єдиному мотиваційному факторі — грошах, ілюструючи ідеї Адорно щодо жаргону автентичності. Адже естетичне судження в суспільстві атомізованих індивідуумів, кожен з яких "в одиночних камерах свого буття приречений на свободу" (Вістен-Г'ю Оден), по суті стає несвободою, керованою економічною розсудливістю ринку, найнещаднішою з усіх раціональностей. Відповідно, Фішер насправді візуалізує владу грошей, як і будь який інший об'єкт contemporary art. Капітал є справжньою prima materia, глиною, з якої створюють візуальні об'єкти, ніби сучасного Голема. На щастя демос, до якого презирливо ставиться контемпорарна еліта, все ще резистентний до подібного арт-трешу, бо інстинктивно відчуває шахрайство. Оманною і є contemporary творчість, що обслуговує фінансові інтереси певних груп, тоді як утопічними мріями історичного авангарда тепер не переймаються, частіше спекулюють і маніпулюють. По суті Фішер втілює ідеї Ф. Марінетті, маніфестуючи Хаос, але після цієї руйнації марно очікувати на Деміурга: суцільна деградація культурної свідомості доби постправди породжує лише епігонів відомих блазнів ризику постмодернізму (усіх тих нескінчених Гормлі, Хьорста, Серра, Чепменів...). Між тим класичний фігуратив, такий нестерпний візуальним митцям, наразі він є останнім бастионом людяності як такої, і чим менше людина людяна, тим більш звуженою стає царина естетичних потреб, адже інструментальна свідомість суспільства тотального контролю і консюмеризму виключає духовне самовдосконалення. Відтак техно-естетиці притаманна специфічна соціологія, легітимована стратою фінансово успішних айтишників, які вдають, що розуміють мову contemporary art. Проте поки в країнах існує містка страта знедоленого населення, вона буде протистояти public art, що так і залишиться соціологічним феноменом "нової технократичної еліти" культуріндустрії та її сервільного супроводу у особі митців-культуртрегерів».

Список використаних джерел:

1. Butler, Rex. (2020) *Stanley Cavell and the Arts. Philosophy and Popular Culture*. London, UK: Bloomsbury Academic.
2. Kaiser, Franz W. (2019) *Highbrow / Lowbrow: Zur Legitimität einer kulturellen Wertsphäre im Zeitalter der Globalisierung*. Retrieved from <https://www.academia.edu/42972227/>
3. Kaiser, Franz W. (2021) *A Definition of Art*. Retrieved from <https://www.academia.edu/letters/submissions/vL99o2>
4. Bowie, A. (2003) "What comes after art?". In: John Joughin and Simon Malpas (eds), *The New Aestheticism*. Manchester: Manchester University Press. P. 68–82.
5. Maharaj, Ayon (2013) *The Dialectics of Aesthetic Agency Revaluating German Aesthetics from Kant to Adorno*. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury Academic.
6. Шеллинг Ф. В. Й. (1987) *Система трансцендентального идеализма*. Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения в 2 т. Т. 1. Москва: Мысль.

ПРИНЦИПИ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ В ФОРМУВАННІ ОФІСНИХ ПРИМІЩЕНЬ ЗАСОБАМИ КОЛЬОРУ

Бондаренко Катерина Леонідівна

аспірантка кафедри «Дизайн середовища»

Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Україна

Науковий керівник: Кривуц Світлана Василівна

ORCID ID: 0000-0003-3916-7142

канд. мистецтвознавства, доцент кафедри «Дизайн середовища»

Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Україна

На сьогодні тема інклюзивності у працевлаштуванні вкрай актуальна, у зв'язку з тим, що зростає кількість працівників з порушеннями зору. Застосування в вирішенні офісних приміщень принципів універсального дизайну є доцільним, оскільки вони забезпечують безбар'єрність для людей зі слабким зором. Під час дослідження надається аналіз прикладів дизайн-рішення офісних приміщень, які є результатом праці провідних дизайн-бюро світу. Як свідчить візуальний матеріал, колір в офісних приміщеннях, де спеціалістами враховано принципи універсального дизайну, повинен вирішувати наступні завдання:

- полегшувати навігацію у приміщенні для слабозорих працівників;
- діяти як візуальна підказка для орієнтування у просторі [1].

Вирішення перелічених завдань можливе наступними засобами:

- *використання засобу контрасту кольору.* Перевага, в даному випадку, надається жовтому кольору, оскільки саме його чітко розрізняють люди з вадами зору з поміж інших кольорів [5]. «Щоб забезпечити доступність для людей з порушенням зору, застосовують орієнтаційні підказки та контрастні предмети, завдяки чому вони легше орієнтуються у просторі. Рекомендовані кольори: жовтий – червоний, білий – синій» [4, с. 4];

- *створення візуально видимого напрямку руху* на основі таких засобів композиції, як: точка, лінія та площа [2]. Основні контрастні смуги можуть бути розташовані на підлозі або стінах вздовж напрямку руху. Ці засоби допомагають людині зорієнтуватись у приміщенні та самостійно дістатись до необхідної частини будівлі (рецепції, кабінетів, виходу, вбиральні тощо). Такий підхід полегшує навігацію у офісі для слабозорих працівників;

- *розміщення яскравих кольорових символів (пиктограм) на контрастному тлі поверхонь стін, стендах тощо.*

Варто зазначити, що універсальний дизайн дозволяє створити інклюзивний простір, який є не лише функціональним, але й естетично привабливим [3]. Для прикладу проаналізуємо дизайн офісу Door Dash у м. Сан-Франциско, США (студія дизайну Rapt Studio) (рис. 1).

У вирішенні дизайну офісу використано засоби, що допомагають людям з вадами зору орієнтуватись в офісному середовищі, а саме:

- *на підлозі:* контрастні смуги жовтого, червоного, білого та синього кольорів, що створюють видимий напрям руху та містять візуальні підказки (пиктограми) стосовно місця знаходження функціональних зон офісу. Втім, дизайнери також

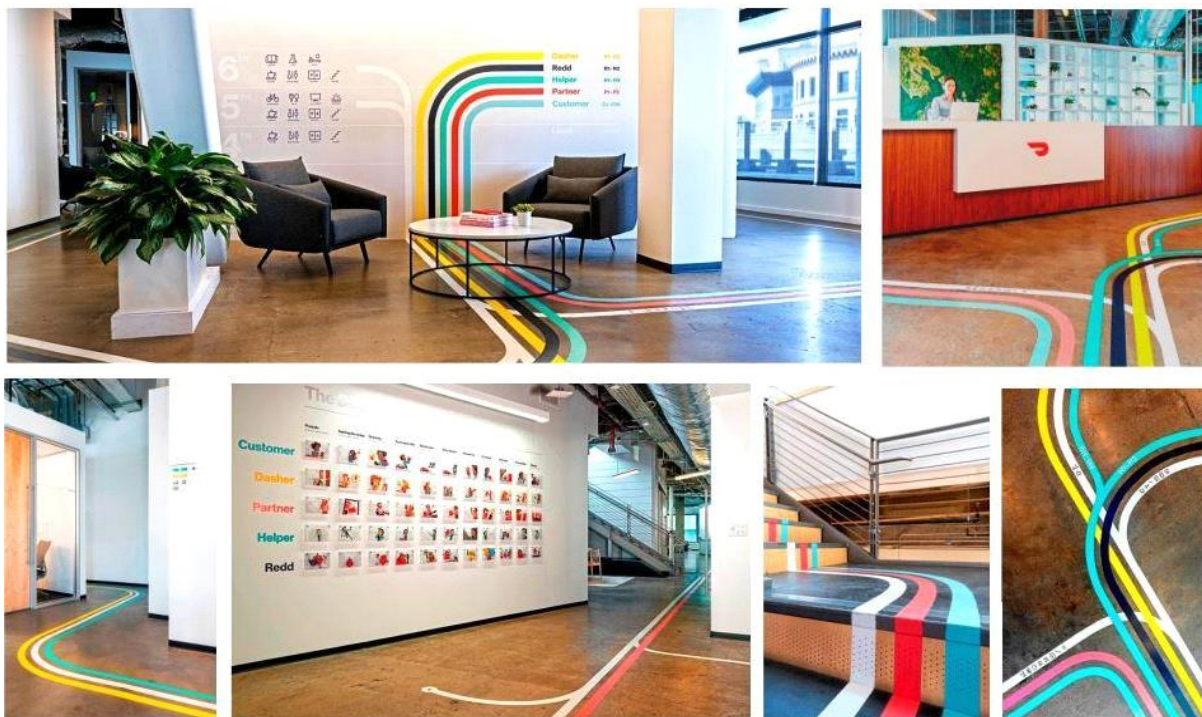

Рис. 1. Дизайн офісу компанії DoorDash у м. Сан-Франциско, США, студія дизайну Rapt Studio

взято з вебсайту www.officelovin.com

використали блакитний колір, який у даному прикладі може не задовольняти потреби людей з послабленим зором;

- *на стінах:* розташовані піктограми із назвами приміщень, які є композиційним продовженням до кожної контрастної смуги на підлозі. Колір кожної назви та піктограми відповідає кольору смуги. Даний підхід допомагає запам'ятати засобами кольору необхідну інформацію, не враховуючи, навіть, яка шрифтова композиція була надана дизайнерами;

- *на огорожувальних конструкціях:* контрастні смуги, що розташовані на сходах, безперервно вказують напрямок руху до кожної функціональної зони приміщення та полегшують сприйняття зміни висоти поверхонь архітектурних конструкцій.

Для порівняння розглянемо приклад використання візуальних позначень на основі таких засобів композиції, як форма та колір (рис. 2). Представлений дизайн офісу компанії CMPNY у м. Коквітлам, Канада (студія дизайну інтер'єрів Andrea Greenway Designs) вирішений для того, щоб людина з послабленим зором самостійно знайшла шлях до різних функціональних зон офісу. Частину стіни, де запропоновано зміну напрямку руху робітників, пофарбовано в жовтий колір, який контрастує із загальним кольоро-тональним рішенням інтер'єру офісу. Крім того, для полегшення сприйняття необхідної інформації, авторами проекту в цих зонах на рівні очей співробітників розміщено орієнтаційні знаки.

Означений вище підхід формування засобами кольору інформаційно-навігаційних систем в дизайні приміщень офісів свідчить про його актуальність, особливо для офісів з відкритим та комбінованим типом планування, де розміщена велика кількість робочих місць, і в разі потреби людина з послабленим зором зможе швидко зорієнтуватись у просторі.

Рис. 2. Дизайн офісу компанії SMPNY у м. Коквітлам, Канада, студія дизайну інтер'єрів Andrea Greenway Designs

взято з вебсайту www.officelovin.com

Проаналізувавши вищенаведені приклади інтер'єрів офісних приміщень, можемо зробити висновок, що вони відповідають наступним принципам універсального дизайну:

- Принцип 1. Забезпечується рівноправне використання офісних приміщень шляхом врахування потреб людей з послабленим зором. Наведені прикладисвідчать про те, що засобами контрастного кольору за допомогою смуг та піктограм, які значно полегшують видимий напрямок руху та сприяють створенню рівних умов усім працівникам офісу.

- Принцип 2. Візуальна навігація (рис.1) є гнучкою у використанні — працівник може орієнтуватись у просторі без сторонньої допомоги та не змінюючи швидкість ходи.

- Принцип 3. Простота та зручність використання. Піктограми та знаки для орієнтування у просторі (рис. 2) інтуїтивно зрозумілі та не містять зайвих ускладнень (незалежно від досвіду працівника, його освіти та віку), позначена жовтим кольором інформація є найважливішою.

- Принцип 4. Інформація щодо навігації в офісному приміщенні сприймається незалежно від можливостей колірної сприйняття працівника — жовтий, синій, червоний та білий кольори, використані у прикладах є рекомендованими для використання [4].

- Принцип 5. Дизайн кольоро-тонального рішення приміщень розроблений таким чином, що небезпека та негативні наслідки для людей з вадами зору зведені до мінімуму.

- Принцип 6. Орієнтація у просторі з допомогою піктограм та контрастних смуг не потребує додаткових фізичних зусиль.

Список використаних джерел:

1. Байда Л. Ю. & Іванова О. Л. (2019). *Універсальний дизайн в медичних закладах: метод. посіб.* / ред. О. Іванова. Київ: Ваіте.
2. Диалло. Л. Т. (2011) Специализированное дизайн-наполнение архитектурной среды интерьеров для слабовидящих детей. *Вісник ХДАДМ*, (4), С. 53–57.
3. Кривуц С.В. (2021) Інклюзивний дизайн як перспективний напрямок формування робочого місця офісних приміщень / *Матеріали науково-практичної конференції Scientific Collection «InterConf»*, (69): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6-8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, С.164–168.
4. Київська міська державна адміністрація. (2017). *Порадник щодо створення доступного середовища для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення*. Київ.
5. Сусарова К. С. (2016). Визуальные коммуникации для людей с ограниченными возможностями. *Культурологические чтения — 2016: материалы международных научно-практических конференций* (Екатеринбург, УрФУ, 16–19 марта). Екатеринбург: УрФУ, С. 262–267.

СЕКЦІЯ XXVI. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

АУТСОРСИНГ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Разумова Олександра Олександрівна

ORCID ID: 0000-0002-2899-3695

аспірант 2 року навчання

географічний факультет

КНУ ім. Тараса Шевченка, Україна

Глобалізація світової економіки, що спостерігається останні кілька десятиліть, відбилася на значному зниженні торгових витрат (транспортних і митних), а також витрат комунікації між фірмами (або підрозділами однієї фірми), які перебувають в різних країнах.

Результатом цього стало різке зростання обсягів міжнародної торгівлі та прямих іноземних інвестицій (ПЗІ). Нині в структурі міжнародної торгівлі спостерігається різке зростання торгівлі напівфабрикатами і послугами.

Аналіз існуючих підходів до визначення визначення "аутсорсинг" дозволив класифікувати визначення сутності явища: процес перенесення, передача внутрішнього функції або бізнес -процесів для зовнішнього підрядника; процес придбання ресурсів та послуги, що забезпечують функціонування основних видів діяльності від зовнішніх підрядників; сучасна методологія або стратегія організації бізнесу, яка ґрунтується на рішенні про реструктуризацію моделі бізнесу.

Перехід до аутсорсингу забезпечує синергію залученого та наявного капіталу, їх гармонізацію, досягнення синергетичних ефектів. Головною перевагою аутсорсингу має бути забезпечення конкурентних переваг шляхом покращення економічної діяльності, збереження ключових компетенцій, трансформації бізнес -моделей, створення стратегічних альянсів та ділових мереж.

Нині термін "аутсорсинг" набув значення, яке не обмежується лише придбанням товарів та послуг у зовнішніх підрядників, але також відноситься до певного сегменту ринку аутсорсингових послуг, що активно розвивається. Основними сегментами ринку є аутсорсинг інформаційних технологій та бізнес-процесів.

Основні тенденції ринку включають зростання та посилення конкуренції, залучення нових країн та регіонів, поява нових гравців ринку та зростання попиту на високотехнологічні послуги.

Перенесення виробництва (або окремих його етапів) з розвинених країн в країни, що розвиваються має неоднозначний вплив на економіку розвинених країн. З одого боку, аутсорсинг знижує обсяг ВВП і зайнятості розвинених країн, веде до зниження податкових надходжень і виведення капіталів з країни. З іншого боку, здешевлення вартості напівфабрикату, виробленого в іншій країні (своїми силами або шляхом розміщення замовлень на інших підприємствах) підвищує конкурентоспроможність компанії на між народних ринках, а також вивільняє ресурси підприємств, які можуть бути спрямовані на підвищення ефективності виробництва компанії.

Специфіка міжнародного аутсорсингу (як складної форми стратегічної економічної організації ринку) визначає межу між простими операціями і міжнародним виробничим аутсорсингом: аутсорсинг покликаний підвищити загальну ефективність господарювання економічних суб'єктів у порівнянні з системою ринкової форми господарювання. Учасники аутсорсингової угоди для підвищення ефективності замінюють звичайну операцію купівлі-продажу аутсорсингом.

З точки зору міжнародних інвестиційних відносин позначилися два альтернативних підходи: 1) розмежування міжнародного аутсорсингу і інвестицій та 2) підкреслення тісного зв'язку міжнародного аутсорсингу і інвестицій.

Отже, аутсорсинг дає можливість: концентруватися на основних цілях бізнесу; переорієнтувати внутрішні ресурси на інші цілі; попередження недосяжності необхідних для ресурсів компанії; оптимізувати розходи по заробітній платі.

Придатними для аутсорсингу вважаються функції, у яких не прогнозується інновація, здатна дати стратегії компанії з деякими перевагами. Тому компанія випускає аутсорсинг для того, щоб зосередитися на своїй основній діяльності; концентруватися на основних цілях бізнесу; переорієнтувати внутрішні ресурси на інші цілі; попередження недосяжності необхідних для ресурсів компанії; оптимізувати витрати по заробітній платі.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

МАТЕРІАЛИ ІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ
ДО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»**

10 вересня 2021 року ♦ Одеса, Україна

Українською, російською, англійською та таджицькою мовами

*Всі матеріали пройшли оглядове рецензування
Організаційний комітет не завжди поділяє позицію авторів
За точність викладеного матеріалу відповідальність несуть автори*

Підписано до друку 10.09.2021. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 14,18. Замовлення № 121. Тираж: 50 примірників.
Віддруковано з готового оригінал-макету.

Контактна інформація організаційного комітету:
21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 40, офіс 103
Міжнародний центр наукових досліджень
Телефони: +38 098 1948380; +38 098 1956755
E-mail: mcnd@ukrlogos.in.ua

Видавець: Громадська організація «Європейська наукова платформа».
21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 18, офіс 81. E-mail: info@ukrlogos.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 7172 від 21.10.2020.